Оһуохай УЙБААН охсуһуулаах олоҕо

Якутск
2012

УДК 32.019.5(571.56)+929Егоров
ББК 63.3(2Рос.Яку)

Составитель, редактор
И.А. Егоров

"Оһуохай Уйбаан охсуһуулаах олоҕо" / [сост., ред.
Е30 И.А.Егоров]. - Дьокуускай : Туймаада, 2012. - 216 с.

Агентство СІР НБР Саха

В книге освещается жизнь и творческая деятельность видного общественника, основателя общества "Осуохай" Ивана Александровича Егорова-Ивана Осуохая. Воспоминания о коллегах, родных и близких, публикации в средствах массовой информации раскрывают его многогранный талант как умелого руководителя, видного общественного деятеля, воспитателя благодарных поколений учащихся. В книге рассказывается об его неординарных качествах как целеустремлённого человека, заботливого отца, главы семейства.

Книга является наглядным и ярким примером как добиться признания людей, успеха в жизни своим трудолюбием, самопожертвованием и оптимизмом.

УДК 32.019.5(571.56)+ 929Егоров
ББК 63.3(2Рос.Яку)
Егоров И.А., составление, ред. 2012

Знать, что нужно сделать, и не делать этого – худшая трусость.

Конфуций.

«Биһиги, сахалар» диэн дорҕоонноохтук санҕардыбыта

(Киирии тыл оннугар)

Кэлин сылларга оһуохайбыт туһунан суруйбатах, кэпсэппэтэх киһи суоҕун кэриэтэ буолла уонна кинини бастаан тилиннэрбит ааты былдьаһыы балайда киэҥник тэнийэн эрэринэн, кырдьык даҕаны кинилэр (ол бобуулаах кэмигэр бэйэлэрин харыстанан соччо-бачча биллибэт-көстүбэт дьон) оҥорбуттар диэн өйдөбүл киириэх курдук буолар. Маннык түбэлтэлэр оһуохайбытыгар эрэ буолбатах, бэл, олоҥхобутугар, сахаларга сыһыаннаах, онтон да атын үгэстэри үйэтитиигэ көстөр буолбуттара киһини дьиксиннэриэх курдук. Оннук сыһыыны-майгыны көрө-истэ сылдьар буоламмын бу санаабын суруйан эрэбин.

Ааспыт үйэ 60-70 сылларыгар, биһиги студенныыр кэмнэрбитигэр, оһуохайдыахтааҕар буолуох автобуска сахалыы саҥарарбыт кытта кутталлаах курдуга. Этэрбэс араадьыйатын нөҥүө Башарины эккирэтии, Байаҕантай улууһуттан төрүттээх дьону, ол иһигэр ордук тааттала-ры, туоратыыны истэ-билэ сылдьар кэмнэрбит этэ. Барыта куттал буоллаҕа дии, бэл, биир эмэ кыра иирсээҥҥэ куруутун сахалар буруйдаах аатыраллара.

Дьэ ити кэмнэргэ биһигини кытта бииргэ үөскээбит нууччалар хайдахтаах курдук бэйэлэрин толук ууран, саханы көмүскэһэллэрин элбэхтик көрбүтүм. Билигин ол туһунан ким да суруйбатыттан хомойбун. Ис-иһигэр киирдэххэ, үрдүк үөрэхтээһин, күннээҕи олох-дьаһах сайдыыта – барыта кинилэр өҥөлөрө. Оттон аһан иһээччилэр, устугастар эйиэхэ эрэ кыһамматтар.

Ол сылларга лидердэр, былаас туруорбатах ыччаттара син биир бааллара, олортон биирдэстэрэ Уйбаан этэ. Оннук ыччаттары кытта Иван Егоров бодоруһарын илэ харахпынан көрбүт киһи буоллаҕым. Баҕар, кини сөпкө сүбэлээн, араҥаччылаан ол ыччаттар урукку да былааска өлөн-охтон биэрбэккэ, олохторун сөпкө дьаһаммыттара буолуо дии саныыгын. Ити Уйбаан ис туругун, киһи быһыытынан үчүгэй өрүттээҕин, дьону харыстыырын туоһута.

Мин билигин да сөҕө уонна дьиктиргии саныыбын, хайдах гынан, кимиэхэ тылын ылланнаран оһуохайы сөргүппүтүн. Ол ону бэйэтэ эрэ билэн эрдэҕэ. Баҕар, онтон сылтаан үүнүөхтээх киһи суола сабыллыбыт, сарбыллыбыт буолуон эмиэ сөп. Оччотооҕу кэтэбил-манабыл, олохтоох норуот төрүт култуурата, тыла-өһө, ырыата-тойуга, оннооҕор саҥарар саҥата биһирэммэт, бары-барыта интернациональнай туруктаах буолара ирдэнэр кэмигэр, оһуохайы сөргүтүү манан дьыала буолбатаҕа биллэр.

◇◇◇

Оттуллубат иччитэх балаҕанна кыстыыр кыра оҕолор

Бу күннэргэ Егоров Иван Александрович, норуокка киэҥник биллибитинэн Оһуохай Уйбаан, 75 сааһын туолла. Саха сиригэр кинини билбэт киһи ахсааннааҕа чахчы. Кини баай ис хоһоонноох олоҕо, бука, хас да көннөрү киһи олоҕун кытары тэҥнэһэрэ буолуо. Оһуохай Уйбаан киэҥ эйгэҕэ ситэ биллибэтэх очурдаах, охсуһуулаах олоҕун мантан антах саас-сааһынан ааҕааччыларыгар билиһиннэриэхпит. Хоргуйан өлөр кутталлаах оҕо саас, дохсун эдэр саас, араас эриэккэс үлэҕэ эриллии-мускуллуу, «баардаах» эр киһи быһыытынан элбэх ойохтоно сылдьыы, былаас итэҕэстэрин аһаҕастык саралааһын, саха норуотун туһугар өйүн-санаатын түмэн туран туруулаһыы – бу барыта кини олоҕо. Ааҕыҥ, сэргээҥ, толкуйдааҥ.

Алтынньы ый, 2009 с.

* * *

Нааныкуһуктан кэлбитэ, самнайбыт дьиэ иһэ хабыс-хараҥа, тыбыс-тымныы. Таһырдьа тыал иһиирэр, саас кэлиэ өссө да ыраах быһыылаах. Кини бэйэтиттэн биир сылынан аҕа убайынаан маннык куобах суорҕан сэмнэҕинэн саптан сыппыттара үһүс күнэ. Ийэлэрэ үс хонукка диэн хаалларбыт хаппыт лэппиэскэтэ иккис күнүгэр нэһиилэ тиийбитэ. Убайа бэйэтин өлүүтүн бастакы күнүгэр сиэн мотуйан баран, иккис күнүгэр быраатын өлүүтүттэн бэриһиннэрбитэ. Хайыай, Нааныкбэрсэригэр тиийбитэ. Билигин бу иккиэн кур аччык, турар да кыахтара суох буолан сыттахтара. Ийэтэ Борускуо кыра уолун таптаан «Наан, Нааныкк» диэн ааттыыра. Улахан уолун, майгытынан аҕатын баппыт диэн, «Тоҥус» диирэ.

Ийэлэрэ хас да көстөөх сиринэн алааска олорор ыалга тирии имитэ барбыта. Кини итинник сылдьан ыалга таҥас тигэрэ, суорунаҕа бурдук тардара. Ол манньатыгар ыаллар ас бэрсэллэрэ, ардыгар хоннорон абырыыллара. Бу олорор дьиэлэрэ ийэлэрин төрөппүттэрин өтөҕө, ол сөргүтүллүбүтэ буолар. Бу иннинэ ыалы кэрийэн, ийэлэрэ хамначчыттаан, хоно-өрүү сылдьыбыттара. Барар сирдэрэ суох буолан, бу өбүгэлэрин өтөхтөрүгэр тиийэн кэллэхтэрэ. Түннүгэ-үөлэһэ суох балаҕаны ол-бу бөҕүнэн-саҕынан бүөлээн, хаарын таһырдьа күрдьэн, ийэтэ дьиэни ититэ сатаабыта. Эргэ өтөх туох ааннь дьиэ буолуой? Онон, манна да үһууллара саарбах. Нааныкаҕатын үчүгэйдик өйдөөбөт, ийэтэ кэпсииринэн арай наар арыгылыыр, ийэтин кырбыыр киһи курдук саныыр. Онон, киниттэн куоппуттара эмиэ да үчүгэй курдук. Кырдьык, наһаа киҥнээх киһи үһү – биирдэ ата мөхсүбүтүгэр быһыччатын харбаан ылаат, хайа түбэһиэх тириитин тэһитэ кэйиэлээбитин ийэтэ кэпсиирэ.

Дьиҥэр, дьон билинэринэн ийэтэ сахаҕа сүрдээх кыраһыабай дьахтар эбитэ

үһү. Ол да иһин ыраах-чугас сирдэртэн аат-ааттаан, суол-суоллаан кэлэн кэргэн кэпсэтэ сатыыллара. Уос номоҕун курдук иһиттэххэ, барыта 40-на аккаастаабыт үһү. Баҕар, сорохтор хастыыта да ыйыттарылларын эмиэ аахпыттара буолуо. Кэргэн кэпсэтээччилэр ортолоругар ордук биир киһи дьон кэпсээнигэр хаалан хаалбыт. Ол кэргэн кэпсэтээччи сиэпкэ угуллар хаппахтаах чаһылааҕа эбитэ үһү. Урут чаһылаах киһи туох эрэ ураты киһи курдук көстөрө, оннук киһини баай киһинэн ааҕаллара эбитэ үһү. Даххаһыйан олорон: «Ы-ык, дьэ эрэ, чааспыт хас буолла? – диэн баран чаһытын өр ороон, хаппаҕын аһан, чаһытын кыҥастаһара үһү. Ы-һым, алта ааспыт, м-даа», – диэн, туох эрэ улахан суолталааҕы быһаарбыт киһилии туттара үһү. Ийэлэрэ ол киһиэхэ эмиэ аккаастаабыт.

Оттон аҕаларыгар кэргэн тахсыбыт биричиинэтэ маннык эбит. Биир сайын ыһыах буолар. Ийэлэрэ урут билэр уолун көрсөн, кэпсэппит. Ол киһитэ кинини ити ыһыахтан уоран кэриэтэ ыраах үрэх баһыгар атынан илдьэ баран хаалбыт. Оннук кэргэннии буолбуттар. Ийэтэ бастакы кэргэниттэн арахсыбыт биричиинэтэ – ити үөһэ ахтыллыбыттан сылтаан. Борускуо оҕолорун батыһыннарбытынан, эриттэн куотара үһү. Ыаллар ону куттанан дьиэлэригэр киллэрбэттэрэ. Кинилэр кэннилэриттэн аҕалара масс тутуурдаах ааһара үһү. Тулуйа сатаан баран, ийэлэрэ оҕолорун илдьэ дьонугар куотан тиийэр. Аҕалара сырсан кэлбитин, ийэтин аҕата үүрэн ыытар. Киҥнээх киһи, атын үрдүгэр сыбыдахтыы түһэн, тымныы кыһын дьиэтин диэки ыстаннарар. Сонно тоҥон, сыыстаран өлөр.

Ийэлэрэ кыһалҕаттан иккиһин элбэх оҕолоох киһиэхэ кэргэн тахсарга күһэллибитэ. Ол да олохторо аанньа табыллыбатаҕа. Ийэлэрэ өссө икки оҕоломмута. Биирдэ маннык буолбуттаах. Маачаҕа аҕалара хантан эрэ түүннэри сылдьан кэлбитигэр, ийэлэрэ: «Ханна сылдьаҕын, уокка оттор маста бул», – диэбитэ. Онуоха аҕалара балаҕан уонна хотон икки ардыгар турар саах күрдьэр күрдьэҕи ылан баран, сүгэнэн хайыта сынньан барбыта. Нааныкийэтэ: «Тохтоо, туохпунан саах күрдьүөхпүнүй!» – диэн хаһыытаабытын өйдүүр. Дьэ, итинник олоххо олорон, бу кэлэн аччыктыы, тоҥо сыттаҕа…

Нааныкуобах суорҕанын анныгар ити курдук оҕочоос өйүнэн ону-маны саныы сытта. Чуҥкуйдаҕына, убайынаан оту баайан оонньуур оҥостон, оонньообута буолааччылар. Билигин оннук да гынар кыахтара суох… Хата, үһүс күннэрин бүтүүтэ ийэлэрэ кэллэ, кыра да буоллар ас аҕалбыт. Биир үтүө сонунунан кинилэр Күүстээх Соппуруон диэн таайдарыгар олоро бараллара буолбут. Ол киһи улууска, Саха сиригэр күүһүнэн биллибит киһи.

Ити курдук, Нааныктаах үһүөн ол киһиэхэ салааскаланан-таймаланан көһөн күккүрээн тиийдилэр. Күүстээх Соппуруон эмиэ кырыы сир диэки олорор, сүөһүтэ-тойо суох киһи. Ыалы кэрийэн аһыыр, хонор-өрүүр эбит. Дьон биирин үксүн киниттэн саллан, күүһүттэн куттанан босхо аһатар, хоннорор эбиттэр.

Ити курдук Нааныкубайдаах ийэтинээн сылы кыайбат курдук таайдарын дьиэтигэр олордулар. Ийэлэрэ эмиэ ыалы кэрийэн, туох үлэ көстөрүнэн үлэлээн, ас булбутун ону үссэнэн, куруук аччык анардаах сырыттылар. Ийэлэрэ өр буола барарыгар хаппыт лэппиэскэни өлүүлээн, кыра тоорохойдору оҥортоон, хаалларан барар. Биирдэ эмиэ хаһыс да күннэригэр, лэппиэскэлэрин тоорохойун мүлүктээн сиэбитэ буола, айахтарын хамната сыттахтарына таайдара Күүстээх Соппуруон

◇◇◇

Хаһаас аһылыкпытын дьиэлээх ойуун уорбут албаһа

Куочайга көһүөхтэрин иннинэ, Чаппандаҕа биир ойуун дэнэр киһиэхэ дьукаахтаһан олорбуттара. Уопсайынан, Нааныктаах дьукаахтаһар ыаллара бары даҕаны бэйэлэрэ ханан эмит тиийиммэт-түгэммэт, эрэйдээхтик олорор ыал буолаллара. Арыый сэниэ ыаллар кинилэри чугаһаппаттара, оттон маанылар тустарынан этэ да барыллыбат.

Ол ойуун соҕотоҕун олороро. Киниэхэ дьукаахтаһан олорон, Нааныктаах киниттэн туох да үчүгэйи көрбөтөхтөрө. Кыһын саҥа буолан эрдэҕинэ, Нааныкийэтэ Борускуо колхуос сүөһүтүн өлөрүүтүгэр сылдьыбыта. Онно киниэхэ ынах иһиттэн бэрсибиттэрэ. Борускуо биир обургу чабычахха кутуллубут иһи аҕалан, соннук тоҥорон, саас быстарыкка сиэхпит диэн ойуун хоспоҕор укпута. Кыһын устата, хаһан эмит хоспох быыһынан кылатан, чабычаҕа туох да буолбакка турарын көрөн ааһара. Уорааннаах кыһын ааһан саас буолла, аччыктаһын саҕаланна. Борускуо ойуун хоспоҕун астаран, чабычахтаах иһин ылла. Арай, чабычаҕа тоҕо эрэ чэпчэки баҕайы. Көрбүтэ, онтуката ойоҕоһун алларатынан хайа барбыт, онон тоҥ иһи көөрөлөөн, көйөн ыла сылдьыбыттар эбит!.. Чабычах быһар аҥара эрэ тоҥ ис хаалбыт. Борускуо хомойон, дэлби ытаабыта. Ойуунтан кэлэйбиттэрин иһин, туох диэхтэрэй? Син ойуун ааттаах киһи буоллаҕа. Итинник сатаммакка, бу дьиэттэн эмиэ көһөргө күһэллибиттэрэ. Оннук аччык дьыл этэ, онноҕор ойууннар уоран аһыыллара.

Чаппандаҕа, Кыайыы буолар сылыгар, Нааныкөйүгэр өрөгөйдөөх линейка буолбутунан өйдүүр. Онно «ураа» хаһыытаабыттара, киһи барыта: «Дьэ, дьоллоох олох кэлэр буолла», – дэспиттэрэ. Сэриттэн орпут дьон эр-биир кэлитэлээн испиттэрэ. Олох, кырдьык, оннун-тойун булан барбыта. Сэниэлээх, кыра да буоллар үөрэхтээх өртүлэрэ өрүттэн барбыттара. Арай Нааныктаах олохторугар туох да уларыйыы буолбатаҕа. Ийэлэрэ олус үлэһит саха дьахтара, үрүҥ хараҕын өрө көрбөккө үлэлии эрэ үөрэнэн хаалбыт буолан, оҕолорун туһугар хамначчыттыыртан атыны билбэтэ.

Чаппандаҕа олоро сылдьан, Нааныкбастакы киинэни көрбүтэ. Механик дьахтар харанаа дьиэҕэ уоту уматан, киинэ лентатын аа-дьуо, дьоһуннаахтык уларытара. Эмиэ оччолорго бастакы массыына баар буолбута. Оччолорго сонун бөҕө буоллаҕа – ол массыына бензинин сыта хайдах курдук үчүгэй этэй! Колхуос ветеринара ынахтары укуоллуура. Ол укуолун хата, анны санаатахха ампула буолуо, ол эчи, дьэрэкээн бэйэлээх оонньуур курдук көстөрө. Нааныконнугу элбэҕи хомуйан ылан, оонньуур буолара.

НааныкЧаппандаҕа олорор кэмигэр өссө биир дьиктини өйдөөн хаалбыт. Онно биир повар дьахтар баара. Кинини тоҕо эрэ бары «эр киһи анардаах» диллэрэ. Сирэйэ бааһынайдыҥы буолан баран, хайдах эрэ томороон көрүҥнээҕэ. Үкчү эр киһи курдук туттан-хаптан, лапта оонньуура. Ол дьахтар ити сылдьан өссө биир дьахтары муокастаабыт үһү диэн, сири аннынан сибигинэһэллэрэ. Анарааныта ону, абааһы көрүөхтээҕэр буолуох, сөбүлээбит курдук эппиттэр. «Эр дьон

баҕайылар курдук буолуо дуо, тутара-хабара отой ураты», – диэбит сурахтааҕа…

Бу манна, Чаппандаҕа, Нааныкинники олоҕор, бука, улахан суолталаах түбэлтэ буолбута. Бастакы кылааһы бүтэрэр сылларыгар (Нааныкхойутаан, 10 саастааҕар оскуолаҕа киирбитин саныаҕыҥ) кылааһынан бары походтуу барбыттара. Кинилэри Степан Михайлович диэн эдэр учуутал илдьэ сылдьыбыта. Саҥа онуманы билэн-көрөн эрэр оҕолор онно улахан дьону үтүктэн, оһуохайдаабыттара. Гоша Мартынов диэн уол аан бастаан оһуохай тылын эппитэ. Кэлин кини улаатан, баараҕадыйан,, Егор Мартынов диэн республикаҕа биллэр оһуохайдьыт буолбута. Дэлэҕэ даҕаны кини туһунан «Егор Мартыновы баһыйар оһуохайдьыт суох» диэн этиэхтэрэ дуо! Саха сиригэр аатырбыт космонавт Быковскай кэлэ сырыттаҕына, чуолаан Егор Мартыновы ыҥыран ылан, оһуохайдаппыттара. Ити Мэҥэ-Хаҥалас оройуонугар этэ, ол туһунан оччотооҕу хаһыаттар суруйан тураллар.

Нааныкоһуохай ураты угуйар күүһүн оччолорго өйдөөбүтэ. Биирдэ сайын ыһыах буолбутугар, кинилэргэ Айах диэн оҕонньор кэлэн, ийэлэригэр бүрүүкэтин өтүүктэппитэ. «Айах» диэн кинини үөҕэн буолбакка, үчүгэйдик оһуохай тылын этэрин иһин ааттаабыттара эбитэ үһү. Уҥуоҕунан кыра-хара бэйэтэ оһуохайдаан бардаҕына, букатын атын көстүүлээх киһи буолара. Уустаан-ураннаан тыл этэн, өрүтэ тэптэрэн оһуохайдаатаҕына, эдэрдиин-эмэнниин эрчимнэнэ түһэллэрэ. Оһуохай дьикти абылаҥа, дьону сырдыкка-кэрэҕэ угуйар күүһэ Нааныкөйүгэр-санаатыгар, этигэр-хааныгар ити кэмҥэ кытаанахтык иҥмитэ.

Төбөтүн быһан баран тута сылдьарыттан айдаан

Кыһалҕа кыһайан, хаста ыалтан-ыалга сылдьыбыттарын Нааныкааҕан сиппэт да буолбута. Хайа ыалга олордохторуна эбитэ буолла, ийэтэ сайыын колхуоска үлэлиирэ. Биир сайын от охсуутугар сылдьыбыта. Онно анардас айаҕын эрэ иһин үлэлээбитэ. Оҕолорун аһатар туһуттан, хайыай? Колхуос биригэдьиириэн ойуун уола, ол иһин Ойууннаахап дэнэр киһи үлэлиирэ. Уопсайынан, ойуунумсуйар дьон оччолорго элбэхтэрэ үһү. Кэлин биллибитинэн, ол киһи Тогуллаахап диэн араспаанньалаах эбит. Дьэ ол киһи Нааныктаах ийэлэригэр үлэ төлөбүрүн лэппиэскэнэн биэрэрэ. Хаппыт лэппиэскэ туһугар ыарахан үлэҕэ умса түспүттэрэ, кыра Нааныкыраабылын нэһиилэ соһон, от мунньа сатаан эрэйдэрэ

Ол биригэдьиир, Ойуунускай диир киһилэрэ, оһуохай тылын туох да сүрдээҕин этэрэ. Нааныкманныгы сөҕө көрбүтэ: Ойуунускай дьон ортотугар оһуохай тылын этэн-тыынан дьигиһитэ сылдьан, араастаан туттан-хаптан, хас биирдии тылын минньигэһиргэтэн этэ-этэ, дьон сирэйин-хараҕын көрөрө үһү. Ол курдук иннинэн-кэннинэн төбөтүн эргитэ сылдьан, дьону өтөрү-батары көрөттүүрэ, «маннык эттэхпинэ оннук сэргииллэр эбит» диэн, онтон иитиллэн, этэргэ дылы, өссө күүс-уох, сэниэ ылар курдуга. Үксүгэр оччотооҕу дьон оһуохай тыла этэллэригэр туһунан турукка киирэн, кутурар анардаах тыл этэллэрэ. Уһун

хатыҥыр, уһун ыас хара баттахтаах ойуун уола Ойуунускай түһүлгэҕэ тыл этэн илгистэ сырыттаҕына, оннооҕор Сергей Зверев баһыйтаран, ити ыһыахтан баран хаалара, тыл эппэтэ эбитэ үһү. Нааныкиһи итинник илбиһирэн туран тыл этэрин бастаан куттана да, сөҕө да истибитэ.

Ойуунускай олоҕун бэрт хобдохтук түмүктээбитэ биллэр. Ол курдук арай биирдэ, төбөтүн кыбынынан баран биир дьахтарга утары хааман кэлбит. Тута сылдьар төбөтө турулус-ирилис көрө-көрө, тугу эрэ ханыныйара үһү. Дьахтара кутталыттан сүрэҕэ хайдан, сонно миэстэтигэр өлөн хаалбыт. Икки киһи онуоха туоһу буолбуттар. Ойуунускайы киһини өлөрдүҥ диэн буруйдаан, икки милииссийэ үлэһитэ кэлэн, Ньурбаҕа илдьээри тутан бараллар. Саас буолан, ылаанытыйан эрэр кэм эбит. Туох көлө кэлиэй, сатыы барбыттар. Аара баран иһэн Ойуунускай: «Бэйи, тахсан киирээри ыксаатым, ити ойуур кытыытыгар киирэн тахсыым эрэ», – диэн милииссийэлэртэн көрдөһөр. Анараанылара бэттэх, көстөр сиргэ барарыгар көҥүллүүллэр. Арай көрдөхтөрүнэ, киһилэрэ олорор да олорор. «Чэ, сөп буолуо, кэл!» – диэн киһилэрин ыҥыра сатыыллар. Хоруй суох, Ойуунускайдара сол чохчойон баран олорор. Тиийэн көрбүттэрэ, киһилэрин оннугар үрдүгэр бэргэһэ сэмнэҕэ ууруллубут тоҥ чөҥөчөк турар. Арай, холлубут курдук сыт хантан эрэ кэлэрэ үһү. Дьон эрэ буоллар сиргэ силлээбиттэр.

Кэлин дьэ тутан аҕалан хаайан баран күлүүһүнэн хатаабыттар уонна дьэ кыайбыт-хотпут курдук туттан начаальниктарыгар даклааттаабыттар. Арай начаальниктара үөрэрин оннугар бардьыгыныы түспүт: «Хаайдыбыт диигит даҕаны киһигит ол уулуссаҕа сылдьар дии!»-диэн үүртэлээн таһаартаабыт даҕаны киһилэрин булбатахтар. Ойуун уола Ойуунускай ааттаах оһуохайдьытын билэр буоланнар Чаппандаҕа ыһыах кэмигэр тийбиттэр. Киһилэрэ идэтинэн төбөтүн уҥа-хаҥас эргитэ сылдьан оһуохай этэн үллэҥнэтэ бөҕө сылдьар эбит. Тутаары тийбиттэрэ арай иккис-үһүс түһүлгэлэргэ эмиэ кини оһуохай этэ сылдьар үһү. Хайаларын тутуохтарын билбэккэ төннөн хаалбыттар.

Сэбиэскэй былаас саҕана ойууннааһыны бобор буоланнар Ойуунускай энергиятэ мунньуллан улаханнык эрэйдэнэр эбит. Ол иһин ыраах тайҕаҕа хас да хонукка баран хаалар үһү. Дьон көрбөт сиригэр кутуран энергиятин таһаарар чэпчээн кэлэрэ буолуо. Онно астыммаккалар Дьылҕа Хааннар: « Бэйэҕин ылабыт дуу оҕоҕун ылабыт дуу?»- диэбиттэр. Онон оҕотун туһуттан бэрт эдэр сааһыгар бэйэтигэр тийинэн өлбүт.

Ичээн ыраах айанныахтаах эригэр көрүүлэммитэ

Борускуо уоруйах ойуунтан кэлэйэн Нааныктааҕы батыһыннарбытынан, малын салааскаҕа соһон атын ыалга көспүтэ. Сэрэйиллибитин курдук, бу эмиэ дьикти ыал этилэр. Аҕалара таһаҕас тиэйиитигэр Алданынан, Бодойбонон бэдэрээккэ сылдьар үлэлээх. Биирдэ эмиэ онно бараары оҥоһунна. Кэргэнэ, удаҕан курдук көрүҥнээх дьахтар, эрин аттыгар олорон эрэ көрүүлээннэ. Нааныкоһох

сырдыгар көрдөҕүнэ, сотору соҕус буолан баран дьахтар уҥа-хаҥас иэҕэҥнээтэ, онтон мэнэрийэн киирэн барда. Иһиттэхтэринэ, аҕалара ханнык сиргэ тиийэн эрэрин, тугу гынан эрэрин барытын бу көрөн олорор курдук кэпсиир аҥардаах энэлийэр эбит. Борускуолаах итинтэн төһө да салынналлар, кыбыллан олорорго тиийбиттэрэ. Ийэлэрэ колхуоска үлэлиирин быыһыгар бу ыалга хамначчыттыыр.

Бу диэн өссө кырата этэ. Дьахтар иирэн ыалдьар бырааттааҕа. Дьоҥҥо куттала суох буоллун диэн, кэргэнэ – дьиэлээх киһи халыҥ былаахыларынан дьиэ киирэр аанын муннугар бэрт кытаанах мас хаайыы туппута. Иирэн ыалдьар бырааттарын, улахан баҕайы киһини онно хаайан сытыараллара. Ол киһи утуйар ороно эрэ батар сирдээҕэ. Дьонноро үлэлии бардахтарына Нааныктаах иккиэн эрэ хаалаллара. Оччоҕуна ол иирээки киһи, хайдах эрэ сүрдээхтик өйдөммүт киһи курдук буолара уонна уолаттартан кинини таһааралларыгар көрдөһөрө. Оҕолор бу киһини итэҕэйэн, чуут аанын аһа сыспыттара. Бу сордоох, аанын астара сатаан баран, кыйаханан иигинэн-сааҕынан ыһыахтанара. Оо, ол сыта-сымара хайдах курдук ыарын Оһуохай Уйбаан билигин да умнубат! Ол киһи куһаҕанын барытын Нааныктаах ийэлэрэ сууйара-соторо. Хамначчыт буолан баран, хайы

…Ити курдук Чаппандаҕа, ол кэнниттэн Куочайга интернат дьиэтигэр ийэлэрэ уборщицалаан, онно кыбыллан олоро сылдьыбыттара.

Куочайтан аны Ньурба Антоновкатыгар көһөн барбыттара. Оччолорго Антоновка аҥара бары нууччалар этилэр. Теленков диэн колхоз председателэ баара. Нааныкийэтэ онно киирэн үлэлиир. Барыны бары гынара, бурдук да ыһара, сүөһү да көрсөрө.

Нааныктаах Антоновкаҕа Меркурий Михайлович диэн районо инспекторынан үлэлиир нуучча киһитигэр дьукаах буолбуттара. Быһатын эттэххэ, ийэлэрэ киниэхэ хамначчытынан киирбитэ. Ол киһи оскуолалары кэрийэн, инспектордыыр. Үкчү Мичурин курдук дьүһүннээх, уһун уҥуохтаах-арҕастаах нуучча оҕонньоро эдэр саха дьахтара кэргэннээҕэ. Кинилэр маҥнайгы кылааска үөрэнэр кыыстаахтара. Бу ыал эмиэ ураты адьынаттаахтара. Эрэ бардар эрэ дьиэлээх хаһаайка арыгылыыр этэ. Нааныгы ыҥыран ылан, ас бэрсиэм эҥин диэн, маҕаһыыҥҥа арыгы ыллара ыытара. Биир сыл аҕа убайын соруйбакка, кэм дуоспуруннааҕын иһин Нааныгы ыытан атыылаһыннарара. Уол ханна барыай, хаһаайка соруйбутун кэннэ? Оччолорго билиҥҥи курдук оҕоҕо арыгыны атыылаабат буолуу эҥин диэн быраабыла суох этэ. Оҕонньор суоҕуна хаһаайка ити курдук арыгылыыра. Дьиэни буоллаҕына Нааныктаах ийэлэрэ сууйара-соторо, көрөр-истэрэ.

Меркурий Михайлович эдэр ойоҕо тугу да гынара суох буолан, арыгылаан тахсара. Оттон уолаттар ийэлэрэ сарсыарда барар, киэһэ кэлэр. Нааныкол. Өссө Нааныкоҕонньор командировкаттан кэллэ даҕаны, бастакы кылааска үөрэнэр оҕотун бэркэ кыһаллан үөрэтэрин өйдүүр. Ол кыыһа билигин Ньурбаҕа олорор, элбэх оҕолоох.

Манна эмиэ сыл кэриҥэ олорон баран, Нааныктаах Уордаах Уйбаан диэн киһиэхэ көһөллөр. Оо, тиийиммэт-түгэммэт, кыаммат кыһалҕата ханна-ханна тиэрдибэтэҕэ баарай! Бу Уордаах Уйбаан диэн киһи, аата да этэринии, уҥуоҕунан сүрдээх улахан, киҥнээх баҕайы киһи эбит. Нааныкинини аҥардас көрдөҕүнэ даҕаны куттанара. Арай биирдэ Уордаах Уйбаан хантан эрэ тэлиэс-былаас хааман

иһэрэ. Сайын буолан, Нааныкк күөх кырыска оонньуу олорбута. Уордаах Уйбаан итирик тиэргэнҥэ киирбитин кэннэ, кини куотар аакка барбыта. Хаһаайын аана аһаҕас дьиэтигэр балааскайдаабыта. Ийэтэ «тоҥус» диэн ааттыыр убайа дьиэҕэ баара, кыайан куоппакка хаалан, дьиэ иһиттэн аһаҕас түннүгүнэн ыстанан, кылмүччү куоппута. Дьэ, кинилэр итинник быһыыга-майгыга олорбуттара. Биллэн турар, кинилэр Уордаах Уйбааҥна даҕаны өр буолбатахтара.

Хаһан биир сиргэ түптээн олорбуттара баарай? Ол кэнниттэн 3-с кылааһы бүтэрэн баран, 4-с кылааска Ньурба оскуолатыгар киирэр. Лесхозка ийэлэрэ уборщицанан киирэр, таарыйа харабынайдыыбыт, хонтуора дьиэтигэр олороллор. Былыргы лесхоз дьиэтэ икки эрэ хостоох, онно тахсар ааҥна. Говоров диэн нуучча киһитэ, аҕыйах саха үлэһитэ. Онно аан дьиэҕэ олорон. Бардахтарына ааны хатыыбыт, хаарын күрдьэбит. Биир сыл буолан баран оройуон баанньыгар үлэҕэ киирэбит. Ип-итии баанньыкка. 5-с кылааска. Үксэ нууччалар сууналлара. Саха оҕонньоро сэбиэдиссэй. Киирэр ааҥна касса курдук бүөлээн, аахан иһэр дьон билиэт ылан ааһаллар. Биһиги онно аһаҕас олоробут. Уруокпун ааҕабыт, үһүөн бары биир ороҥҥо сытабыт. Сэбиэдиссэй оҕонньордуун тахсан масс эрбэһэбит, уу баһабыт, оһох оҥоробут. Онно барытыгар Нааныкк илии-атах буолар. Ол сылдьан оһох оҥорорго үөрэнэн хаалар. Инньэ гынан ип-итии баанньыкка олордубут. Аны туран дьон сууна турдаҕына уу кутан биэрэр эбээһинэстээх. Сыгынньах эр дьоҥҥо киирэн уу кутан биэрэр, иккиэйэх эрэ үлэһиттэр буоллахтара – сэбиэдиссэй уонна кини ийэтэ. Ийэтэ харабынай, уот оттооччу уо.д.а.

Маннык кыһалҕалааахтык олордор даҕаны, Нааныкк үөрэҕэр кыһаллар, ол иһин үчүгэй үөрэнээччилэр ахсааннарыгар киирэр. Аааннньа аһаабакка-сиэбэккэ, наар ыарахан үлэҕэ миккиллэн тахсар буолан, уҥуоҕунан атыттартан кыра этэ. Ол эрээри үөрэҕэр үчүгэй, кыһаллыгас буолан, кинини кылаас старостата оҥороллоро. Учууталлар кинини, тиийиммэт-түгэммэт, таҥаһа-саба быстар мөлтөх, ол эрээри чаҕылхай өйдөөх оҕону кылаас старостата оҥорон, бэйэлэрин үлэлэригэр туһаналлара.

Үөрэнээччи Уйбаан ийэтинээн землянка хастан олорбута

Нааныкк кыһалҕалааах олохтоох оҕо буоларын эрдэ өйдөөбүтэ. Ийэтин олус аһынара, киниэхэ күүһэ кыайарынан көмөлөһөрө. Ити курдук сылтан-сыл аахан испитэ. Кэмниэ-кэнэҕэс ийэтэ кыаммакка, Нааныкк сэттис кылааска үөрэнэ сыруттаҕына, Ньурба интернатыгар биэрбитэ. Кэм улааппыт, толкуйа тобуллубут уол онно тэһийбэккэ, биир ый буолан баран күрээн хаалбыта. Ол кэннэ өрүс үөһэ сыырыгар, Амакинка экспедициятын аартыгын анныгар буор дьиэ хастыбыта. Аҥарын буор истиэнэтинэн, оттон аҥарын мас булан олбуордуу туппута. Оһоҕун урут баанньыкка үлэлиир оҕонньортон тута үөрэммитинэн, бэйэтэ туппута. Кыһын кыстыыр маһын саас муус барыытыгар устан иһэр бэрэбинэлэри баҕыырынан тутан хаһаанара. Сыыр соҕуруу өртө буолан Нааныкк буор дьиэтигэр

Нааныk ийэтэ буор дьиэтин аттыгар турар

саас эрдэ кэлэрэ. Хотуттанүрэр тымныы тыал сыыр үрдүнэн аahан хаалара. Талах үүнэр аппа таһын талбыт буолан сааскы уу үрэх курдук курулуу устара. Ол үрдүгэр талахха чыычаахтар мустан ыллыылларын холбоотоххо бэйэтэ сааскы музыка буолара.

Нааныk кыра эрдэҕиттэн музыканы кэрэхсиирэ. Эрэйдээх олохтон аралдьыйаары, быыс буллар эрэ кыралаан музыкальнай инструменнарга оонньуу үөрэммитэ. Буор дьиэтин айаҕар сылааска тахсан балалайкаҕа, эбэтэр гармошкаҕа оонньоотоҕуна сыыр үрдүгэр күүлэйдии сылдьар дьон мустан истэллэрэ. Ыччаттар тыынан усталларыгар кинини тыы муннугар олордон гармошкаҕа оонньотоллоро. Оннук Антоновка дэриэбинэтигэр тиийэ усталлара. Ону «Сэбиэт Маша» диэн норуокка сөбүлэтэн ааттаммыт Антоновка сэбиэтин председателэ истэн биирдэ Нааныгы кулуупка ыҥыран быыбар күн гармошкаҕа оонньоппута. Уонна балтараа мөһөөк харчы биэрэн сүрдээҕин абыраан турардаах.

Биирдэ Ньурба сэбиэтин председателэ Скобелев миигин ыҥыран ылан: «Буор дьиэни көҥүлэ суох туттубуккун», – диэн тракторынан көтүрү астарыах буолан куттаабыта. Кырдьык, уонча хонон баран тракторы ыыппыта өрүс туруору сыырын кыайан дабайбакка төннүбүтэ. Онон буор дьиэтэ быыһаммыта.

Онуһу бүтэрбит Уйбааны директора учууталлатар

Нааныk каникулугар уонна сайын хамнастаах үлэҕэ үлэлиир буолбута. Амакинскай экспедицияҕа уу таһааччы буолан сарсыарда эрдэттэн көлүнэр атын тута сүүрэрэ уонна киэһэ биирдэ кэлэрэ. Буор дьиэтигэр бастаан соҕотох олорбута. Онтон ийэтин көһөрөн аҕалбыта. Саас, сайын өрөбүл күннэргэ Ньурба кулуубун иннигэр оһуохай саҕалаабыт буоллахтарына туойаллара иһиллэрэ. Дьэ, оччоҕо ийэтэ утуйарын умнан туран оһуохайга барара. Нааныk эмиэ кинилиин барара, оҕолору кытта оһуохайдьыттар быыстарынан сырса оонньуура. Ол сылдьан биир оҕонньору майгытын сөбүлээн ийэтин кытта билиһиннэрэн, холбообута. Ийэтэ, үөрэҕэ суох тыа кэнэн дьахтара, сүрдээх саатыннаҥ буолан эр дьонтон куруук тумна сылдьара. Оттон ол киһиттэн онуһу бүтэрэригэр кыра быраат төрөөбүтэ.

Онуһу бүтэрээт экспедицияҕа үлэҕэ киирэн сайыны быһа ойууру, өрүһү кэрийэн тахсыбыта. Күһүн төннөн иһэн Маалыкайга үөрэппит фронтовик учууталын Павловы көрсүбүтэ. Кини оскуолаҕа директорынан үлэлиирэ. «Убайгын үөрэххэ ыытан баран бэйэҥ үлэлээн киниэхэ көмөлөһөр былааннааҕын үчүгэй», – диэбитэ уонна кинини интернат воспитателинэн үлэҕэ ылыан баҕарарын эппитэ. Наанык түөрт сыл олорбут дьиэтин экспедиция үлэһиттэригэр биир тыһыынчаҕа атыылаат, Маалыкайга тиийэн биир сыл үлэлээбитэ. Оскуолата айанын төлөөбүтэ уонна уопсай дьиэ биэрбиттэрэ. 6-7 кылаастарга историяны, 8-с кылааска байыаннай дьыаланы үөрэппитэ.

Түүннэри үлэлээн Уйбаан баай студент аатырбыта

Эһиилигэр үчүгэй характеристика ылан Дьокуускайга университекка туттарсан киирбитэ. Үөрэнэ сылдьан «Кыым», «Социалистическая Якутия», «Эдэр коммунист» хаһыаттарга штаты таһынан корреспонденныыра. Онон убайыгар, ийэтигэр көмөлөһөрө. Саха сирин устун командировкаларга сылдьар буолан сороҕор үөрэҕин көтүтэрэ. Биир хоско олорон бииргэ үөрэммит студена, биллэр поэт Николай Босиков, эркин хаһыатыгар маннык хоһоон суруйбуттааҕа:

Фотограф Уйбаан
Ууну-хаары холбоон,
Фотографтыы сүүрэкэлээн
Балтараа ыйдаах үөрэҕин
Лекциятын көтүттэ.

Оччолорго стипендиялара 20 солкуобай этэ. Онтон «үс» сыананы ыллаххына онтугуттан матарыҥ. Оҕолортон суруйбут лекцияларын уларсан ааҕан Уйбаан экзамены биир да үһэ суох туттарар буолара. Итинник үлэлии-үлэлии үөрэнэ сылдьан Иж-49 мотоцикл атыыласпыта. Ону биир уопсайга олорор студеннара Рафаэль Баҕатаайыскай, Николай Босиков, Василий Сивцев: «Фотограф

Уйбаан арыгы испэт, табахтаабат, үлэлиир буолан саамай баай: мотоцикллаах, фотоаппараттаах», – диир этилэр.

Дьэ, кини ити курдук Наанык буолан бүппүтэ, Уйбаан диэн буолбута. Бэйэтэ үлэлээн ылбыт харчытын эрдэттэн сыаналыыра, харыстыыра. Күннээҕи көргө мээнэ ороскуоттаабата, кэскиллээх инники дьыалаҕа тута сатыыра.

Кэлэр суруйууга Оһуохай Уйбаан хайдах КГБ үлэһитэ буола, соҕуруу сынньана сылдьан чеченканы ойох ыла сылдьыбытын туһунан ааҕыаххыт. Олоҕу тус көрүүтэ хайдах уларыйан испитин, сахалары хайдах көмүскэспитин, КГБ-тан тоҕо уурайбытын уонна кинини тоҕо псих-балыыһаҕа хаайа сатаабыттарын уо.д.а. түгэннэр тустарынан эмиэ билиэххит.

* * *

Дьокуускайга пединститукка үөрэнэ сылдьан Уйбаан хаста да учуутал практикатын баран турар. Онно сылдьан син араас суолу көрбүтэ-истибитэ. Холобур, бииргэ үөрэммит кыыһа кини хаарыан көстүүмүн, практикаҕа сылдьан, буортулаан турардаах. Ол маннык буолбута. Нам Партизаныгар хаһыа да буолан практикалана тиийбиттэрэ. Онно кылааска киирэн учуутал хайдах уруогу ыытарын көрөллөрө-истэллэрэ.

Арай биирдэ оннук киирэн олорон, Уйбаан кэннигэр олорор бииргэ үөрэнэр кыыһыгар эргиллэн, туох эрэ дьээбэлээҕи эппитэ. Онуоха ол кыыс кыраһыабайын аанньа, толоостук быһыыламмыта: чэрэниилэтэ тохто сылдьар бөрүөлээх авторучканан кини сырдык өҥнөөх көстүүмүн ыспыта. Уйбаан хаарыан саҥа көстүүмэ буорту буоллаҕа ол. Аны санаатахха, учуутал буолаары сылдьар кыыс итинник кыра оҕо курдук быһыыланыыта, дьэ, сүрдээх дьыала эбит. Ол кыыс улаатан үлэһит буолан, сэбиэскэй кэмнэргэ «Холбоско» кадр отделын начальнигынан үлэлээбитэ, билигин кыргыттара үлэһиттэр.

Нам Партизанын оскуолатын директорынан Ларионов диэн кырдьаҕас киһи үлэлиирэ, кэргэннээҕэ. Дьэ ол киһи эдэр учуутал кыыстыын көрсүһэр эбит этэ. Түгэн түбэстэр эрэ, ол курдук көрсүһэллэрэ. Биирдэ учууталлар январьскай конференцияларыгар атын учууталы кими да ылбакка, чуолаан ол эдэр учууталы илдьэ сыарҕалаах атынан барбыттара. Сыарҕаҕа оту үллэччи тиэйбиттэрин үгүс киһи көрбүтэ… Итинник сыһыан кыайан кистэммэтэ биллэр, ол да иһин Ларионов сотору кэргэниттэн эдэр дьахтарга көспүтэ. Аныгы кэм эбитэ буоллар, дьон улаханнык дьиктиргиэ, сөҕүө да суох эбиттэр. Оттон оччолорго сиэр-майгы ирдэбилэ кытаанахтык тутуһуллара. Кэргэнэ Ларионовы партия райкомугар үнсүбүтэ. Онуоха райкомнар Ларионовка: «Партийнай билиэккин сибилигин остуолга уур, эбэтэр, кэргэҥҥэр төнүн», – диэллэр. Хайыай, кэргэнигэр төннөргө тиийбитэ. Аны санаатахха, киһи да сонньуйар – дьиэ кэргэн олоҕор политическай партия ыйыыта-кэрдиитэ сүҥкэн суолталаах эбит. Эгэ, таптал туһунан саҥара сылдьыаҥ дуо, оччолорго?

Уйбаан өссө биир түгэни үчүгэйдик өйдүүр. Партизан оскуолатыгар икки

эдэр учуутал уолаттар үлэлииллэрэ. Кинилэртэн биирдэстэрин «Табаарыс» диэн ааттыыллара. Ол уол биир чымыдааҥҥа дьахтар таҥаһын атыылаһан, толору уган сылдьара уонна: «Кэргэн ыллахпына бу таҥаһы кэргэммэр бэлэхтиэҕим», – диирэ. Уйбааннаах көрдөхтөрүнэ, сүрдээх үчүгэйдэр, ис таҥастар эмиэ бааллар. Оччолорго таҥас диэн мээнэ суох буолара. Ол уол кэлин үчүгэйкээн кэргэннэммитэ – Хаматтаҕа завуһунан үлэлиир учуутал кыыһы ылбыта. Кэлин кинилэр төрөппүт уоллара Нам улууһун баһылыга буолбута. Оһуохай Уйбаан Нам 1-кы Хомустааҕар олохсуйбуттарын кэннэ ол кырдьаҕастарга ыалдьыттаан турардаах.

Уочараттаах практиката Нам Хатырыгар буолбута. Фотографтыыр буолан, оскуола олоҕун хаартыскаҕа түһэрэн бүтүн стендэ оҥорбута. Кривогорницын диэн аккордеонист баара, кинилиин гармошканан бииргэ оонньоһон оскуола тэрээһиннэрин ыытыһара. Аны туран, институкка боксанан дьарыктанар буолан, оскуолаҕа бокса секциятын салайарга ылсыбыта. Бу иннинэ үлэлии сылдьыбыт Анисимов диэн республика чемпиона уурайан барбыт этэ. Уйбаан оҕолору сүүмэрдээн эрчийбитэ, ордук «дальнай бойга» кичэйэн киирсэллэригэр үөрэппитэ. Астыммат да дьон баара, «Анисимовтан атыннык эрчийэр» дэһэллэрэ. Ый курдук эрчиллибиттэрин кэннэ Намтан бөдөҥ уҥуохтаах боксердар күрэхтэһэ кэлбиттэрэ, нууччалар кытта бааллара. Кэлээччилэр сэнээбиттии хаамыысиимии, форма эҥин бөҕөтө. Биһиги дьоммут туохтара кэлиэй? Уйбаан ыйааһыны тутуспакка, уҥуохтарын кыра уолаттары киллэртээн испитэ. Дьэ, күрэхтэһии ортолоон эрдэҕинэ олохтоохтортон Лукин диэн уол, Намнартан Безденежных диэн, Уйбаан уолуттан балтараа төгүл үрдүктээх нуучча уола киирдилэр. Балачча охсуһан иһэнЛукин утарылаһааччытын түҥнэри охсон кэбистэ. Киһитэ турбакка муостаҕа сытта. Оҕустарбыт уол мунна хаан-сиин бөҕө буолла. Хантан эрэ суунар тааска уу кутан аҕалан, нуучча уол сууйа сатаатылар да, хаана барара тохтообото. Арай көрдөхтөрүнэ, уол хаана кытаран, бүтүн биир таас буолан дьалкыһыйа бидилийдэ. Көрүөххэ дьулаан! Кулууп иһин толору мустубут дьон, көрбөтөхтөрүн көрөн, айдаан бөҕө буолла. Кэлээччилэр саамай эрэнэр киһилэрэ хотторбутуттан санаалара түһэн, салгыы охсуһартан аккаастаммыттара, онон бокса тохтообута. Билигин Лукин Нам улууһун администрациятыгар үлэлиир.

Сарсыныгар Уйбаан секцияны салгыы ыыта кэлбитэ, арай, спортзалга толору оҕо бөҕөтө тоҕуоруспут, боруоста ыга анньан баран тураллар. Уйбаан: «Туох буоллаҕай?» – дии санаабыта, арай, бары бокса секциятыгар дьарыктанаары мустубуттар эбит. Ким эрэ муннун хаанын ыһылыннарыан баҕалаахтар ити курдук элбии түспүттэриттэн Уйбаан, хата, күлэ санаабыта. Эбиитин оскуола директора: «Эн үөрэххин быйыл бүтэрэҕин. Мин физкультура учууталын ууратабын уонна эйигин үлэҕэ ылабын», – диэн соһуппута. Уйбаан аккаастаммыта.

Уопсайынан, сэбиэскэй кэм саҕана «Ньурба буолла даҕаны боксер» диэн өйдөбүл баара. Уйбаан боксанан дьарыктаныыта олоҕор туһалаабыта саарбаҕа суох. Охсон, охсуллан характера кытааппыта, инникигэ дьулуура күүһүрбүтэ. Биирдэ сайыҥҥы сессиятын кэмигэр хоһугар экзаменҥа бэлэмнэнэ олордоҕуна, таһырдьаттан футболлуу сылдьыбыт уол киирэн кэлбитэ. «Бэлэсипиэккин тоҕо уларсыбаккын» диэн матыыптаан, кырбаары гыммыта. Уйбаан итииргээн, туруусугунан эрэ олорор этэ. Доруобай баҕайы уол кырбаары киирбитин сэрэйэн,

ойон туран, кирзовай саппыкытын кэтэ охсубута. Анараанҕыта ону көрөн, Уйбаан мээнэ кырбаттарыа суоҕун билэн, охсуһа сатаабакка тахсан барбыта.

Үөрэхтэрин бүтэрэн Сэргэлээх 5-с остолобуойугар, ол урут билигин хочуолунай турар сиригэр баара, банкеттаабыттара. Аһыы олорон, Уйбаан арыгыны испэтин көрөн, биир Лаабар диэн однокурснига баайсан турбута: «Эн үөрэнэрбит тухары биһигини кытта биирдэ да арыгы испэтиҥ. Тоҕо? Билигин ис! Эбэтэр убаастаабаккын дуу?» – дии-дии ыххайбыта. Онно сөп буолбакка, арыгылаах үрүүмкэни ылан, Уйбаан төбөтүгэр куппута уонна кырбаары, соһон таһаара сатаабыта. Уйбаан бииргэ үөрэнэр уолаттара Наум Слепцов, Миша Егоров, Чурапчыттан сылдьар Коля Игнатьев диэн уолаттар, хата, араллаан тахсыаҕын тохтоппуттара.

Директор, КГБ, МВД, хаайыы үлэлэригэр хатарыллар

Үөрэх кэнниттэн распределение буолла. Уйбаан, сытыы-хотуу муҥутаан, Минпроска киирэн «салайар үлэҕэ анааҥ» диир. Бастаан соһуйан баран, кини өссө студенныы сылдьан каникулун кэмигэр дойдутугар Ньурбаҕа, трахоматознай диспансерга сэбиэдиссэйдээбитин, оскуола кэнниттэн тута Маалыкайга учууталлаабытын билэн бараннар, саҥа тэриллэр Минпрос республикатааҕы фильмотекатыгар директорынан аныыллар.

Уйбаан саҥа тэрилтэни тэрийэн, икки сыл устата сүүрэн-көтөн, атаҕар туруорбута. Фильмотека үөрэх киинэлэрин Москваттан сакаастаан ылан республика оскуолатыгар тарҕатара, олору өрөмүөннүүрэ. Оччолорго куоракка транспорт аҕыйаҕынан киинэлэри бэйэтин коляскалаах мотоциклынан тиэйэрэ. Үчүгэй үлэтин бэлиэтии көрөн, үөрэх министрэ Захар Саввин уонна обкомол кинини КГБ-га рекомендациялыыллар.

Уйбааны бары өртүнэн үөрэтэн көрөн баран, КГБ-га ылбыттара. Онуоха кини өссө оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан, күүһүнэн нуучча кылааһыгар көһөн үөрэммитин, институкка үөрэнэн нуучча-саха тылын учууталын идэтин ылбытын эмиэ учуоттаабыттар быһыылааҕа. Кинини КГБ-лар тута иккис үрдүк, бэйэлэрин кистэлэҥ үөрэхтэригэр Минскэйгэ ыыталлар. Онно биирдэ Никита Хрущев Минскэйгэ кэлбитигэр, бастыҥ курсаннар ахсаааннарыгар киирэн, харабыллааһынҥа кыттар чиэстэммитэ.

Үөрэхтэрэ олох ураты этэ, дэлэҕэ биир нуучча уола, үөрэҕин тулуйбакка, иирэн хаалыа дуо? Манна Уйбаан араа҅ы бары көрбүтэ. Биир криминалистикаҕа үөрэтэр подполковник хаартыскаҕа түһэрэргэ үөрэтэ сатаабытын, «ону сатыыбын» диэбитигэр, анараанҕыта итэҕэйбэккэ, «дьиикэй саханы» генералга үҥсүбүт этэ. Генерал, көрүдүөргэ курсаннар ортолоругар кэһэтээри, Уйбааны мөҕөн барбыта. Онуоха Уйбаан: «Табаарыс генерал, мин бэйэм фотографпын! Уонна лекцияларга барытыгар сылдьан суруйбут конспектарым бу бааллар!

Сибилигин да экзаменнаан», – диэн бэйэтин саакка киллэрбитэ. Генерал, кинини кытта «убаастабыла» суох аахсар курсаны уураттараары, Дьокуускайга үнсэн суруйбута билигин да архивка хараллан сытар.

Уйбаан үөрэҕин бүтэрэн кэлбитигэр киниэхэ тус үлэни бастаан утаа биэрбэккэ, Иванов диэн сотрудникка сыһыараллар. Ол саха киһитэ таҥараны итэҕэйээччилэри барыларын «норуот өстөөхтөрө» диэн ааттыыра. Онуоха Уйбаан сөбүлэспэккэ: «Оччоҕо ийэм эмиэ норуот өстөөҕө дуо?» – диэн ыйытар. Ол мөккүөрү Уйбаан КГБ парткомун секретара Журавель диэн киһиэхэ тиэрдибитэ, хата онуоха анарааҥыта Уйбааны өйүүр. Уопсайынан, ситинник түбэлтэ элбэхтик буолар этэ – саха саханы баттыыр, нуучча киһитэ өйүүр.

Уйбаанҥа ыччат, чуолаан орто анал үөрэх тэрилтэлэригэр үөрэнээччилэр, ортолоругар үлэ хайысхатын биэрбиттэрэ. Оччолортон баччаҕа дылы националистары уонна үспүйүөннэри булааһын КГБ сүрүн үлэтэ этэ.Уйбаан санааҕа ылларбыта: «Бэҕэһээ үөрэппит пионер, комсомол оҕолорбун ситэри үөрэппэккэ, кинилэри сойуолаһабын дуо?» – диэн. Оҕолору кытары үлэлиэн баҕарбакка, СГУ-га эбэтэр геолгическай управление объектарын кэтиир үлэҕэ ыытыҥ диэн көрдөһөрө.

* * *

Чеченка ойохтонор умнуллубат түгэннэрэ

Бу кэмнэ Уйбаан олоҕор биир бэлиэ түгэн буолбута. Саас кини Кисловодскайга КГБ курордугар сынньана барбыта. Соҕуруу дойду үчүгэйэ сүрдээх. Манна сынньана сылдьан кини сүрдээх кыраһыабай, нарзан ууну кутан биэрэр эбээһинэстээх кыыһы көрсүбүтэ. Кэпсэппиттэрэ. Биһиги уолбут нууччалыы кутан-симэн, ыраах Сахатын сирин туһунан кэпсээбитигэр, бу 16-лаах эрэ кыысчаан кутун туттарбыта. Кыыс аҕата украинец, ийэтэ чеченка этэ. Кыыс ийэтэ кинини Украинаҕа олорор аҕатыттан күрэтэн, Кисловодскайга кэлбит этэ.

Бэрт үчүгэйдик сынньанан баран, Уйбаан барар кэмэ тирээн кэлбитэ. Хомунан баран, кыыһын кытары быраһаайдаһа тиийбитэ. Анараанҕыта кини баран эрэр сураҕын истээт, ытыы түспүтэ: «Мин эйиэхэ кэргэн тахсабын, барыахха, Саха сиригэр!» – диэбитэ ытыы-ытыы. Онуоха Уйбаан, барыны өйдүүр улахан киһи буоллаҕа, эппитэ: «Суох, эн кыраҕын, сокуоннай сааскын туола иликкин. Эйигин илдьэ бардахпына миигин дьыалалыахтарын сөп». Онуоха кыыс, Уйбааҥҥа моонньуттан ыйааста сылдьан, кулгааҕар сипсийбитэ: «Биһиэхэ Украинаҕа барыах! Онно 16 саастарыттан холобоһуохтарын сөп!». Уйбаан даҕаны, таптаан кыраттан иҥнэн сылдьар киһи, кыыс ийэтиттэн баран ыйытарга санаммыта.

Курорка биир хоско олорбут икки КГБ үлэһиттэрэ, нууччалар, Уйбаан быһаарыныытын букатын сэргээбэтэхтэрэ: «Ханнык акаары курортан кэргэн ылар үһүнүй?», – диэбиттэрэ. Курорка киһи атыны дьыалайдыахтаах, санааҕыт уларыт, дии сатаабыттара. Биир нуучча, этэ сатаан баран, кэмбиэрдээх суругу аахтарбыта. Онно киниэхэ Москваттан биир кэргэннээх врач дьахтар суруйбут этэ, ис хоһооно «кэргэммин атын сиргэ ыытан баран, мин эйиэхэ былырыыҥҥы курдук эмиэ тиийиэм» диэн этэ. Онуоха Уйбаан ол киһи диэки кэлэйбиттии көрөн баран: «Ол эн туох үчүгэйдээх буоланҥын, кини эйиэхэ кэлэрий?», – диэбитэ. Анараанҕыта: «Раз не веришь письмам, я тебе по-другому докажу!», – диэт, ыстаанынаттан били «баҕайытын» ороон таһааран, дубинка курдук салыбыраччы туппутунан, күлэ-күлэ, Уйбааны сырбатаары, сырсыбыта. Уйбаан сиргэнэн сиргэ силлээн баран, эппитэ: «Миэнэ эһиги дьахталларгыт курдук содур буолбатах, ыраас кыыс. Онон кэргэн ылабын!». Таарыйа санаатахха, ити «салыбыратар баҕайыларыттан» Уйбаан өссө КГБ-га үөрэнэ сылдьан сиргэммитэ. Биирдэ атын хос уолаттарыгар киирбитэ. Оччолорго орон үөһэ орон турар буолара. Сороҕор, аһыы олордохторуна түбэһэрэ. Биирдэ атын хоско киирбитигэр чэйдии олорор уолаттар: «Ваня, подай ту колбасу!» – диэн баран үөһэ орону ыйбыттара. Уйбаан көрдөҕүнэ, суорҕан уонна тэллэх быыһыгар халбаһы сытар. Ылаары гыммыта, «халбаһыта» хамсаан кэлбэт дуо! Уйбаан сиргэнэн илиитин сууна сүүрбүтэ.

Шампанскай атыылаһан, кыыһын кытта ийэтигэр барбыттара. Арай ийэтэ ытыы түспүтэ: «Еле от отца тебя украла, так что никуда тебя не отпущу!». Кыыс онно дьиэтигэр хаалбыта. Уйбаан бүтэһиктээхтик хомунан вокзалга баран эрдэҕинэ, кыыһа бу тиийэн кэлбитэ. Паспорын уонна аҕыйах таҥаһын ылбыт этэ: «Украинаҕа барыахха!».

Инньэ гынан Уйбааннаах Украинаҕа поеһынан айаннаары вокзалга тиийдилэр. Кинилэри били икки нууччата, ону сэргэ кыыс эдэркээн подругата атаара кэлбиттэр. Уйбаан биир водканы атыылаһан, дьонугар ыстакааҥҥа кутаттаан биэрдэ. Бэйэтэ уруккуттан букатын испэт. Нууччалара хантатан кэбистилэр, кыргыттар эмиэ ыстакаан аҥардыытын истилэр. Эдэр кыргыттар хаһан иһэ үөрэммиттэрэ баарай, холуочуйбут курдук буоллулар. Аны подругата айманан, ытаата: «Я тоже за курортника выйду, я тоже поеду по стране!». Онуоха били улахан «тэриллээх» киһи: «Я тоже холостой», – дии-дии ол кыыһы кууһа хаалбыта. Уйбаан кыһыйбытын, ол кыыһы аһыммытын иһин, хайыа баарай…

Тимир суолунан айанныылларыгар эмиэ биир мучумаан. Уйбаан эдэр кэргэнигэр иҥээҥнээччилэр элбэх этилэр. Купеларыгар икки киһи хаартылыыллара, кинилэр үөһэ сыталлара. Ол хаартыһыттары көрө киирдэҕэ буолан, дьон мустан, Уйбаан кыыһын кэтииллэрэ-маныыллара. Ордук биир улахан баҕайы нуучча киһитэ, ороннорго тайанан сүгүллэн туран, тоҥолоҕунан Уйбаан кыыһын кыбыстыылаах сирин таарыйа сатыыра… Аны туран поезд сопровождающайа, армян киһитэ, араас сылтаҕынан кыыһы ыҥыра сатыыра, кини ол чэй биэрэрэ, тугу эрэ көмөлөһүннэрэ хоһугар киллэрэ сатыыра элбэҕэ бэрдэ… Итини барытын тулуйбакка, Уйбаан кыыһын түүн «уруттаан» кэбиспитэ. Кыыһа ырааһыттан санаата көтөҕүллүбүтэ.

…Киев куораты ааһан, Малин диэн куоракка тиийбиттэрэ. Кыыс аҕата горисполком председателэ, тойон киһи эбит. Кыыһын көрөн, сүрдээҕин долгуйда. Уйбаан удостоверениетын сирийэн көрдө, онтон үлэтигэр сорудах биэрээт, кэтэһэн турар таксинан эбэлэрэ олорор хуторыгар айаннаатылар.

Сад саҥа тыллан эрэр эбит, уруу-аймах бөҕөтө сыбаайбаҕа муһунна. Дьиэлэрэ муостата суох, харанан көрөн турарын Уйбаан сөҕө санаата. Ийэлэрэ-аҕалара, эһэлэрэ-эбэлэрэ утуйбут ороннороо билигин да турар эбит. Кинилэр үгэстэринэн Уйбааннаах күнүс 12 чааска ол ороҥҥо сытыахтаахтар эбит. Эдэрдэр сыттылар да, сыбаайба тэрийэр дьон киирэрэ-тахсара элбэҕэ бэрдиттэн Уйбаан кыбыстан, «эбээһинэһин» толорбокко кыыһынаан сыппыта. Дьэ онтон…

Оо, дьэ, украиналыы сыбаайба ньиргийбэтэ дуо! Сэбиэт председателэ кинилэри саахсалаата. Үс түүннээх күнү быһа унаарыччы хаһыылаах ырыалара Уйбаан кулгааҕар билиҥҥэ дылы дуорайан иһиллэр. Онно бакаалы көтөҕө-көтөҕө ууруһар-сыллаһар эбиттэр. Көрдөҕүнэ, ыаллара эмиэ күтүөт киһи, тост этэ-этэ, кини кыыһын ууруу да сыллаа буолар. Сыбаайбаны өссө үс күн ыытыаҕыҥ, биир сибиинньэни өлөрөбүн, диэн турда. Уйбаан кыыһын салгыы ууруарыы-

◇◇◇

тахсыбытын нууччалар сымыытынан тамнаабыттарын туһунан дьыалалар киирбиттэрин кэпсээбитэ.

Маныаха кини нууччалары да, сахалары да букатын буруйдаабатаҕа, төттөрүтүн, барыларын көмүскэспитэ. Кини: «Саха тылын, культуратын өйдөөбөт буолан, өйдөөбөт концертарын бырачыастааһыннара национализм буолбатах», – диэбитэ. Уйбаан салгыы маннык этии киллэрбитэ: бары оскуолаларга саха тылын уонна культуратын үөрэтиэххэ, диэн. Оччолорго Дьокуускай пааркатын танцплощадкатыгар үксүн нуучча эрэ ыччата сылдьара. Танцы кэнниттэн 300-чэ нуучча уола пааркаттан Киорв уулуссатынан төннөн иһэн, саха сирэйдээҕи барыларын кырбыыллар этэ. Ол курдук Залогка тиийэ хаамаллара. Кинилэр биирдэ сельхотехникум директорын, сэрии ветеранын кырбаабыт, чаһытын былдьаабыт этилэр. Уйбаан итини барытын олохтоох тылы уонна культураны билбэттэн-көрбөттөн тахсар диэн, аһаҕастык ол мунньахха эппитэ. Онно сөп буолбакка, хаһыакка бэчээттээри ыстатыйа суруйбута. Серкин диэн нуучча майора ону өйөөбүтэ. Ону баара… КГБ салалтата бэчээттэппэтэҕэ. Куттанан. Националистар эбит диэхтэрэ диэн.

Ол иһин кыһыйан ити санаатын уочараттаах КГБ мунньаҕар, Обком 1-кы секретара С.З.Борисов бэйэтинэн баарыгар (оччолорго «КГБ при Совмине ЯАССР» диэн этэ) аһаҕастык эппитэ. Онуоха С.З.Борисов, болҕойон истэн баран, маннык эппитэ: «Вот вы, три председателя КГБ (солбуйааччыларын эмиэ этэр), запомните и после совещания три раза перечитайте текст его выступления у себя в кабинете, пока не поймете, что сказал оперативник Егоров. Молодой человек через год-два года взмахнет крыльями».

Мунньахха сылдьыбыт дьон бары: «Уйбаан хайҕанна, дуоһунаһыгар үрдүүр буолла», – дэспиттэрэ. Уйбаан да хайҕаммыт курдук санаабыта. Арай, сотору соҕус буолан баран кинини үлэлэппэккэ, сайынын наар Лена арыытыгар оттото ыыталлар, атын үлэһиттэр икки-үс күн кэлэн таах күүлэйдээн, сынньанан эрэ бараллар, арыгылыыллар энин. Ону барытын тулуйбакка, Уйбаан Москваҕа үҥсэн сурук суруйар. Сотору кэминэн бэрэбиэркэ тигинээн кэлэр, иккис отдел начальнигын П.С.Павловы дуоһунаһыттан ууратан, соҕуруу переводтууллар. Кини оннугар үһүс солбуйааччы председателинэн олорбут Руф Васильевы

◇◇◇

◇◇◇

Ити итинэн ааста. Кырыа кыһын хаар кыырпаҕынан кыыдамнаан, хотуттан тымныы тыалынан сирилэтэн, бу тиийэн кэллэ. Уйбаан Розаны кытары (кыыс аатын уларытыаҕыҥ, кини билигин да баар, бука, бу строкалары ааҕа да олорор буоллаҕына көҥүл) билсибитин умна да быһыытыйда.

Уйбаан КГБ-га наартуох эрэ интэриэһинэй, суолталаах соҕус үлэни туруорсарын туһунан ааспыкка кэпсээбиппит. Дьэ биирдэ, кэмниэ-кэнэҕэс: «ССКП Намнааҕы райкомугар үҥсүү киирбит, ону тахсан быһаарыс», – диэтилэр. КГБ председателин «Волга» массыынатын киниэхэ анаатылар (урут «Волга» партия Обкомун 1-кы секретарыгар уонна КГБ-га эрэ баара). Уйбаан КГБ офицерын форматын тиирэ кэтэ сылдьан, тойоттор эрэ айанныыр «Волгаларыгар» тиэрэ түһэн, нуучча суоппарын дьаһайан, Намҥа тиийэр. Тиийбитэ ССКП Намнааҕы райкомун 1-кы секретара, «Волганы» көрөөт, бэйэтинэн көрсөр, кабинетын Уйбаанҥа туран биэрэр уонна этэр: «Баһаалыста, тугу наадыйаргын гын!». Киһитэ букатын салыбырыы сылдьарын көрөн, Уйбаан сонньуйа саныыр. Биирдэрэ стажтаах коммунист, онтон Уйбаан эдэр, үлэлиир КГБ-тын коллективыгар комсомол секретара эрэ буоллаҕа. Оччолорго КГБ-лартан ити курдук куттаналлара.

Дьыалатын ситэрэн-хоторон баран, Уйбаан Нам сэлиэнньэтин көрө «Волгатынан» барда. Кулууп таһыгар тиийэн биллэриилэри көрө турда. Хата, син араас тэрээһиннэр, биэчэрдэр тиһигин быспакка буолаллар эбит… Арай, кэнниттэн саннын ким эрэ таптайда. Уйбаан эргиллэ түспүтэ, ханна эрэ көрбүт кыыһа турар: «Эн Ваняҕын дуо?», – диэн ыйытта. Уйбаан дьэ өйдөөтө – били күһүн билсибит Розата эбит. Бай, аттыгар ханнык эрэ эдэркээн кыыс турар… Уйбаан ол кыыс уһун-синньигэс бииллээҕин, тас таҥас да курдары буоллар, өйдөөн көрө оҕуста. «Мин эйигин тута биллим ээ», – Роза кэпсээн-ипсээн барда. – Бу били телеграммалаабыт балтым Марфа кэлбитэ, билсиһэн кэбис». Уйбаан үтүлүгүн устан, кыыһы кытары илии тутуста. Бу илиитэ сылааһын! Марфа диэн эдэркээн, күөх харахтаах бааһынайдыҥы кыыс эбит, сааһа 17-тэ эрэ быһыылаах.

– Эһигини дьиэҕитигэр илдьэбин дуо? – Уйбаан ыйытта.

– Ол тугунан, мотоциклгынан дуо? – Роза дьиибэлээхтик мичээрдиир. Араааһа, били Уйбаан күһүн моһуоктаммытын санаан кэлэн, күлүү гынар быһыылаах. Уйбаан, онтон кыһыйбыттыы, тэйиччи соҕус тохтоон турар «Волганы» илиитинэн далбаатаан ыҥыран ылла. Кыргыттар соһуйан харахтара кэҥии түстэ.

– Чэ, эбиэттии барыаҕыҥ! – диэтэ Уйбаан уонна били Лукин диэн боксаҕа эрчийбит уолун ааҕҕа бараррга этии киллэрдэ. Лукин, били нууччаны дөйүппүт уол, ийэтинээн баалллар эбит.

Уйбааннаах Роза аһыыр остуолга чугаһаан, олордулар. Бу кэмҥэ Марфа хойутаан киирэн, хаатыҥкатын кыайан устубакка, анҕар атаҕар ыстаҥалаан, саалаҕа ааста. Уйбаан кыыс имигэс, иирэ талах курдук имиллэҥниир таһаатын көрөн аһарда…

– Ок-сиэ, бу үчүгэй да кыргыттар эбит! Ноколор, кэргэн ылыаххытын, – диэн Лукин ийэтэ дьээбэлээннэ. Чэйдээн бүтэн, Уйбаан кыргыттары дьиэлэригэр, Граф биэрэгэр «Волгатынан» илдьэн биэрдэ уонна аныгыскы субуотаҕа кэлиэх буолан эрэннэрдэ.

Аныгыскы нэдиэлэтигэр Уйбаан шампанскай кэһиилээх Граф биэрэгэр

кыргыттарга тиийдэ. Ону-маны кэпсэтэн-ипсэтэн баран, киинэҕэ бардылар. Хаар тибэн, ыллык устун хаамыстылар. Роза балта Марфа, оҕотук киһи диэх курдук – сүрдээх мэник, кэнники хааман иһэн, Уйбаан саҕатыгар хаар кутта. Уйбаан, эргиллэ түһээт, Марфаны сырсан тиийэн, аны бэйэтигэр хаары ыста. Күлсэ-күлсэ, ыллык устук хааман иһэр Розаны тула сүүрэ сырыттылар. Анараанғылара кинилэри буойа сатыыр, мэниктии сылдьар дьон ону истиэхтэрэ дуо! Марфа күлэн лыҥкынатарын быыһыгар мап-маҥан тиистэрэ кэчигирэһэллэр, Уйбаан да тиритэн-хорутан, бэргэһэтин быыһыттан паар бургучуйар…

Биир нэдиэлэ буолан баран аны Роза Дьокуускайга кэлэн, Уйбааҥҥа ыалдьыттаан, бэрт үчүгэйдик хонон барбыта. Роза кэпсээбитинэн, Марфа киниэхэ эппит үһү: «Ити Ваняны кытта эн тоҕо билсэҕин? Кини кыра, хара дии? Эн улахан, кыраһыабай уолаттардаахчын буолбат дуо?», – диэн. Ол иһин Роза Марфаны Уйбаанныын иккиэйэҕин хаалларартан куттаммат эбит.

Кэлэр нэдиэлэтигэр Уйбаан, эмиэ шампанскай атыылаһан баран, Граф биэрэгэр кыргыттарга анаан-минээн ыалдьыттыы барда. Чэйдээн, тэринэн баран мас кулуупка танцы буоларыгар, онно бардылар. Уйбаан, дьиҥэр, биэчэргэ сылдьарын соччо сөбүлээбэт. Тоҕо диэтэххэ, уҥуоҕунан намыһах буолан, куруук туран тахсара, ол оннугар дьэ үһун уолаттар күннүүллэрэ. Бу да сырыыга Розаны бииргэ үлэлиир киһитэ, Птицын диэн баахынай уол үҥкүүгэ эргитэн, илдьэ баран хаалла. Уйбаан урут «сириллибит» кыргыттары кытта сороҕор «буруо таһаарынан» үҥкүүлээччи. Сатахха, бүгүн оннук кыргыттар көстүбэт курдуктар. Арай, бу Марфа баар даҕаны… эдэрэ да бэрт, уҥуоҕунан да үһун, кинилиин үҥкүүлүүрэ саарбах. Ол да буоллар Уйбаан, форманан сылдьар киһи, кэм эрэхтурах сананар, ол иһин Марфаны үҥкүүгэ ыҥырда. Кыыһа хап-сабар сөбүлэстэ.

Оо, долгутуулаах вальс музыката!.. Эдэркээн кыыс имигэс биилин Уйбаан сэрэнэн бэйэтигэр ыксары тарта, тарбахтарын төбөтүттэн саҕалаан этигэр-хааныгар итии сүүрээннэр тарҕаннылар. Марфа үчүгэйдик үҥкүүлүүр эбит, Уйбаан даҕаны атахтара бэйэлэрэ сири билбэккэ дайар курдуктар.

Аттыларынан Розалаах Птицын эргийэн аастылар. Бу кэмнэ музыка тохтоото, Уйбааннаах Розалаахтан тэйиччи, саала биир үһугар баар буолан хааллылар. Хайыахтарай, музыка тыаһыар диэри кыбыстан биир сиргэ турдулар. Арай, Марфа Уйбааны тоҕо эрэ сискэ сырбатта уонна күллэ. Эмиэ дьээбэлэнэр эбит. Сотору эмиэ бытаан үҥкүү буолла. Уйбаан: «Таах турар сүрэ бэрт, өссө ыҥырыахха», – диэн Марфаны үҥкүүгэ ыҥырда. Бу сырыыга кыыс улгумнук сөбүлэстэ. Үһүс үҥкүүгэ Птицын Марфаны ыҥырда, онтон Уйбаан Розалыын үҥкүүлээтэ.

Биэчэр бүтэн, дьиэлэригэр хомуннулар. Арай Птицыннара кинилэрдиин барсаары өрөһөлөнөн турда. Араааһа, Роза кинини хаал диэтэ быһыылаах, киһилэрэ барсыбата. Уйбаан икки кыыһы кыбыммытынан кулууптан тахсан барда. Утуйуу буолбутугар киниэхэ саалаҕа орон оҥорон биэрдилэр. Уйбаан үчүгэй баҕайытык утуйан хаалла…

Уйбаан биир нэдиэлэнэн эмиэ кыргыттарга ыалдьыттыы тиийдэ. Бу сырыыга Роза киэһэ училищеҕа лекция ааҕа барда. Марфа миин буһара хаалла. Айылҕаттан дьээбэлээх кыыс, эдьиийэ суоҕар, мэнигэ өссө бэргээбэтэ дуо! Ол курдук Уйбааны кэлэ-кэлэ кымаахтыыр, күлэ-күлэ араастаан дьээбэлиир. Уйбаан да киниттэн

хаалсыбакка, эдэр кыыстыын хаадьыласта. Биир түгэнҥэ Уйбаан Марфаны хайдах эрэ синньигэс биилиттэн харбаан ылла уонна бэйэтигэр ыксары тарта. Сирэй сирэйдэринэн утарыта көрсө түстүлэр. Уйбаан кыыс киэҥ харахтарыгар тимирэн ыларга дылы гынна, чыпчылҕан түгэнигэр санаа быһа кымньыылаата: «Оо, Роза сирэйэ томороон, эттээх да эбит ээ, оттон Марфа сирэйэ тоҕо синньигэһэй, нарынай?». Ити санааттан кыбыстыбытын аһараары буолуо, Марфаны уоһуттан ууран, хам сыстыбытын бэйэтэ да билбэккэ хаалла… Кыыс сирэйэ боччумура түстэ, оонньообута ханна да суох буолла. Тыын быһаҕаһынан төлө биэрдэ: «Туох буолаҕыный?!». Уйбаан хайдах баарынан билиннэ: «Оттон наһаа үчүгэйгин дии. Сөбүлээн, туттуммакка хааллым…». Итинник диэбитигэр кыыһа эмиэ уларыйда, аны күллэ. Дьэ уонна чугаһаан, дьиҥнээхтик уурастылар.

Сотору Роза тиийэн кэллэ. Туох да буолбатаҕыныы, аһаан-сиэн баран утуйуу буолла. Уйбааҥҥа эмиэ саалаҕа орон оҥорон биэрдилэр. «Тымныы соҕус буолсу дуу», – диэбитигэр Марфа, хоһуттан суорҕан таһааран, Уйбааны үллүйдэ. Ол туран уолу түргэн үлүгэрдик эмиэ сыллаан ылла… Хоһугар сүрдээх «серьезнай» сирэйдээх киирэн иһэрин Уйбаан көрөн, иһигэр күлэ санаата.

Сарсыныгар Уйбааны кыргыттар куоракка атаардылар. Суолга диэри тахсарга балачча кэтит буоланы хаары кэһэн бараҕын. Сотору Роза «сылайдым» диэн, буола ортотугар туран хаалла. Оттон Марфа уолу тиһэҕэр дылы атаарса барда. Арахсар суолларыгар кэлэн баран Марфа: «Аныгыскыга мин куоракка эйиэхэ киириэм», – диэтэ. Инньэ гынан, кыра «саагыбар» үөскээтэ.

Дьэ, Уйбаан бэйэтэ да мунаарда. Розата кинини атаарсыбат, оттон бастаан «абааһы көрбүт» Марфата кинини атаарда. Роза тугу эмэ сэрэйбитэ буолуо дуо – ким билэр?

Нөҥүө субуотатыгар Марфа Якутскайга Уйбааҥҥа тиийэн кэллэ. Күһүҥҥү чараас цигейкэ сонунан сылдьарын көрөн, тоҥуо диэн Уйбаан киниэхэ халыҥ кыһыҥҥы сон атыылаһан ылан биэрдэ. Ол күн Марфа киниэхэ хоммута. Ыраас кыыһы Уйбаан көннөрү сыллаабыта-уураабыта эрэ. Ити курдук Марфа киниэхэ сыстыбыта, ылларбыта сүрдээх… Холбоһуу туһунан тыл суоҕа гынан баран, ис-истэригэр хайдах эрэ сөбүлэстилэр.

Уйбаан КГБ-га киирээт, дьиэ көрдөөн сайабылыанньа суруйбута. Бастакы уочаратын соҕурууттан КГБ отделыгар начальнигынан кэлэр киһиэхэ туран биэрэргэ күһэйбиттэрэ. Эһиилигэр Орджоникидзе болуоссатыгар «хрущевскай» дьиэ тутуллан киирэр, онно КГБ-ларга икки квартираны биэрэр буолбуттара (аптекалаах таас дьиэни куорат аҕа саастаах олохтоохторо үчүгэйдик өйдүүллэр, 90-с сыллар саҥаларыгар сиҥнэн түспүттээҕэ. Билигин ол оннугар Саха театра турар). Биирин Обком салайааччытын уола, эмиэ КГБ-га үлэлиир Борисов Юбилей Семенович (нуучча кэргэннээх) ылар буолбута. Иккис квартираны уочарат быһыытынан Уйбаан ылыахтааҕа. Дьэ маныаха эмиэ уочараты кэһэн, Пьянков диэн соҕурууттан кэлбит, өр сылларга КГБ-га үлэлээбит киһиэхэ биэрээри гыналлар. Уйбаан онуоха утарылаһар. Ийэм үйэтин тухары уборщицанан үлэлээбитэ, хаһан да саҥа дьиэҕэ олоро иликпит, уочараппын былдьаан дьиэни начальникпар быһа биэрээри гыналлар, онон миэхэ быһаччы анааҥ диэн, Уйбаан куорат горисполкомугар сурук суруйар. Горисполком анал дьаһалынан квартираны

Уйбааҥҥа биэрэргэ быһаарбыта. Инньэ гынан Уйбаан оччотооҕу КГБ-ны иккис кыайааһына буолар, икки хостоох квартираланар (бастакыта КГБ үөрэҕэр сылдьан генералы саба саҥарыыта буолбута).

…Саҥа Дьыл бырааһынньыгын күнэ тиийэн кэлбитэ – 1962 сыл ахсынньы 31 күнэ. Уйбаан урукку дьиэтиттэн бүгүн хайаан да саҥа квартиратыгар көһүөхтээх. Сыарҕалаах ат уларсан, таһаҕастарын тиэйэ үлэлии-хамсыы сырытта. Халлаан эчи тымныытын, -50-тан өссө намыһах кыраадыс быһыылаах. Ыччуу-ычча! Уйбаан телогрейкалаах, хаатыҥкалаах, билбэт киһи көрдөҕүнэ хайа эрэ оҕонньор сыарҕалаах атыгар тугу эрэ тиэйэ сылдьар дии саныан сөп.

Таһаҕаһын барытын үллэччи тиэйэн баран, быанан хатыһыннары баайа, онтун чиҥэтэн тарда сыарҕа анныгар сыттаҕына, арай икки паара атахтар хоочугураһан кэллилэр.

– Ваня, эн дуо? – хайдах эрэ билэр куолаһа иһилиннэ.

– Э-һээ? – Уйбаан сыарҕа анныттан ойон таҕыста. Өрүкүйэр туман быыһынан көрбүтэ, икки кыыс турар эбит – Розалаах Марфа! Уйбаан соһуйан хаалла.

– Хайа, тугу гына сылдьаҕын? – Роза ыйытта. Онуоха Уйбаан кылгастык барытын кэпсээтэ. Бачча тымныыга, былдьаһыкка кини хайдах эмэ гынан түргэнник көһө охсубут диэн мөккүөрдээх. Кэпсэтэн билбитэ, кыргыттар киниэхэ Саҥа Дьыллыы кэлбиттэр эбит! «Оо, табыллыбата буолуо. Хайдах да иккиэҥҥитин илдьэ барар кыаҕым суох, дьонум бааллар», – Уйбаан Марфаҕа сибис гынан эттэ. Роза бастаан тугу да өйдөөбөтө. Кыргыттар тоҥон, Уйбаан дьиэтигэр киирэн кэпсэттилэр. Тахсан баран кэпсэтиилэрэ эмиэ салҕанна. Арай Роза эмискэ Марфаны түөһүттэн харбаан ылан баран, күүскэ илгиэлээтэ: «Ити кырдьык дуо?». Онуоха Марфа били Уйбаан хаһан эрэ сөбүлүү көрбүт синньигэс биилинэн өҕүллэҥнээн, иэҕэҥнии турда. Өссө Граф биэрэгэр сылдьан Роза сирэйэ томорооннук көстөн, Марфа уон төгүл үчүгэй буолан көстүбүтэ. Эдьиийэ балтын уолуктуурун кубулуппат, ол быыһыгар: «Кырдьык киниэхэ тахсаары гынаҕын дуо?», – диир. Уйбаан кэтэһэ сатаан баран: «Аппын тиэтэтэллэр, түргэнник быһаарса охсуҥ!», – диэтэ.

Арай Роза эмискэ Марфаны ыытан кэбистэ уонна төрүт да уоттаах хараҕынан иччилээх баҕайынан көрөн туран, эттэ: «Уйбаанныын син-биир үчүгэйдик олоруоҥ суоҕа!». Оччолорго Уйбаан ону соччо болҕомтоҕо ылбатаҕа… Марфа Уйбаанҥа «кэтэһээр» диэн баран, автовокзалга эдьиийин атаара барбыта. Сотору буолаат, үөрбүт Марфа тиийэн кэлбитэ. Ити курдук мучумааннанан, аттарыгар таһаҕастарын тиэйэн, Уйбаан саҥа квартиратыгар айаннаабыттара. Орджоникидзе уулуссатынан быһа түстэххэ, син чугас сир буоллаҕа. Оо, 1962 сыл ахсынньы 31 күнэ Уйбаан олоҕор хаһан да умнуллуо суоҕа! Үс бүк бырааһынньык буолбута: саҥа квартираҕа малааһын, Саҥа Дьыл бырааһынньыга уонна саамай күндүтэ – тапталын көрсүбүтэ.

Уйбаан Марфатын кытары холбоһон, бэрт дьоллоохтук олохторун саҕалаабыттара, кыыс оҕо төрөөбүтүн Лена диэн ааттаабыттара. Уруттаан эттэххэ кыыһа Уйбаан күндү ийэтин курдук дьүһүннээх туттар-хаптар модьу-таҕа улахан уҥуохтаах дьахтар буолбута. Уйбаан нуучча ойоҕун иккис ийэ оҥостон үрдүк үөрэҕи бүтэрбитэ уонна Сунтаар Эльгээйитигэр детсад директэрэ, нэһилиэк

депутата буолбута. Икки кыыргыттара Уйбаан нуучча кэргэнин Людмиланы сөбүлээн дьиҥнээх эбэлэрин курдук куттарын туттарбыттара. Биирдэрэ университеты бүтэрэн Дьокуускайга үлэлии хаалбыта. Кыра кыыс Николина университеткa үөрэнэ киирбититтэн Уйбаан: «Сиэннэрим миигин батан үөрэхтэригэр үчүгэйдэр» -диэн үөрэр.

Уйбаан суостаах «Тройка» комиссиятыгар үлэлээһинэ

Ааспыкка суруллубутун курдук, Уйбаан КГБ үлэтин сөпсөспөккө уурайан, аны ИДьМ-ҥа ОБХСС үлэһитэ буолар. Маҥнай Хабаровскайга ИДьМ оскуолатыгар үөрэммитэ. ОБХСС-ка үлэлии сылдьан Уйбаан государство баайын хоро сиэччилэри харыларыттан харбаан, силиэстийэлээн, дьыалаларын суукка биэрэрэ. Ол курдук кини Аллайыахаҕа, Абыйга, Уус-Алданҥа уо.д.а. оройуоннарга командировкаларга сылдьан, оннооҕу милициялар кыайан арыйбатах дьыалаларын силиэстийэлээн, матырыйааллары суукка биэртэлиирэ.

РСФСР

Комитет партийно-государственного контроля Якутского обкома КПСС и Совета Министров ЯАССР

г. Якутск, проспект Ленина № 30 — 18 марта 1965.

№ 154

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Предъявителю сего тов. Егорову И.А.

поручается проверить состояние хранения ценностей в государственной ,кооперативной торговле и общественного питания по Усть-Алданскому району.

Удостоверение действительно до "10" апреля 1965 года.

Председатель Комитета — Н.МЕЛЬНИК

Сахалар урут-уруккуттан үнсүһэр идэлээхтэрин Уйбаан онно үчүгэйдик билбитэ. Сымыйа буоллун, кырдьык буоллун – үнсэн иһэллэр. Ол иһин Уйбаан дьыаланы сөпкө уонна түргэнник силиэстийэлиигэ хара маҥнайгыттан ылсыбыта.

Оччолорго Обком партийнай-государственнай хонтуруолун комитета диэн баара. Уйбааны, ИДьМ-ҥа үлэлээбитин кылгас кэмин иһигэр, хаста да ол комитет аатыттан командировкаҕа ыытан тураллар. ОБХСС-тан Уйбаан, прокуратураттан уонна Үрдүкү сууттан биирдии бэрэстэбиитэл. Кырдьык да, урукку аатырбыт «тройканы» санатар суостаах комиссия этэ. Холобур, Уйбаан «сыщик» курдук

«сур бөрөлүү» күннэри-түүннэри сүүрэ сылдьан силиэстийэлиир, дьыаланы прокуратураҕа санкциялатар, онтон олохтоох суут дьыаланы көрөр. Ити барыта комиссияҕа киирэр үрдүкү органнар кэтээн көрөн турдахтарына оҥоһуллара, онон Уйбаан сүрүн үлэни кини эрэ толорор буолан тахсара.

Уйбаан Алын Бүлүүгэ (Бүлүү куоратыгар) командировкаҕа сылдьыбытын бу баардыы өйдүүр. Олохтоох потребсоюзтан үҥсүү киирбитигэр, ону бэрэбиэркэлии тиийэр. Милиция эмиэ кыайбакка, илиитин нэлэҥнэтэ олорор. Райпотребсоюз председателэ Варламов, манна ааттыылларынан Маҥан Баттах диэн киһи үлэлиир. Уйбааны кытта кэлсибит дьон гостиницаҕа түспүттэрэ, онтон кини ону-маны билэ-көрө Маҥан Баттаҕы кытта дьиэтигэр барсыбыта. Тиийбитэ хаһаайын эдэр ойоҕо холуочук сылдьар эбит. Маҥан Баттах кинини кытта тугу эрэ быһаарыста, кыратык мучумааннастылар. Уйбаан маныаха урут Антоновкаҕа оҕо сылдьан нуучча оҕонньорун аахха олоро сылдьыбыттарын, кини эдэр ойоҕо эмиэ итинник буоларын санаан, сонньуйан ылла.

Хата, Маҥан Баттах кырдьаҕас тоҥ сылгы ойоҕоһун, тоҥмут көбүөрү таһырдьаттан киллэрэн, син бэркэ аһаабыттара. Сарсыныгар үлэлээн баран эмиэ кинилэргэ хоно кэлбитэ. Маҥан Баттах кэргэнэ бу сырыыга өйдөөх, Уйбааны хаһан эрэ биргэ үөрэммит кыыһа көрдөөбүтүн туһунан кэпсээбитэ. Уйбаан үлэтигэр соло булбакка, ол кыыһы көрсүбэтэҕэ Кэлин санаатаҕына, ол кыыһы бэрэбиэркэлэтээччилэр да ыыта сатаабыт буолуохтарын сөбө. Уопсайынан, кинини кэтии, туохха эмэ киирэн биэрэрин маныы сылдьааччылар эмиэ баалларa.

Милиция да үлэһиттэрэ КГБ үлэһиттэриттэн соччо уратылара суох этилэр. Биир сайын Тулагы-Киллэмнэ оттуу сылдьан, Уйбаан арыгыны испэтиттэн баайсан, оччолорго ИДьМ кадрга отделын үлэһитэ, биир дойдулааҕа Сидоров Андрей диэн киһи табаарыһынаан кини үрдүгэр түспүттэрэ. Уйбаан, боксанан дьарыктаммыт буолан, Сидоровы түҥнэри охсон быыһаммыта. Туһугар эмиэ айдаан этэ. Уопсайынан, арыгы испэтиттэн сылтаан Уйбаан, дьонтон туора көрүллүөхтээҕэр буолуох, дьиэтигэр хаан-уруу дьонуттан даҕаны элбэхтэ кырбана сыспыта. Ол курдук, убайа арыгылаан күлүгээннээтэҕинэ, милициялары ыҥырара. Милицияларга өрөлөстөҕүнэ анарааҥылара ньээҥкэлэһэ барбакка, быарга сырбатан охтороллоро. Маны эмиэ ийэтэ көрөн, оҕобун кырбаттараҕын диэн, Уйбаан үрдүгэр түһэрэ. Барыларыттан улахан уҥуохтаах кыра быраата, холуочуйдаҕына, үһүс өртүттэн түсүһэрэ…

Күндү ааҕааччыларбыт! Кэлэр суруйууга Оһуохай Уйбаан Павел Бородины, Михаил Николаевы уонна Борис Ельцини хайдах салыннартаабытын, ОБХСС-тан айдааннаахтык уурайыытын, кэргэнэ барахсан хайдах өлбүтүн, ыарахан буруйдаах рецидивистэр сытар хаайыыларыгар үлэлээбитин, үһүс кэргэннэниитин уо.д.а. ааҕыаххыт.

* * *

Учёнай сири былдьаары хаһыатынан Уйбааны киртиппитэ

Уйбаан ОБХСС-ка сүрдээх таһаарыылаахтык үлэлии сырыттаҕына, күүппэтэх өртүттэн айдаан буолбута. Бу даача боппуруоһа этэ. Оччолортон-баччаларга дылы сир боппуруоһа олус уустук, сири былдьаһан билигин даҕаны үгүс киһи сыратын-сылбатын барыыр.

1963 сыллаахха Уйбаан Гаврил Нохтуров диэн кырдьаҕас киһи кыыһыттан – Мария Захароваттан Хатыҥ Үрэххэ баар даачаны атыыласпыта. Даачаҕа учаастак уонна «засыпной» дьиэ киирсэллэрэ. Ол даачатыгар бастакы сылларга Уйбаан олорботоҕо. Кини аттыгар Нохтуров кырдьаҕас учаастактааҕа. Ол кырдьаҕас бэйэтин учаастагар дьиэ туттубакка, онтугар бүтүннүүтүгэр оҕуруот олордоору, Уйбааҥҥа атыылаабыт учаастагар сруб дьиэни туттар. Онто сир сокуонугар сөп түбэспэтин билэн баран: «Суох, бу учаастагы биһиги эйиэхэ атыылаабатахпыт. Ити засыпной дьиэни аттынааҕы учаастакка көһөр», – диир.

Дьэ, буолар да эбит! Уйбаан, оччолорго отуттаах эрэ эдэр киһи, маннык атаҕастабылга хаһан да түбэһэ илигэ. Уонна, кини сөбүлэстэҕинэ даҕаны, ол засыпной дьиэ ыһыллан хаалара илэ-чахчы буолбат дуо? Уйбааҥҥа сүрүн дакаастабыл – даача сирин, дьиэтин атыылаһыы туһунан дуогабара илиитигэр баара. Кэлин билбитэ, сымыйа докумуону сир үлэһиттэрин албыннаан туран, оҥорторбуттар эбит. Уһун унньуктаах суут буолар. Үрдүкү суукка тиийэ быһаарсаллар. Кэмниэ-кэнэҕэс, маҥнайгы докуомуоннар кырдьыктаахтара, Нолтуров уонна кыыһа Захарова, уола Айкаров сымыйа докуомуону оҥорторбуттара арыллан тахсар. Суут түмүктэринэн Горкомхоз оҥорбут 1965 сыл атырдьах ыйын 31 күнүнээҕи предписаниетыгар маннык суруллар:

«Нохтурову Г.Н. Согласно Вашего договора №156 от 14 августа 1958 г. Вы закончили строительство дачи 14 августа 1961 года (каркасно-засыпной), который по договору от 1 августа 1963 г. продан Егорову И.А.

Бревенчатая дача построенная на этом же участке согласно справки гл. Архитектора от 24 июля 1965 г. построена незаконно, на которую техническая документация была получена Вами обманным путем.

Согласно определению Верховного суда ЯАССР от 13 июля 1965 года дача под номером 81 является собственностью тов. Егорова И.А.

Якутский Горкомхоз предлагает Вам до конца 1965 года перенести Вашу рубленную дачу с летней кухней на не освоенный Вами участок за №83.

Зав. Якутский Горкомхозом: Копылевич».

Хайыахтарай, эдэр киһини баттаан туран, учаастагын былдьыахпыт диэбиттэрэ сатаммакка, Нолтуров оҕонньордоох кэлин туппут дьиэлэрин бэйэлэрин даачаларыгар көһөрбүттэрэ. Уйбаан бэйэтин сирин сокуонунан туруулаһан, былдьаппатаҕа.

Барыта этэҥҥэ буолуо этэ да… Нохтуров уола учуонай степеннээх ЯФАН үлэһитэ Айкаров Алексей диэн киһи дьыалаҕа ороохута куһаҕан түмүктээх

◇◇◇

буолан – органнарга. Интэриэһинэйэ диэн баар Д.Николаев Уйбааны оскуолаҕа кэргэнинээн үөрэппиттэрэ, кини бэйэтэ пенсияҕа тахсыар, былаас хаһыата «Кыым» эстиэр диэри кылаабынай редактордаабыта.

Аһынан, квартиратыгар олордор урууларын мучумааннара

ОБХСС-ка үлэлиир, ууpайар кэмнэригэр дьиэ кэргэнин олоҕо уу-нуурал буолбатах этэ. Суох, кини тапталлаах Марфатынаан, Лена диэн кыыстарынаан, бэрт иллээхтик саҥа квартираларыгар олорбуттара. Убайа кэргэн ылбытыгар Уйбаан кэргэнинээн хосторун туран биэрбиттэрэ. Онон убайа кып-кыра хоско оҕотунаан уонна кэргэнин ийэтинээн түөрт буолан олорбуттара. Оттон Уйбаан ийэтинээн, сүүрбэ саастаах кыра быраатынаан кыра саалаҕа биэс буоланнар муостаҕа сыттахтарына эрэ баталлара. Хрущёвскай икки хостоох квартира кыараҕаһын дьон билэр. Онно испиискэ курдук симиллэн тоҕус буолан олорбуттара. Кухняҕа иккис киһи кыайан аалсыспат кыараҕас. Онон утуйар хосторугар аһыыллара.

Бу иннигэр Уйбаан убайа кэргэннэнэригэр эмиэ көмөлөспүтэ. Ол маннык этэ. Үөрэҕин бүтэрэн Дьокуускайга кэлэн баран, убайа Иркутскайга үөрэнэ сылдьан биир нуучча кыыһын кытары билсибитин кэпсээбитэ. Кинини кэргэн ылыан баҕарарын, онуоха харчыта суоҕун эппитэ. Уйбаан харчы биэрэн, убайа кэргэннэнэр кыахтаммыта. Иркутскайтан убайын нуучча кэргэнин кытта ийэ кылына кэлсибитэ. Уйбаан дьиэлэммитигэр, убайа аах саҥа, толору хааччыллыылаах квартираҕа олорор баҕаттан, киниэхэ көһөн кэлбиттэрэ. Инньэ гынан, икки хостоох кыараҕас «хрущёвка» квартираҕа үс ыал буолан олорбуттара: ийэтин үһүс кэргэниттэн уолунаан, убайа уонна бэйэтэ.

Хас да хаһаайка биир дьиэҕэ хаһан тапсыбыттара баарай? Уйбаан убайа аах бэлэм аһылыкка ыҥырдахтарына эрэ хосторуттан тахсалларыттан, ону аһан сиргэммиттии тутталларыттан-хапталларыттан Уйбаан кэргэнэ Марфа сүрэҕэр ыктарара, иһигэр букатын сөбүлээбэтэ. Тулуйа сатаан баран, ис санаатын кэргэнигэр эппитэ. Уйбаан даҕаны, барытын көрө сылдьар буолан, кинилиин сөбүлэспитэ, убайын ааҕы квартираттан баралларыгар эппитэ. Убайа, урут-уруккуттан бэрт ордуос киһи, остуолу охсубута: «Суох! Хата бэйэҥ бар!». Уйбаан үгүс саҥата-иҥэтэ суох убайын квартиратыттан выпискалаан кэбиспитэ.

Уйбаан убайыгар ол да иннинэ өйдөтө сатыыра: «Эн выпискалан, дьиэҥ суох буоллаҕына, эһиэхэ дьиэ биэриэхтэрэ», – диэн. Кырдьык, ол түмүгэр СГУ салалтата убайын кэргэнигэр икки этээстээх мас дьиэҕэ квартира биэрбитэ. Кэлин СГУ-лар дьиэлэрин тупсаран, таас дьиэҕэ квартира биэрбиттэрэ. Онон Уйбаан өтө көрүүтүнэн убайа аах благоустроеннай дьиэлэммиттэрэ.

* * *

Рецидивист хаайыылаахтар училищеларыгар директордыыр

Үлэтиттэн ити курдук айдааннаахтык, атаҕастабыллаахтык ууратыллан баран Уйбаан атын үлэни көрдөөбүтэ. Орто анал үөрэхтээһин республикатааҕы управлениетыгар тиийбитигэр, Мохсоҕоллооххо ИТК-ҕа хаайыылаахтарга идэ биэрэр профтехучилищены аһан, үлэлэтэригэр эппиттэрэ. Уйбаан сөбүлэспитэ.

Ааспыт үйэ 60-с сылларын ортолоругар Мохсоҕоллоох хаайыыта Саха сиригэр биир соччото суох тэрилтэ быһыытынан иһиллэрэ-биллэрэ: манна араас буруйу хаста да оҥорон хаайылла сылдьыбыт рецидивистэр колониялара этэ. Уйбаан кэтэмэҕэйдии барбакка, хара маҥнайгыттан профтехучилищены тэрийэн, үрдүк таһымҥа таһаарарга сорунан үлэлээбитэ. Москваттан араас слесарнай, токарнай станоктары, тэриллэри аҕалтарбыта. Сергеев диэн лааҕыр начальнига хаайыылаахтар быһах, бэстилиэт энин оҥостуохтара диэн слесарнай станоктары бопсо сатаабыта. «Оччоҕо хайдах специалистары бэлэмниибин диэн» үнсэн-харсан Уйбаан профтехучилище базатын барытын тэрийбитэ, преподавательскай састаабы наардаабыта. Хаайыылаахтар слесарь, токарь, сварщик, тракторист, столяр, строитель о.д.а. идэлэри баһылыылларыгар бары усулуобуйа оҥоһуллубута. Киэһэтигэр училищетыгар араас киинэлэри көрдөрөрө, мероприятиелары тэрийэрэ. Онон холуонньаҕа «государство в государстве» курдук усулуобуйаны оҥорбута. Онон Уйбаан саха хаайыылаахтара киэн туттар киһилэрэ буолбута, холуонньаҕа сахалар өрө тыына түспүттэрэ.

Биллэн турар, манна этиллибитин курдук, барыта сымнаҕас арыыны итии быһаҕынан быһар курдук ньалҕаархайдык барбатаҕа. Уйбаан маҥнай хаайыылаахтары үөрэтэ киирэригэр, кинини хайдах көрсүбүттэрин бу баардыы өйдүүр. Кылааска киирбитигэр, хаайыылаахтар түҥнэри хайыһан олорон көрсүбүттэрэ. Бэрээдэктээх буоларга эппитигэр киниэхэ аһаҕастык: «Эн ол-бу буолан чыыбырҕаама! Боруоста өлөрөн кэбиһиэхпит, – диэбиттэрэ. – Төһө да киһини өлөрбүппүт иһин син-биир 25 сылтан элбэҕи биэриэхтэрэ суоҕа». Уйбаан онуоха бэйэлэригэр утары мордьойбута – кини билэр этэ, өскөтүн бэйэтин куттас киһи курдук көрдөрдөҕүнэ манна кыайан үлэлээбэтин. Итинтэн салгыы анардас санатынан-инэтинэн кыахтарын ылаттаан барбыта. Хаайыылаахтар да дьон буоллахтара, бу киһи биһиэхэ туһалааҕы оҥоро сатыыр диэн өйдөөбүттэрэ, кинини истэр буолбуттара. Манна кини билэр да дьонун көрсүбүтэ. Ол курдук

Ньурбаҕа күүһүнэн биллибит, тустан кимтэн да охтубатах Чой диэн бухатыыр киһи баара. Уйбаан кинини Ньурба лесхоһугар үлэлии сырыттаҕына көрөрө. Оччолорго дьиэлэрэ суох буолан, лесхоз хонтуоратыгар олоро сылдьыбыттарын туһунан ааспыт нүөмэрдэргэ кэпсээбиппит. Биирдэ бу Чой диэн киһи, итирэн баран, хонтуораларын хатааһыннаах аанын тоҕо тардан, киирэн кэлбиттээҕэ. Кытаанах олуурдаах ааны баардыылаан да көрбөккө, быта курдук быһа тардан кэбиспитин Уйбаан – оччолорго Нааныкоҕо – олус да сөхпүтэ. Ол киһитэ билигин хаайыыга түбэһэн сырыттаҕа.

Хаайыы территориятыгар балаһыанньа куруук кытаанах этэ. Сорох сарсыарда хаайыы территориятын иһигэр киһи өлө сытар буолара. Ким өлөрбүтүн, тоҕо өлөрбүтүн Уйбаан билбэт дьыалата этэ, онон быһаччы хаайыы үлэһиттэрэ дьарыктаналлара. Кини буоллаҕына үөрэҕи эрэ дьаһайара.

Араас сурах-садьык сири-буору аннынан оччолорго да барара. Холобур, Мохсоҕоллооххо цементнэй завод тутуллуутун туһунан. Ол заводу тутууга хаайыылаахтар үлэлээбиттэрэ. Онно кэпсииллэринэн, хаайыылаахтар завод анныгар кистэлэҥ подвал туппуттар, ону ким да билбэтэ үһү. Үлэ кэнниттэн автоматтаах, ыттаах саллааттар немец билиэннэйдэрин тыһыынчанан хаайыылаахтары колонияларыгар сыаптаан илдьэллэрэ. Босхоломмут завод территориятыгар түүнүн бу подвалга дьахталлар кэлэн киирэн хаалаллара. Ону күнүһүн үлэлии кэлбит хаайыылаахтар солбуһан, бу подвалга сыбыытаһаллара үһү. Күнү быһа оннук «үлэлээбит» дьахталлар аныгыскы түүнүгэр сэмээр бу подвалтан тахсан бараллар, кинилэр оннуларыгар атыттар кэлэллэрэ. Араас атыкутуу, ас-үөл үллэстиитэ эмиэ бу кистэлэҥ подвалга буолара дииллэр. Санаан көрүҥ – заводу тутар маннык баараҕай үлэҕэ биир подваллааҕар буолуох, хаһы да тэҥҥэ тутан таһаарыахха сөп ини! Хаайыыга оччолорго көннөрү күлүгээннэр, өлөрүөхсүттэр эрэ буолбакка, «государство баайын хорон сиэччилэр» – бэрт сатабыллаах, баай «үспүкүлээннэр» (билиҥҥинэн баара-суоҕа көннөрү бизнесменнэр, предпринимателлэр буолуо инилэр) эмиэ бааллара. Кинилэргэ «воляттан» ити курдук арааһы аҕалаллара, онноокор дьахталлары кытта. Өссө, оччотооҕу хаайыы үлэһиттэрэ – офицердар бэйэлэрэ барытын билэ-көрө сылдьан, туһаммыт буолуохтарын сөп дииллэр.

Уйбаан Мохсоҕоллоох холуонньатыгар үлэҕэ кэлэригэр эппиттэрэ: «Эн итиннэ тулуйан үлэлиэҥ суоҕа», – диэн. Кырдьык, Уйбаан кэлэрин саҕана үс эрэ саха ыала баар этэ, уоннааҕылар бары нууччалар. Биир саха майорун, рецидивистэргэ аналлаах улахан хаайыы диэн, политчаас начальнигынан майор сыбаанньалаах саханы ыыппыт этилэр. Кинини убайдарбыт батарбакка, алта ый үлэлэтэн баран үүрэн кэбиспиттэр этэ. Оттон Уйбаан, урутаан эттэххэ, киһитэ кини буолан манна этиһэн-охсуһан, биэс сыл тухары тулуйан үлэлээбитэ. Ол кэм устатыгар элбэх хаайыылаах идэ ылан, буруйун боруостаан хаайыыттан тахсыбыта. Кинилэр көнө суолга туран, олохторун оҥостоллоругар Уйбаан тэрийбит тэрилтэтин көмөтө тугунан да кэмнэммэт улахан суолталаах. Кэлин сороҕор, кинини уулуссаҕа көрсө түһэн, махтанар да дьон бааллара.

Мохсоҕоллооххо түөрт эрэ саха. Онтон биирин ыппыттара

Мохсоҕоллооххо үлэлии кэлэригэр үс эрэ саха ыала баара. Төрдүс ыалбыт аҕатын нуучча уолаттара саанан ытан өлөрбүттэрэ. Олору прокурор Каратаев хаайыыга уктарбатаҕа. Ол үтүөтүгэр ССКП обкомун секретара Чиряев кинини кэлин улахан дуоһунаска үрдэппитэ.

Уйбаан дьиэ кэргэнигэр цементнэйзаводутутааччылар икки этээстээх дьиэлэригэр баар квартираттан биир хоһу биэрбиттэрэ. Онно тапталлаах Марфатын кытта олорбуттара. Оҕолорун кыыс ийэтигэр, дэриэбинэҕэ ыыппыттара, «үүттээх-астаах сиргэ сырыттын» диэн. Биирдэ сайын буолбутугар Марфа оҕотун ахтан, Элгээйигэ барабын диэбитэ. Онно баран сайылаабыта. Онно Уйбаан посылка ыытарыгар иһит алдьамматын диэн эргэ байыаннай ырбаахытынан суулаабыта. Ол ырбаахытын Марфата: «Кэргэним сыта баар», – диэн, сыттыгын анныгар уга сылдьан сыллыыра диэн, ийэ кылына кэлин кэпсиирэ. Күһүнүгэр оҕотун ийэтигэр хаалларан баран Марфата кэлбитэ.

Оҕотун ахтан, сотору кэминэн Марфа ийэтин ааҕы ыҥыран ылбыта. Ити курдук төрдүө буолан биир хоско олорбуттара. Квартира иккис хоһугар нуучча ыала, хаайыылаахтар этэрээттэрин командира олорбута. Барыта үчүгэй курдук этэ.

Аны Уйбааны эккирэтэн, кэргэнин суорума суоллууллар

Мохсоҕоллооххо күһүн буолан, үгүс эр дьон кустуу, куобахтыы бараллара, дьахталлар сир астыыллара, үгүс ыал тыылаах буолан Өлүөнэ өрүс арыытыгар киирэн сынньаналлара. Марфа, эдэр дьахтар, итини барытын көрө-билэ сылдьан, Уйбааҥҥа: «Тыы атыыласпыппыт дии. Тоҕо нууччалар курдук өрүһүнэн хатааһылаабаппытый?» – диэн, сүгүн сырытыннарбат буолбута. Уйбаан казанка мотуору кыайан булбатаҕа. Арай мас тыыны атыылаһан, онно эмиэ атыыласпыт мотуорун олордубута. Мохсоҕол көтөр үрдүктээх туруору таас сыыр үрдүгэр ким да мотуорун сүгэн тахсыбат этэ. Нууччалар тимир казанкалара иннигэр дьааһыктаах буолан, мотуордарын онно угаллара. Уйбаан эмиэ мас тыытын иннигэр, ол казанкалаах дьону үтүктэн, мотуор батар гына үрдүк дьааһыгы

оҥорбута. Олохтоох нууччалар мотуоркаларыгар сүрдээх үөрүйэх этилэр. Уйбаан мотуоркатын ыытарга хаайыыга бухгалтерынан үлэлиир нууччаны көрдөспүтэ. Киһитэ кэлэн, мотуору эһэн баран, Уйбааҥҥа ыыттаран көрдөрбүтэ. Уйбаан мотуоркатын ыытан иһэн хайдах эрэ хайбас гыннарбытыгар, киһитэ тохтоппута уонна кыыһырбыттыы эппитэ: «Всё, хватит. Сам научишься», – уонна тахсан баран хаалбыта. Мотуорка ыытарга үөрэнэн бүттэҕэ ити.

Киһи олоҕо хаһан да барыта үүт-тураан буолбата биллэр. Оннук олохтоох киһи бу сир үрдүгэр баар буолуон хайдах да табыллыбат. Сорох киһи олоҕо, омос көрдөххө, наҕыл-наскыл, уу-нуурал чуумпу буолуо, олоҕун биир эмиэ оннук олорон түмүктүө. Бу маннык киһи өйүн-санаатын ис-иһигэр киирдэххэ, букатын атын хартыына көстүө этэ – олорбут олоҕун хат-хат эргитэ санааһын, хорсуннук быһыылламматаҕыттан суланыы-кэлэнии, ааспыт чуңкук олоҕун сиилээһин, кэмсинии-кэмиринии…

Онтон сорох киһиэхэ олоҕор соһуччу түбэлтэлэр, кини баҕарбатаҕын да иһин, буолан хаалааччылар. Үксүгэр бөрүкүтэ суох, күүппэтэх өртүттэн соһуччу, хомолтолоох, харах уулаах түбэлтэлэр. Биһиги киһибит Уйбаан бэйэтин олоҕор биир итинник улахан охсууну ылбыта.

Көмүс күһүн бүтэн, кырыа кыһын кэлэн иһэр тыына биллэн барда. Кэтэһиилээх куобах көҥүллэнэр өрөбүлэ үүннэ. Уйбаан бу күн дьиэ кэргэнин тиэйэ сылдьан училищетын грузовой ГАЗ-53 массыынатынан куобахтыан баҕарбыта. «Оҕону көтөҕө сылдьан ийэҕинээн кыра ыркыйдары күрэтиҥ, мин ыркый баһыгар тиийэн тоһуйуом», – диэбитин сөбүлэспэтэхтэрэ. Марфа өрүскэ балыктыы барыахха диэн модьуйбута. Ол иһин саатар күн анаара бултуурга кэргэниттэн көҥүллэппитэ. «Сэрэн, олох хойутаайаҕын!» – диэн Марфа сэрэппитэ. Онон ыалын нуучча киһитин кытта куобахтыы барбыта.

Уйбаан аргыһынаан тиийиэхтээх сирдэригэр тиийэн, тыаны кэрийэ хаамтылар. Куобах быйыл син үөскээбит диилэр да, онон-манан аҕыйахтык көһүннэ. Уйбаан хаста да ытан, икки куобахтанна. Киһитэ эмиэ ытыалаата да, биири да өлөрбөтө. Уйбаан Марфатыгар тылын биэрбит буолан, ыксаан, ити курдук икки куобахтаах дьиэлэригэр төнүннүлэр. Аргыһынаан куобахтарын үллэһиннилэр.

Дьиэтигэр арыый хойутаан, күнүс үс чаас саҕана тиийэн кэллэ. Марфа өрүс арыытыгар сынньана, балыктыы барар буолбутуттан олус үөрбүт, бэлэмнэммит аҕай. Оннооҕор биир бытыылка сухой арыгы атыыласпыт. Ийэлэрэ буоллаҕына бэрэски астаабыт. Ыһыктанан-таймаланан, хомунан өрүскэ мотуордарыгар

◇◇◇

◇◇◇

оҕобутун ким иитэр?..». Уйбаан хараҕын аһан кэллэ, мотуоркатын сорунуулаахтык собуоттаат, чугастааҕы арыы диэки салайа тутта. Арыыга тиксэн эрдэҕинэ мотуора умуллан хаалла, эрдиинэн эрдинэн кытылга тигистэ. Нэдиэлэ курдук утуйбат анардаах көрдөөһүҥҥэ сылайан, бензинэ бүтээри ыксаан дьиэлиргэ сананна. Арай, мотуора букатын эстибэт, туох эрэ буолбут. Эһэ сатаата да, мэлигир. Оо, аны биир кыһалҕа үөскээтэ! Халлаан букатын тымныйда, өрүс кытыыта мууһуран киирэн барда. Бу иччитэх арыыга хаалыах муҥа буоллаҕа дуу?

Уйбаан мотуорун хасыһа сатыы сырыттаҕына, арай, үс мотуордаах дьон тиийэн кэллилэр. Арааһа, алларааттан балыктаан иһэр нууччалар. Оо, Уйбаан аһара да үөрдэ. Дьонугар сүүрэн тиийэн, көмө көрдөөтө. Дьиктиргиэн иһин, анараанҕы дьон кинини киһи баар диэбэттэр, сирэйдэрин кистии сылдьар курдуктар. Уйбаан этэ сатыырыгар букатын да кыһамматтар, кэпсэппэттэр даҕаны. Мууска хаайтараары ыксаан, бэйэлэрин тыыннарын былдьаһа сылдьар быһыылаахтара. Ол туһуттан киһини өлөртөн да быыһыыры умналлара итинник эбитин Уйбаан илэ хараҕынан көрөн соһуйбута. Туохтарын эрэ оҥостон кыратык көрүнэ түһээт, салгыы айанныы турдулар. Уйбаан сөҕөн да төһөнү сөҕүөй, кэлэйэн да төһөнү кэлэйиэй? Дьон хаҕыс сыһыаныттан улаханнык хомойбут Уйбаан, хайдах быыһанар суолун тобула сатаата. Тыал күүһүрэн, тымныы сытайан иһэр. Халлаан да түргэнник хараҥарда. Уйбаан дэлби тоҥно. Бүтэр уһугар быһаарыы ылынна – эрдинэн туоруурга! Кини ордук муус ытарчатыгар ылларарыттан куттанар. Хайыай, устан көрөргө сананна. Мууһу маһынан үлтүрүтэ-үлтүрүтэ өрүс кытыытын буларга сананна.

Өрүс ортотугар муус тура охсубат, ол эрээри сүүрүгэ күүһэ бэрт. Дьэ, уйан-хатан биллэр күнэ-дьыла тирээтэ! Бэйэҕин бэйэҥ эрэ быыһанаҕын! Уйбаан туохбаар күүһүнэн кытыы диэки мууһу алдьата-алдьата эрдиннэ. Оо, тоҕо да ырааҕай? Биэрэккэ кыайан тиксиэ дуо? Уйбаан харса суох эрдинэр… Бу туох хара муҥасорой?! Доҕорун сүтэрдэ, аны бэйэтэ эмиэ былаҕайга былдьатара итэҕэс эбит дии. Сылайан, илиитэ нукаай буолла. Кытыыга син чугаһаата быһыылаах, ол эрээри уу номнуо тоҥмут… Уйбаан кытылга тиксээри аны мууһу кытары охсуста. Арыыттан хомуйбут эттээх мастара мууһу сырбатантан алдьанан бүтэр кутталланна. Иннин диэки бэрт бытааннык сыҕарыйан истэ. Оо, тоҕо да хараҥатай, тымныытай!..

Кэмниэ-кэнэҕэс Уйбаан, эмиэ уҥуор кыламныыр уотунан сирдэтэн, кытылга тигистэ. Дэлби сылайан, дуу-даа буолан мотуоркатыгар өр соҕус олордо. Бу ханнаханна тиийэн кэлбитэ эбитэ буолла? Тула хабыс-хараҥа, арай тымныы тыал сур бөрөлүү улуйар. Мотуоркатын кыайан үөһэ соһон таһаарар кыаҕа суох буолан, талахтарга баайан кэбистэ. Биэрэк үрдүгэр таҕыста уонна ыраах кыламныыр уот диэки, охто-охто, хараҥаҕа балайдаан бар да бар буолла. Төһө өр хаампытын субу диэн өйдөөбөтө, ханнык эрэ сэлиэнньэҕэ тиийэн кэллэ. Нөмүгү эбит. Онон кини Нөмүгү уонна Өктөм икки ардынан кытылга тиксибит эбит. Петровтар диэн билэр ыалыгар тиийдэ. Хата, билэр киһитэ Степан (Саха театрын художнига) баар эбит. Массыына булан, мотуорканы онно тиэйэн, Мохсоҕоллооххо тиийбиттэрэ.

Күндү ааҕааччыларбыт! Салгыы Оһуохай Уйбаан кэргэнин өлүүтүн хайдах силиэстийэлээбиттэрин, Мохсоҕоллооххо аһара үлэлээн, түөрт сыл устата кэргэнин сылаас аһын суохтаан, аһыыр-аһаабат сылдьан ас барбат буолан өлө

◇◇◇

нуучча оҕонньоро, эмиэ киһилии сүгүн сыһыаннаспакка, үөрэппэккэ, «Бэйэҥ үөрэн!» – диэн аккаастыыр. Барыта соруйан гыммыт курдук. Кэргэнин ийэтиттэн: «Кыыһыҥ хайдах хаамар этэй, ханас атаҕынан бүк үктээн дуо?» – диэн ыйыталлар. Чахчы, оннук үктүүрүн Уйбаан саҥа билэр.

Силиэстийэлээччилэр Уйбааннаах хайдах олорбуттарын кыыс ийэтиттэн ыйыталлар. Ону ийэлэрэ «үчүгэйдик» диир. Салгыы Мохсоҕоллоох ыалларыттан уонна куоракка кэргэнинээн олорбут сирин тулатынааҕы квартиралары кэрийэн ыйыталаспыт этилэр. Онноҕор бастакы кэргэнин кытары хайдах олорбутун хасыһаллар. Чеченка кэргэнэ Лариса арахсан баран, төттөрү кэлээри суруйбут суруга Уйбааны үчүгэй эрэ өртүнэн характеристикалаабыта. Лариса, арааһа, куһаҕан дьоҥҥо түбэһэн, кэһэйэн, хата Уйбаанныын үчүгэйдик олорбутун санаан, төттөрү кэлээри гыммыт суругун булбуттара.

КГБ, ИДьМ уонна прокуратуралар Уйбааҥҥа сыһыаннаах суруктары, матырыйааллары барытын архивтарыгар уура сылдьар буолан, кини хас хардыытын хонтуруоллуу сылдьар дьон быһыытынан, төһө да эккирэттэллэр, кыайан туох да дьиэги булбатах буолан, бука, холуобунай дьыала тохтообута. Инньэ гынан, силиэстийэ түмүгүнэн, тыы куһаҕаныттан оһоллонуу тахсыбыт диэн быһаарбыттара. Уйбаан буруйа суоҕа дакаастаммыта.

Итинтэн барыта чэпчээбэтэҕэ, Уйбаан улахан охсууну ылбыта. Дэлэҕэ да, «бу киһи аны бэйэтигэр тиийиниэ» диэн маныы сылдьыахтара дуо?

Онтон били уолаттар ыппыт саха киһилэрин силиэстийэлээһин түмүгүнэн суут буолбутугар эмиэ, прокурор Каратаев нууччалары объективнайдык буруйдуур оннугар, хайдах эрэ сымнаҕастык, көмүскүүр курдук: «Петя, это ты из-за зайца его убил, да?» – диэбитэ диэн кэпсииллэр. «Сүрдээх лояльнай суут буолла», – диэн нууччалара бэйэлэрэ кэпсэтэллэрин Уйбаан истэрэ. Баҕар, ол иһин, кэлии омуктарга бэрдин иһин эмиэ үрдэтэн испит буолуохтарын сөп. Оттон Уйбааны түбэһиннэрдэҕинэ нууччалар ортолоругар авторитета үрдүөхтээх этэ. Хата ону көстөн турар чахчыны токурутпакка олох билбэт прокурора дьыаланы хайдах баарынан быһааран Уйбааны ыар дьыалаттан босхолоон турардаах.

Өлөр диагнозтанар. Врач эппэккэ Уйбаан өлө сыһар

Дьэ мантан антах Уйбаан соҕотоҕун олорор буолбута. Ийэлэрэ кинилэр оҕолорун илдьэ дойдулаабыта. Уйбаан үлэтигэр – Мохсоҕоллоох холуонньатын училищетыгар – өссө күүскэ үлэлээбитэ. Биллэн турар, соҕотох буолан букатын аһыыр-аһаабат сылдьыбыта. Иччитэх дьиэтигэр кута-сүрэ тэһийбэтэ, онон үлэтинэн эрэ олорбута. Үлэтин быыһыгар кыыһыгар Сунтаарга баран кэлэрэ. Сороҕор оҕо оонньуурун оҥорторон, оонньуур олоппостору, остуолу, бүтүн массыынанан тиэйэн илдьэрэ

Аанньа аһаабат-сиэбэт буолуутун түмүгэр кини куртаҕа ыадьар буолбута. Бастаан утаа туга ыалдьарын билбэтэҕэ. Наһаа көтөхтөрбүтэ. Быраастар киниэхэ

туох эрэ убаҕаһы биэрбиттэрэ: «Бу аһы буһарар кислота, иһэ сырыт». Уйбаан ону иһэр буолбута. Арай ыарыыта ааһарын оннугар өссө бэргээн барбыта. Балыыһаҕа буоллаҕына, доуробайгын диэн ылбаттар. Тулуйа сатаан баран, бэрэбиэркэни барбыта. Гастрит, холецистит, үөһүгэр «кристаллы билирубина» баар дииллэр.

Уйбаан билэр киһитэ, врач Еремеев Прокопий диэн, кэлин Ньурбаҕа Маалыкайга үйэлээх сааһын тухары фельдшердээбит киһи, оччолорго университекка медицинскэйгэ үөрэнэрэ. Уйбааҥҥа күүлэйдии кэлэ сылдьан: «Хайа, тоҕо аһара дьүдьэйдиҥ? Уҥуохтаах тириинг эрэ хаалбыт. Өлүүһүккүн дии, эмтэн», – диэн, врачтар курдук кистээбэткэ, аһаҕастык этэн абыраабыта. Дьэ онон тугу да бираҕан туран эмтэнэргэ дьулуспута.

Кини ыалдьыбытын аанньа, училище үлэтэ туран хаалыа дуо? Уйбаан үлэтиттэн уурайан ийэтин аһын аһаары куоратка төннөр. Хайыай, ыалдьа-ыалдьа атын үлэни көрдөһөр. Ити 1969 сыллаахха этэ. Сотору «Якутскэнерго» управлениеҕа АХО начальнигынан үлэҕэ киирэр. Ыарыыта буоллаҕына син-биир хам ылан иһэр. Үлэтигэр куртаҕын эмтэтэ Кавказка путевка барыыһыгын, дииллэр. Профсоюзтарга тиийэн туруорсан, кэмниэ-кэнэҕэс Аршан диэн Иркутскай чугаһыгар курорка путевка биэрэллэр. Онно тиийэн эмтэнэн, Уйбаан хараҕа арыый сырдыыр. Онно сылдьан медицинскэй кинигилэри хасыһан, ыарыытын диагноһын чопчу билэр уонна бэйэтэ эмиэ диетаны тутуһан, эмтэнэр.

Эмтэнэн, доруобуйата көнөн, аны Торговай-кулинарнай училищеҕа директорынан ананан, үлэлии барар. Бу ананыыта бэйэтэ эмиэ туспа остуоруйалаах.

Уйбаан иннинэ эргиэҥҥэ үйэтин тухары үлэлээбит саха киһитэ, сэрии кыттыылааҕа Соловьев диэн киһи директордыыра. Кини улахан, модьу көрүҥнээх кырдьаҕас киһи этэ. Саастаах киһини Обкомнар Кыайыы күнүнэн наҕараадалаабыттара. Оҕонньор ол үөрүүтүттэн училищетыгар биэчэр тэрийэр. Биэчэр кэмигэр үчүгэй преподавателлэргэ уонна производственнай үөрэтии маастардарыгар грамота, наҕараада туттартыыр. Ол туттарарыгар биир эдэр кыыска наҕараада биэрэр баран, аҥар илиитинэн эҕэрдэлээн, махтанан, кэнниттэн таптайар. Ону анарааҥыта, бүтүн толору актовай саала дьоно көрөн олордохторуна, эргиллэ түһээт салайааччытын ытыһынан тыастаах баҕайытык сирэйгэ тыаһатар! Ол кэнниттэн, онно сөп буолбакка өссө ааһа баран, директорын Обкомҥа үҥсэр: «Сымнаҕас миэстэбин таарыйда!» – диэн. Оччолорго кыра да үҥсүүнү таах хаалларбаттар этэ. Дьэ ол курдук соҕотох саханы, эрдэттэн кэпсэтиилээх буолан, үлэтиттэн уһултаран кэбиһэллэр. Бу училищеҕа барыта нууччалар үлэлииллэр этэ – 70-ча нуучча дьахталлара, преподавателлэр. 500-чэ үөрэнээччиттэн аҕыйах саха баара. Манна промтоварнай уонна продовольственнай маҕаһыыннар атыыһыттарын, повардары үөрэтэн таһааараллара. Саха киһитэ директордарын ол курдук буолар буолбат сылтаҕынан сүгүн үлэлэппэккэ, ууранпыттара. Дьэ бу маннык тигээйи уйатын курдук сиргэ Уйбаан, специальноһынан эрэ үлэлиир баҕаттан, үлэлии тиийбитэ.

Уйбаан директорынан киирэн баран үлэ бөҕөтүн ыытар: сүүрбэччэ сылы быһа мунньуллубут училище котельнайын шлага тиэргэҥҥэ хайа буолан турарын, ыраастаппыта. Субуотунньук үөһэ субуотунньук тэрийбитэ. Урукку директордар кыайбатахтарын ыраастаан, тиэргэни босхолуур. Ааҥҥа баппат буола уойбут

дьахталлары субуотунньуктатан, күһэйэн, ыган-түүрэн… Училищеҕа библиотека кинигэлэрэ муостаҕа сыталлар этэ. Ону Уйбаан каталог, стеллаж эҥин оҥорторон, сааһылаппыта. Сайсарыга баар училище уопсайын өрөмүөннэппитэ. Онтон да атын үлэни ыыппыта. Ити курдук үчүгэйдик үлэлээн, бары ыарахан үлэни оҥорторбутун кэннэ үс нуучча завуч дьахталлара кинини үҥсэллэр. Оччотооҕу Эргиэн министрин Вычужины ыҥыртаран, уруокка 45 мүн. сырытыннарбыттара. Нууччалыы акценнаах саҥарар диэн, Уйбааны үлэтиттэн ууратан кэбиһэллэр. Сарсыныгар Вычужин бэйэтэ пенсияҕа баран хаалар. Инньэ гынан, бу училищеҕа барыта сылтан эрэ ордук үлэлээбитэ.

Мантан салгыы Уйбаан эмиэ үлэ көрдүүр. Надбавкатын сүтэримээри куораттааҕы балыыһаҕа Федоров Мухарям диэн кылаабынай врачка хаһаайыстыбаннай чааска солбуйааччынан киирэр. Манна бүтүн туспа дэриэбинэ курдук этэ. Балыыһа араас корпустара пааркаҕа диэри тарҕанан тураллара. Бу балар өрөмүөннэрэ, күн аайы операцияҕа наадалаах кислород таһаарына, о.д.а. түбүк барыта МЧС үлэтин курдук буолара. Онон, хайдах эрэ, киһи өллөҕүнэ Уйбаан буруйдаах буоларын курдуга. Ол да буоллар балыыһа үлэтин, материальнай-техническэй өртүн биллэ бөҕөргөппүтэ.

Барыта этэҥҥэ буолуон, хамнаһа кырата бэрт этэ. Онон, улахан хамнастаах сиргэ ыҥырбыттарыгар, Уйбаан сөбүлэспитэ. Республикатааҕы МТС Управлениетын административнай-хаһаайыстыбаннай чааһын начальнигынан киирэр. Дьэ бу манна кини араас һ билбитэ-көрбүтэ. Управление начальнига Бабенко диэн киһи үс массыынаны кэтэх бас билэрэ: «Волга», УАЗ уонна автобус. Оттон Обком секретара биир эрэ «Волга» персональнай массыыналааҕа эбээт! Бу тойон Уйбааны сүрүн үлэтин таһынан бэйэтин даачатыгар тэрилтэ суотуттан ону-маны тастараары тиис питэ. Биллэн турар, Уйбаан ону сөбүлээбэтэҕэ. Урут ОБХСС-ка үлэлии сылдьан бу Бабенко курдуктары уодьуганнаабыт, кинилэри утары охсуспут буолан, аны бэйэтэ онно илии-атах буолуон хайдах да сатаммат этэ. Оччотооҕу саамай улахан коррупция ортотугар киирбитин этинэн-хаанынан билбитэ.

Бабенко силэ бырдаҥалыы-бырдаҥалыы, нэдиэлэ ахсын буолар планеркаҕа Уйбааны мөҕөр-этэр буолбута. Ити барыта бэйэтин хараҥа дьыалатын кыайан оҥорторботуттан тахсара. Салгыы тойонун кытта батыспакка, алта ыйынан Уйбаан уурайбыта.

Ол кэнниттэн Уйбаан Саха АССР Геологияҕа управлениетыгар гражданскай оборона штабын начальнигынан киирэр. Онно кинини бу управление кадрга отделын начальнигынан үлэлии олорор Емельянов диэн саха киһитэ үлэҕэ ылбыта. Манна кини балтараа эрэ ый сылдьыбыта, үлэтигэр чугаһаппакка эрэ олордубуттара. Биричиинэтинэн эмиэ коррупция көрүнэ эбит. Тоҕо диэтэххэ, дьиҥнээх начальник нуучча киһитэ, уоппускатыттан кэлэн баран, сокращение диэн ааттаан, Уйбааны үлэтиттэн ууратан кэбиспитэ. Дьиҥэр, Гражданскай оборона үлэтэ үгэннээн турдаҕына, кини штаба хайдах да сокращениеҕа барыа суохтааҕа. Итиннэ Уйбаан киирэн үлэлээн, промышленнай оройуоннарга сир баайын хорон сиэччилэри саралыахтааҕыттан, бука, куттаннахтара. Ол эбэтэр КГБ, ИДьМ, ОБХСС системаларыгар үлэлээбит диэн сэрэхэдийбиттэрэ чахчы.

Итинтэн барытыттан кэһэйэн Уйбаан, атын салайааччыларга ыарахан үлэни таах босхо үлэлээн биэримээри, аны салайар үлэҕэ таласпат буолбута. Салгыы учууталынан үөрэх тэрилтэлэригэр үлэлиир. Дьокуускай куорат 8-с нүөмэрдээх оскуолатыгар военруктуур, ол кэнниттэн 2-с оскуолаҕа военругунан киирбитэ. Манна үлэлии сырыттаҕына, Уйбаан олоҕор биир улахан бэлиэ түгэн буолбута.

Нуучча ойохтоохтор сүбэлэрэ. Уйбаан ону ылымматаҕа

Тапталлаах кэргэнэ Марфата ууга түһэн өлбүтүн кэнниттэн сэттэ сыл ааспыта. Бу кэм устатын тухары Уйбаан кэргэнин кэриэстээн, сулумах сылдьыбыта. Үөһэ суруйбуппут курдук, ас барбат буолан ыалдьан да өлө сыспыта.

…Дьокуускай куорат, 1970-с сыллар саҥалара. Сэбиэскэй былаас туругуран турар кэмэ.

Саас чугаһаан, күн чаҕылыччы тыкта. Бүгүн Уйбаан тэринэн, Таалай күөлгэ хаҥкылыы бараргa быһаарынна. Түргэнник тэринэ охсон, катокка тиийдэ. Нууччалар ордук хото сылдьар сирдэрэ буолан, хаҥкылааччы саха ыччата аҕыйах. Буолумуна, манна «убайдар» «былааһы ылар» сирдэрэ. Уйбаан, төһө да сэрэхэдийдэр, хаҥкытын кэтэн баран, көнө ньуурдаах муус устун халтарыта турда. Арай көрдөҕүнэ, биир кыыс охто-охто, хаҥкыга тура сатыы сылдьар. Уйбаан, муустан туран эрэр кыыһы эргийэ көтөөт, иннигэр хорус гынна:

– Хайа, кыысчаан, көмөлөһөбүн дуо?

– Сейчас-сейчас, – диэн баран, кыыс Уйбааны көрдө. – Спасибо…

Нуучча кыыһын күп-күөх харахтарын Уйбаан абылаппыттыы көрөн турарыттан, бастаан анарааҥыта симитиннэ быһыылаах:

– Ну что вы на меня так смотрите?..

– Давайте я вас научу! – Уйбаан кыыһы сорунуулаахтык илиититтэн сиэтэн, аа-дьуо муус устун халтарытта. Кыыһа уой-аай бөҕөтүн түһэрдэ. Хаста да оҕуннулар, ол аайы күлүүлэрэ-салыылара элбээтэ. Тиритэн-хорутан, күн арҕаа диэки санньыйан, хараҥаран эрэрин биирдэ өйдөөтүлэр. Кэлэр өрөбүллэргэ эмиэ катокка көрсүөх буолан араҕыстылар.

Бу кэнниттэн кинилэр хаста да көрүстүлэр. «Люда, Люда… Шелехова Люда!..» – диэн Уйбаан уоһун иһигэр ботугуруу сылдьар буолан хаалла. Уйбаан киниттэн быдан аҕа эбээт! Баара эрэ 18-таах эрэ кыысчаан, онтон кини 39-һа. «Хайыам баарай, онтон дьылҕа хаан бэйэтэ быһаарар ини», – дии саныыр Уйбаан. Кинилэр сыһыаннара улам дириҥээн истэ. Люда СГУ сельхозфакультетыгар бастакы курска кэтэхтэн үөрэнэр, куорат балыыһатыгар санитарканан үлэлиир. Кини байыаннайдыы туттуулаах-хаптыылаах, эппит тылын хайаан да толорор Иван Егоровы чахчы сөбүлээтэ, таптаата… Бу сылдьан Уйбаан толкуйга түстэ. Бастакы кэргэнэ чеченка уонна украинка ахардаах этэ, иккиһэ – тапталлаах Марфата – саха, аны нууччаны кэргэн ылар буолла дуу? Уйбаан, нуучча кэргэттэрэ хайдах буолар эбиттэрин быһааларга сананна. Оччолорго нуучча кэргэннээх сахалар

элбэх этилэр, ордук интеллигенция ортотугар. Туһугар эмиэ муода курдуга. Биир өртүнэн, нуучча кыргыттара интеллигент саха киһитигэр кэргэн таҕыстахтарына, олохторугар бигэ туруктаах буолалларын өйдөөбүттэрэ. Уйбаан итини билээри, хас да дьикти кэпсээни истибитэ.

Минпроска тутуу отделын начальнигынан үлэлиир кырдьаҕас Герасимов диэн билэр киһититтэн: «Эн нуучча кэргэннээххин, хайдаҕый?» – диэн быһаччы ыйыппыта. Киһитэ: «Дьэ, доҕор, киһи эрэ буолларгын нууччаны эрэ ойох ылыма! Нуучча дьахталлара 45-гэр тиийэллэригэр иирэллэр эбит» – диир. Уонна тоҕотун салгыы быһаарбат. Уйбаан дьиктиргээн, дьонтон ыйыталаспыта. Онуоха Герасимов моһуокка ылларбыт киһитин кэпсээбиттэрэ. Үлэтинэн кини элбэхтик командировкаларга сылдьар эбит. Сороҕор, квартиратыгар водопровод эҥин алдьаннаҕына, сантехнигы ыытара. Ол курдук биир нуучча сантехнига, кини суоҕуна наар кэргэнигэр сылдьар буолбут. Нууччалар түргэнник тыл булсубуттар. Сантехник оҥорбутун иһин Герасимов кэргэнэ арыгы туруорар эбит. Иккиэн иһэн баран, салгыы бараллар… Биирдэ Герасимов командировкаттан тоҥон-хатан кэлбитэ, квартиратын аспаттар. Холуочук ойоҕо кинини, атын кэргэннэнним диэн, дьиэтигэр киллэрбэт. Герасимов, культурнай интеллигент киһи, айдаара барбакка билэр дьонугар баран олорор. Биир ый буолан баран Герасимов ойоҕо кини муспут харчытын барытын матайдаан бүтэрэр, онтон эдэр сантехник баран хаалар. Ойоҕо хоргуйуо дуо, Герасимовы төттөрү ыҥырар. Анараанҕыта тиийэн көрбүтэ, миэбэлэ барыта алдьаммыт – кырабаат, дьыбаан, оннооҕор кириэһилэ… Кытаанахтык «таптаһар» дьон эбит. Герасимов өй хаата буоллаҕа, айдаана суох ол сантехнигы суукка биэрэр. Суут «барытын төлөтөргө» диэн быһаарыы таһаарар. Герасимовтар улахан оҕолоро бу кэмнэ номнуо бэйэтэ ыал буолбут киһи этэ. Бу кэнниттэн Герасимовы дьон тоҕо эрэ «амортизатор оҕонньор» диэн ааттаабыттар. Тоҕо эбитэ буолла? Маны кэпсээбит дьон Уйбааҥҥа: «Эн нууччаны кэргэн ылан, эмиэ «амортизатор оҕонньор» буолаары гынаҕын дуо?» – диэбиттэрэ.

Уйбаан бэйэтэ эмиэ биир холобуру санаан кэллэ. Университекка 1955-59 сылларга бииргэ үөрэммит Адамов диэн уола баара. Отличник, уҥуоҕунан уһун, улахамсык уол этэ. Ол кини нуучча кыыһын кэргэн ылбыта. Уопсайга ол кэргэнинээн биир хоско олорбуттара. Сарсыарда аайы табаҕын туора уобан, Уйбааннааҕы дьон баар диэбэккэ, үөһэнэн сэнээбиттии көрөн, биэдэрэлээх ууну тоҕо барара. «Ити кэргэнин иигин тоҕор», – диэн уолаттар күлсэллэрэ. Бу эдэр кэргэнниилэр үөрэхтэрин бүтэрэн баран, Мугудайга ананан барбыттара. Уол оскуола директорынан, кыыс – учууталынан. Балачча үлэлээн баран, Адамов икки сыллаах аспирантураҕа үөрэнэ Москваҕа барбыта. Ол кэмҥэ кэргэнэ ханнык эрэ ааһан иһэр нууччаны кытары булсар. Адамов кэлбитэ, кэргэнэ атын кэргэннээх тоһуйар. «Үөрэнэбин диэн ойоҕуттан маппыт», – диэн дьон кэпсэтэллэрэ. Онтон сылтаан Адамов арыгылаан, аны Уйбаантан харчы көрдүүр киһи буолбута, кэлин өлбүт сураҕа иһиллибитэ...

Уйбаан, эмиэ нуучча-саха кэргэнниилэргэ сыһыаннаах биир түбэлтэни санаан кэллэ. Обком таһыгар биир мааны, сырдык көстүүмнээх, сэлээппэлээх саха киһитэ турара. Тэйиччи соҕус биир доруобай баҕайы нуучча дьахтара, өттүк баттанан туран, икки дьүөгэлэрин кытта кэпсэтэ турара. Ол киһи кинилэргэ чугаһаары

гыммытыгар дьахтара, эргиллэ түһээт: «А ты чего приперся? Почему детей оставил?» – диэн баргыйбыта. Саха киһитэ сүр баттатан, тугу эрэ пул-пал диэбитэ быһыылааҕа.

Өссө маннык кэпсээни табаарыһыттан истибитэ: «Биир саха профессора нуучча кэргэнинээн элбэх оҕоломмуттара, оҕолоро бары улаатан барбыттара. Сиэннэрин көрдөрөр буолбуттара. Нуучча кэргэнэ оҕонньорун талбытынан дьаһайара, ыалдьыттары ыҥыран, арыгылыыллара. Чэпчээбит дьон, оҕонньор сиэннэрин кытары муостаҕа аһыы олороллорун киирэн, туох эрэ зоопаркаҕа дьиктини кыылы көрөр курдук, эргийэ сылдьан көрөллөрө».

Дьэ бу барытын түмүгэр Уйбаан Людатын кэргэн ыларыгар хайдах да сатаммат курдуга. Ол эрээри кини, төһө да дьон кэпсээнин итэҕэйдэр, сүрэҕэр кыайан бирикээстиир кыаҕа суоҕа. Тапталлаах кэргэнин Марфа дьонун кытта кэпсэппитэ. Онуоха хайа мунун соҥотоҕун сылдьыаххыный диэн көҥүллээбиттэрэ. Дьэ онон Люданы кэргэн ылбыта, үчүгэй баҕайытык сыбаайбалаабыттара.

Сыбаайбалаат, маҥнай Кавказ хайаларынан туристическай путевка ылан бараары гыммыттара. Онуоха биир билэр киһилэрэ: «Оннук маршрутунан букатын барыманг! Хайаттан иккилии метрдээх, кынчааллаах көкөттөр, маршруту билэ сылдьан, саба түһэллэр. Эр дьону кырбаталаан баран, кэргэттэрин күүһүлүүллэр», – диир.

Онтон сэрэхэдийэн Уйбаан Людатынаан Москванан, Сочинан күүлэйдии барбыттара. Салгыы океанскай лайнерынан Батуми куоракка тиийэллэр. Эдэркээн Люда ону хаһан да умнубаттыы, өйдөөбүтэ. Уйбаан испэт-аһаабат буолан, харчытын мунньуна сылдьыбыта итиннэ туһалаабыта. Батумига сылдьан, били табаарыстара кэпсээбитэ кырдьыктааҕын истэн, итэҕэйбиттэрэ. Гостиницаҕа түһэ сыттахтарына, Кавказ хайаларыттан эргиллибит кэргэнниилэр этиһиилэрин истибиттэрэ. Эр киһитэ күнүүлээн кэргэнин: «Бандьыыттары кытта утуйбутун!» – диэн кырбыы сатыыр эбит. Дьахтара: «Оттон эн, эр киһи дуома, ханна сылдьыбыккыный?» – диэн төттөрү үөҕэр эбит. Кэргэннэнэн, оскуолаҕа военруктуу сылдьан Уйбаан 1974, 1975 сылларга икки кыыс оҕолонор.

Оборона министрэ капитан званиетын биэрбитэ

Сотору буолан баран Уйбаан Аммосов, Ойуунускай үөрэммит ЯПУ-1 (Дьокуускайдааҕы 1 №-дээх педагогическай училищеҕа) байыаннай-патриотическай үлэҕэ директоры солбуйааччынан киирбитэ. Манна барыта биэс сыл устата (1978-83) олус таһаарыылаахтык үлэлээбитэ. Үчүгэй үлэтин иһин Иван Егоровка ССРС Оборонатын министрин бирикээһинэн капитан званиетын биэрэллэр.

Кини үлэлиир сылларыгар республика араас муннуктарыттан үгүс оҕо үөрэммитэ. Ол курдук Иван Александрович билиҥҥи Госкомспорт председателин Михаил Гуляевы, физкультура уонна спорт биллэр үлэһиттэрин Александр Керемясовы, Спиридон Попову, биллиилээх бокса тренерин Артур Пахомовы, боксер Виктор Ефремовы, биллиилээх спортсмен, Бүлүүттэн төрүттээх Иван Евсеевы уо.д.а. үөрэппитэ.

Күндү ааҕааччыларбыт! Салгыы Уйбаан педучилищеттан саҕалаан хайдах саха туһугар турууласпытын, тоҕо «Оһуохай Уйбаан» диэн ааттаммытын, дьэ били аатырар «перестройка» кэнниттэн хайдах Борис Ельцини, Михаил Николаевы, Павел Бородины салыннартаабытын туһунан ааҕыаххыт.

* * *

1978 сыллаахха күһүн ЯПУ-1 үлэлии кэлээтин кытта, Уйбааны күһүҥҥү үлэҕэ ыыталлар. Кини военрук быһыытынан ЯПУ студеннарын салайан, ууга барбыт Сунтаарга, кыстык үлэтигэр көмөлөһө барар буолбута. Саастарын үгэнигэр сылдьар, эдэр спортсмен уолатары салайар манан аҕай дьыала буолбатах.

Сунтаарга 70-ча студены илдьэ барбыта, кинилэр оттоонуҥҥа, атын да кыстыкка бэлэмнэнии үлэтигэр кыттыахтаахтара. Уйбаан арай, бэйэтигэр сыһыаннаах, хас да түгэни билиҥҥэ дылы умнубат.

Студент уолаттарын нэһилиэктэринэн тарҕаталаан баран, кинилэр хайдах үлэлии-хамсыы сылдьалларын кэтээн көрөр буолара. Биирдэ Сунтаарга өрүс уҥуор баар Толстой диэн учаастакка, Мэҥэ-Хаҥаластан сылдьар студент уолун кытары аргыстаһан, барар буолла. Өрүһү тыылаах киһинэн туораттардылар. Күһүн буолан, Уйбаан «баҕар кустуом» диэн, саа булан онтун сүкпүтүнэн өрүһү кыйа уолунаан барда. Арай көрдөҕүнэ, биэрэктэн чугас биир умсаах, умса-умса күөрэҥниир. Түгэнин булан, Уйбаан куһу биирдэ ытан кэбистэ. «Хайдах ылбыт киһи?» – дии саныы турдаҕына, арай, биир катердаах киһи тиийэн кэллэ. Бастаан Уйбааннааҕы көрдө, ол кэнниттэн чугаһаан, куһу өлөрөн туралларын көрдө. Мотуоркатын бытаардан, тиэрэ түһэн сытар куһу тиийэн ылла, ол кэнниттэн арай, үөс диэки салайан барда. Уйбаан көрдөрбүтүнэн куһун былдьатан эрэриттэн сүрдээҕин кыыһырда: «Ээй! Куспун аҕал, доҕор!!!» – диэн хаһыытаата. Катердаах киһи көрүҥүнэн киппэ, орто уҥуохтаах, сымарыттыбыт сирэйдээх, – хайдах эрэ «бу киһи өссө тугу этэр эбитий?» диэбиттии, кэннин хайыһан көрдө. Уйбаан, маатырылыы түһээт, киһитин үрдүнэн ытан хабылыннарда!

Анараaҥыта соһуйан чохчос гына түстэ уонна куһу Уйбааннаах диэки быраҕан кыыратан баран, түргэн үлүгэрдик үөс диэки бирилэтэ турда. Уйбаан умсааҕын ылан, дуоһуйбуттуу, түүтүн имэрийэ турда. Маны барытын студент уол, айаҕын атан баран, көрөн турда…

Ити курдук айаннаан, Толстойдарыгар тиийэн кэллилэр. Аҕыйах дьиэ баар сирэ эбит. Биир дьиэттэн Уйбааннааҕы тахсан көрүстүлэр. Икки уоллаах, биир кыыстаах кырдьаҕас оҕонньор олорор эбит. Кэлбит дьону үчүгэйдик көрүстүлэр, сэһэн-тэппэн буоллулар. Уйбааны, маннык кэпсээннээх киһини өтөрүнэн көрсө илик буолан, сүрдээҕин сэргээтилэр. Өлөрбүт куһун хайдах ылбытын истэн баран, оҕонньор бэлэһинэн күллэ. Ол киһини кини билэр эбит: «Дьэ, ааттаах киһибитин салыннарбыккын!».

1979 сыллааҕы айдаантан сылтаан эккирэтээһин

Бу сылга студеннар долгуйуулара буолан ааспытын аҕа саастаахтар өйдүүллэр. Оччолорго Уйбаан ЯПУ-1 студеннарын эрэ кытта алтыспат этэ, СГУ студеннарыныын эмиэ билсэрэ. Хайдах олороллорун, тугунан тыыналларын, интэриэстэрин уопсайдарга сылдьан, куруук билсэ турара.

1979 сыл бэс ыйын 11-12 күнүгэр буолбут айдаан Уйбаанҥа эмиэ сыһыаннаах буолбута. Ол айдаан туһунан кылгастык быһаардахха, маннык. Волейболлуу сылдьар саха студеннарын нуучча күлүгээннэрэ саанан ыппыттара. Нууччалары кырбаары гыммыттарыгар милициялар кэлэллэр. Олору эмиэ утарсыбыттарыгар аны баһаарынайдар уонна саллааттар кэлэн, дуолан охсуһуу буолар. Ол туһунан ордук сиһилии билигин «Бичик» кинигэ кыһатын кылаабынай редактора Валерий Луковцев «Балыырдаах 1986 сыл» диэн кинигэтигэр суруйан турар.

Бу быһылаан кэнниттэн аҕыйах хонон баран, Уйбаан студеннар сыбаайбаларын тэрийсиигэ сылдьыбыта. Оччолорго Уйбаан Брест куораттан бэйэтэ сүүрдэн аҕалбыт ЛУАЗ массыынатынан сылдьара. Сыбаайбалааччылар – Иван Корякин диэн медфак 5 курсун студена уонна саха салаатын студентката Ольга Варламова (Корякина, кэлин Умсуура диэн биллэр поэтесса) этилэр. Сыбаайба бэс ыйын 16 күнүгэр Сэргэлээххэ, чааһынай дьиэҕэ буолбута. Сыбаайба буолан үгэннээн турдаҕына, милиция үлэһиттэрэ кутулла түспүттэрэ. Ааспыт араллааннар дуораанара өссө да сүтэ илик этэ. Бу сырыыга милиция үлэһиттэрэ итирик студеннары тутаттаан, моһуораларын көннөртүөхпүт диэн суоттанан, кэлбиттэр этэ. Уйбаан студеннары көмүскэһэн киирэн барбытыгар, аны кини үрдүгэр түспүттэрэ. Милиционердар сылтах көстүбүччэ, Уйбааны «бу суоппардара итирик» диэн сымыйанан балыйан, тутан илдьэ бараары гыммыттара. Уйбааны массыынатыгар олордубуттара. Онуоха сыбаайбаланааччылар эдэр Корякиннар, суоппардарын ити курдук хара балыырдаахтык, көрдөрбүтүнэн тутан баралларын сөбүлэспэтэхтэрэ, массыынаҕа киирэн олорунан кэбиспиттэрэ. Уйбаан, мааны таҥастаах сыбаайбаланааччылар буолан, милиция отделениетыгар тиийбиттэрэ. Уйбаан урут бэйэтэ милицияҕа, ОБХСС-ка үлэлии сылдьыбыт киһи, балаһыанньаны түргэнник өйдөөбүтэ. Бастаан итиригэ суоҕун дакаастаан, медицинскэй освидетельстволы ааспыта. Ол кэннэ ИДьМ дьуһуурунай офицерыгар эрийбитэ. Милиция отделыгар балачча өр мучумааннанан, буруйдара суоҕа дакаастанан, Уйбааннааҕы түүн ортото ыыталлар. Салгыы түүннэри ханна барыахтарай – Уйбаан эдэр сыбаайбалааччылары бэйэтин квартиратыгар ыҥырбыта. Бэйэтин хоһун эдэрдэргэ туран биэрбитэ, бэйэтэ саалаҕа утуйбута.

Дьэ, хаарыан сыбаайба ити курдук ыһыллан хаалбыта. Эдэрдэр утуйан туран, Уйбаанҥа махтанан, дьиэлээбиттэрэ. Арай, кийиит кыыс ыраахын туоһутунан, хааннаах бырастыына хаалбыта…

«Бойобуой Албан аат» пробег кыттыылаахтарын хаайаллар

ЯПУ-1-ҥа үлэлии сылдьан капитан Егоров чахчы да байыаннай бэрэдээги олохтообута. Сэбиэскэй Армия күнүгэр, онтон да атын бэлиэ күннэргэ училище барыта атаҕар турара. Парад үөһэ парад, строевой үөһэ строевой буолара. Бу барыта араас оройуоннартан кэлбит, «мин аҕай» диэбит спортсмен уолаттары бэрээдэктиирэ.

Уйбаан ЯПУ-га кэлиэҕиттэн хас сылын аайы «лыжный пробег» диэни

оҥороро. Ол курдук, 1981 сыл кулун тутар 18-28 күннэригэр хайыһарынан сүүрүү буолбута: Дьокуускай – Төҥүлүү – Чыаппара – Курбуһах – Сыырдаах – Бороҕон – Танда – Баайаҕа – Ытык Күөл – Чөркөөх – Дьокуускай маршрутунан. Студеннар бу манна барыта 453 км сири сүүрбүттэрэ. Атын физруктар аккаастаналларынан сибээстээн, бу «лыжнай десаны» военрук Егоров саас аайы иилээн-саҕалаан илдьэ сылдьара. Араас көрдөөх да, кутталлаах да түгэннэр буолаллара ханна барыай?

Ахтан аһарбыппыт курдук, ЯПУ-га сүрдээҕин кыанар, «мин аҕай» диэбит уолаттар үөрэнэллэрэ. Кинилэри кытары уопсай тылы булан бииргэ сылдьыы дьиҥ сатабылы эрэйэрэ. Холобур, уолаттар туохтан эмэ тыл-тылларын булсубакка, охсуһан туран кэлээри гыннахтарына, Уйбаан алы гынара, уоскуталыыра.

Студеннар ортолоругар биир саарбах соҕус биографиялаах уол баара. Кэлин биллибитинэн, ол уол хаайыыга олоро сылдьыбыт эбит. Кини кыттыылаах маннык быһылаан буолбута. Ол Чөркөөххө этэ. Уйбаан быһылаан буолар кэмигэр оруобуна бииргэ үөрэммит табаарыһа баарыгар, онно хоно барбыт кэмэ этэ.

Арай биирдэ, киэһэ утуйуу кэмигэр, икки уол айдаарсыбыттар. Мордьооттоһуу түмүгэр, ити үөһэ ахтыллыбыт уол утарылаһааччытын быһаҕынан сүрэххэ анньар. Дьолго, килиэп быһар быһах кэтит буолан, агдакатын унуоҕун быыһыгар баппакка, халтарыйан, икки эмийдэрэ тоҕо тардыллан, салыбырыы сылдьаллара. Уол хаана баран өйүн сүтэрэн, балыыһаҕа реанимацияҕа киирэр. Онон ким быһаҕынан анньыбыта биллибэт буолан, пробегтыы сылдьар түөрт уон уолтаттарбын барыларын хаайан кэбиһэллэр. Инньэ гымматахтарына биһиги сарсыарда баран хааллахпытына уголовнай дьыала арыллыбакка хааллаҕына улахан айдаан буолуохтаах этэ. Дьыаланы сонно итиитигэр милиция үлэһиттэрэ силиэстийэлии сатаабыттара даҕаны арыйбатахтара. Барыларын доппуруостууллар да, ким да билиммэт. Билэр да уол баар буоллаҕына, «стукач» аатырымаары, эппэт бөҕө буоллаҕа.

Харюзов диэн училище преподавателэ, уолаттартан куттанан, утуйбута буола сыппыта, онон «билбэппин» диэбит. Дьыала букатын харанга буолаары гыммытыгар, Уйбаан, киэҥ сирдэринэн урут бэйэтэ оперативниктыы сылдьыбыт киһи, милиция үлэһиттэригэр сүбэлээн биэрэр: «Барыларын сыгынньахтаан, эттэрин-сиинэрин көрүҥ! Бүттэҕэ ол дии», – диир. Кырдьык, инньэ гынан буруйдааҕы начаас булан ылаллар, билиннэрэллэр. Били саарбах биографиялаах уол бу да сырыыга сүгүн сылдьыбатаҕа бэрт кэбэҕэстик дакаастанар. Түргэнник быһаарсыы түмүгэр пробег салҕанар буолбута. Кэлин буруйдаах уол сууттанан, хаайыллыбыта.

Баайаҕаҕа сылдьан аahалларыгар Уйбаан Хатылаевтар диэн ыалга сылдьыбытын билигин даҕаны үчүгэйдик өйдүүр. Оччолорго Герман Хатылаев диэн уол ЯПУ-га музыкальнайга сана үөрэнэ киирбит кэмэ этэ. Дьиэтиттэн сана тэйбит оҕо киһи, тэһийбэккэ, мунчааран, үөрэҕин бираҕар туруктаах сылдьарын Уйбаан – преподаватель Иван Александрович таба көрөн, Герман дьонугар сылдьан, барытын кэпсээн биэрбитэ. Дьиэлээхтэр оҕолорун туһунан истэн, кыһалҕа баар буоллаҕына быһаарсыах буолбуттара, Уйбааны сүөгэйдээх чэйинэн, дьэдьэннээх күөрчэҕинэн күндүлээбиттэрэ-маанылаабыттара. Араahата, уйан дууһалаах Герман Хатылаев ол онтон ыла үөрэнэр баҕата күүһүрбүт, музыка

алыптаах эйгэтигэр эрэллээхтик үктэнэргэ санаммыт буолуон сөп.

Аны «лыжнай пробег» буолар кэмигэр араас дьикти-дьээбэ түгэннэртэн биир холобуру аҕалыаҕыҥ дуу…

Хайыһардьыт уолаттар «аллаах аттарынан» – хайыһардарынан халтарытан Ытык Күөлгэ сирилэтэн кэлэллэр. Бастатан туран, дьаһалта аттыгар «торжественнай көрсүһүү» буолар, коммунист партиятын, комсомолу, пятилетканы уруйдуур-айхаллыыр тыллар этиллэллэр, вымпел туттарыллар. Ол кэнниттэн киэһээ олохтоохтор уонна ыалдьыттар күүстэринэн самодеятельнай концерт тэриллэр. Концерт кэнниттэн – «тааңцы». Дьэ бу тааңцыга араас мүччүргэннээх түгэннэр эмиэ буола сыһаллара. Олохтоох кыргыттар спортсмен эдэр уолаттары интэриэһиргээн кэлэн көрөллөрө, билсэллэрэ. Олохтоох уолаттар кыргыттарын күнүүлээн, охсуһуу тэрийэ сатыыллара. Биллэн турар, кыайыы үксүгэр спортсмен уолаттар диэки буолара. Ол эрээри улахан охсуһуу буолбата, военрук Егоров бэрээдэги сатаан көрөрө. Суох, уолаттар киниттэн куттанан буолбатах – кинини убаастыыр буолан, истэллэрэ. Уйбаан кинилэрдиин эйэ-дэмнээхтик сатаан кэпсэтэрэ, уопсай тылы сатаан булара. Доп-доруобай уолаттары кини төһө да ыһыытаабытын-хаһыытаабытын иһин, тылын иһитиннэрбэтин билэрэ.

Ытык Күөлгэ көрсүһүү, концерт, ол кэнниттэн танцы олус үчүгэйдик ааспыттара. Бу сырыыга туох да ЧП буолбатаҕа. Сарсыарда Уйбаан, хоммут сириттэн оскуолаҕа кэлэн, олбуор иһигэр ону-маны гына сылдьыбыта. Аан аһыллыбытыгар көрбүтэ, биир оскуолаҕа үөрэнэр улахан кылаас кыыһа тахсан иһэр эбит. Кинини биир уол атаара таҕыста. Арай, ол турдахтарына биир эдэр дьахтар тахсан кэллэ. Оскуола кыыһа эмискэ: «Уой…», – диэтэ. Утарыта көрсүһэ түспүт кыыстаах дьахтар, хайыахтарай, дорооболостулар. Уйбаан отур-ботур кэпсэтиини истэн билбитэ, бу үөрэнээччи уонна кини учуутала эбиттэр. Кинилэр, ол кэнниттэн, хайыахтарай? Подружкалыылар курдук сэргэстэһэн сэлиэнньэ диэки бара турбуттара. Уйбаан оскуола түннүгүн көрбүтэ, түннүккэ уол бөҕөтө сыстан туран, кыыстаах дьахтары одуулаһан, далбаатаһа тураллар эбит. Оо, араас буолан!.. Уйбаан баһын быһа илгистибитэ.

Милииссийэлэри шантажтаан уолаттары быыһыыр

1981 сайынын Уйбаан сахалары аһаҕастык көмүскэһэр сылынан ааттыахха сөп. ЯПУ-1 физкультура отделениетын выпускниктара, Ленгвард Гурьев салайааччылаах группата от ыйын 1 күнүгэр Племхозка (билигин Птицефабрика оройуона), мыраанҥа тахсан күүлэйдээн баран, куораттыыр автобуска киирбиттэр. Автобуска баар Кавказ омуктарын бэрэстэбиитэллэрин кытары миэстэ былдьаһан, анараанҥылар уолаттарга саба түһэллэр. Спортсмен уолаттарга хотторон, автобус түннүгүн алдьатан, куоталлар. Уопсайдарыгар кэлэн, утуйаары сыттахтарына, арай вахтаҕа айдаан бөҕө буолар.

Уйбаан бу кэмнэ, дьиэтэ чугас буолан, училище уопсайын милиция

массыыналара төгүрүйбүттэрин көрөн, «эмиэ туох эрэ провокация оҥорон эрэллэр» диэн сэрэхэдийэн, уопсайга кэлбитэ. Хас да холуочук туруктаах милиция үлэһиттэрэ киирэн баран: «Охсуспут уолаттар ханналарый? Итириктэр үһү! Кинилэри тута кэллибит!» – диэллэр. Онуоха Уйбаан кинилэри тохтотор, уопсайтан барылларыгар этэр. Анараанылар кыһыйан, аны Уйбааны сосуһан киирэн бараллар. Уйбаан онуоха утарылаһар. Милициялар, уолаттары туппатах кыһыыларыттан, кинини күүстэринэн таһырдьа соһон таһааран, Уаз-ка симэ сатыыллар. Онуоха Уйбаан утарылаһан ыһыы-хаһыы бөҕөтүн түһэрэр уонна массыына анныгар киирэн хаалар. Бу кэмнэ 3-4-с этээстэн шампанскай бытыылкатынан милициялары тамныыллар. Айдаан тахсаары гынна диэн, милициялар куоталлар. Массыыналарынан чугуруҥнаан, Уйбааны тэбистэрэ сатыыллар. Уйбаан онуоха, инники көлүөһэ хайа диэки салалларын көрөн, халбарыйан биэрэн, тэбистэрбэтэҕэ. Уопсайга төттөрү сүүрэн киирэн, Уйбаан араас инстанцияларга бас-баттах барбыт милиция үлэһиттэрин үҥсэн, ССКП Обкомун уонна ИДьМ дьуһуурунайдарыгар телефоннуур, сайабылыанньа суруйар. Горотдел начальнига полковник Передрий «Иван Егоровка уголовнай дьыаланы тэрийиҥ!» диэн хамаанда биэрэр. Хата ону Уйбаан, тутатына Обкомҥа биллэрбит буолан, дьыала капитальнай расследованиеҕа барар буолан, милициялар куттаммыттара. Училище директора М.С.Слепцов, партком секретара Массагутова милициялартан уонна Обкомтан куттанан, студеннары көмүскүү барбатахтара. Онон Уйбаан соҕотоҕун көмүскэнэригэр тиийбитэ. Араас инстанцияларга сылдьан – Обкомҥа, ИДьМ-ҥа о.д.а. – бэйэтэ буруйа суоҕун, арыгы испэтэҕин дакаастаабыта, ону сэргэ милиция үлэһиттэрэ бэйэлэрэ итириктэрин, дуоһунастарынан туһанан наһаалаабыттарын арыйбыта. Ону ИДьМ солбуйар министрэ Донской силиэстийэлиир туһунан дьаһала туоһулуур. Аны милициялар бэйэлэрэ Уйбаантан «сайабылыанньаҕын төттөрү ыл» диэн көрдөһөр дьон буоллулар. Бу барытын түмүгэр дьыалаҕа түбэһиэхтээх уолаттар, буруйдара суох буолан, үөрэхтэрин бүтэрбит үөрүүлэрэ өссө күүһүрбүтэ. Маннык хартыынаны Уйбаан хаһан да умнубат: айдаан кэнниттэн сарсыарда ИДьМ-ҥа Уйбаан бу сырыыга байыаннай форматын кэтэн тиийэр. Көрүдүөргэ айдаанҥа кыттыбыт сүүрбэччэ араас званиелаах милииссийэлэр стройдаан тураллара – майоругар тиийэ. Уйбаан өссө капитан буола илигэ, старшай лейтенант званиелаах, кыра унуохтаах киһи, кинилэр стройдарын иннилэринэн хааман ааспыта. Ону дыгдайбыт милиссийэлэр үөһэттэн кыыһырбыт харахтарынан батары, өһүөмньүлээхтик батыһыннары көрөн хаалбыттара. Уйбаан, үкчү кыра баҕайы Вьетнам саллаата американскай саллааттар ортолорунан хааман ааспытын курдук санаммыта.

Итинтэн да нуучча-саха диэн арахсыыны анаан-минээн провокациялыыр дьон баар буолаллара. Уйбаан олору, КГБ-га үлэлии сылдьыбыт буолан, курдары билэрэ. Оччолорго Речной училищеттан 200-чэ нуучча уолаттара, колоннанан ырыалаах кэлэн, ЯПУ-1 училищены төгүрүйэн кэбиһэллэрэ. Араастаан хаһыытаан-ыһыытаан, охсуһа тахсарга ыҥыраллара. Саха уолаттара өр ыҥыртарбат буолаллара – 50-ча талыы уол ойон тахсаллара да, ол 200-чэ речник, ыарахан тимир пряжкалаах курдаах, эрээтинэн туран дайбыы турар уолаттары уҥа-хаҥас

◇◇◇

курдук буолан тахсар ээ!). Ол эрээри биир хампаанньаҕа ханнык эрэ уоллуун арыгы иһэ олорорун көрөн баран, эмиэ арахсыбыта. Дьэ онтон бу бүтэһик нуучча кыыһыгар Уйбаан, күнүүһүтүн сэрэтэн туран, холбоспута. Кэлин, икки оҕоломмуттарын кэннэ: «Миигиттэн 20-чэ сыл аҕаҕын, олох оҕонньор эбиккин», – диэн тыллаһар буолбута. Онтун тохтоппут биричиинэтэ маннык буолбута.

Уйбаан педучилищеҕа үлэлии сылдьан манныгы көрбүтэ. Музыкальнай преподавателлэр индивидуальнай занятиеҕа икки чаас устата биирдии студентканы хоско киллэрэн пианиноҕа, баяҥҥа эҥин үөрэтэллэрэ. Онно Проценко диэн саастаах киһи 16-лаах кыргыттары үөрэтэрин көрөрө. Арыгыны сөбүлүүр киһи. Экзамен чугаһаан, сайын саҕаламмыт куйааһа этэ. Итиитэ бэрт буолан ыскамыайкаҕа олох аһаҕас олорор кыыска Проценко ыга сэргэстэһэн, нотаҕа үөрэтэ олороро. Биирдэ ол олордохторуна үөрэнэ олорор кыыс подругата киирэн кэллэ уонна Проценкоҕа ыскамыайкаҕа сэргэстэһэ олорунан кэбистэ. Улахан баҕайы, кыраһыабай нуучча кыргыттара Проценконы икки өртүттэн эмиийдэринэн ыга анньан кэбистилэр, эбиитин били киирбит кыыс кинини көхсүттэн кууһан олорон: «Давай, в горле совсем пересохло!» – диэтэ. Онуоха Проценко бытыылка таһааран, арыгытын тобоҕун кутан биэрдэ. Анарааҥҥыта мыыммытыгар: «Хамнаһым кэлиэр диэри бэйэм да испэппэр тиийэбин», – диэтэ. Ону көрөн Уйбаан дьээбэлэниэх санаата киирдэ: «Миэхэ баар», – диэтэ. Онон кини 50 саастаах эрээри 16-лаах любовницаланан хаалла.

Уйбаан кэргэнэ эбиэтигэр кэлбэт этэ. Арай биирдэ дьэ, тоҕо эрэ кэлэн, Уйбааннааҕы тутан ылла: «Итинник буоллаххына мин эмиэ изменяйдыам!» – диэтэ. «Оччоҕуна арахсарбытыгар тиийэбит. Хайдах да оннук ойоҕу кытта олорор характерым суох. Ол иһин даҕаны эн иннинээҕи кыргыттартан арахсыбытым», – диир Уйбаан. Салгыы ол көрсүү кыыһа Уйбааны таптаан кэбиһэн, кэргэниттэн араара сатаабыта. Араааһа, кэргэн тахсан баран, ол киһититтэн кэлэйэн буоллаҕа. Эмиэ били чеченка кыыс курдук суруйара. Ол суруктары Уйбаан кыргыттара кэлин булан ылан, ийэлэригэр биэрбит этилэр. Уйбаан, биллэн турар, оҕолорун, кэргэнин ханнык да кыраһаабысса туһуттан бырахпатын билэр буоланнар, итинник быстах дьыалаттан кыһаллыбат буолбуттара. «Аҕабыт курдук испэт, аһаабат, биһигини харыстыыр киһини булуоҥ суоҕа», – диэн, төттөрүтүн Уйбааны куруук харыстаһа сылдьаллар.

* * *

Общественнай үлэнэн «Оһуохай Уйбаан» буолуута

Бу туһунан урут сиһилии хаһыаттарга суруйан тураллар. Кылгастык аҕыннахха, Уйбаан 50 сааһыгар тиийэн баран, саха туһугар аһаҕастык туруулаһарга элбэх бириэмэлэнээри, охранник буолар. Дьэ ол кэнниттэн саха тылын бары оскуолаларга үөрэттэрэргэ этии киллэрэр, РСФСР Минпроһуттан кытта көҥүл

ылар. Ону баара маннааҕы былаастар кыайан туһамматтар. Уйбаан аны саха тылын оһуохай нөҥүө пропагандалыыр санааланар. Бу баҕа санаатын олоххо киллэрэн, оһуохайы сөргүтэр, республикаҕа улахан хамсааһыны таһаарар. Ол түмүгэр норуот киниэхэ «Оһуохай Уйбаан» диэн ааты иҥэрэр.

Салгыы Оһуохай Уйбаан суверенитет туһугар туруулаһыытын, хайдах саха туһугар бүтүн олоҕун анаабытын туһунан, кини очурдаах олоҕун кэпсиир, түмүктүүр түһүмэҕи ааҕыаххыт.

* * *

Былаастары критикалаан үүрүллүмээри кыра үлэҕэ көспүтэ

Уйбаан 1983 сыллаахха ЯПУ-2-тан уурайан, судургу үлэҕэ көһөргө быһаарынар. Биллэн турар, кини итинник быһаарыныыны ылара чэпчэки буолбатах этэ. Сахалары, саха ыччатын араас атаҕастабылтан күүһүн-кыаҕын барытын ууран туран көмүскүүрэ тустаах «уорганнар» харахтарын далыгар киирбитэ. Сити кэмтэн саҕаламмыта, Уйбааны араас провокацияҕа киллэрэ сатаабыннара, буоларынан-буолбатынан сылтахтанан үлэтиттэн ууратара сатаабыннара. Холобур, дьиэтигэр киирэннэр милициялар кэргэнин ытыар диэри түүрэйдиллэрэ, массыынатынан ханнык да суол бырааабылатын кэспэккэ айаннаан истэҕинэ, тохтотон праватын былдьыы сатыыллара, студент оҕолор көрөн турдахтарына, «охсуһааччылары көмүскүүгүн» диэн милиция массыынатыгар симэ сатаабыннара, саха студеннарын сыбаайбаларыгар көмөлөһө сырыттаҕына (ол иһигэр Умсуура диэн аатырбыт поэтесса студенкалыы сылдьан сыбаайбатыттан) Уйбааны саарбах милииссийэлэр

тутан илдьэн буруйдуу сатааһыннара, нуучча общинатын мунньаҕар уонна милиция оотделыгар видеокамератын үрдүгэр түһэннэр кумалааһыннара, киһи наймылаһан Уйбааны сүгэнэн төбөҕө сырбаттарыылара – ити курдук төһө баҕарар ааҕан бара туруохха сөп.

Итинник буруйдааһыннары, араастаан провокациялааһыны ханнык киһи тулуйуой? Ол да иһин ЯПУ-2 преподавателэ, военрук, капитан Иван Егоров 50 сааһыгар сылдьан үлэтиттэн уурайан, көннөрү охраннигынан үлэлииргэ быһаарыныы ылар. Биллэн турар, хамнаһыгар оҕустарара чуолкай. Учуутал эрээри былааһы утарда диэн дисквалификациялаппат, надбавкатын быстаран хамнаһа икки төгүл кыччаабат, трудовойа марайданан «волчий билет» буоларыттан куотуохтааҕа. Ол оннугар түүнүн дьуһуурустубалаан баран, күнүһүн бириэмэлэнэр кыахтанар. Бэйэтин норуотун туһугар туруулаһар, кини сырдык суолун тобуларыгар хайа эмэ өттүнэн көмөлөөх буоларыгар кини дьэ тоҕоостоох усулуобуйаны бэйэтэ бэйэтигэр тэринэр.

Бу суруйууну ааҕан баран, ким эмэ итэҕэйиэ суоҕун сөп: «Ээ, арааһа үлэтиттэн үүрүллэн, бардаҕа!» – диэн. Ол эрээри педучилище оҕолорун салалтата куттанан олордоҕуна Уйбаан эрэ быыһаабытын аахпыккыт. Ити «саха норуотун туруулаһаары…» диэн этии – мээнэ тыллар буолбатах этилэр. Сэбиэскэй былаас киһини барытын биир халыыпка кута сатыыра, букатын эстиэр дылы оннук гына сатаабыта. Онноҕор хаста да кинини өлөрө сатаабыттара. Олоххо хайдах оннук буолуой? Биир халыыпка кутуу кыаллыбатаҕа, Уйбаан курдук көҥүл санаалаах дьон элбээн, кэнники ити былаас эстибитин билэбит.

Дьэ ити курдук Уйбаан «Водоканал» диэн тэрилтэҕэ түүҥҥү харабынайынан үлэлии киирбитэ. Онон түүнүн дьуһуурустубалыыр, күнүһүн библиотекаларга сылдьан араас омуктар культураларын, этнографияны, араас историктар, политсыылынайдар үлэлэрин үөрэтэр.

Тылы оһуохайынан сайыннарар бигэ соруктанар

1982 сылтан саҕалаан Уйбаан оһуохайы тэрийэн барбыта. Бастаан сахалыы коллективтаах тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэригэр, «Сардаана» фабрикаҕа, СГУ уопсайдарыгар, араас сыбаайбаларга уонна юбилейдарга дьону көҕүлээн оһуохайдата сатыыр буолбута.

Дьэ онтон ыла Уйбаан: «Оскуолаттан тутулуга суох оһуохайынан тылбытын сайыннарыахха, саханы сомоҕолуохха сөп», – диэн олоҕун даҕаны харыстаммакка туруммута. Оһуохайынан дьарыктаныах айылаах, культураҕа сыһыаннаах тэрилтэлэри кэрийэн: «Оһуохайы сөргүтүөҕүҥ, күүскэ пропагандалыаҕыҥ!», – диэн этэрэ. Холобур, Тылы уонна литератураны чинчийэр институт учуонайдарыгар тиийэн ити санаатын эппитэ. Пахай, бары учуонайдар, Уйбаантан куота сылдьар курдуктара. Ааттаах-суоллаах да суруйааччыларбыт кини этиитин өйөөбөтөхтөрө. Ол курдук Суорун Омоллооҥҥо Уйбаан бэйэтин

санаатын этэн, оһуохайы сөргүтүөҕүҥ диэбитигэр киһитэ: «Миэхэ мэһэйдээмэ!», – диэн быһаччы эппитэ. Оччолорго Суорун Омоллоон Чөркөөх музейөын туттара сылдьара. Уопсайынан, бу «сүдү» диэн ааттыыр киһибит наар «наар баһылыыр норуоту уруйдаабыт-айхаллаабыт үтүөлээх буолан, былаастарга урут-уруккуттан ытыс үрдүгэр сылдьара. Билигин санаан көрдөххө, бэйэтин норуотун туһугар тугу эмэ тыыппалаахтык эппитэ-тыыммыта соччо биллибэккэ дылы… Төттөрүтүн, саха итэҕэлин сөргүтэ сылдьар Лазарь Афанасьевтан - Тэристэн сууттаһан 3 (билиҥҥинэн 30) тыһ. солк. ылбыта.

Тыл институтугар «Хомус Уйбаан» диэн аатынан биллэр энтузиаст киһиэхэ Уйбаан тийэн оһуохайы сөргүтүөххэ диэбитэ. Онуоха анараанҕыта: «Оһуохайынан дьарыктаммаппын, хата, эн хомуһунан дьарыктан!», – диэбитэ. Н.Е.Петров, Лазарь Афанасьев-Тэрис, Петр Слепцов уо.д.а. эмиэ бары оччолорго «кутталлаах» оһуохайтан куота-көтө сылдьыбыттара. Сомоҕотто диэн аатынан биллибит учуонайга тиийэн, Уйбаан бэйэтин санаатын эмиэ эппитэ. Онуоха анараанҕыта: «Эн Обкомтан тэйиччи сырыт! Букатын кинилэргэ киирэн биэримэ. Мин кэппин кэтиэҕиҥ!», – диэн тоҕо эрэ сэрэппитэ.

Ол да буоллар Уйбаан оһуохайы пропагандалыырын ууруппатаҕа. Ийэтин кытта Ньурбаҕа оһуохай эппит Евдокия Яковлеваны Мархаттан ылан илдьэ барар буолара. Ньурба оһуохайдьытын Николай Дорофеевич Егоровы, Бүлүүттэн төрүттээх оһуохайдьыттары П.П.Кумечконы, М.А.Тутукаровы илдьэттии барара.

Уйбаан оһуохайы өйөөбөт дьон этиилэрин истибэккэ, саха тылын, культуратын фольклор, оһуохай нөҥүө туруулаһарга, үөһэ таһымҥа таһааларга бигэ санааламмыта. Ол эрээри оһуохайы культура дьиэлэригэр уонна паарка҆а тэрийээри гыннаҕына, «ханнык культура коллективыттан заявкалааххыный?» диэн, үүрэн ыыталлара. Ол иһин «Оһуохай» обществоны тэрийээри дьону көрдөһө сатыыра. Ону оччолорго оһуохайы былаастар сөбүлээбэт кэмнэрэ буолан, сөбүлэспэт этилэр. Ол туһунан П.П.Кумечко хаһыакка интервью биэрбит этэ: « …1982 с. Оһуохай Уйбаан «обществота» тэрийиэххэ диэн миигин тулуппат буолбута…» («СС.14.06.91 с.)

Уйбаан «Оһуохайы сөргүтүөххэ!» диэн ыстатыйатын бэчээттэтээри гыннаҕына хаһыаттар ылбат этилэр. Ол бириэмэҕэ хаһыаттар бары ССКП-гар эрэ бас бэринэллэрэ. Уйбаан буоллаҕына хаһан да партия҆а киирбэтэҕэ.

1986 сыл саас катокка саха кыыһын нуучча подростоктара сыабынан кырбыы сылдьалларын студеннар көмүскэспиттэрэ. Онтон сылтаан былаастар саха студеннарын, учуонайдарын СГУ-ттан ууратылыы-ууратылыы түбэһээрэй «убай» дьону СГУ студенынан, преподавателинэн ылаттаабыттара. Оннооҕор Элгээйи курдук Сунтаар нэһилиэгэр коттедж дьиэлэри тутаттаан баран, ыраахтан «убайдарбытын» босхо дьиэни, сүөһүнү, проеһы, подъемнай харчыны биэрэн, мэҥиэлээн ыҥыртаабыттара. Инньэ гынан бары улуустары, үөрэх тэрилтэлэрин нуучча дьонунан толоро сатаабыттара. Олох да оһуохайдаабат студеннары «оһуохайдыаххыт да үөрэххититтэн үүртэлиэхпит» диэн куттаабыттара. Бу барыта ССКП Обкомун 1 секретара Ю.Н.Прокопьев дакылаатын («СЯ» 18.05.06 с.) көрдөрүүлээхтик толоро сатааһын содула. Тоҕо диэтэххэ тыһыынчанан коммунистар итинник буоллахтарына эрэ карьераларын тупсарыахтаахтара.

Оһуохайы сайыннарымаары Уйбааны эккирэтэллэр

Дьэ онон ССКП Обкома оһуохайы утарар политикатын кириитикэлээтэҕинэ эрэ оһуохайы сөргүтүөхтээҕин Уйбаан билбитэ. Ону баара Обкомнар кинини сүгүннүө суох диэн, өйүнэн ыалдьан ССКП-ны кириитикэлиир диэрилэр психдиспансерга уктара сатаабыттара. ССКП Обкомун сорудаҕынан Уйбааны КГБ, ИДьМ, психоневрологическай диспансер эккирэтэн, репрессиялаан киирэн барбыттара. Ол туһунан хаһыакка суруйбуттара («Сахаада», 28,11,90 с.).

ССКП Обкомун сорудаҕын толороору КГБ-лар психдиспансер психиатрын О.Кузнецованы 1985 сыллаахха Уйбаан дьиэтигэр ыыппыт этилэр. Арай Уйбаан дьиэтигэр мааны баҕайы нуучча дьахтара кэлбитэ. Соһуйан хаалан: «Хаһан да ыалдьыбатах киһиэхэ тоҕо кэллигит?», – диэн ыйыппытыгар кыбыстыбыт курдук буолбута. «Обкому кириитикэлээн ССКП Киин комитетыгар үҥсүбүтүм. Ол иһин ыыттахтара буолуо?» – диэбитэ. Онуоха: «Ол суругуҥ баар дуо? – диэн баран, ылан аахпыта уонна эппитэ, – сөпкө суруйбуккун. Кырдьык дойдубут экологиятын олох харыстаабаттар. Мин Алдантан төрүттээх буолан көмүс хостуубут диэн сирбитин түөрэ хостуулларын эмиэ сөбүлээбэппин». «Дьэ оччоҕуна мин иирбэтэҕим туһунан справката аҕал», – диир Уйбаан. Онуоха О.Кузнецова: «Өйдөөх киһини өйдөөх, иирээкини иирээки диэн справка биэрэрбит бобуллар. ССКП Обкомугар эйигин нормальнай киһи диэн эппиэттиэхпит», – диэбитэ.

Ол эрээри 1986 сыллаахха сахалары көмүскэһээтин кытта психдиспансертан икки саха киһитин эмиэ дьиэтигэр ыыппыттара. «Егоров Иван Александрович манна олорор дуо?», – диэн маҥан халааттаах дьон Оһуохай Уйбааны бу сырыыга кум-хам тутан барардыы сорунан кэлбит этилэр. Ол дойдуга илтилэр да, кырдьык, иирээки гынар укуоллары анньыталаан кинини киһи аатыттан аһаран, иннин-кэннин өйдөөбөт кыылга тэҥнээн кэбиһиэх этилэр.

Оннук дьылҕаланыахтааҕыттан уолуйбутун биллэрбэккэ, Уйбаан холкутук: «Киһигит суох. Повестката хаалларыҥ», – диэбитэ. Онуоха бэчээттээх кумааҕы хаалларан баран, барбыттара. Таһырдьа өссө 4-5 халааттаах дьон массыына аттыгар тураллара. Бу дьон сотору кэлэн тутан барыыһылар диэн, Уйбаан хомунан, дьиэтиттэн күрээн түүн Москваҕа көтөрдүү аэропортка барбыта. Москваҕа даҕаны, аны гостиницаҕа тутан ылыахтара диэн, чааһынай ыалларга хоммута.

КГБ үлэлиир методын Уйбаан, бэйэтэ КГБ-га үлэлии сылдьыбыт буолан, бэркэ билэрэ. Хас да күн уочараттаан бастаан РСФСР партиятын комитетыгар тиийэр. Онуоха онно киниэхэ этэллэр: «А, мы знаем это дело! Ведь там у вас националисты орудуют?». Итини истээт, Уйбаан аат айаҕар киирэн эрэрин өйдүү охсубута. Ити сиртэн атаҕынан куоппута. Дьэ онтон салгыы көрдөөн, ССРС Компартиятын Киин комитетыгар уочараттаан приемҥа киирэр. Киирэн проблеманы быһааран биэрэр: «Миигин иирээкигин диэн хаайаары гыналлар, онон тутулуга суох бэрэбиэркэни ыытыҥ!», – диэн көрдөспүтэ. Хата, син онуманы ырыҥалыыр дьон олорор буолан, абыраабыттара. ССКП Киин Комитетын

1 секретара М.Горбачев көмөлөһөөччүтэ Нестеров приемнуур. Кини сонно тута ССКП Обкомун 1 секретара Ю.Прокопьевка телефоннаан: «Егоровкыт сөптөөх проблеманы туруорсар, онон бу киһини аны эккирэтимэҥ», – диэн этэр. Уйбаан үөрэн-көтөн Дьокуускайга тиийэр. Онно төннөн кэлбитигэр иккиһин психбалыыһаҕа ыҥырыы кэлэн сытар эбит. Кини кэргэнин онно-манна ыҥыран, ытатан-соҥотон, дэлби доппуруостаабыттар эбит – Уйбааны ыйыталаһан. Онон кэлбитин биллэрбэккэ эрэ, Уйбаан сонно тута төттөрү Москваҕа көтөн хаалар. Онон врачебнай бэрэбиэркэнэн эрэ быыһаныахтааҕын Уйбаан билбитэ. Ону баара Дьокуускайтан направлениета суох Союзнай Минздрав приемнаабат эбит. Онон союзнай Прокуратураҕа үҥсэн, Минздравка направление ылар.

Уйбаан дьэ манна үлүгэрдээх элбэх бэрэбиэркэлээһини, араас тестированиены, тургутан көрүүнү аһар. Бэрэбиэркэ түмүгүнэн кини ханнык да психическэй ыарыынан ыалдьыбата дакаастаммыта. Уйбааҥҥа ол клиникаҕа бэрэбиэркэ барыбытын туһунан справка биэрбиттэрэ.

Дьэ ол справка ылбытын кэнниттэн киниэхэ Саха АССР салайааччыларын сыһыана чыҥха атын буолбута. Уйбаан оһуохайы сөргүтэрин, тэрийэрин көҥүллээбиттэрэ уонна бары детсадтарга саха тылын үөрэттэриэхпит диэн ССКП Киин Комитетыгар эппиэттэбиттэрэ. Итиччэ көҥүлү ылбыт киһи быһыытынан, Уйбаан сүүрэн-көтөн оһуохайы тэрийбитинэн, пропагандалаабытынан барар. Республиканскай таһымнаах араас оһуохайдары тэрийэн, дьон бөҕөтүн түмэ тардар. Кини тэрийэр оһуохайдара Саха сиригэр барытыгар ньиргийэллэр. Дьон-сэргэ Уйбааҥҥа «Оһуохай Уйбаан» диэн тапталлаах аат иҥэрэр.

Дьоппуон үспүйүөнэ диэн Сунтаарга хаайа сатыыллар

1987 сыллаахха Сунтаар, Ньурба, Үөһээ Бүлүү улуустарын ыһыахтарыгар Уйбаан тиийэн «Оһуохай» обществоларын тэрийтэлээбитэ. Ол туһунан хаһыаттарга суруйталаабыттара («Кыым», 15.01.87 с, «ЭК» 29.11.87 с.). Бу эттэххэ эрэ дөбөҥ. Холобур, Сунтаарга ыһыахха тиийбитигэр кинини улуус культуратын управлениетын начальнига А.Афанасьев хаайтара сыспытын туһунан Оһуохай Уйбаан билигин даҕаны кыһыйан-абаран ахтар. Анарааҥыта: «Эн Сунтаар ыһыаҕын куһаҕанын эрэ киинэҕэр түһэрэҕин. Японскай таҥастааххын, аппараттааххын. Үспүйүөҥҥүн быһыылаах. Миэхэ инньэ диэн дьон бөҕө үҥүстэ», – диэн баран милиция начальнигар туттарбыт. Хата, милиция начальнига кини ССКП-тан ылбыт докумуоннарын, Москва психиатрическай клиниката биэрбит справкаларын көрдөрбүтүгэр, партия райкомун секретарыгар Ивановка илдьэр. Дьэ онно биирдэ эрэ кинини ыыталлар. Оһуохай Уйбаан манна нэһилиэнньэни кытары көрсөн, бэйэтэин иитиэхтии сылдьыбыт санаатын үллэстибитэ.

Үс ый буолаат 1987 сыл алтынньытыгар Уйбаан Сунтаарга эмиэ бэйэтин харчытынан айаннаан тиийэр уонна улуус кулуубугар көрсүһүүнү оҥорор. Эбиитин көрдөһөннөр сарсыныгар «Партизан» кулуубугар көрсүһэллэр. Уйбаан

бу сырыытын иннинэ олимпийскай чемпионнар Роман Дмитриев уонна Павел Пинигин кэлэн барбыт этилэр. Арай, Оһуохай Уйбааны көрсө кулуупка баппат элбэх киһи кэлэр. Ону дьон бэйэтэ да олус сөхпүт. «Олимпиецтарга да итиччэ элбэх киһи кэлбэтэҕэ!», – диэбиттэр бары. Тоҕо маннык, Уйбаан ханна сылдьыбыт сиригэр, кинини бары көрсө сатыылларай? Ол кистэлэҥэ маннык: Уйбаан ханна сылдьыбыт сиригэр хайдах кинини ССКП Обкома, КГБ, ИДьМ, психдиспансер эккирэтэ сатаабыттарын, оһуохайы тэрийэригэр хайдах мэһэйдии сатаабыттарын, Москваҕа күрээн тиийэн көмүскэммитин нэһилиэнньэҕэ аһаҕастык, куттаммакка кэпсиирэ. Этэргэ дылы, били «гласность, перестройка» диэн кэмнэр тыыннарын бастаан Оһуохай Уйбаан саҕалаабыта диэтэхпитинэ, омун буолуо суоҕа.

Оччолорго республикаҕа итинник харса суохтук былаастары утары охсуһар киһи суох буолан, Уйбаан туһунан номох курдук кэпсээн номнуо тарҕаммыт этэ. Дьэ ол иһин даҕаны оройуон кулуубугар көрсүһүүгэ астыммакка, сарсыныгар иккиһин көрсөөрү «Партизан» кулуубугар ССКП райкомун үлэһиттэригэр тиийэ дьон бөҕө мустубут этэ. В.Мекумянов массыынанан илдьиэх буолан эрэннэрэн баран, кэлбэтэҕин иһин ССКП райкомун секретара Егор Ларионовка этэн, кини массыынатын ыллаттаран, төһө да балтараа чаас курдук хойутаан тиийбитин иһин, дьон тарҕаспатах этэ, түүн үс чааска дылы боппуруос бөҕө биэртэлээбиттэрэ. Онно астыммакка биир уһун унҕуохтаах, СПТУ-га үөрэнэбин диир уол: «Ханна түһэ сылдьаҕын, көрсөн сэһэргэһиэхпин баҕарабын», – диэн эбии көрсө сатаабыта. Кини билигин 40-ча саастаах буолуохтаах. Уйбаан көрдөҕүнэ, өйдөөх киһи тахсыахтааҕа биллэр этэ, онон билигин да мээнэ киһи буолбатах буолуохтаах. «Бэйэтин биллэрэрэ буоллар», – диэн билигин аны Оһуохай Уйбаан баҕа санаатын хаһыат нөҥүө тиэрдэр. Дьокуускайдаары сылдьан түүннэри В.Мекумяновка тиийэн, культура бары тэрилтэлэригэр ыйга биирдэ «Оһуохай күнүн» ыыталларыгар бирикээһи (№86, 08.10.87с.) күүһүнэн кэриэтэ таһаартарбыта. Ити курдук сылдьыбыт улуустарыгар оһуохайы сөргүтэрэ.

Ельцини, Коржаковы, Бородины, Николаевы салыннартыыр

Саха Республиката 1992 сыллаахха ситиспит суверенитета Оһуохай Уйбаан быһаччы кыттыытынан ылыныллыбыта диэтэхпитинэ – букатын сыыһа буолуо

суоҕа. Радиоҕа, телевидениеҕа Оһуохай Уйбаан суверенитеты туруорсан бэрт элбэхтик тахсыбыта. Кини онуоха ханнык да националистическай лозуннары туттубат этэ. Бэйэтэ нуучча кэргэннээх буолан, кини националистыы санааны букатын иитиэхтээбэтэ. Бэйэтэ норуокка тахсарыгар кини: «Россия суверенная республикаларынан күүстээх буолуохтаах. Холобур, улааппыт, элбэх оҕолоох ыал биир дьиэҕэ симиллэн олордоҕуна, кинилэр этиһэн-охсуһан бараллар. Онтон тус-туһунан баран, буруо таһаарынан олордоҕуна, кимнээҕэр быр-баччы, бэйэ-бэйэлэрин икки ардыгар истиҥ сыһыаннаах буолаллар», – диэн өйдөтө сатыыра.

1990 сыллаахха РСФСР Верховнай Советын председателэ Борис Ельцин Саха сиригэр кэлэ сылдьыбыта. Правительство дьиэтигэр кинини кытары көрсүһүүгэ Оһуохай Уйбаан: «Суверенитеты ылынарбытын өйүүгүн эрээри, эн эргимтэҥ тоҕо ону барытын утарсарый?». Онуоха Ельцин: «Опять Егоров!», – диэн эппитигэр, мустан олороччулар дохсуннук ытыс таһыммыттара. Ельцин Оһуохай Уйбааҥҥа бэрт өр, сиһилии хоруйдаабыта. Онно кини: «Эһиги Үрдүкү Сэбиэккит суверенитет туһунан быһаарыы ылынна да, онон бүтэр буоллаҕа дии», – диэн хоруйдаабыта. Ол эбэтэр, били кэлин: «Суверенитеты төһө баҕарар, ыйыстаргытынан ылыҥ», – диэбит этиитин ис хоһоонун эрдэттэн этэ сылдьыбыт эбит. Ол кэпсэтии кэмигэр Оһуохай Уйбаан Ельцин ылбат-биэрбэт икки ардынан хоруйуттан астыммакка, мунньах кэнниттэн кинини сырса сылдьан: «Боппуруоспар толору эппиэттээ! Эйигин ССКП Киин Комитетыттан үүрбүттэригэр мин эрэ өйөөбүтүм. Ол иһин Үрдүкү Совекка кандидакка туруораары 500 киһини муспутум. Ону бу эйигин сырса сырсар Михаил Николаевыҥ, Павел Бородиныҥ эйигин утаран, горисполком үлэһиттэрэ «мунньахтан тахсыҥ!» диэбиттэрэ», – диэн хаайбыта. Онуоха Ельцин Уйбаан тугу этэрин дьэ өйдөөн: «Аныгыскы кэлиибэр эйиэхэ дьиэҕэр сылдьыам!», – диэн эппитэ. Ити кэмҥэ Павел Бородин, оччолорго куорат мээрэ, Ельцини тула көтө сылдьара. Атын салайааччылар эмиэ, Уйбаан харса суоҕун уруккуттан билэр буолан, кинини күөйэ сылдьыбыттара. Биирин үксүн Ельцин, Оһуохай Уйбаан сытыы боппуруостарыттан чаҕыйан, саалаттан тахсан барбыта. Кини кэнниттэн Павел Бородин, Михаил Николаев эмиэ куотан тахсыбыттара.

1992 сыл саас Саха сирин инникини тымтыктанан көрөр дьоно суверенитеты күүскэ туруорсубуттара. Арай М.Николаев президент буолаат, 1992 сыл үүнэр Саҥа Дьыллааҕы тыл этиитигэр «Саха Республикатын Конституциятын Россия Конституциятын эрэ кэнниттэн ылыныахтаахпыт» диэбитин бары истибиккит. Ол кэнниттэн бэйэтин самолетунан Японияҥан, Соҕуруу Кореяҥан уонна Англияҥан көтөн хаалбыта.

Дьэ бу манна саҕаламмыта Оһуохай Уйбаан «сулустаах чааһа»! Оһуохай Уйбаан студгородоктан студеннары түмэ тардан аҕалан, Правительство, Үрдүкү Сэбиэт дьиэтин хас да күн пикеттэппитэ. «Суверенитет! Суверенитет!», – диэн хаһыылар Ленин болуоссатын биир гына сатараабыттара. Бэрт аҕыйах депутат тахсан, норуоту кытары кэпсэтэллэрэ. Ити курдук бар-дьон туруорсуутунан суверенитет ылыныллыбыта. Оһуохай Уйбаан суверенитет ылыныытыгар оруола ханнык да политиктардааҕар сүҥкэн оруоллаах буолбута. Санаан да көрдөххө, норуот туруорсуута суох ханнык тойон-хотун, бэйэтин баҕа өртүнэн, суверенитеты-тойу биэрэ сатыы сылдьыай? Оһуохай Уйбаан курдук дьон туруннахтарына эрэ

◇◇◇

тутан дьону сынньатыахпыт диэн, республика биир бастыҥ оһуохайдьытынаан З.П.Яковлевтыын тиийбиппит. Кини хас да сыллааҕыта онно сынньаммыт киһи сүбэтинэн «тугу да ылыныманг, бэл тапочка, зубной щётка кытта баар» диэбит. Москваҕа ветераннар автобуһунан босхо сылдьаҕыт диэн эрэннэрбит.

Онтубут атын буолан таҕыста. Внуково аэропортан «Бэс Чагда» санаторий автобуһунан 550 солкуобайы, онтон ветераннар 250 солкуобайы суоппарга төлөөн тиийбиппит. Оттон Домодедово аэропорка билиэттээхтэр 5 төгүл элбэх ороскуотуран, бэрт өр автобустан метроҕа, онтон эмиэ автобустанан пересадкалаан «Бэс Чагдаҕа» тиийбиттэр. Москваҕа маҥнай тиийбит киһи мунан хаалар бутуурдаах айан. Онон Дьокуускайдааҕы ветераннар сэбиэттэриттэн путёвка биэрээччи У.А.Корнилова итинник ороскуоттаах уонна бутуурдаах айаны эрдэттэн сэрэппэтиттэн дьон бөҕө эрэйдэнэр эбит. Тоҕо диэтэххэ сорохтор кэлэбара 5 тыһыынча солкуобайа суох тиийдэхтэринэ ханна баралларый? Санаторий бухгалтерията дойдутугар төлүөхтэрэ диэн квитанция биэрэр, ону Дьокуускайга төлөөбөттөр эбит.

Биһиги субуотаҕа санаторийга киирэн баран, понедельника врачтар үлэлэригэр тахсыахтарыгар дылы таах палатаҕа сытан тахсыбыппыт. Санаторий корпуһа улахана, киэҥэ бэрт буолан иччитэх дыбарыаска олорор курдуккун. Палатаҕыттан тахсан коридорунан хаама сатыыгын да, ким да көстүбэт. Коридордарга балконнаах фойелар бааллар да, ким да дьыбаанҥа олорорун көрбөккүн. Оттон Дьокуускай санаторийдарыгар палатаҕыттан таҕыстыҥ да телевизордаах фойеҕа дьон телевизоры көрө-көрө сэһэргэһии бөҕө буолааччы. Понедельникка врачтарбыт да тахсаннар доруобуйабытын көннөрөр процедуралары ыыппатылар. Холобур, ванна анаабыттарыгар тиийбиппитигэр, кыһыллыҥы туустаах бороһуогу биэрэн баран: «Палатаҕытыгар барыҥ, онно тааска сылаас ууга бу порошогу суурайан баран, атаххытын уон мүнүүтэ устата уган баран олоруҥ», – диэбиттэрэ. Дьокуускай санаторийдарыгар даҕаны баар электро-свето-теплолечениелары, ингаляцияны уонна эмтээх диэн ыстакаан анарыгар саарбах оту оргуппуттарын иһэрдэллэр (баҕар, тиэргэнтэн да хомуйбуттара буолуо). Икки лечебнэй-физкультурнай инструктор-врачтаахтар эбит. Онно анаабыттарын «насморктааххын» диэн уонча күн палатаҕа «спокойно палатаҕар сыт» диэбиттэрэ. «Аатырар бассейннаааххыт дии, онно сөтүөлүүрбүн көҥүллээҥ», – диэбиппэр «сыыстарыаҥ» диэн көҥүллээбэтэхтэрэ. Үтүөрбүтүм кэннэ кэлбиппин аны «атаҕыҥ тыҥыраҕа халыҥ» диэн боппуттара. Ону кожвендиспансертан «доруобайым» туһунан докумуоммун көрдөрө сатаабыппын аахсыбатахтара.

Кыһыйаммын, путёвкам бүтэн эрдэҕинэ, уоппускатыттан тахсыбыт Хаҥалас улууһун Кытыл Дьураатыттан төрүттээх Чаҕыл Рафаилов диэн сах враһыттан көҥүл ылан, бассейннарыгар сөтүөлээбитим. Ким да суох буолан соҕотоҕун чомполонон тахсыбытым. Биллэр юрист, адвокат И.С.Устинов миэхэ маннык диэтэ: «Путёвкам устатын тухары бассейҥҥа сөтүөлээтим да, киһи суох буолан соҕотоҕун сөтүөлээн таҕыстым».

Итинтэн сылтаан Москва олигархтарын «Успенское шоссе» диэн хаһыаттарын (10.02.10) аахтым, онно маннык реклама баар: «Приходите на аквамедитацию в санаторий «Бэс Чагда». Онно бассейн инструкторын Лиза Романованы дэлби

хайҕаабыттар. Доруобуйаҕа наһаа туһалаах медитацияны ыытар, 2000 солкуобайга кэлэн сөтүөлүөххүтүн сөп диэбиттэр. Ол үрдүнэн биһиги Лиза Романованы харахпытыгар биирдэ да көрбөтөхпүт. Онон телефонунан эрэ звоннаабыт дьоҥҥо икки тыһыынчаҕа кистэлэҥинэн сөтүөлэтэллэрэ сэрэйиллэр. Өссө: «Баҕарар буоллаххытына түүнүн хонор гына комфортабельнай нүөмэри бронялыаххытын сөп», – диэн баран, «Бэс Чагда» аадырыһын, телефонун бэчээттээбиттэр. Ол иһин сынньанар кэммитигэр араас массыыналаахтар кэлэн туралларын чаастатык көрөрбүт. Бассейн эрэ буолуо дуо, сауналардаах нүөмэрдэр баалларын биһиги сураҕын эрэ истибиппит. Онтон биир-икки миэстэлээх, телевизордаах, ванналаах, иһиттээх-хомуостаах хостору сынньанааччы эбии эрэ төлүүр буоллаҕына биэрэбит диэн, элбэх нүөмэрдэри кураанах туруораллар. Дьэ олору комфортабельнай нүөмэрдэр диэн олигархтары түүнүн бүччүмнүк сынньатар быһыылаахтар. Оннооҕор Дьокуускайга «Чэбдик» санаторий икки корпустааҕыттан биирин олигарх атыылаһан, түүҥҥү утуйар хостоох ресторанҥа кубулуппут. Ити санаторийга былырыын сынньана сыттахпына, эмиэ араас массыыналардаах дьон кэлэн, ити ресторанарыгар бүччүмнүк күүлэйдээн баралларын көрөрүм.

«Бэс Чагда» эмиэ икки корпустаах. Биирин 1930 сыллаахха Сталин кыыһыгар Светлана Аллилуеваҕа анаан туттарбыт. Иккис корпуһу 1992 сыллаахха Саха республикатыгар бу санаторийы биэрбиттэригэр туттарбыттар. Онон «Бэс Чагда» 91 миэстэлээх санаторийга кубулуйбут. Олортон 47-тэ араас категориялаах «люкс». Дьэ ол нүөмэрдэри били хаһыат рекламатын ааҕа-ааҕа, телефоннаан төһө киһи кыыстаах кэлэн, сөтүөлээн, сауналаан, аһаан-сиэн, утуйан барара биллибэт.

Онон кырдьыктаахтык коррупцияны утары охсуһар эбит буоллахтарына, бу санаторийга генеральнай директорынан Дьокуускай санаторийыгар үчүгэй үлэтинэн уонна чиэһинэйинэн биллибит эрэ киһини анаатахтарына сатаныыһы. Тоҕо диэтэххэ билиҥҥи саҥа анаммыт Любовь Ефремова урукку опыттаах саха үлэһиттэрин ууратаалаан баран, соҕуруу уобаластартан убайдары ылаттыыр эбит. Ол курдук здравоохранение отличнигын, башкир кэргэннээх Ахмедова Ирина Владиславовна диэн старшай медсестраны ууратаары олунньу ыйга сэрэтии суругу туттарбыт. Эмиэ оннук суругу сауна медсестратыгар Тамара Юрьевна Кузьминаҕа эмиэ туттарбыт. Оттон аҕыс сыл бэркэ үлэлээбит Людмила Васильевна Арефьева диэн терапевт бырааһы 2009 сыл ахсыннһы 20 күнүгэр үлэтиттэн ууранпыт. Кини оннугар байыаннай чаас медпуунугар үс сыл эрэ үлэлээбит 34 саастаах Павел Васиьевич диэн «убайы» ылбыт уонна путёвканан эрэ дьарыктанар сурахтаах. Ол «үлэһиппитин» биирдэ да көрбөтөхпүт.

10 сыл тухары үчүгэйдик терапевт врачтаабыт, курортолог диэн анал үөрэхтээх, медицина кандидат учёнайы 40 саастаах Татьяна Павловна Голикова диэн саха дьахтарын туох да биричиинэтэ суох үлэтиттэн ууранпыт. Сууттаһан кыайбыт да, дуоһунас суоҕун иһин эмиэ ууратар туһунан уведомление туттарбыт. «Бэс Чагда» территориятыгар баар служебнай квартиратыттан үүрэ сатыыр эбит. Медсестралар үлэлэрин тэрийэр дуоһунастаах Изабелла Кузьминична Иванова диэн «Бэс Чагдаҕа» хара маҥнайгыттан үлэлии сылдьар. 2007 сыллаахха 12 профессор састааптаах медицинскэй-квалификационнай комиссия быһаарыытынан 2012 сылга диэри үлэлиигин диэн, үрдүк категорияны ылбытын

үрдүнэн, уураталлары туһунан уведомление туттарбыт. «Оччоҕуна служебнай квартирабыттан үүрдэхтэринэ оҕобунаан ханна барабыный?», – диэн муҥатыйар.

Дьэ бу маннык үчүгэйдик үлэлии сылдьар дьону уһултуур директорбыт төһө бэрт үлэһиттэри ылаттыыр эбитий? Санаторий генеральнай директорын солбуйааччытынан урут искусственнай оплодотворениеҕа бииргэ үлэлии сылдьыбыт Мария Анатольевна Пяткина диэн гинеколог враһы ылбыт. Кини Москваҕа прописката суох буолан, сотору-сотору авиабилет атыылаһан, Москваҕа олорорун уһатынар эбит. Онон санаторий ааттаахха курортолог-терпевт врачтар эрэ үлэлиэхтээх эбит буоллахтарына, санаторий салалтата роддом, балыыһа курдук гинеколог врачтартан сүүмэрдиирэ дьэ дьикти.

Ол иһин даҕаны Москваттан да, Дьокуускайтан да баай дьон хат көрүҥнээх кэргэттэрэ люкс нүөмэрдэргэ харчынан биллибэт сууманы төлөөн, көрдөрөн, эмтэнэн бараллара ханна да учуоттанара биллибэт. Ол иһин даҕаны культурнай мероприятиеҕа тыаһы-ууһу таһаарар оһуохайбытын ыыттара сатаабаттар эбит. Генеральнай директорга Любовь Ефремоваҕа оһуохайдьыппыныын З.П.Яковлевтыын приёмҥа киирэ сылдьыбыппыт. Онуоха төһө да саха көрүҥнээҕин үрдүнэн «переводчигым» диэн били уурата сатыыр старшай медсестратын И.К.Иванованы переводтатан туран кэпсэттэ. Биһиги: «Эмтиир процедураларгыт аҕыйахтар, эффективнэйэ суохтар», – диэбиппитигэр: «Эмкитин бэйэҕит аҕалыныахтааххыт», – диэтэ. «Биһиги Москваны көрбөтөхпүт өр буолла, сорохтор олох да сылдьа иликтэр. Онон санаторий автобуһунан Москваны көрдөрөргүт буоллар», ¬– диэтибит. Онуоха: «Бензиҥҥэ харчыбыт суох. Дьокуускайтан эбии үп көрдөһүөхпүн хаявлениета суруйуҥ», – диэтэ. Ол сурукпутун тутаат, Дьокуускайтан путёвка биэрбит кыыс У.Корнилова биһиэхэ телефоннаан: «Тоҕо үҥсэн ону-маны суруйа сылдьаҕытый?! Эһиэхэ аны путёвка биэриэхпит суоҕа!» – диэн мөҕөн биэрдэ. Сүүрбэччэлээх эрэ кыыс 80-чалаах, үтүөлээх ветераннары ити курдук атаҕастаабытын да өйдөөбөтө быһыылаах.

Аны туран культурнай-массовай үлэ суох буолан, палатабытыгар сытан тахсабыт. Культмассовикпыт Финогенов Николай Александрович (Москва Малай театрын артыыһа) үлэтигэр куруук суох, санаторийбытыгар кэллэҕинэ даҕаны холуочук буолар, телевизорга эргэ киинэни холбоото да, сүтэн хаалар. «Хара мааска» диэн киинэни З.П.Яковлевтыын саалаҕа иккиэйэҕин эрэ көрөн тахсыбыппыт. «Дьону культ-массовай үлэҕэ көҕүппэт киһини тоҕо уураппаккытый?», – диэбиппэр, «кэпсэтиэм» диэн эрэннэрбитэ да, киһибит син-биир үлэтигэр биирдэ эмэ кэлэрэ.

Хата библиотекарь Т.Ю.Ермак көҕүлээн, сэрии ветерана Ф.С.Донскойу кытта көрсүһүү тэрийбитэ. Ону туһанаммыт оһуохайы тэрийбиппит. Дьолго, Бүлүүттэн аатырбыт оһуохайдьыт С.И.Иванов сынньана кэлэн, оһуохайбытын өссө киэргэттэ.

Сынньанар кэммит бүтэн эрдэҕинэ турбюро үлэһиттэрэ кэлэн санаторийбытын көрбүттэрэ. Кинилэргэ анаан концерт оҥорбуттара. Онно күн аайы санаторийы 4-5 тыһ. хамнаска хомуйар кып-кыра уҥуохтаах Т.Филиппова национальнай таҥаһын таҥнан, сахалыы ырыа-тойук бөҕөнү ыллаан соһутта. Аан дойду фестивалын лауреата эбит. Били уурата сатыыр старшай медсестраларын И.К.Иванова эдьиийэ эбит. «Ыллаабатахпына тыыным хаайтараары гынар», – диир. Кинини

идэтинэн туһаммакка, уборщицалата сылдьаллара баттабыл буолбатах дуо? Араас делегациялар кэллилэр даҕаны, культмассовик оннугар кинини ыллатан тахсаллар эбит. Ол курдук «Успенское шоссе» (10.02.10) хаһыакка кинини хаста да таһаарбыттар. Кинини арыгыһыт культмассовик оннугар үлэлэтэллэрэ эбитэ буоллар, санаторийбытын бэркэ да көрүлэтиэ эбит. Эмтээһиннэрэ даҕаны аатыгар эрэ эбит. Ону туоһулуур З.П.Яковлев курортнай киниискэтигэр 20 страница ыраас, икки эрэ страницаҕа процедура толоруллубута туоһулуур.

Дубова Нелли Юрьевна диэн Сунтаар кыыһа «Бэс Чагдаҕа» медсестралаабыта уонча сыл буолбут. Сунтаарга кэргэн тахсан оҕоломмут, эрэ арыгылаан арахсыбыт. Соҕотох оҕолоох эдэркээн дьахтар кыайан уу-мас булуммат буолан «Бэс Чагдаҕа» кэлэн үлэҕэ киирбит. 15 тыһ. солк. ыалга куортамнаһан олорор. Хамнаһа 8 эрэ тыһ.солк. буолан, куортамын төлөөрү түүннэри-күнүстэри дьуһуурунайдыыр эбит. Манна олорор сахалар прописскалара суох буолан, москвичтар курдук ханнык да льготанан туһамматтар. Оттон республика надбавка, проездной диэни, Дьокуускайга курдук, иккилии сыл буола-буола ылбаттар. Онон ким да билиммэт изгой курдук олороллор. Бу эрэйдээх олохтоох сахаларга «Бэс Чагдаҕа» олорор Михаил Николаев, бачча сыл тухары биир корпуска олорор эрээри, кыһаллыбат эбит. Уонча мүнүүтэлээх хаамыы сиргэ Александр Акимов сахаларга түөрт дьиэ бэриллибиттэн биириэгэр олорор эрээри, эмиэ кыһаллыбата сүрдээх. Хамнастара аттыларыгар баар санаторийдардааҕар икки төгүл кыра. Онон саха патриоттара буолан эрэ үлэлиллэр эбит. Республика былаастара Саха сириттэн кэлбит «Бэс Чагда» үлэһиттэригэр, хаайыылаахтарынан аахпат буоллахтарына, хамнастарын икки төгүл үрдэттэхтэринэ эрэ сиэрдээх быһыы буолсу. Президент эбэтэр правительство дьаһал ылбатахтарына, эмиэ Ил Түмэн ороһор дуо?

Арай былыр саха автономиятын правительствотыгар солбуйар председателинэн үлэлээбит И.Г.Игнатьев «Бэс Чагдаҕа» кыһын сынньанан баран санаторий үлэтин кириитикэлээн суруйбут. Ону Саха правительствотын солбуйар председателэ Куприянов бэрэбиэркэлээбитэ да, туох да уларыйыы тахсыбата. Москва олохтоохторуттан өр бириэмэҕэ «Бэс Чагдаҕа» үлэлии сылдьар нууччалыы тыллаахтар В.В.Тараненко, С.Романенко, К.Ж.Айропетян диэн суоппардар урукку генеральнай директордарын Е.К.Максимовы хайҕыыллар. «Араас үлэни ыытарбыт, үүнээйи бөҕөтүн олордор этибит, үлэһиттэр олохторугар наһаа кыһаллар этэ. Билиҥҥи директорбыт санаторий үлэтин ыһа кэлбит, сотору эстэрбит буолуо» диэн мөҥүттэллэр.

Дьэ бу үлүгэрдээх ыһыллыы-тоҕуллуу бара турар санаторийын «Кыым» хаһыат (11.03.10 с.) тоҕо эрэ өйүүр. Ол курдук санаторий генеральнай директора Л.Ефремова бэйэтин рекламаланар тылыттан хайҕаан бөҕө ыстатыйа бэчээттээбит. Дьиҥинэн буоллаҕына Дьокуускай санаторийдарыгар сарсыардаттан эбиэккэ бокуойа суох уочараттаан процедура бөҕө ылар эбит буоллахпытына, манна көрүдүөргэ процедура ылар киһини аҕыйахтык көрөҕүн.

* * *

“Үспүйүөннээн” М.Николаевы иһин эриэнин саралыыр

Хаһан даҕаны аны маннык үчүгэй баай базалаах санаторийданыахпыт биллибэт. Турар сирэ айылҕата үчүгэйин иһин подмосковнай Швейцарияҕа тэҥнииллэр. Урукку өттүгэр хойуу ойууругар тайах, бөрө, кабан, саһыл, буобура, куобах бөҕө үөскүүр үһү. Тыала куруук Москва диэки үрэр буолан, куорат кирэ-хоҕо кэлбэт. Ол иһин РФ салайааччылара төбүрүөннээн олороллорун иһин, «московская Рублёвка» диириэр эбит. Дэлэҕэ даҕаны Сталин кыыһыгар Светлана дьиэ туттарыа дуо? «Бэс Чагда» таһыгар Медведев, Путин даачаларыгар күн аайы кэлэн олоруохтара дуо? Бу маннык остуоруйа дойдутугар саха олигархтара ымсыырбыттара ыраатта. Ол курдук хас да сыллааҕыта «ЯВ» хаһыакка президент Штыров «Бэс Чагда» санаторийын Николаевка биэрэн эрэр докумуонун бэчээттээбиттэрэ. Айдаан тахсаары гынан, ол дьыала тохтоон хаалбыта.

Онтукайдарын атын варианынан былдьаары, үчүгэй үлэһиттэри уураталаан, саарбах дьонунан санаторий үлэтин сатарытан, убыточнай дэттэрэн баран, чаанынайга үллэстээри гынар чинчилээхтэр. «Бэс Чагда» да бэйэтэ икки корпустаах, икки ойуур пааркалаах. Аллилуева корпуһунааҕы (Михаил Николаев өттүнээҕи) парка 200 м усталаах. Онно Николаев сарсыарда аайы тахсан хаамар, зарядкалыыр. Дьонтон куота сылдьарын иһин сынньанааччы дьахталлары кигэн Михаил Николаев садка таҕыстаҕына телефоннаарыҥ», – диэбитим. Инньэ гынан кинилиин хас да күн бииргэ хаампыппыт. Хаарга ыллык курдук орох оҥорбут, ол үрдүнэн хайыһар икки торуоскатын тута сылдьан, тайанан хаамар. Ол эрээри хаста да охтубутун хаартан ороон, хостоон туруорбутум.

– Эн тоҕо халтарыйбаккын? – дии-дии бачыыҥкам түгэҕин көрөр. Онтум син-биир киниэнин курдук уллуҥахтаах буоллаҕа. Ол да буоллар, киниттэн аҕа саастааҕым үрдүнэн, киһибин бүөбэйдиирбэр тиийбитим. Бу маны били «үспүйүөн» дьахталларым түннүгүнэн көрөн тураллара. Кэлин тахсан, бэркиһээн, Николаев дириҥ хаарга охтубут оҥхойдорун көрбүттэрэ.

– «Бэс Чагда» сахалыы хаһыаттары суруттарарын тохтоппут эбит дии?

Онуоха:

–Эн хаһыаттар суруйуларын итэҕэйэҕин дуо? – диэн соһутта. «Дьэ балыыҥка дии. Ол аата кини араас хаһыаттарга биэртэлиир интервьюлара эмиэ сымыйа буолан тахсаллар дуо?», – дии санаатым. Ол да буоллар:

– Итэҕэйиминэ. Сыыһа буоллаҕына сууттаһаллар дии, – диэтим.

Тоҕо эрэ эмискэ:

– Урут штангист этим, – диэбитигэр мин:

– Оччоҕуна хары баттаһыах эрэ, – диэтим. Онуоха кини миигин атынынан аралдьытан:

– Эйиэхэ маҥнай ким Оһуохай Уйбаан диэн аат биэрбитэй? – диэн ыйытта.

Сарсыныгар күүлэйдиирбитигэр «Сахабыт тыла государственнай статустааҕын быһыытынан икки государственнай тылы билээччилэри эрэ госсулууспаҕа үлэлэтиэхтээх этиҥ. Ону тоҕо олоххо киллэрбэтэххиний?» – диэн

ыйыттым. Киһим син-биир: «Сахалыы билбэт киһи баар буоллаҕына, нууччалыы кэпсэтиэхтээххит», – диэн, кэлиилии кэбэ турар.

– Президентскэй кампанияҕар агитатордарын командировка, хамнас бөҕө ылбыттара. Оттон мин эрэ бэйэм харчыбынан, хоту оройуоннарга тиийэ, агитациялаабытым. Ол туһунан Анаабыр баһылыга Андросов 1995 сыллаах справката туоһулуур. Ол эрээри икки болдьоҕуҥ устатыгар приёмҥа киирэ сатаабытым үрдүнэн, биирдэ да киллэрбэтэҕиҥ хомолтолоох, – диэн хаарыйдым.

– Онтон бу кэпсэтэ сылдьабыт буолбат дуо? – диэбитигэр мин:

– Манныкка дириҥ кэпсэтии тахсыбатын билэҕин, онон сарсын атах тэпсэн олорон кэпсэтиэх, – диэбиппэр:

– Сарсын сиэммэр барыахтаахпын, кэпсэтэр бириэмэбин этиэҕим, – диэн үөртэ. Ол эрээри кэлин аккаастаан кэбистэ. Арааһа, кыыһа эбэтэр көмөлөһөөччүтэ Ноговицын «Туймаада уоттара» хаһыакка 2010 с. тохсунньутугар суруйбут ыстатыйабар «тылбыт государственнай статуһун сокуонун олоххо киллэрбэтэх буруйугар М.Николаевы суукка биэриэххэ» диэбиппин, эппит буолуохтарын сөп.

«Суверенитеппытыттан тугу да хааларбатылар», – диэбиппэр: «Бэйэҕит биэрдигит дии», – диэн соһутта уонна эмиэ атын боппуруоһунан аралдьытаары:

– Маҥнай «Оһуохай Уйбаан» диэн бэйэҥ ааттаммытыҥ дуо? – диэтэ.

Өһүргэнэммин:

– Хайдах итинник акаарытык ыйытаҕыный? Бэйэм аат бэриммитим аайы, эбэтэр ким эрэ ааттаабытын аайы хос ааты биэрбэттэр эбээт. Бэрт өр үлэлээн, ситиһиилэннэххэ эрэ дьон билинэн, аат иҥэрээччи дии.

Кыһыйаммын:

– 1991 сыллаахха үс чаас усталаах политика уонна оһуохай туһунан видеокиинэ устубуппун, эйиэхэ биэрбиппин көрөҕүн дуо? – диэн ыйыттым.

– Дьокуускайга кэргэммэр хаалбыта.

– Көрбөт эбиккин дии. Оччоҕуна киинэ-хранилищеҕа биэриэҕим. Аппарааттаах дьону наймылаһан монтажтаппытым. Сүүрбэччэ сыл хамнаһа суох энтузиастыыр буоламмын бэрт элбэх видеофонданы уонна документтары мунньубуппун кинигэ оҥорон, бэчээттэтиэхтээҕэр буолуох, ити видеокиинэбин монтажтатар харчым суох, – диэтим.

Киһим эмиэ саҥатыттан матан хаалла. Итини этэн эрдэхтэрэ, «сытый голодного не поймёт» диэн. Ол үс чаастаах киинэбэр Борис Ельцини ССКП КК-тан үүрэн баран, ССРС Гостройун солбуйар председателинэн анаабыттарыгар мин кинини көмүскээн Кулаковскай аатынан культура дыбарыаһыгар 500 быыбардааччыны муспуппун, Саха Республикатын салайааччылара, ол иһигэр Михаил Ефимович, утарыласпыттарын туһунан Борис Ельцин Дьокуускайга кэлэ сырыттаҕына эппит видеосюжетым баар. Онтон кыбыстан Михаил Ефимович ол киинэбин кистии сылдьар буолуохтаах. Ол иһин Михаил Николаев 9 №-дээх квартиратын кэккэлэһэ турар 8 №дээх палатаҕа Дьокуускайдааҕы научнай центр отделын учуонайыгар М.М.Никифоров түспүтүн туһанным. Кини истэн турдаҕына Михаил Николаев аанын тоҥсуйа сатаатым. Кини аһыахтааҕар аанын иһиттэн хатанар тыаһа иһиллибитэ. Ол иһин М.М.Никифоровы көрдөһөн, М.Николаевка тиэрдээр диэн сурук хаалларбытым. Ону кыайан көрсүбэккэ вахтанан биэрбит этэ. Сурукпар

«видеокассетабын Ноговицынынан тиэрдээр» диэн көрдөспүтүм.

«Бэс Чагда» 11 гектардаах территориялаах. Улахан корпус таһыгар 1200 м төгүрүмтэлээх хойуу, аарыма тиитгэрдээх улахан паарка баар. Сынньанааччыларга анаан бачыыҥкалаах хайыһары вахтаҕа олорор харабынайдар биэрэллэр эбит. Ону санаторий культмассовига дьону таһааран сүүрдүөхтээх этэ даҕаны, туоха да үлэни ыыппат. Онон соҕотоҕун эрэ хайыһардаан таҕыстым.

Генеральнай директор Л.Ефремовалыын президент уонна правительство администрациятын салайааччы Айсен Николаев бииргэ үөрэммит уонна Л.Ефремова гинеколог буолан, кини кэргэнэ төрүүрүгэр көмөлөспүт диэн дьон кэпсэтэллэр. Онон маннык улахан дуоһунаска кэбэҕэстик тигистэ диэн буолар. Дьэ бу улахан корпуһу уонна улахан лесной паарканы Михаил Николаевтааҕар өссө улахан олигарх эргитэн, чааһынай бас билиитигэр ылынаары, санаторийы кризискэ киллэрэ сатыыр курдугун, ама, ким сэрэйбэт үһү.

Республикабыт улуустарыттан Москваҕа бэрт элбэх оҕолоро үөрэнэр, уруулара олорор-үлэлиир буолан, бу санаторийга сынньана таарыйа элбэх дьон кинилэри көрсөн барар эбит. Саха сиригэр маннык бассейнаах, сауналаах, барыта бары баар люкс нүөмэрдэрдээх санаторийы булбаккын. Ону норуотум, республикабыт бары баайын курдук, мүччү туттарбатыннар ханнык диэн суруйдум.

Оһуохай УЙБААН.

Уйбаан үтүөтүн сотоору “оһуохайы боппотохторо” дииллэр

Соторутааҕыта Кыайыы юбилейыгар оһуохайдыы сыыттахпытына тележурналистар «Оһуохай» обществотын салайааччыларыттан интервью ылбыттара. Онно В.Л.Алексеев: «Оһуохайы хаһан да бобо сылдьыбатахтара», – диэн эппитин ол киэһэ истибит-көрбүт буолуохтааххыт. «Оһуохай» обществота тэриллибитин кэннэ кэлбит салайааччылар сыыһа-халты санарыахтара диэммин тележурналистартан: «Оһуохай обществоны аан-маҥнай тэрийбит киһиттэн интервью тоҕо ылбаккытый?», – диэн ыйыппытым. Онуоха: «Ол кимий?», – диэбиттэригэр: «Бу турабын!», – диэн интервью биэрбитим.

Ону баара телесонуннарга киллэрбэккэ, сотон кэбиспит этилэр. Ити курдук кырдьыгы санарааччылары эфиргэ таһаарбакка, аҥардастыы хайгыыр, утарыласпат, ньылаҥнас дьоннору былаастар өрө туталлар. Ол содулугар тыһыынчанан сылларга сайдан кэлбит төрөөбүт тылбытын сайыннарар аналлаах оһуохайбыт умуллар кутталланна. Ону баара «Оһуохайбыт сайда турар», – дии-дии дьону уоскуталлара сэрэхтээх.

Дьиҥинэн буоллаҕына оһуохайы бэрт элбэхтик боппуттара, бобо да тураллар. Ону элбэхтэн аҕыйах маннык дакаастабылларынан бигэргэтэбин.

◇◇◇

сылдьыбыт курсаннар үөрэххититтэн үүрүллүөххүт», – диэн сэрэппиттэрэ. Поэт Эллэй:

Оһуохайы утары
Охсор илиибин
Өрө уунабын! –

диэн оччолорго хоһоон суруйбута.

Оһуохай оннугар олоҥхону, дьону дьиэ аайы бытарытарын иһин: «Дьиэҕититтэн тахсыбакка олоҥхолооҥ ээ», – диэн буолбут. Онон учуонайдар кутталлаах оһуохайы тумнан, олоҥхонон эрэ дьарыктанар буолбуттара. Саха тылын институтун тэрийбит Ойуунускай олоҥхо эрэ сайдыбыт Тааттатыгар улааппыт буолан, учуонайдарга олоҥхону сэргэ оһуохайынан кытта дьарыктаныҥ диэн эбии сорудах биэрбэтэх.

Дьону уһугуннараары оһуохайга наадыйа сылдьыбыттара

Аҕа дойду сэриитигэр ыарахан олохтон, үлэттэн хоргуйан, дьон санаата түһэн, бары нэһиилэ хамныыр, саҥарар буолан хаалбыта. Күлүк курдук барыҥныыр буолбут дьон кыайыы буолбутугар даҕаны киһилии үөрбэт-көппөт буолан хаалбыта. Били, оннооҕор ойуурга өр муммут киһи кэлин дьонтон куота сылдьарыгар дылы. Дьону аһара үүрбэ сүөһү курдук мөрөйдөөһүн содулуттан таһааран, уһугуннарыы наада буолбута. Онон дьону барытын сэҥээрдэр, көҕүлүүр кыахтаах төрүт культурабыт – оһуохай эрэ наада буолбута. Онон өр сылларга ыытыллыбакка турбут ыһыаҕы сөргүтэн, ыһыах тэрийбиттэрэ. Дьэ онно дьон дьаһыктарын түгэҕиттэн бэрт өр сылларга кэппэтэх национальнай таҥастарын ороон таһааран таҥныбыттара. Санаалара уһуктан ыһыахтарыгар үөрэргө-көтөргө үөрэнэн, оһуохайдаан уһуктан барбыттара. Ол кэнниттэн дьон уһуктубут курдук от охсуутугар хотуулаахтык үлэлээбиттэрэ диэн оччотооҕу хаһыаттарга бэчээттээбиттэрэ.

Мин оччолорго кыра саастаах да буолларбын, ийэм оһуохай этэрин иһин ыһыаҕы интэриэһиргиир этим. Холобур Ньурба Чаппандатын нэһилиэгин салалтата ыһыах буолар сирин киэргэтэрэ, хорчуоппаны, кымыһы уонна сүүрэр аттары эрэ бэлэмниирэ. Оһуохай этиитигэр бастаабыкка символическай мүһэ эрэ биэрэллэрэ. Онон ханнык да жюри тэрийбэт этилэр. Бастыҥ этээччи жюрита да суох көстө сылдьара: түһүлгэтэ улахана, хоһооно баайа, куолаһа, мелодията кэрэтэ, иккиүс күннээх түүн түһүлгэтин тута сылдьара. Орто этээччи эттэҕинэ түһүлгэтигэр аҕыйах киһи эрэ киирэн, саакка барара. Онон оһуохай быраабынньыгар ыһыахха чулууттан чулуу оһуохайдьыттар эрэ этэллэрэ. Ону истээри араас улуустартан оһуохайдьыттар тоҕоостоллоро. Эбиитин кыһыны быһа ыраах сиргэ хаайтаран олорбут дьон «дэриэбинэҕэ кэлбиччэ» киэһэ аһылык кэннитэн кулууп таһыгар мустан сэһэргэһэллэрэ. Устунан оһуохайдаабытынан бараллара.

Түүнү быһа оһуохайдааннар сарсыныгар ыһыах аһыллыытыгар дьон бөҕө хайы-

үйэ оһуохайдыы сылдьар буолара. Онон ыһыахтарга чулуттан чулуу этээччилэр бэйэ-бэйэлэрин истиһэн, өссө үчүгэйдик этээри кыһын устата бэлэмнэнэллэрэ. Ким хотуурунан от охсо сылдьан, ким оҕус үрдүгэр айаннаан иһэн, ким тоҕус ыйдаах кыһын устата дьиэтигэр хаайтара сытан, эбэтэр уруулларга, мунньахтарга, сороҕор ыаллары кэрийэ сылдьан оһуохай этэллэрэ. Ол табыллыбат буоллаҕына олоҥхолообута буолан, оһуохайдарын тылын чочуйаллара.

Итинник норуот бэйэтин бэйэтэ ииттэн Сергей Зверев, Устин Нохсоров курдук талааннаах оһуохайдьыттаммыттара.

Оһуохайы саха тойотторо бэйэлэринэн симэлитэллэрэ

Сталин Гитлер сэриитин Жуков курдук чаҕылхай полководецтарынан кыайбыта. Сэрии бүтээтин кытта, туһата бүттэ диэбиттии, кинини отставкаҕа үүрбүтэ. Оһуохайы эмиэ, Кыайыы ыһыаҕар туһанан баран, симэлитэн киирэн барбыттара. 1986 сыллаахха ССКП Обкомун III пленумунан сахалыы традициябытын – оһуохайбытын эргэрбит культура диэн боппуттара. Уонна нуучча подростоктарыттан кырбаныаххытын баҕарбат буоллаххытына кинилэргэ сөп түбэһэн, утарыласпакка адаптациялана охсуҥ диэн бирикээстээбиттэрэ («СЯ», 18.05.86 с.).

Онтон кыһыйаммын 1986 сыл 9 маайыгар доҕордоһуу болуоссатыгар студеннары мунньан сэрии ветераннарыгар анаан оһуохай тэрийбитим. Ону баара отучча пассажирскай автобустары аҕалан оһуохайдыы сылдьар тыһыынчанан дьону төгүрүйэн кэбиспиттэрэ уонна милицияларынан дьону «дьиэҕитигэр тарҕаһыҥ!» диэн үүртэлээбиттэрэ. Кыайбаккалар икки бөх хомуйар массыынаны аҕалан, оһуохайдыы сылдьар дьону бөҕүнэн ыстарбыттара, эргийэ сылдьар кэтит тимир миинньигинэн тэбистэрэ сатаабыттара. Куота көтө сылдьан, онно-манна син-биир түһүлгэлэри тэрийтэлии сылдьыбыппыт. Онуоха кыһыл повязкалаах СГУ преподавателлэрин аҕалтаан (ол иһигэр билигин «Оһуохай» общество салалтатыгар талаһар учуонай П.А.Тимофеев, партком салайааччыта Е.Е.Алексеев бааллара), оһуохайдыы сылдьар студеннары хара испииһэккэ суруйталаан, үөрэххититтэн уһулуохпут диэн куттаан оһуохайтан үүртэлээбиттэрэ.

Е.Е.Алексеев факультетын преподавателлэригэр: «Оһуохай Уйбаан оһуохайыгар студеннаргыт сылдьар буоллахтарына, үлэҕититтэн үүрүөхпүт», – диэн куттуура. СГУ-га оһуохай куруһуогун салайааччытынан киирбиппин уһултаран кэбиспиттэрэ (СГУ справката, 15.10.87 с.)

Тыһыынчанан саха ыччатын Орджоникидзе болуоссакка мунньан, өрөбүл аайы оһуохайдатар этим. Ону баара 1987 сыл алтынньы 4 күнүгэр милиция оһуохайы бобон, төгүрүйэн баран студеннары дьиэлэригэр конвойдаан барбыттара. Ол истэхтэринэ биир нуучча уола оһуохай этэ испит кыыһы кирпииччэнэн быраҕан төбөтүн хаан бөҕө гыммыта, кыыс балыыһаҕа киирбитэ («СЯ» «За танцевальным кругом», «Кыым», 16.10.87 с.). Мин ити күн Сунтаарга оһуохайдарын сөргүтээри

уонна биллэр оһуохайдьыттары Дьокуускайга ыҥыртаары көтөн хаалбытым. Ону Сунтаар улууһун культуратын салайааччыта, кэлин вице-президент көмөлөһөөччүтэ буолбут Валерий Мекумянов бирикээһэ туоһулуур (08.10.87 с.).

Ол кыыс өлбүтэ-тиллибитэ биллибэт. Бу иннинэ былаастар миигин өлөрө сатаабыттарын «Сахаада» (28.10.88 с.) бэчээттээн турар. Онон сылыктаатахха, бу сырыыга соруйан киһи эчэтиилээх провокация оҥорбуттар эбит. Оччоҕуна сууттаан, дьэ хаайыылаахтарга киллэрэн, дьаһайтараары соруннахтара. Ону маннык түбэлтэ бигэргэтэр. Ити айдаан кэнниттэн «СЯ» хаһыат корреспондена Валерий Леонидович Слепченкобын диэн биир киһи дьиэбэр кэлбитэ. Туох наадалааҕын биллэрэн: «Эн подъезкар националистическай саҥа иһиллэр үһү. Оттон алтынньы 4 күнүгэр Орджоникидзе болуоссатыгар оһуохайга тоҕо суох этиҥиний?», – диэн ыйытта. Онуоха мин: «Подъезпар мин эрэ саха олоробун, онон миигин националист дииллэрэ буолуо. Оттон алтынньы 4 күнүгэр Сунтаарга оһуохайы сөргүтэ барбытым, онтон атын оһуохайга баар буолуохтаах этим. Тоҕо диэтэххэ, оһуохайы сөбүлүүбүн, иккиһинэн саха буоларым быһыытынан, үсүһүнэн «Оһуохай» обществоны салайарым быһыытынан», – диэн Александр Пушкин: «Баарым буоллар декабристары кытары быһаарыылаах түгэҥҥэ бииргэ буолуохтаах этим», – диэбитинии хоруйдаабытым. Диктофоҥҥа кэпсэтиибитин устубуппун көрдөрө-көрдөрө: «Саҥарбыппын токурутан националист курдук ыстатыйа суруйдаххына сууттаһыам», – диэн сэрэппитим. Ким кинини миэхэ ыыппытын ыйыппыппар: «Этээйэҕин диэн сэрэппиттэрэ», – диэт, куотан хаалбыта. Ол аата КГБ-лар агеннарын ыыппыттар эбит диэн, кинилэргэ үлэлии сылдьыбыт буолан, сэрэйбитим.

Бу кэнниттэн аны хаайыыттан тахсыбыт киһинэн төбөбүн сүгэнэн оҕустарбыттара. Ону милицияҕа туттарбытым уонна судмедэкспертизаттан справка ылбытым үрдүнэн следователь бөҕөнү уларытан, дьыаланы араастаан уһатан баран, сабан кэбиспиттэрэ.

Итинник араастык провокациялыы сатаан баран кыайбаккалар, аны «Оһуохайым» обществотыгар улуустаһыыны маннык күөдьүппүттэрэ: «Обществоҕытыгар оһуохайдьыттаргыт үксүлэрэ Сунтаартан төрүттээхтэр. Оттон Оһуохай Уйбаан Ньурбаттан төрүттээх. Оһуохайы сатаан эппэт. Оччоҕуна кини тоҕо сунтаардары салайыахтааҕый? Онон бэйэҕит земляккытын оһуохай этээччи учуонайгытын Н.Е.Петрову обществоҕыт салайааччытынан талыҥ», – диэбиттэрэ.

ССКП горкомугар коммунист оһуохайдьыттары мунньан кистэлэҥ мунньах тэрийбиттэрэ. Онно горком эппиэттээх үлэһиттэрэ Александр Гаврильев (билигин Ил Түмэн депутата), Георгий Иванов (мэр Заболев солбуйааччыта): «Оһуохай Уйбааны утаран обществоҕыт мунньаҕар тыл этэн, дьону утары куоластаттаххытына Бурятияҕа босхо гастроллата ыытыахпыт», – диэн мэҥиэлээбиттэрэ. Онтуларын толорбуттарын бигэргэтэн «СЯ»-ҕа (15.05.88 с.) хаартыска тахсыбыта. Онно Георгий Иванов Кумечколыын Байкал кытыытыгар оһуохайдыы сылдьаллара.

Дьэ итинник хабааннаахтык хаста да переворот оҥорон, учуонай Н.Е.Петрову, М.П.Алексеевы-Дапсыны, Г.Г.Сыромятниковы «Оһуохай»

◇◇◇

1992 сыллаахха Үөһээ Бүлүүгэ ЮНЕСКО кыттыылаах ыһыах буолбута. Онно үс сылгыны бастыҥ оһуохайдьыттарга бириэмийэ биэриэх буолбуттара: эр дьоҥҥо, дьахталларга, ыччакка бастаабыттарга. Ону баара Н.Е.Петров бэйэтин атас учуонайдарын Н.Ф.Дьяконовы, В.В.Илларионовы, В.Л.Алексеевы илдьэн жюрилаппыта. Онон Дьокуускай Сунтаартан төрүттээх үс оҕонньотторугар – бэйэтигэр, А.Г.Зверевкэ, Н.И.Сафоновка анаттаран, сылгылары дьахталлартан уонна ыччаттан былдьаан кэлбитэ. Сонно тута, ыһыах бүтүөн иннинэ инҥсэ-баламат буолбуттарыттан кэлэйэн, улуус хаһыата түүннэри бэчээттээн, ол туһунан ыстатыйа таһаарбыта (27.06.92 с.). Онон ыһыахха бириэмийэни түҥэтэр күҥҥэ ыһыах дьонун күлүүтүгэр барбыттара. Онтун саптынаары тележурналист А.Г.Зверев былааска ньылаҥнас К.Уткины ыҥыран, бу учуонайдары телеэфиргэ таһааран: «Үчүгэй дьону – биһигини куһаҕан Уйбаан киртитэрин истимэҥ…», – диэн миигин чаас устата эҥин араастык ыыстаабыттара. Онтон хаһыакка бэчээттэппиттэрэ («Үөһээ Бүлүү», 10.12.92 с.). Итинник быһыыларыттан оһуохай мөлтүүр диэн СГУ «Илдьит» хаһыатыгар (03.07.91 с.) бэчээттэппитим.

Оһуохай бобуулаах эрдэҕинэ турууласпакка сылдьан баран, мин охторбут тиипписттэн тииҥнэрин былдьаһан, хойохторун хостоһон, хаһыат сирэйин бараатылар. Г.Сыромятниковтаах миигин бэйэлэрин кыра, кирдээх ычаларыгар тэҥнии сатаан, «Оһуохай» общество сорудаҕын толорооччу суруксут диэбиттэр.

Мин оннооҕор аан дойдуга биллэр дьону чугаһаппатаҕым. Ол курдук быыбардарын хампаанньатыгар авторитеппын туһанаары харчынан мэҥиэлээн да, куттаан да көрбүттэрин истибэтэҕим. Сонно тута общественнай хамсааһыннар лидердэригэр биллэрбитим: «Туох эрэ буоллахпына маннык дьону суукка биэрээриҥ», – диэн кинилэри саралыыр аудио-видео устуулары уонна суруйбут суруктарын сейфэлэригэр уктарбыппын билэн, тохтоон хаалбыттара. Онон дьоммун куттаан, рэкеттииллэрин тохтоппутум.

Ыһыаҕы спартакиадаҕа кубулутуу – саханы симэлитии

Ыһыахтары урут норут бэйэтэ сөбүлүүрүнэн тэрийэрин тохтоппуттара уонна мунньах курдук тыл этиилээх, концертах, сценарийдаах ыһыахтары тэрийэр буолтара. Эбиитин тойотторго, ыалдьыттарга ыһыаҕы аныыллара. Онон уонунан тыһыынча киһи кинилэри кэтэһэн, ыһыахтаабакка олороро. Ыһыах аһыллыытын кэнниттэн сорохтор сылайан дьиэлээн хаалаллар. Тоҕо диэтэххэ оһуохайы 20 мүнүүтэнэн хааччахтаан дьону сүгүн оһуохайдаппат буолбуттара. Ол үрдүнэн сылга биирдэ буолар национальнай оһуохайбытын, ыһыахпытын сыл устата тохтообот спортивнай күрэхтэһиилэринэн, ырыанан-тойугунан олус күүскэ мэһэйдээн, ыһыаҕы спартакиадаҕа, фестивальга кубулутар буоллулар.

Массыына курдук бириистэри ыһыах сүрүн көрүҥэр – оһуохайга буолбакка араас спортивнай күрэхтэһиилэргэ биэрэллэр. Ол иһин ыччат оһуохайга отой да наадыйбакка күнү быһа күрэхтэһэн тахсар, онтон түүнүн дискотекалыыр.

◇◇◇

маннык оһуохайдьыттарын ыҥыртыыбын: Сунтаартан М.О.Иванову, Ньурбаттан С.С.Егоровы (Антоновка сылгыһыта), Үөһээ Бүлүүттэн Айта Мойтохонованы, Бүлүүттэн С.И.Иванову.

Бу ыҥыртаабыт дьонум толору ааккытын, аадырыскытын телеграмманан эбэтэр телефоннаан (8-924-165-72-25) биллэриҥ. Оччоҕуна проезкытын төлүөхпүт. Бэс ыйын 15-гэр диэри биллэрбэтэххитинэ, атын оһуохайдьыттары бу телефоммар эрийдэхтэринэ ыҥыртыаҕым. Ыҥырыллыбатах да дьон бэйэҕит проезкытын туһанан кэлиэххитин сөп. Энтузиаст оһуохайдьыттар үөрэтэр оҕолорун илдьэ кэлэллэрэ буоллар, оҕолорун элбэххэ үөрэттэриэ этилэр. Үс сыллааҕыта Үөһээ Бүлүү оҕолорун Айта Мойтохонова сүрдээҕин тэрийэн, сахалыы таҥаһы таҥыннаран илдьэттии кэлэ сылдьан Үс Хатыҥ ыһыаҕын сүрдээҕин киэргэппитэ. Кинилэри киинэ бөҕөҕө устубуттара. Быйыл ол курдук бары улуустартан кыттыҥ, тэринэн кэлиҥ диэн ыҥырабын.

Оһуохай УЙБААН.

Бэс Чагданы саралаабыта туһалаата дэһэллэр

Бу күннэргэ «Бэс Чагдаҕа» сынньаммыт дьон маннык кэпсээннээх кэллилэр: «Эн бу санатjһийы киритиикэлээҥҥин, Е.Борисов правительстотыгар мунньахтаан, дьаһал бөҕө ылбыт. Президент хаһаайыстыбатын дьаһайааччы табаарыс Канин «Бэс Чагданы» уонна казачествоны курируйдуур эбит. Ол кэмҥэ санаторий үлэтэ мөлтөөбүт, үбэ дьадайбыт, оттон казачество байбыт. Онон «Бэс Чагданы» уруккутун курдук постпредство (А.Акимов) курируйдаатаҕына сатаныыһы диэн буолбут. Оттон «Бэс Чагдаҕа» бэйэтигэр хамнааһын бөҕө тахсыбыт. Оннооҕор М.Николаев олорор хоһуттан дьэ быган, сынньанааччылары кытары көрсүбүт үһү. 16 сыллааҕыта айдараммын эмиэ правительство мунньаҕын тэрийтэрбиппин санаатым. Ол түмүгэр сабан эрэр «Бичик» кинигэ издательстотын быыһаабытым. Ол туһунан уонна ону дакаастыыр матырыйааллары кэлин бэчээттэтиэм. Онон бу сырыыга санаам эмиэ көтөҕүллэн уруучукам үрдүгэр түстүм.

Б.Ельцин астаапкаҕа барарыгар «кэргэттэрбин буруйга түбэһиннэриэ суох уонна льготабын быспат буоллаххына» диэн дуоһунаһын В.Путиҥҥа атыылаабыта. Итинтэн сабаҕалаатахха, буруй бөҕөнү оҥорбуттар. Ельцин кыыһа Березовскайдыын, Чубайстыын харчыны бачаачайдаан, хоруопкаларга симэн массыынанан таһа сылдьан тутуллубуттара. Прокурор Скуратов коррупцияларын арыйан эрдэҕинэ, «похожий на Скуратова» видео-киинэни бачаачайдатан баран, Путин Скуратовы уһулан кэбиспитэ.

Үрдүкү салалтаны аны региональнай президеннэр үтүктэн барбыттара. Ол содулугар федерациябыт да, республикабыт да норуота аһара дьадайда, оттон салалта сытыйа байда. Онтон нэһилиэнньэ абардар даҕаны, уулуссаҕа

тахсан этэриттэн куттанар. Сталин саҕанааҕы курдук нэһилиэнньэни кумхам тутан, үүрбэ сүөһүгэ кубулуттулар. Санааны аһаҕастык этэр журналистар, общественнай деятеллэр өлбүт сураҕырар буоллулар. Оттон бырааптан органнара, судьуйалар уо.д.а. хамнастарын, кинилэринэн дьону дубинкалатар буолан, сиэрэ суох улаатыннардылар. «Бэс Чагда» улахан пааркатын өртүгэр хас да этээстээх хайа курдук улахан корпус тутулла турар. «Бу санаторий үһүс корпуһа дуо?», – диэбиппэр «М.Николаев В.Штыровтыын бэйэлэригэр тутталлар», – диэбиттэрэ. Киһи топпот да эбит! Ол курдук Москва киинигэр баар Ельцин киэҥ-куоҥ квартиратын Николаев ылбыта эбээт. Ол үрдүнэн аны дыбарыаска наадыйбыттар дии? Дьокуускайга даҕаны квартираларын таһынан «московская рублёвка» диэн ааттанар Сэргэлээххэ хас да толору хааччыллыылаах даачалаахтар дии?

Оннооҕор баай Япония нэһилиэнньэтэ үүрбэ сүөһү буолбут. Ол туһунан Москва телевидениетинэн («Культура» канал, 05.06.10) «Другие берега» диэн маннык документальнай киинэни көрдөрдүлэр: оҕолоро суох кэргэнниилэр хамнастара кыра буолан аанньа утуйбакка үс үлэҕэ үлэлииллэр. Ол иһин сылы сылынан секстэспэттэр эбит. Нууччча журналиһа: «Тоҕо миитиҥҥэ тахсан айдаарбаккытый?», – диэбитигэр: «Норуот уруккута буолбатах, дэлби куттааннар үүрбэ сүөһүгэ кубулуйдубут», – диэн баран интервьютун түмүктээн, илиитинэн россияннары эҕэрдэлээтэ.

Дьэ онон, Ельцин курдук В.Штыров «Бэс Чагда» ытырыылаах барбыта буоллар, норуоппут саҥата суох аллайан хаалыахтаах этэ. Хата ону ыстатыйам уоба тахсан, мэһэйдээтэҕэ.

Брежневы хайҕаан, Путины байарга үөрэтэр Е.Е.Алексеев

Путин президент дуоһунаһыгар тахсарын саҕана Е.Алексеев «Тайная война» кинигэтин бэчээттэппитэ. Кинигэтин тас хаҕар ылбыт бэрт элбэх учуонай титулларын суруйбут этэ. Онон Путин КГБ-га үлэлээбит буолан, бу кинигэни ааҕыахтааҕа чуолкай этэ. Дьэ Путины туохха-туохха үөрэппитин маннык суруйуттуттан сэрэйиҥ (86-с стр.): «Брежнев понимал, что человек живёт один раз, а потому нужно жить сытно, Брежнев знал, что при социализме правят люди, а не законы. Идеалы – для дураков…»; (109-с стр.): «Горбачёв, Ельцин не только вели борьбу с коррупцией… но способствовали их широкому распространению, считая, что частная собственность не может сформироваться без теневой экономики…».

Бу кинигэни кириитикэлээммин «КК» 31.08.06 суруйбутум. Маннык буортуйбут буолан Ньурба урукку баһылыгын Варвара Петрова туһунан кинигэ суруйбута. Онон кыһыны быһа сылгы этинэн эрэ эмсэхтэммитэ. Дьону барытын өрө көрдөрбөт бэйэтэ КГБ урдуһа учуонайы Н.Е.Петрову биирдэ да саралаабатаҕа. Итини эттэхтэрэ, «суор суорун хараҕын оҥсубат» диэн.

Өксөкүлээҕи көмүскээбитинэн аатыра сатыыр. Дьиҥинэн буоллаҕына талан

ылбыт научнай тематын хайдах уларытыай? Көмүскүүрүгэр эрэ тиийэр. Били 1986 сыллаахха үлэтиттэн үүрүллүмээри көмүскэммитин уларытан студеннары көмүскээбит герой курдук көрдөрүнэ сатыырыныы. Оттон мин буоллаҕына отой туораттан, университекка үлэлээбэтэх эрээрибин, студеннары, учуонайдары көмүскээбитим. Дьэ онно кыайбытым кэннэ, учуонай Н.Е.Петровтыы, мин үтүөбүн бэйэтин киэнин курдук көрдөрүнээри телевизортан, радиоттан Дапсы курдук түспэт этэ.

Норуоппутугар быһаарыылаах эбэтэр кутталлаах кэм кэллэҕинэ, республикабыт киэн туттар, өйдөөхтүк, харса суох туруулаһабыт дэнэр дьоннорбут кирийэн хаалаллар. Онтон мин олохпун толук ууран, кыайдахпына эрэ сүүрэн кэлэн, эфиринэн кэпсэнэн кыайбыт-хоппут кинилэр эрэ буола сатааччылар. Дьэ онно өрүс кумаҕыттан өтүү хатар курдук уус тыллаахтар, дьон өйүн сүүйэн, кыайыылаах тахсааччылар.

Ылан көрүҥ эрэ, республика саамай уус тыллаахтарын Н.Е.Петрову, М.П.Алексеев-Дапсыны, Е.Е.Алексеевы, Г.Г.Сыромятниковы уо.д.а. Холобур, Н.Е.Петров училищеларга, СГУ-га оһуохайы харчы ылар туһуттан үөрэппитэ сүүрбэттэн тахса сыл буолла. Ол тухары биир да дьиҥнээх оһуохай этээччини иитэн таһаарбата. Оттон мин оһуохай эппэт эрээри Акулина Иванова (Бүлүү), Данил Пестряков (Чурапчы Чыаппарата), Александр Савинов (Сунтаар) уо.д.а. оһуохайдьыттары үөскэппитим. Хайдах диэтэххэ 1990-с сыллардаахха нэдиэлэ ахсын түөртүүтэ Доҕордоһуу болуоссатыгар маассабай оһуохайы тэрийэммин иитэлээн таһаарбытым.

Дапсы ханнык да былааска сөп түбэһэн ньылаҥныырын иһин, хаһыакка үлэлээн ССКП рупора буола сылдьыбыта. Аны «демократтар» радиоларыттан түспэт. Тыһыынча төгүл эфиргэ тахсан рекорд олохтоору, төһө да этэрэ бүттэр, үрүт үрдүгэр эппитин хатылаан, былдьаһыктаах эфиргэ монополистаата. Мин үрдүк дуоһунастаахтары ааттарын ыйан туран кириитикэлиир буоллахпына, Дапсы дуоһунаһын харыстаан инньэ гыммат. Ол курдук кини хас эфир ахсын сахалыы сыыһа саҥарар чиновниктары кириитикэлиир. Сүрдээҕин кыһыйан-абаран: «Бу туох буолбут тойонуй, хайдах итинник халы-мааргытык сахалыы саҥарарый?», – диэн тахсар. Инньэ диирин диир даҕаны, ханнык салайааччы сыыһа саҥарарын аатын-суолун хаһан да чуо ыйбат. Күдээринэ саҥарыы туох туһалаах буолуой? Ол түмүгэр алҕастаах киһи аата ыйыллыбакка, бэйэтин көннөрүммэккэ, ол курдук сыыһа саҥара сырыттаҕа. Оччотугар Дапсы биэриилэрэ туох да туһата суох буолан тахсаллар.

1986 сыллаахха ССРС Обкомун секретара Ю.Прокопьев Москваҕа ньылаҥнаан, аһара интернационалистаабыта. Ол курдук «сахалыы таҥныманҥ, саҥарыманҥ, оһуохайдааманҥ. Ол оннугар, нуучча подростоктарыттан кырбаныа суох буоллаххытына, кинилэргэ бас бэринэргэ адаптациялана охсуҥ», – диэн бирикээстээбитэ (СЯ, 18.05.86). Ону саха чулуу дьонноробут дэнээччилэриттэн ким да утарсыбатаҕа. Төттөрүтүн, саамай актыыбынай толороччу буолбуттара. Холобур, харса суоҕун иһин «өс-кылаан» аатырбыт учуонай Е.Е.Алексеев 1986 сыллаах айдааҥҥа бэйэтин карьератын харыстаан, студеннары уган биэрбитэ, подростоктар диэки буолбута. Ол курдук «Балыырдаах 1986 сыл» (1996 с.,

Дьокуускай) кинигэ 155 страницатыгар холуобунай дьыала следователигэр Обуховаҕа маннык эппиэттээбит: «Я сам присутствовал на судебном процессе. В 1979 году, что этот парень говорит неправду, что было не так, а всё было объективно…».

1986 сыллаах балыыры кыайбатахпыт буоллар, эмиэ итинник «объективно» диэх этэ. Онтун саптынаары үлэтигэр хаала сатаан, буруйум суох этэ диэн ССКП КК-гар суруйталаабытын студеннары көмүскэхэбитин курдук ити кинигэҕэ дэлби киллэртээбит. Онтун дааталара ССКП КК входящай бэчээтинэн, мин суруктарбар баарын курдук, бигэргэммэтэх. Онтон көрдөххө, мин суруктарым киниэнинээҕэр төһө эмит кэнники ССКП КК-гар тиийбиттэр эбит, сороҕо уонча сылынан. Дьэ уонна 1990 сыллаахха СГУ-га «Өктөөп бырааһынньыгын бэлиэтиибит дуо?» диэн журналистар, студеннар, преподавателлэр кыттыылаах мунньахха маннык саҥаран турар (онтун видео-киинэҕэ түһэрбитим баар, видеохранилищеҕа биэриэҕим):

– Иван Александрович! Я с тобой учился в одной школе, жил вместе в интернате. Знаю кто ты. Так что сиди, помалкивай тогда, когда октябрьская революция принесла якутянам много пользы. В событиях 1986 года не ты защищал студентов, а мы – преподаватели ЯГУ. А ты был капитаном КГБ!..».

Онуоха мин маннык хардара охсубутум:

– Не искажайте факты. Я же был лучшим учеником, поэтому директор школы после десятилетки только меня оставил преподавателем. А из КГБ меня уволили в 1964 году. Зная это, вы говорите своим студентам специально, чтобы люди шарахались от меня. Получается так, что вы, наоборот, служите органам КГБ, клевеща на честных людей.

СГУ ИФФ-гар парторунан үлэлээбит эрээри итинник сирэйэ-хараҕа суох быһыыланара сүрэ бэрт. Оннооҕор Лазарь Афанасьевичтан – Тэристэн квартиратын былдьаан турар. Тэрис эдэр учуонай эрдэҕинэ ЯФАН коммуналкатыгар биир хоско кэргэнинээн, оҕолорунаан кыбыллан олорбута. Диссертациятын оронугар олорон эрэн, олоппоско суруйара. Президент М.Николаевка сайабылыанньа суруйан, квартира ылыах буолбут суруга баар. Ону Е.Е.Алексеев билэ охсон, М.Николаевка ньыланҕнаан ИЯЛИ аатыгар (земляга В.Иванов бу институкка дириэктэрдиирэ) бэрдэттэрбитэ. Онно эдэр учуонайы – Тэриһи кырдьаҕас аатыран, үтүрүйбүтэ уонна эргэрэн истиэнэтэ, сантехниката айгыраабыт Хрущёв саҕанааҕы дьиэтин Тэрискэ биэрбитэ. Дьэ уонна Дьокуускай киинигэр ат эккирэтэр киэҥ, элитнэй квартираҕа киирэн хаалар.

Кэлин М.Николаевтан эмиэ тугу эрэ көрдүү сатаан баран, сатамматаҕар М.Николаев үһүс сроккa президенниэхтээҕин мэһэйдээн, дэлби киртитэн «Туймаада» хаһыакка ыстатыйа бөҕө бэчээттэппитэ. Оттон мин дьиэбин оннооҕор начальникпар суостаах КГБ майора Пьянковка былдьаппатаҕым туһунан «Туймаада уоттара» суруйбутун аахпыккыт.

* * *

«Аан дойду академигабын» дэнээччи “стукач” Н.Е.Петров

Уопсайынан даҕаны коммунистар сирэйэ-хараҕа суохтар эбит. Ол курдук Михаил Николаев иккис срокка президеҥҥэ туруоруна сылдьан, ИЯЛИ-га көрсө кэлбитэ. Онно ЯФАН-ҥа партордаабыт наука доктора Н.Е.Петров маннык тыл эппитэ: «Миигин приёмҥа киллэрдэххинэ быыбарга үлэлэһиэм». Итини видеокамераҕа түһэриим бигэргэтэр. Сарсыҥар Михаил Николаев приёмнаабыта. Сотору буолаат Н.Е.Петров Аан дойду тюркологияҕа академигын аатын ылбыт сураҕа иһиллибитэ. Ол эрээри М.Николаев быыбарыгар үлэлиэхтээҕэр, «Туймаада» хаһыакка төттөрүтүн кулгуйан ыстатыйа суруйбута.

1990 сыллаахха «Саха омук» съеһин трибунатыттан Н.Е.Петров: «Оһуохай обществотыгар кырдьаҕас дьоммут. Онон Оһуохай Уйбаан карьератын туһуттан политиканан үлүһүйэрин сөбүлээбэппит», – диэбитэ. Ол аата, үлэтэ суох эрээрибин аны карьерист эбиппин дии?

Инньэ диэн баран Н.Е.Петров бэйэтэ политикалаан коммунистары үөҕэн оһуохай этиитин тылын бэчээттэппитэ (Кыым, 07.04.92). Онтон дьон кэлэйэн «Оһуохайынан үөҕүүнү утарабын» диэн Н.Петрову кириитикэлээбиттэрэ (Кыым, 28.04.92).

Оһуохай дьиэтин туттарыахха диэн ыстатыйа суруйан «Кыымҥа» аҕалбытым. Ону «Кыым» (Обком хаһыатын) эппиэттээх үлэһитэ Дапсы туора-таары сотон баран аккаастаабыта. Кэлин ону «МЯ»-ҕа (08.06.89) бэчээттэппитим. 1-2 сыл буолан баран Н.Е.Петров «Оһуохай дьиэтин туттарыахха диэн идея киллэрэбин» диэн ыстатыйа суруйан аҕалбыта. Ону Дапсы бэчээттии охсубута. Онон идеябын сааппакка итинник плагиаттаабыттара (07.04.90).

Н.Е.Петров бэрт элбэх саха чулуу дьоннорун сойуоласпытын туһунан «Ил Түмэн» (27.06.08) «Дакаастабыла суох дойҕох кинигэлэр» диэн улахан ыстатыйаны бэчээттээн турар. Онтон кыратык быктардахха маннык: Н.Е.Петров студенныы сылдьан преподавателин А.Е.Мординовы «националист, норуот өстөөҕө» диэн правительственнай хаһыаттарга («Кыым», 07.04.54; «СЯ», 28.04.54) улахан ыстатыйалары бэчээттэтэн сойуолата сатаабыта.

Ол иһин мин Авксентий Мординовтан: «Хайдах киниттэн көмүскэммиккиний?» – диэн ыйыппытым. Онуоха кини: «Ити дьон былаастан тирэхтээхтэр. Ол иһин олох тохтооботтор. Төһө да диссертациябынааҕар элбэх суругунан көмүскэнэ сатаабытым үрдүнэн. Онон эн кинини кытта аахсаҥҥын күҥҥүн-дьылгын бараама. Оһуохайгар үлэлээбитиҥ курдук үлэлээ. Тугу да диэтин, аахсыма», – диэн сүбэлээбитэ.

Ол эрээри ханнык да учуонайдар, суруйааччылар кыайбатах Аан дойду академигабын дэнэр Н.Е.Петрову «Ил Түмэн» хаһыатынан (27.06.08) букатыннаахтык докумуонунан саралаабытым. Ол үрдүнэн били «Оһуохай Уйбаан оһуохайы утарар» диэн ыстатыйатын курдук «Аата эрэ Оһуохай Уйбаан» диэн кураанах тылынан туох да дакаастабыла суох ыстатыйаны суруйан, обществом үбүн хоро сиэсиһэр Эверстованан бэчээттэппитэ («Ил Түмэн», 11.07.08).

Устар ууну сомоҕолуур уус тыллаах Дапсы «иһин эриэнэ»

ССКП Обкома 1988 сыллаахха переворот тэрийэн «Оһуохай» общество салалтатыттан миигин туоратан баран олордуталаабыт коммунистара Н.Е.Петров, Г.Г.Сыромятников, М.П.Алексеев-Дапсы, С.А.Неустроева саарбах дьоннор эбит. Ол курдук Дапсы 1990 сыллаахха «Саха омук» съеһин трибунатыттан маннык эппитэ (ону атын да делегаттар ауидо-видеоҕа түһэрбиттэрэ туоһулуур): «Оһуохай Уйбаан ССКП Обкомун тойотторун видеокамератынан кыһаталыы сылдьан, видеоҕа түһэртээри куттаталаан, оһуохайы кырдьык көҥүллэттэрбитэ. Ол кэнниттэн биһиги Н.Е.Петровтуун «Оһуохай» обществотын салайаары гыммыппыт. Онтубут баара саҥа бириэмэ кэлбит эбит, сатаан салайыа суохпутун билбиппит, онон мин туораан, билигин олох да оһуохайга сылдьыбаппын», – диэн билиммитэ. Ол иннигэр (15.03.88) Дапсы ССКП Обкомун переворотун баһылаан-көһүлээн, Кулаковскай дыбарыаһыгар ыыппыта. Видеоҕа түһэрэрбин сөбүлээбэккэ күргүйдээбитэ. Онуоха: «Кэлин историяҕа наада буолуо», – диэбитим. Онтум туһалаан суукка биэрэллэриттэн куттаммакка, бу суруйа олоробун.

Дьэ онно Н.Е.Петров: «Ыалдьабын, оһуохайы кыайан салайыам суоҕа», – диэн аккаастаммыта. Онуоха Дапсы: «Коммунист эрээригин партия сорудаҕын толорумаары гынаҕын дуо? Оһуохайга сылдьааччылары аны харчыга киллэртиэхпит», – диэн, дуоһунас салааһынынан мэҥиэлээбитэ. Председателлээччилэр ССКП Обкомун үлэһиттэрэ А.И.Гаврильев (билигин Ил Түмэн депутата; Н.Д.Гаврильев, пенсия фондугар А.И.Поисеева сүрүн үлэһитэ) киниэхэ көмөлөһөр курдук тутталлара-хапталлара. Н.Петров ол иһин Дапсыттан куттанан: «Соҕотох киһи былаас дьайыытын утарар кыаҕа суох. Онон Оһуохай Уйбаан билиҥҥитин курдук оһуохайын салайа сылдьыах буоллаҕына, бэрэссэдээтэллиибин», – диэн мин үлэбин үрүмэлээн ыларга сөбүлэспитэ.

Дьэ онон түмпүт оһуохайым коллективыгар кэлэн, «лах» гына олорбуттара. Биир сыл иһигэр оһуохайбын Дапсылыын умулларбыттара. Харчыга киллэрэллэрин иһин оһуохайга ыччат кэлбэт буолбута. Онтон кыһыйан Бөппүрүөк Борокуоппай диэн оһуохай этээччи Дапсыны сырса сылдьан: «Оһуохай Уйбааны обществобыт салалтатыттан ууратаран, оһоухайбытын умуннаран эрэҕин!» – дии-дии күргүйдүүрэ. Биирдэ тайаҕынан төбөтүн хайа сырбата сыспытыттан ыла Дапсы оһуохайга кэлбэт буолбута.

Оһуохайга дуоһунастаах дьон сылдьыбаттар этэ. Ол иһин суруйааччылары ыҥыртаан «Кыымҥа» ыстатыйабын аҕалбытым. Онуоха Дапсы: «Суруйааччылар председателлэригэр Софрон Даниловка телефоннаа. Сөбүлэһэр буоллаҕына эрэ бэчээттиэхпит», – диэбитэ. Редакциялар истэн турдахтарына Софрон Данилов мин телефоммар эппиэттээн: «Оһуохайдьыттарыҥ этэр тылларын суруйан аҕал. Ону-маны тылласпат буоллахтарына тиийиэҕим», – диэбитэ. Онуоха мин: «Оһуохай тыла эрдэ суруллубат, оһуохайдьыт тута хоһуйан этэр. Онтун сонно умнан кэбиһэр», – диэн соһуйбучча эппиэттээбитим. Дьэ ити курдук оннооҕор народнай суруйааччылар оһуохайы көтүмэхтик өйдүүллэрэ биллибитэ.

Оһуохай умнуллаары гынан обществолар миигин төттөрү председателинэн талбыттара. Инньэ гынааттарын кытта мин студеннарга оһуохайы сөргүппүтүм. Ол иһин былаастар Дьокуускайга 1990 сыллаахха маҥнайгы ыһыаҕы ипподромҥа тэрийэллэрин ситиспитим.

Оһуохай сымыйа энтузиаһа, ымсыы Г.Г.Сыромятников

Кини мин сөргүппүт оһуохайбын, тэрийбит обществобын эмиэ Н.Е.Петров курдук сөргүппүт-тэрийбит курдук буола сатаан, ыстатыйа бөҕөтүн суруттарбыта. Ону ити үөһэ эппитим курдук саралаабытым. Ол эрээри кини кирдээх дьыалата ситэ сараламматаҕа. Холобур, «Оһуохай» общество 20 сыллаах юбилейын Кулаковскай дыбарыаһыгар ыытарыгар араас тэрилтэлэр 20 тыһыынчаҕа тиийэ харчы, араас видео, музыка, аппараттарын биэрэллэрин туһунан дакылааттаабыттара. Киирбит үбү-харчыны Г.Сыромятников хайдах ороскуоттаабытын отчуоттаабатаҕа. Ол иһин кинини дуоһунаһыттан уһулаары гыннахтарына: «Общество мөлүйүөнүнэн сыаналаах үбүн, малын саҥа председатель уоруоҕа. Эрэнэр эрэ киһибин таллаххытына, туран биэриэҕим», – диирэ. Тоҕо атын дьон уоруохтаахтарын курдук саныырый? Ол аата бэйэтэ уорар буолан, итинник саныыр буоллаҕа.

Атласовтар Ытык Хайаларыгар обществобыт ыһыаҕа буолааччы. Онно ветераннарга анаан спонсордар, ол иһигэр пенсионнайтан Альбина Поисеева, мэрия, ветераннар республикатааҕы уонна куораттааҕы сэбиэттэриттэн уо.д.а. отуччалыы тыһыынчаҕа тиийэ харчы биэрэллэрэ. Ону Сыромятников: «Н.Е.Петров кинигэбин бэчээттэтэрбэр харчы наада диэн апчарыйан ылла», – диэн ветераннарга сувенирдары эрэ түҥэтэрин видео-түһэриим туоһулуур.

15 сыллааҕыта депутат Гольдман обществобытыгар видеокамера биэрбитэ. Ону общество сиэмэх бухгалтерыгар Маедаҕа уларса сылдьан баран, уруутугар ылан биэрбит этэ. Биллэр оһуохайдьыт З.П.Яковлев ирдэспитигэр, «племяннигым ханна эрэ гыммыт» диэн, уччутан кэбиспитэ. Бу иннигэр Обком профсоюһун председателэ С.С.Сосин «Оһуохай» обществотыгар видеомагнитофону бэлэхтээбитэ. Ону Н.Е.Петров кэргэттэригэр уччуппутуттан үөрэннэҕэ буолуо.

Доруобуйа министрэ «оһуохайдьыттаргытын таһаргытыгар» диэн сүүрэ сылдьар фургон УАЗ-игы биэрбитэ. Ону Г.Сыромятников үлэлиир сиригэр – Охотобщество гараһыгар туруорбута. Оһуохайдьыт З.П.Яковлевы суоппардатан, улуустарынан сылдьан оһуохайдыахпыт диэбитэ. З.Яковлев бэйэтин икки саҥа задняй уотун фонаригын аҕалан биэрбитэ. «Хайа, массыынабыт ханнаный?», – диэн Г.Сыромятниковка тиийбитигэр анараанҥыта: «Биир нуучча суоппарга оҥотторо сылдьабын», – диэбит. Хас да сыл ааспытын кэннэ Сыромятников «нуучча фургоммутун ханна эрэ гыммыт» диэн эмиэ уччутан кэбиспитэ.

Өрөбүл аайы «Арчыга» буолар оһуохайга финансовай органнартан көҥүлэ суох дьону харчыга киллэрэллэр. Итини таһынан «сыллааҕы взноскутун аҕалыҥ, мин харчыны букатын уорбаппын, куттаныманҥ» диэн өрөбүл аайы буолар оһуохайга дьонтон харчы умналыыра. Дьон истэ сатаан баран, дуоһунаһыттан устубуттара.

Онтуттан көмүскэнэн буоллаҕа, мунньаҕын мэрияҕа ыытан турар. Онно оһуохайга олох да сылдьыбат Г.Е.Апросимов диэн сэрии ветеранын аҕалбыта. З.П.Яковлев Сыромятниковы кириитикэлээн эрдэҕинэ, ол ветеран кинини саба саҥаран тохтотон кэбиспитэ. Сыромятников «харчыбын музыканнарга барыыбын» диирэ. Дьиҥинэн арыгынан мэҥиэлээн оонньотор эбит. Ол содулугар Платонов Пётр Васильевич диэн эдэр музыкант өлбүтэ. Ону кини эдьиийэ Л.Д.Игнатьева сургуттан бэйэҕит ааҕыҥ.

“Ыччаппытын арыгыттан харыстыаҕыҥ!” – диэн хаһыакка, радиоҕа агитациялыыллар да, дьыалаҕа атыны оҥороллор эбит. Ону мин эдэр бырааатым түбэспититтэн биллим. Оһуохайдьыттары киртитэртэн туттунуҥ дииллэрин иһин суруйбакка сылдьыбытым. Тустаах дьону кытта сирэй кэпсэтэ сатаатым да, туһалаабата. Онон хаһыакка кырдьыгынан суруйдахха туттуналлара дуу, диэн суруйабын. Ону хаһыат өйдөөн таһаарбатаҕына, олох да бүтүүһүбүт дии. Бырааатым баччааҥҥа дылы тулуйан сылдьыбыта. Ону Г.Сыромятников Саҥа Дьыл саҕана бырааппын ыҥыран, өрөбүл аайы буолар оһуохайга баянистаа диэбит. Хамнаһа суох, ол оннугар бырааатым иһэн кэлэр идэлэммитэ. Сороҕор водкалаах. Аан-бастаан билэрдии П.П.Кумечкоттан ыйытар этим. «Тоҕо уолу иһэрдэҕит?», – диэн. Ону кини: «Иһэрдэр сатаммат, ону кэпсэтиэҕим», – диэбитэ. Онтон бырааатым син-биир тохтообот. Онуоха эмиэ Кумечкоттан ыйытабын. Онуоха кини этэр: «Оһуохай хоһугар хатаналлар, дьахталлар онно иһэллэрэ буолуо эбитэ, онтон атыны билбэппин», – диэн аккаастаабыта. Ол иһин Г.Г.Сыромятников бэйэтигэр тиийбитим да киһим этэр: «Биһи арыгылаабаппыт», – диэн кэлиилии кэбэ турар. Бырааатым үлэлиир тойонугар телефоннаабытым, онуоха: «Ити оһуохайга сылдьар буолуоҕуттан арыгы иһэр буолла», – диэбитэ. Бэҕэһээ Г.Г.Сыромятников телефоннуур: «И.И.Назаровка этим, уолу үлэтигэр хаалларарын туһунан кэпсэттим», – диэн. Дьэ Г.Г.Сыромятников буруйун саптаран миигин уоскуттаҕа үһү. Онон кэнэҕэс ким эрэ уруутун эмиэ арыгынан мэҥиэлээн буортулаабаталлар ханнык диэн суруйдум. Кулун тутар 23 күнэ, 1994 с.».

Оһуохай «перевороттарын» лидерэ Софья Неустроева

Бэйэм тэрийбит «Оһуохай» обществом салалтатыттан ССКП Обкома миигин маҥнай уһултарарыгар Софья Неустроева актыбыыстаабыта. Дьоҥҥо кини кимин быһаардахха, телевизорынан элбэхтик саастаах дьоҥҥо анаан зарядканы оҥорторорунан биллэр. Кэлин миигин оһуохайым салалтатыттан хаста да перевороттуулларыгар кини опыттаах буолан, баһылыыр-көһүлүүр оруолу ылара. Ол курдук былырыыҥҥы переворокка биэс сүүс чилиэннээхпит дэнэр «Оһуохай» обществоттан 70-ча эрэ биир куомуннаахтарын мэрия дьиэтигэр ыҥыртаан, кворума суох мунньах тэрийтэрбитэ. Ол түмүгэр миигин туораппыттара. Сарсыныгар «Арчы» дьиэтигэр түмсүүбүт саҥа салалтатын билиһиннэрбиттэрэ. Ол кэнниттэн Софья Неустроева микрофону ылан, трибунаттан: «Мин экстрасенс

эмчиппин, онон өрөбүллээҕи оһуохайга кэллэххит аайы, миэхэ эмтэниҥ», – диэн харчыга оҥорор өҥөтүн эппитэ. Пётр Титов диэн Ньурба Чуукаарыттан кэлбит көнө, чиэһинэй киһиэхэ кэргэн тахсыбыта уонна бэйэтин курдук дьонтон харчыны сүүлүктүүргэ үөрэттэ. Ол курдук обществобыт видеокамератынан оһуохайдьыттары түһэртэрэн, харчыга атыылаттарар. Онтуттан Бүөтүр саатан, «кимиэхэ да этээйэҕит» диэн кистиир. Онон билиҥҥи оһуохай салалтата Н.Е.Петровтан уонна Г.Г.Сыромятниковтан соччо ырааппатах.

Штыров угаайылаах дьыалатын оҥороот, эрдэ куотта

«Московский комсомолец в Якутии» (9-16.06.10) «Уход Штырова связан с его нежеланием открытия АЛРОСА?» диэн кинини герой курдук суруйбут. Дьиҥинэн буоллаҕына АЛРОСА-ны аһарын утаран миитин бөҕө элбэх сыл устата тэрийэн бөҕө кэлбиппит. Ону ИДьМ солбуйар министрэ Дзивицкэйи ускайдаан, сордотолообута. Оннооҕор 1986 сыллаах курдук оһуохайбытын кытта Дьокуускай болуоссаттарыгар бопторбута. Туох-баар баайбытын атыылаабыта. АЛРОСА-ны олигархтар атыылаһалларын курдук бары усулуобуйаны бэлэмнээбитэ. Онон ким да президенинэн кэлбитин иһин, АЛРОСА-ны син-биир аһар хаарчахха киллэрбитэ. Онтун саптынаары, бары буруйун сүктэрээри саха киһитин Егор Борисовы президенинэн анаттарда.

Роман Дмитриев улуустаһыыны тохтотон, сомоҕолоһуохтаах итэҕэлбитин – тенгрианствоны киллэрээри сырыттаҕына, А.Поисеева курдук эрэллээх дьоннорунан провокациялатан, тохтотторбута. Билигин эмиэ оннук Поисееванан адвокаттанан, «дьонун көрөөрү уурайбыт» аатырда. Оччоҕо тоҕо «срокпун толору олоруом, республика туһугар үлэлиэм» диэн андаҕайбытай?

Бу манныкка тиэрдиэхтээҕин эрдэттэн сэрэтэммин «Сахаадаҕа» биир балаһанан Штырову өссө 16 сыллааҕыта саралаабытым (19.05.94). Ону республикам бөлөһүөктэрэ өйдөөбөтөхтөрө. Арай ааспыт күһүн үбүлүөйбэр Саха театрын трибунатыттан 1986 сыллаахха горисполком 1-кы солбуйааччы председателинэн үлэлээбит А.Е.Алексеев эрэ удумаҕалатан: «Оһуохай Уйбаан республиканы салайбыта буоллар туох эрэ үчүгэйгэ дуу, куһаҕаҥҥа дуу тиэрдиэ эбит диэн, ыар санааҕа ыллардым», – диэбитэ.

Президент Борисов Николаевы үтүктүбэтэ буоллар. Кэс тыл

Егор Борисовка маннык кэс тылбын тиэрдэбин: үчүгэй ийэ-аҕа кэнниттэн оҕолор кыһалҕата суох усулуобуйалаах хаалааччылар. Оттон биһиги, М.Николаев кэнниттэн, сахалар ахсааммытынан баһылаан олорор столицабытыгар оннооҕор мэр да буолар дьоно суох хаалбыппыт. Тыа сирин дьоно олохторо айгыраан

куораттарга, оройуон киинэригэр көһүтэлээбиттэрэ. Онон М.Николаевы үтүктүбэккэ, штабкар Айсенныы талааннаахтары түмэргэр баҕарабын. Оччоҕо Сталин курдук кинилэр сүбэлэрин түмэнҥин, кыайыыттан кыайыыга тиийиэҕиҥ. Ньыланнас дьон бэйэҥ санааҕыттан атыны этиэхтэрин куттаныахтара. Оччоҕуна, М.Николаев курдук, бэйэҥ эрэ халыыпкар хаалыаҥ. Бэйэҕинээҕэр таһымнаахтар эрэ туһалааҕы сүбэлиэхтэрэ. Эйигин уһултарар кыахтара суох. Бүтэһиктээх быһаарыыны син-биир бэйэҥ эрэ ылынаҕын, кими баҕарар, хаһан баҕарар хамаандаҕыттан ууратар кыахтааххын. Оччоҕуна эрэ республикабытын бүгүн киирбит угаайылаах дьааматыттан хайдах эмит тахсар суолу булуоҥ этэ. Иккис болдьоххор эйигин син-биир олордубаттар. Оччоҕо хамаандаҕыттан бэлэм мэр, президент буолар кыахтаахтар тахсыах этилэр.

Нууччалыы хаһыакка Артур Алексеев «саха оннугар нуучча президенин олордуох этилэр» диэбит. Бу бэйэни сэнэнии буолар. «Пламеннай Артурбут» тыла эрэ Дапсы курдук уус эбит. Ис-дьиҥэ Михаил Николаевтан ырааппатах. Хас да үйэ анараа өртүгэр олорон ааспыт, үөрэҕэ суох Сыраанап курдук өбүгэбит аҥар да атаҕар тиийбэттэр эбит.

Дьэ билинэн Үс Хатыҥ оһуохайын быйыл салайтардылар

1983 сыллаахтан үлэбин уонна олохпун толук ууран 27 сыл республикам туһугар хамнаһа суох энтузиастаатым. Дьэ онтубун мэриялар быйыл өйдөөтүлэр. Ол курдук культура управлениетын начальнига А.Н.Корякина ыҥыран ылан, быйылгы ыһыах оһуохайын салайтарыах буолла. Онон быйыл Үс Хатыҥҥа хаһан да буолбатах үчүгэй оһуохайы тэрийиэхпит. Ол туһуттан улуустартан бастыҥ оһуохайдьыттары ыҥыртыахпыт уонна туох да хаарчаҕа, регламена суох оһуохай эттэриэхпит.

Ксенофонт Уткин сценарийыттан сылтаан онноoҕор Ньурба ыһыаҕын умуннара сыстылар диэн «СГУ» хаһыакка 15.11.91 ыстатыйа бэчээттэммитэ. Ол үрдүнэн кини сценарийынан өр сылларга Дьокуускай ыһыаҕын ыытан кэллилэр. Ол содулугар оһуохайы умулуннара сыстылар. Дьэ ону быйыл көннөрө сатыахпыт.

Оһуохай УЙБААН.

* * *

Как подтверждаются предвидения Ивана Осуохая

17 июня Ил Тумэн утвердил Е.Борисова на должность президента республики. В этот же день в своём интервью Егор Борисов сказал, что назавтра озвучит перестановку основных должностей в руководстве республики. В связи с этим с гордостью могу похвастаться тем, что только я успел опубликовать послание ему

потому, что в отличие от других я был уверен в его утверждении.

Попробуйте перелистать за этот день все публикации СМИ республики, и ничего подобного не найдете, кроме газеты «Туймаада уоттара», где было и опубликовано моё послание.

После победного выбора новый глава, обычно, удалял с основных должностей своих конкурентов. А вот Е.Борисов не удалил своего недавнего конкурента на должность президента Айсена Николаева, назначив его чуть ли не вторым человеком республики – помощником президента. То есть так, как я и посоветовал в своём послании.

Почему я сегодня решил написать по-русски? Потому что не хотел уподобиться тем, кто показывает своим оппонентам кукиш через рукавицу. Ведь делал я упрёк не только якутскоязычным газетам, но ещё более к многочисленным русскоязычным.

В этом же своём послании я напоминал, чтобы Е.Борисов не последовал политике, которую придерживался М.Николаев. Потому что он привёл сельчан к нищенскому существованию. Несмотря на это он назначил М.Николаева своим советником. Тут, я думаю, он поступил вынужденно, по указке сверху: ведь надо было трудоустроить оставшихся без работы экс-президентов Штырова и Николаева.

Так что я продолжаю настаивать доделать то, что должен был реализовать в своё время М.Николаев, по закону. А именно: ввести во всех школах республики предмет по обучению якутского языка, итературы и истории Якутии. Чтобы государственные чиновники знали оба государственных языка: русский и якутский. То есть всего лишь исполнить закон о государственном языке, принятым Ил Тумэном но проигнорированный первым президентом республики из-за неуважения народа, носящего название республики и его законодательного органа Ил Тумэна. О глобальном интернациональном значении языков я опубликовал на русском языке в «Туймаада уоттара» (…) солидную статью на двух полосах.

Во-вторых, прошу выполнить волю первого президента РФ Бориса Ельцина, пославшего из Москвы своего главного специалиста А.А.Смирнова для разрешения моей просьбы о постройке «Дома осуохая» на берегу озера Сайсары (см. документы от 25.12.90, 01.02.91 г. с ходатайством народных депутатов РФ Д.Бубякина, П.Иванова, В.Абрамова).

Нынешний Дом Арчы построен на скорую руку, из досок. Поэтому часто замораживается. Из-за плохой акустики не слышен запев осуохайдитов. Да и то построен не М.Николаевым, а бывшим мэром Якутска И.Михальчуком.

Не Николаев, а я заставил принять Конституцию

Декларация о государственном суверенитете была провозглашена в 1990-м году. Во время предвыборной кампании в конце 1991 года М.Николаев обещал

узаконить (принять) его через Ил Тумэн. Благодаря чему стал президентом. Но в своём новогоднем телеобращении М.Николаев тут же, позабыв своё обещание, сказал: «Суверенитет Якутии (т.е. Конституции) надо принять после принятия Конституции РФ. Ибо, – сказал он, – проживая в составе Российской Федерации, якуты заимеют две родины – Россию и Якутию». После чего М.Николаев улетел на своём самолёте в заграничный вояж в Японию, Южную Корею и Англию.

Возмутившись этим, я провёл просветительскую работу со студентами, а также с лидером русскоязычных депутатов Боткуновым, о чём свидетельствуют видеосюжеты. В результате организовал пикетирование Дома правительства («Сахаада», 25.03.92, 01.04.92, 08.04.92). Испугавшиеся депутаты, воздержавшиеся в течение двух лет, почти единогласно проголосовали за принятие Конституции Якутии. Благодаря чему промышленные улусы чуть ли не утонули в деньгах, получаемых от природных богатств. А в Москве М.Николаева стали принимать чуть ли как главу государства. От чего он возомнил себя до того, что не стал считаться с законодательным органом республики – Ил Тумэном: перестал отчитываться, посещать и выполнять издаваемые им законы.

Чиновники правительства и Ил Тумэна, боясь лишиться своих постов, попав в немилость нового диктатора М.Николаева, единогласно бросились восхвалять его. Будто бы только благодаря ему была принята Конституция, а не благодаря моему ежедневному пикетированию Дома правительства, о чём свидетельствуют мои листовки, розданные депутатам во время пикетирования. На этой листовке прямо написано о М.Николаеве так: «Прогулял в Зарубежье и вернулся, проморгав государственность». Это напоминает побег испуганного Горбачёва из Москвы в Форос, уподобившись в страуса, прячущего голову в песок от страха.

О том, как я организовывал пикеты, собирая студентов с целью принятия Конституции республики до принятия Конституции РФ, опубликована статья («Кыым», 24.04.93). Я предупреждал в переполненном зале КЦ ЯГУ студентов и профессоров (тысячу человек), что, если не примем свою Конституцию до российской, то будем истреблены за антиконституционные деяния. Например, так и произошло в Чечне спустя два года под предлогом «за антиконституционные деяния». Незастрахованные своей Конституцией чеченцы были названы бандитами. Эти мои прогнозы были впоследствии опубликованы в газете «Кыым» (29.09.98). Кроме того, предвидел исход губительной чеченской войны в её самом начале. О чём подтверждает мой плакат (на фото), призывающий президентов образумиться, возместить ущерб Чечне и т.д., то есть то, что произошло потом («Эдэр саас», 01.02.95). Сейчас руководство РФ вливает в Чечню сотни миллиардов рублей для восстановления экономики.

В отличие от целого аппарата ЦК КПСС, его КГБ и ГКЧП, я, опровергнув поговорку «один в поле не воин», добился успеха, заставив депутатов голосовать за принятие Конституции Якутии. В благодарность за это у выхода из Дома правительства с радостью поздравляли меня лидирующие депутаты, вплоть до Процко и Климента Иванова… Об этом свидетельствуют видеосъёмки (они будут сданы в архив).

Посрамленный президент М.Николаев, заревновав мою всенародную славу,

решил присвоить её. Тем самым уподобился «международному академику», лже-председателю общества «Осуохай» (о чём читайте документальную статью («Ил Тумэн», «Двадцать лживых книг учёного Н.Е.Петрова». 27.06.08). С помощью преданных ему подхалимов в республиканских СМИ, интеллигенции, чиновников выпустил толстенные тома книг, написанных то под своим именем, то другими писателями. И все мои достижения в принятии Конституции переписали М.Николаеву, замолчав о его новогоднем телеобращении. Эти книги занимают целую полку в библиотеках республики, а также санатория «Бэс Чагда».

Но люди предпочитают читать нарасхват книги Дмитрия Наумова, пишущего не как зам. председателя правительства, а как рядовой сельчанин. Вот почему посоветовал бы М.Николаеву написать книгу как ветеринар. Но ему нечего писать, так как он не работал по специальности среди народа. Ему проще заставлять других переписывать готовую историю республики из протоколов мероприятий Дома правительства высокопарными словами. Тем самым создавая из себя, подобно Брежневу, бога на Земле. Философствовал он и о процветании Якутии на предстоящие четверть века – до 2025 года. А на самом деле стало известно, что это был грубый плагиат из книги Нурсултана Назарбаева.

Сейчас эти прославления М.Николаева звучат похоронным маршем для вымирающих сельчан Якутии. И хотя на инаугурации Е.Борисова оба экс-президента – Николаев и Штыров – восхваляли друг друга за достигнутые успехи. Но суровая статистика и невооруженным глазом видное бедственное положение сельчан говорят об обратном. Тем не менее, ослеплённые самовосхвалением Николаева сельчане думают, будто бы он заставил Ил Тумэн принять Конституцию Якутии и будто благодаря ему нахлынули миллиарды рублей от природных богатств. Тут любой президент мог бы построить не только медцентр и спортивные сооружения, русские церкви, но и якутские церкви Айыы и каменные Дома Осуохая, чтобы не было обидно местным жителям. Поэтому не зря, когда подходишь к нему с каким-либо значимым для республики вопросом, слышишь от него лишь глупости.

Ведь ещё Герцен, объясняя поражение передовой части русской интеллигенции, писал, что декабристы были страшно далеки от народа. Так же М.Николаев, проживая десятки лет вместе с сотрудниками санатория «Бэс Чагда» в Москве, не знал об их нищенском существовании, пока я, недавно отдохнув там, не опубликовал об этом в «Туймаада уоттара».

Как, сообща, разбогатели Николаев и Михальчук

В 1996 году ревизия ГРУ написала письмо М.Николаеву о привлечении к ответственности И.Михальчука за хищение 603,4 млн. рублей на основании фиктивной отчётности. («ОД», 13.04.06 г.). Несмотря на это М.Николаев, наоборот, назначил И.Михальчука директором Департамента по печати при президенте.

Тем самым оградил его от тюрьмы. Через некоторое время газеты писали, что М.Николаев вошёл в число богатых людей России. Впоследствии, в результате такого обогащения М.Николаева, заместители мэра Михальчука Петров и Николаева были осуждены на 6-8 лет. Оттуда, по законам тюрьмы, мужчины выходят женщинами, а женщины – мужчинами. С какой «благодарностью» вспоминают теперь жертвы Николаева о нём нетрудно догадаться. Также могут думать о своём «боге» сельчане, кормящие своих детей вместо молока и сметаны «рамой», маргарином, фруктами и овощами, начинённых во избежание гниения ядохимикатами. С прибытием железки отравления такими продуктами будут происходить в массовом порядке.

«Российская газета» (08.09.93) напечатала такое высказывание М.Николаева: «Не хочу преувеличивать, но многие семьи держат по 10 и более коров. А если учесть, что каждая стоит не одну сотню тысяч, то у нас достаточно много миллионеров». Этим самым вызвал зависть таких националистов, как Жириновский. Вот почему Госдума приняла такие законы, что Якутия теперь осталась без природных богатств и даже пастбищных лугов. Сельчане теперь без разрешения Москвы не имеют права косить сено, охотиться, рыбачить по своим обычаям, как раньше. В результате сейчас в якутских сёлах эти «миллионеры» не пьют даже своё молоко, так как сдают государству, чтобы пропитаться и оплачивать за учёбу детей, купить дрова и т.д.

Как выдвиженцы Николаева управляют республикой?

26 августа 1989 года проходил I съезд народов РС(Я), который прошёл под председательством зам. Председателя правительства Е.Г.Егорова. Он не давал выступать демократам и прогрессивным общественным деятелям. Как бывший номенклатурный партократ, он разрешал выступать проверенным людям прежнего режима. Возмутившись этим, учитель А.Уаров (а нынче один из лидирующих депутатов Ил Тумэна) пытаясь добраться до трибуны, споткнулся и на виду у всех сильно ударился о пол. А такие скромные учёные, как декан филологического факультета ЯГУ Г.Г.Филиппов, так и напрасно просидел два дня с поднятыми руками. Поэтому из делегатов кто-то (видимо, русский) дал в президиум съезда следующее стихотворение.

Егорову Ивану Александровичу
Ах Иван ты, Иван
Вот уж Русский дурак
Разве можно гореть
Кипятиться вот так.
Ты во всём, дорогой
Поразительно прав,
Не приемлем у нас

Норовистый твой нрав.
Ох, якутская кровь
Вместе с русской душой,
Ты воюешь за новь
В перестройке большой!
Не гори и остынь
Успокойся мой друг,
Все с улыбкой тебя
Принимают вокруг.
Прийдёт время и
Выступишь ты
Пред народом
Не кончится всё
Завершающим годом.
Так сними же с души
Ты своей огорченье
И прийми от меня
Для тебя поздравленье.
26.08.89 г.

Если кто узнает его подпись, прошу написать в газету «ТУо» или может сам отзовётся?

А как провёл в 1994 году «Ассамблею народов Якутии» В.Штыров? Об этом почитайте мою статью («Сахаада», 19.05.94). Там вы узнаете, как я заранее, за 6 лет до его президенства предупреждал, каким же будет этот В.Штыров, захотевший ещё тогда запретить всё якутское и создать идеальные условия только русской общине, обещав выдать ей 60 млн. рублей и помещение… Что и выполнил впоследствии. Все эти годы председатель русской общины Медведева находилась при власти как советник. А я, будучи первым оппозиционером КПСС и организатором демократических движений в Якутии, ни разу не был допущен на приём ни одному из президентов. И это несмотря на то, что на их выборной кампании я агитировал, разъезжая вплоть до северных улусов за счёт своих средств.

Нынешний президент, постеснявшись своего якутского, не удостоил посетить хотя бы минут 30 на открытие ысыаха. Жёлтый народ с удовольствием приветствовал бы как чернокожие во всём мире своего Обаму. Но новоиспечённый, видимо, последовал злонамеренному совету Михаил Николаева, чтобы противопоставить Борисова народу. На фоне этого будут вспоминать Николаева ещё пуще, умиляясь его слащавыми речами на ысыахах. Вот почему, теперь уже не занятый беспокойными обязанностями президента, Николаев умышленно не посетил Yс Хатынский ысыах.

Бывший вице-президент Е.Михайлова стала тоже совсем русской. Она даже решила игнорировать национальный праздник, ставший фактически республиканским. Вдобавок она противопоставила себя коллективу университета, организовав ысыах университета в день проведения Ус Хатынского ысыаха.

Таким образом новоиспеченный федеральный ректор постаралась казаться не только русской, но и местной железной Тэтчером. Преподаватели и сотрудники университета, боясь лишиться работы, вынуждены были идти на личный ысыах Исаевны, где изображали улыбку при плохой игре. Отсюда становится ясным, что уничтожение якутской нации отныне начнётся с университета. Пророчество якутского аксакала Багдарыына Сүлбэ сошлось с моим пророчеством о малограмотных депутатах, хотя имеющих много образований, типа голомарёвых.

Но со временем история расставит всех по своим местам, кого в забытье, а кого возродят. Например, после 27-летнего преследования властей, наконец-то, меня вспомнили. Так, на ысыахе Үс Хатыҥ-2010 народ сам организовал приз имени Ивана ОСУОХАЯ. И запевалы осуохая дружно восхваляли меня хором на просторах величавой долины Туймаада. Это напомнило времена двадцатилетней давности, когда на республиканском молодёжном ысыахе, организованном в центре Якутска всенародно подпевали хвалебные стихи обо мне.

В то время самый лучший осуохайдит республики, аксакал из Сунтара Моисей Иванов запевал обо мне следующими словами:, «В былые непростые времена запрещали осуохай, но наш Иван, не испугавшись властей, стал возрождать осуохай. А когда пришли арестовать, убежавл в Москву, где и добился разрешения осуохая. Вот почему, – запевал он, – весь якутский народ заплясал в дружном хороводе, за что от имени сунтарцев преклоняюсь перед Иваном, чтоб слава о нём дошла аж до самых славных стен Кремля…».

Приглашённый мной из Нюрбы на ысыах Үс Хатыҥа С.С.Егоров, победив на конкурсе запевал, получил приз – огромный плазменный телевизор ценой 120 тысяч рублей. Приз был вручён под рукоплесканием тысяч людей на главном стадионе Үс Хатыҥа.

Бывшие большие чины, убедившись, что я никакой не стукач КГБ, стали общаться со мной, заранее попросив меня не озвучивать их фамилий в моих публикациях. Так, один заслуженный юрист два дня искал меня по просторной территории Үс Хатыҥа. Но кого бы ни спрашивал, никто толком не мог указать, где же находится тюсюлгэ осуохая. Только на второй день он нашёл меня, разговаривающим с бывшим лидером сунтарского землячества. Когда он обучался в ЯГУ в конце 80- годов я, ночуя в общежитиях Сергеляха, после дискотеки проводил осуохай при закрытых дверях. Так боязно было. С тех пор он общается со мной уважительно. Они оба, а также ветеран Минфина А.Г.Кондратьева просили меня убедить властей, чтобы тюсюлгэ осуохая на Үс Хатыҥе переместили в центральное, на видное место.

Если выдвиженцы Николаева по линии культуры работают так, чтобы основную культуру якутов осуохай вытесняют на ысыахе спартакиадой, то как ведётся экономическая политика рассудите сами хотя бы из статьи «Кыыма» (19.08.90), где написано, что за один год в Китай из Якутии побывало 124 делегаций. В таком случае за 22 года сколько денег ушло на эти поездки?

В результате сами китайцы стали заселяться в наших областях и кормить нас отравленными фруктами, о чём с ужасом показывало этим летом центральное телевидение из Москвы. Выходит, опять-же из-за политики М.Николаева: теперь

уже возникла угроза для жизни населения всей РФ.

Тут невольно задумаешься, если вместо М.Николаева начал бы управлять Якутией И.Черов, Е.Ларионов или В.Филиппов, то жили бы припеваючи в обновлённом ещё более мощном Союзе, чем бывший СССР.

Быйыл, хайа мунун, Үс Хатынна ыһыах бэркэ барда

Ол биричиинэтэ оһуохай жюритыттан 20-чэ сыл устата председателлээбит В.В.Илларионов диэн тыл учуонайын хайа мунун туораппыттарыгар сытар. Кини араас махинацияны оноpор баҕаттан оһуохай этээччилэри сүүрбэччэ мүнүүтэнэн хааччахтаан этиттэрэрэ. Дьиҥинэн буоллаҕына итиччэ кылгас бириэмэҕэ ханнык баҕарар оһуохайдьыта да суох киһи бэлэм хоһоону нойосуус үөрэтэн этиэн сөп.

Оттон дьиҥнээх оһуохайдьыт сүүрбэччэ мүнүүтэҕэ саҥа аһыллар эрэ кэмэ. Сорохтор күн анара оһуохай эттэхтэринэ дьэ киэһэ эбэтэр ыһыах түүнүгэр аһыллан туруктарыгар киирэн этээччилэр.

Быйыл оһуохайы сүүрбэччэ сыл тухары туруорсаммын дьэ хааччаҕа суох эттэрэллэрин ситистим. Ол үчүгэй түмүктэннэ. Холобур, урукку дьылларга хааччахха эттэрэллэрин иһин, эбиэт кэнниттэн саҕалаабыт күрэхтэрэ киэһэ 5-6 чааска бүтэн хаалара. Оттон быйыл киэһэ 11 чааска диэри оһуохайдаабыттара. Түүнүгэр туман түспүтэ, ый тахсыбыта даҕаны, оһуохайынан үлүһүйбүт дьон кыһаллыбатахтара. Туман ортотугар оһуохайдыы сылдьар дьону видеоҕа быйыл дьэ түһэрдим. Онноoҕор финансист А.Николаев, модельер Августина Филиппова курдук биллэр дьоннор кэргэттэринээн кэлэн оһуохайдыы сылдьалларыттан саха ааттаахтар санаалара көтөҕүллэн туран оһуохайдаатылар.

Иккиһинэн, улуустартан биллэр оһуохайдьыттары ыныран ыһыаҕы сонурҕаппыттарыгар сытар. Ол курдук Ньурбаттан С.С.Егоров күрэххэ бастаата. Кини автомашинаҕа барбах тиийбэт сыаналаах плазменнай телевизоры ылла. Онтун экрана массыынаҕа баппакка, үөһэтигэр куруустаабыттара. «Экрана дьиэлэрин истиэнэтин анарын ылыыһы», – диэччилэр кытары бааллара. Сорохтор Егоров диэн фамилиялааҕын иһин «Оһуохай Уйбаан уруутун ынырбыта буолуо, ол иһин жюрилар киниттэн куттанан анаатахтара», – диэн хоп-сип тарҕата сатаабыттар. Ону баара Ньурбаҕа олорор Сергей Зверев уруута Холуочук Дьөгүөр диэн биллэр оһуохайдьыт фамилията эмиэ Егоров диэн эбээт. Эбиитин 1988 сыллаахха Ньурбаҕа сарсыныгар буолуохтаах ыһыахтарыгар олох бэлэмнэммэккэ олороллорун иһин кыһыйаммын, уон бастыҥ оһуохайдьыттарын Сунтаар ыһыаҕар күрэппитим. С.С.Егоров олор истэригэр кытта барсыбыта. Онно тиийэн Сунтаар ыһыаҕар Ньурба ааттаах этээччитэ Ньукутта бастаабыта. Оттон оччолорго эдэркээн сылдьар С.С.Егоров иккис миэстэни ылбыта. Ол иһин буоллаҕа, жюрилар төһө даҕаны миигин кытыннарбакка эрэ бэйэлэрэ балаҕаннарыгар хатанан олорон быһаарбыттарын үрдүнэн, киниэхэ бастакы миэстэни биэрдэхтэрэ.

Республиканскай ыһыах үөскүүрүгэр Уйбаан оруола

1988 с-ха Ньурбаҕа тийбитим сарсын буолуохтаах ыһыахтарыгар тугу да оҥорботохтор-бэлэмнэммэтэхтэр этэ. Онтон хомойоммун Ньурба уон бастыҥ оһуохайдьыттарын кучуйан Сунтаар ыһыаҕар Ракетанан илдьэ барбытым. Онтум Сунтаар ыһыаҕын олус киэргэтпитин махтанан бэчээттээбиттэрэ («Забота-Арчы».28.10.04). Оттон ол дьыл ньурбалар ыһыахтарыгар үчүгэй оһуохайдьыта суох буолан саакка барбыттара. Кэһэйэн Ньурба баһылыга эһиил буолуохтаах ыһыаҕар сылы быһа бэлэмнэммитэ. Итини Культура министерствота билэ охсон, ньурбалар бэлэмнэрин туһанан 1989 сыллаахха республиканскай ыһыаҕы тэрийэн турардаах.

Оттон Дьокуускайга маҥнайгы ыһыах 1990 сыллаахха ипподромҥа тэриллибитэ. Оччолорго куорат культуратын начальнигынан Ольга Харайбатова үлэлээбитэ. Ыһыах тэрээһинэ сүрдээх түбүктээҕиттэн илистибитэ. Ол иһин 1991 сыллааҕы ыһыаҕы хайдах тэрийэбит диэн «Оһуохай» общество тиийбитигэр «Бэйэҕит тэрийиҥ», – диэн баран уоппуска ылан күрэммитэ.

Сэлээннэһии буолбутугар ыһыах спортивнай өртүн куорат спордун үлэһиттэригэр, ырыа-үҥкүү өртүн куорат культуратын үлэһиттэригэр, оттон оһуохайдьыттары тыл учуонайдарыгар В.В.Илларионовка, Н.Е.Петровка сүктэрбиттэрэ. Бу курдук коллегиальнай салалталаах ыһыахха ким даҕаны тус эппиэттээбэт буолан, спортивнай өртө кэлтэччи баһыйан тахсыбыта. Онон ыһыахпыт кэлтэччи спартакиадаҕа кубулуйан барбыта. Оттон түүҥҥү өртүгэр оһуохай оннугар дискотекаҕа, арыгылаах гулянкаҕа кубулуйбута. Оһуохай үтүрүллэн, күнүс эрэ аҕыйах чааска барар буолбута. Онон Дьокуускай ыһыаҕа сүүһүнэн тыһыынча дьонуттан 50-200 эрэ киһини оһуохайдатар буолбута. Ол үгэскэ кубулуйбутун улуустар ыһыахтара үтүктэннэр оһуохайдарын буксутан кээстилэр. Дьэ уонна сүүрбэ сыл туххары тоҕо оһуохайбыт сайдан испэтий диэн мунаархыыллар.

Ыһыахха маннык олохсуйан хаалбыт токурутууну ыллыҥ да уларытар ыарахаттардааҕа. Онон ыһыах түбүктээх үлэлиттэн атаҕынан куоппут Ольга Харайбатова оннугар кэлбит Антонида Николаевна Корякина баһа-атаҕа биллибэт үлэҕэ төбөтүнэн түспүтэ. Күнүстэри-түүннэри аанньа утуйбакка 18 сыл тухары ыһыаҕы тэрийэн кэллэ. Эдэркээн кыыс эрдэҕинээҕи доруобуйатын харса суох үлэҕэ бараата. Ол иһин буоллаҕа, быйыл ыһыах саҕаланар күнүгэр балыыһаҕа киирэн хаалбыт. Ол да буоллар, бэлэмнээбитэ бэрт буолан ыһыах бэркэ барда.

Сүүһүнэн тыһыынча дьон Үс Хатыҥ уйаара-кэйээрэ биллибэт киэҥ далайыгар дьаарбайа сылдьан сүҥкэннээх элбэх тутуулар кэккэлэһэн, кэрэлэһэн туралларын көрө-көрө: хайдах эрэ Орто Азияҕа Самарканд дьэрэкээн тутууларын санатар курдук», – дэһэ-дэһэ, сөҕөллөр-махтайаллар. Бу барыта Антонида Корякина уонна Үс Хатыҥ этнографическай комплекс директора, биллиилээх этнограф Вильям Фёдорович Яковлев иккиэн тапсан үлэлээн, ситистилэр. Ити курдук баһа атаҕа биллибэт, саахымат курдук иилиллэҕэс түбүк үлэлээх культура управлениетын

А.Н.Корякина урукку комсомольскай хатарыылаах буолан, кыайыылаахтык салайа сылдьар.

Оһуохайга улуустаһыы силиһэ-мутуга кыайтарбат

Хамнастаах үлэбин бырабыланан туран 27 сыл тухары оһуохайы сөргүтэн кэллим. Ол устатыгар сүүһүнэн оһуохайдьыт сыаналаах бириистэри ылла, араас гастролларга сырытта. Ол үрдүнэн миэхэ махтанар оннугар төттөрүтүн куһаҕаны оҥороччулар бааллар. Холобур, Сунтаартан төрүттээхтэр аҕа саастаах Н.Е.Тимофеев, эдэр киһи Д.Иванов курдук оһуохайдьыттар сөргүппүт оһуохайбар автомашина курдук бириэмийэҕэ тиксибиттэрэ. Ол үрдүнэн учуонай Н.Е.Петров улуустаһыытыгар кыттан, миигин утары куоластаабыттара. Ол түмүгэр тэрийбит «Оһуохай» обществом салалтатыттан туораппыттара («Кыым», 10.04.98, «Кворума суох мунньах»). Ол да буоллар атын дьон мин туспунан оһуохай хоһуйан эппиттэрэ быйыл эрэ буолбатах. Ол курдук 20-чэ сыллааҕыта кытта эппиттэрин оччолорго былаастар уонна бэрт былдьаһааччы учуонайдар күнүүлэрэ өссө сүрдэниэ диэн бэчээттэппэтэҕим. Билигин урут ким да кыайбатах дьоннорун көстөн турар кырдьыгынан дьэ саралаатым («Ил Түмэн», 27.06.08, «Фальшивые книжки»). Онон дьэ эһиги истиигитигэр (видео-архивка туттарыаҕым) М.О.Иванов 1991 сыллаахха ыччат ыһыаҕар маннык хоһуйбутун бэчээттэтэбин.

Эттээх акка бэриллибэт
Эһээкэйдээх оонньууну
Энээрдэһэн тураҥныт
Убай киһигит салайбыт
Оһуохайдаан Уйбаанчык
Эрэй бөҕөнү эрэйдэнэн
Туруорсуу бөҕөнү хоһулайан
Аанныыр дойдум иэнигэр
Дарбаанаахтык аатырда
Орто дойдум иэнигэр
Охсоруктуур куолакалаах
Улууканнаах Москуба
Куораттарынан чиэстээхтээн
Горбачёвка туруорсан
Эйэлээх көнүл ылан дьэ
Самнан биэрбэт саргылаах
Уунан тиийбэт өрөгөйдөөх
Саха омук дьоннорун
Өбүгэттэн төрүттээх
Үтүөкэннээх үҥкүүтүн
Көнүллэрин дьэ ылан

Күннээх халлаан анныгар
Көрүлүү-ылыы сылдьабыт.
Убай норуот культура
Охсуулардаах бириэмэтигэр
Оччугуйкаан уҥуохтаах
Оһуохайдаан ааттаммыт
Уйбааныктыыр уолчааным
Оройуонум киинигэр
Пааркатаыгар кэлэн дьэ
Оһуохайдаах оонньууну
Оройуттан туппалаан
Ыһыаҕынан ыһыахтанан
Махталлаахый оонньууну
Салайа тутан сөргүтэн
Дойдум киинин иэнигэр
Үҥсэн-харсан олохтоон
Күннээх бүгүн бириэмэҕэ
Салгыбакка үлэлээн
Тиийэн кэлбит үөрүүбүн
Тобуктардаах сүһүөхпэр
Бокуйаахтаан сүгүрүйэн
Сунтаарыгым оройуонун
Уопсайыттан махтанан
Саха тыллаах аатыттан
Салгыбакка үлэлээҥҥин
Уопсайынан биллэринэн
Эрдэһиннээх бириэмэтин
Энчирэппэт чиэһигэр
Саха бастыҥ оонньуутун
Энээритэ туойтаран
Күннээх бүгүҥҥэ диэритин
Чэчирээхтээн кэлбитин
Махтаныахпын баҕардым…

Бу маны төһө даҕаны Моисей тута хоһуйдар, хатыламмат баай тыллаах бэртээхэй хоһоон. Ол эрээри суруллубут оһуохай тыла киһиэхэ күүстээхтик иҥэн киирбэт эбит. Оттон Моисей айаҕыттан тыыннаах мелодиянан төрөөн тахсар тыллар олох атыннык иһиллэллэр. Ол курдук хас биирдии тылын кэтэспит курдук хабан ылан, үтүктүбүккүн билбэккэ хаалаҕын. Онуоха эбии дьон өрө көтөҕүллэн, туттан-хаптан, биир тэҥник хамнанан кылыһахтаах оһуохайы күөрэччи үтүктэн ньиргитэн иһэллэрэ итини өссө күүһүрдэн олох туспа көстүү буолар. Маннык оһуохай ханнык баҕарар киһини абылыыр, долгутар. Бэл омуктар сөбүлүүллэр эбит. Холобур, 1991 сыллаахха маҥнайгы ыччат Республиканскай ыһыаҕын тэрийбитим. Ону видео-киинэҕэ устубутум үс чаас устата көстөр. Ол киинэттэн быһа тардыыны өрдөөҕүтэ телевизорынан көрдөрбүттээҕим. Ону нууччалар

хайҕаан («РС» хаһыат, 19.01.94) суруйбуттара (көр ксерокопияны).

Итинник хайгыыр буоллахтарына Моисей босхо оһуохайа Россия аатырбыт Пятницкай хамнаска үлэлиир хорунааҕар даҕаны ордук эбит. Дэлэҕэ даҕаны 1987 сыллаахха Сунтаар ыһыаҕар күүлэйдии кэлбит омукатр уонна Союз аатырбыт артыыһа Евгений Матвеев, биллэр ырыаһыт Рюмина оһуохайдьыттар күнүстэри-түүннэри энэлитэ туойалларын истэн, сүрдээҕин соһуйуохтара дуо? Кинилэр куоластара күүстээҕин, музыкальнайын саха тылын билбэт да буолаллар, өйдөөннөр видео-камерабар хайҕаан бөҕө интервью биэрбиттэрэ. Ону арыаллыы сылдьар ССКП Обкомун секретара А.А.Попов, республика Үрдүкү Сэбиэтигэр председателлээбит Овчинникова уо.д.а. истэ сылдьалларын ити видео-киинэбиттэн көрүөххүтүн сөп.

Оһуохайбыт итинник ханнык баҕарар киһини абылыыр, долгутар эбит. Ол аата Моисей Иванов Алла Пугачёватааҕар даҕаны ордук эбит. Ону кини үлүһүтүүлээхтик энэлитэн туойан ыллыырын иһиттэххитинэ өйдүөххүт. Алла бэлэми ыллыыр, оттон Моисей бэйэтэ хоһуйар. Кини уус тыллаах хоһооннорун оннооҕор Россия ханнык даҕаны поэттара, ырыаһыттара кыайан хоһуйуохтара суоҕа. Ол иһин даҕаны Ил Түмэн депутата Алексеев, Айылҕа харыстабылын министринэн үлэлии сылдьан, Кырбасов, Уаров курдук үрдүк дуонастаахтары кытта Моисей түһүлгэтигэр киирэн, кини сирэйиттэн-хараҕыттан харахтарын араарбакка сылдьан чааһы-чааһынан үлүһүйэн туран ойбуттар-көппүттэр эбит. Ону эмиэ ити видео-киинэбиттэн көрөн итэҕэйиэххит.

Нуучча авторитеттарыгар үөрэҕэ суох саха оҕонньотторун тэҥниирэ тоҕо сүрэй, наһаалата диэхтэрин сөп. Ону баара тоҕо баары-баарынан кэпсиир сатамматый? 370 сыл тухары баттабылга олорон бэйэбитин сэнэнэргэ эрэ үөрэммит эбиппит. Бэл, гражданскай сэрии саҕана олохтоох үөһэ былаастарбыт аатырбыт Каландарашвили сэбилэниилээх күүһүн аҕалан, бэйэбитин үрүө-тараа тутуо диэн, куттанан өлөрбүттэр эбит. Дьэ уонна күрүө намыһахтыы кэнэн саха дьоно өлөрбүттэрин курдук оҥорон, бэрт элбэх саханы дьакыйбыттара. Ону сахалар билбэтэх-көрбөтөх буола сылдьыбыттарын, хата соторутааҕыта нуучча тележурналиһа Андрей И быктаран, сэгэппитигэр эрэ соһуйан хааллыбыт.

Дьэ онон итинник талааннаах оҕонньотторбутун сыаналаабакка, бөххө-сыыска тэпсэ сылдьарбытын тохтотуохха. Холобурга, ССКП Обкомугар секретардыы сылдьыбыт И.О.Пахомов 70 сааспын туолар юбилейбар эҕэрдэлиир тылыгар маннык эппитин санатабын: «Урут Сунтаарбытыгар да биллибэккэ сылдьар Моисей Иванову Оһуохай Уйбаан Дьокуускайга ыҥыран, республика үрдүнэн кинини аатырта…». Дьэ кырдьык, Сунтаар культуратын салайар И.Ф.Васильев оһуохайдьыт буолан бэйэтин баһыйар этээччилэри чорботумаары, ханна да быктарбакка олорбута. Ол иһин даҕаны билигин СГУ-га үөрэнэ сылдьар эдэр поэт сахабыт тылын театрга бэлиэтиир киэһэҕэ сценаттан: «Биир саха тахсаары гыннаҕына, биэс саха саба түһэр», – диэн хомолтолоох хоһоонун аахпыта.

Ити 22 сыллаағыта оһуохайы аһара сайыннаран эрдэхпинэ былаастар миигин туораппыттарын санатар. Тэрийбит «Оһуохай» общественбар сунтаардар ахсааннара 80 %-ҥа тиийэрэ. Ону туһанан улуустаһыыны күөртээн Ньурба киһитин – миигин утары куоластаппыттара уонна КГБ урдуһун Н.Е.Петрову

«саха тылын доктора, биир дойдулааххыт, оһуохайдьыт» дии-дии «Оһуохай» обществотыгар переворот тэрийэн, кинини салайааччынан олордубуттара. Онтон ыла болуоссаттарга ыччат оһуохайа тохтообута.

Өскө Хомус Уйбаан курдук бэрт былдьаспакка, таһыттан сылдьан учуонай киһи быһыытынан көмөлөспүтэ буоллар, оһуохайбыт аан дойду шедевригэр киириэхтээх этэ. Эбиитин уруккубут курдук Дьокуускай болуоссаттарыгар нэдиэлэ аайы түөртэ тыһыынчанан ыччат оһуохайдаан, тылын өһөн-сайыннаран сахатын экологиятыгар сөтүөлээн, үөрэн-көтөн ойо-тэбэ сылдьыа этэ.

Оттон Моисейы мин 1987 сыллаахха Сунтаар ыһыаҕар тиийэн булбутум. Кинини ыһыах оһуохайыгар кытыннарымаары куоталаһар сылгылары баайааччынан сылын аайы аныыллар эбит. Онон ыһыах түүнүгэр кэлэн оһуохай этэр эбит. Ону мин таба тутан, «сунтаардар бастыҥ оһуохайдьыттара бу сылдьар эбит» диэн аадырыһын сурунан ылбытым. Онтум Сунтаартан ыраах, түгэх нэһилиэккэ – Тойбохой Дьаарханыгар сылгыһыттыыр эбит.

Өскөтүн С.Зверев курдук оҕолорун, сүөһүлэрин көрбөккө күүлэй барбыта буоллар, оһуохайынан аатырыах киһи хаалбыт эбит. Миигин даҕаны, 1987 сыллаахха 53 саастаах да буолларбын, кыргыттар сырсар этилэр. Ленинградка үөрэнэ сылдьар, маҥан бүрүүкэлээх, бааһынайдыҥы төгүрүк сирэйдээх кыыс Сунтаар ыһыаҕар миигин көрсөн: «Таанцыга барыах», – диэн сырса сылдьан хаайбыта. Ону биир эмит үчүгэй оһуохайдьыты истибэккэ, видеоҕа түһэрбэккэ көтүтэн кэбиһиэм диэн, барсыбатаҕым. Мария диэн олох нуучча көрүҥнээх красавица кыыстыын билсибитим даҕаны эмиэ үчүгэй оһуохайдьыты көтүтүөм диэн сырсыбатаҕым. Билигин үрдүк үөрэхтээх уоллаах, аатырар «Домисолька» диэн оҕо ансамблын салайар сурахтаах. Ыһыах иккис күнүгэр Элгээйигэ 10-ус кылааска тахсыбыт Никифорова Виктория Васильевна диэн эмиэ ыраас хааннаах, кыраһыабай кыыстыын билсибитим. Киһиргиир диэхтэрэ диэммин хаартыскаҕа сиэттиһэн туран түспүппүтүн кинигэбэр киллэрэбин. Ону көрөн билигин Эльгээйи детсадыгар сэбиэдиссэйдиир төрөппүт кыыһым Лена: «Хайа бу мин подругабынаан хаартыскаҕа түспүккүн дии!», – диэн соһуйбута. Билигин ити кыыс Элгээйигэ оҕолонон, ыал ийэтэ буолан олорор сурахтаах.

Өскө онно ити эдэркээн кыыстыын Сунтаар хойуу ойуурдаах пааркатыгар барсан хаалбытым буоллар, олохпор биир умнуллубат түгэн буолан сылдьыа этэ. Ол эрээри, Моисей Иванов курдук үтүөкэннээх оһуохайдьыты булан, видеоҕа устан хаалларбатаҕым буоллар, саха омугум видео-фондатыгар кини оһуохайа Сергей Зверев гиэнин курдук киирбэккэ хаалыа этэ. Ол норуоппар улахан ночооттоох буолуо этэ. Онон бэйэм эгоистыы санаам хоппотоҕуттан астынабын эрэ. Ити ахтыталаабыт кыргыттарым билигин эдэр ыал ийэлэрэ буоллахтара. Бу ыстатыйабын аахтахтарына бэйэлэрин биллэрэн бу хаһыат аадырыһынан суруйаллара буоллар диэн, хаартыскалаах эҕэрдэлэрин кэтэһэбин.

Киинэ ветерана Жараев Дьокуускайдааҕы «Оһуохай» общество этээччилэрин уонча сыллааҕыта видеоҕа түһэрэн архивка туттарбыта. Ол онтугар оһуохай этээччилэри барыларын аҥар кырыытыттан түһэрбитэ – үчүгэй буоллун, куһаҕан буоллун. Дьэ ону история бэйэтэ быһаарыаҕа, мин түһэриим дуу, киниэнэ дуу үчүгэйин. 15 сыллааҕыта Нам I Хомустааҕын учуутала оһуохай туһунан киинэбин

көрөн баран: «Оскуолаҕа оҕолору оһуохайга үөрэтэргэ бэртээхэй даҕаны пособие буолуо эбит», – диэн баҕара хаалбыта. Онон бу мин киинэлэрбин сааһылаан, диискэҕэ түһэрэн үйэтитиэххэ баар эбит. Ол ханнык эмит баай коммерсант өйдөөн, спонсордаатаҕына эрэ кыаллыан сөп.

Оһуохайдьыттары истээри хотуттан көтөн кэлбит

Хаһыатынан Бүлүү сүнньүгэр баар улуустартан оһуохайдьыттары ыҥыртаабыппын республика дьоно бары сэргээбит. Ол курдук, 1993 сыллаахха Булуҥ улууһугар ГУП (уруккутунан «Бороҕон» совхоз) директора Пётр Бурцев миигин ыһыахтарыгар ыҥыран турардаах. Аан дойду ветераннарыгар көҥүл туструуга уонна самбоҕа сэттэ төгүл чемпионнаабыт В.Д.Данилов диэн оһуохайдьыты илдьэ барбытым. Онно кини ыһыахха кэлбит күүстээх спортсменнары барыларын кытта тустан, кими да киһилээбэтэҕэ. Ону таһынан күн аайы кулууупка, оскуолаҕа дьону оһуохайга, олоҥхоҕо үөрэтэлээбитэ. Кини билигин бэчээттэнэн тахсыбыт «Бүдүрүйэри билбэтэх бороҥ тураҕас аттаах Батыйа бэрт бухатыыр» олоҥхотун оччолортон суруйа сылдьара.

1991 сыллаахха үс күн устата тэрийбит бастакы республиканскай ыччатым ыһыаҕын видеоҕа түһэрбиппин онно хаалларан кэлбитим. Онтум үс чаас устата барар уһун киинэ. Дьэ ону кыһын устата күннэрэ тахсыбат хараҥа дойдуга сотору-сотору кулууптарыгар мустан көрөн, дойдуларын ахтылҕанын таһааралларын эбит. Тоҕо диэтэххэ бу совхоз олохтоохторун өбүгэлэрэ былыр Уус-Алданҥа быр-бааччы олорбуттар. Кэлин нууччалар кэлбиттэр. Кинилэр баттабылларын тулуйбакка, сорохтор сүөһүлэрин үүрбүтүнэн хоту диэки күрээбиттэр. Булуҥ улууһугар Хотугу муустаах муораҕа тиийэн иҥнибиттэр. Онно олохсуйан, сүөһүлэрин таһынан табанан кытта дьарыктанар буолбуттар. Дойдуларын аатын умнумаары олохсуйбут дэриэбинэлэрин уонна совхозтарын «Бороҕон» диэн ааттаабыттар.

1993 сыллаахха 5-6 тыһыынча табалаах буоллахтарына, билигин икки төгүл элбээбит. Урукку эдэркээн директордара Бурцев оччолорго элбэх оҕолооҕо. Олоро билигин сорохторо үөрэҕи бүтэрэн, кэргэннэнэн, оҕолонон ыал бэрдэ буолан олороллор эбит. Оттон Пётр бэйэтэ тыа уонна норуот хаһаайыстыбатын үтүөлээх ааттарын хотуулаахтык үлэлээн ылаттаабыт. 17 сыл устата оһуохай туһунан видео-киинэбин курууk көрбүт буолан, ким үчүгэйдик-куһаҕанныk этэрин эндэппэккэ араарар буолбут. Онон киинэбэр устубут бастыҥ оһуохайдьыттарбын истээри Дьокуускай Үс Хатыҥ ыһыаҕар көтөн кэлбит. Ону баара оҕонньотторбут кырдьан кэлбэтэхтэриттэн сүрдээҕин хомойбута. Ол иһин үс күн устата дьиэтигэр миигин ыҥыран Сунтаар, Ньурба, Үөһээ-Бүлүү оһуохайдьыттарын истэн баран, бу күннэргэ дойдутугар Тиксиигэ көтөн хаалла. «Совхозпар тиийэн ыһыах тэрийиэхтээхпин», – диэбитэ, онтугар миигин ыҥыра сатаабыта даҕаны, бокуойа суох буолан барсыбатым. «Үчүгэй оһуохайдьыттар бааллар, хата олортон илдьэ бар», – диэбиппин наадыйбата. Арааһа, били видео-киинэбин көрөннөр

◇◇◇

буолуо, бэйэтин уонна кинини баһыйар талааннаах, дьиҥнээх оһуохайдьыттары улуустартан ыҥыртыырбын оччолорго «Оһуохай» түмсүү салайааччыта, наука доктора Н.Е.Петров сөбүлээбэт этэ. Оттон Арсен Зверев оһуохай туһунан телепередачаны ыытааччы эрээри, 25 сыл тухары миигин биирдэ да эфиригэр таһаарбатаҕа. Онтон биир дойдулааҕын Н.Е.Петрову сотору-сотору көрдөрөрө. Ол иһин буоллаҕа, земляктара Сунтаар улууһун биир бюастыҥ оһуохайдьыта, үрдүк үөрэхтээх учуутал, оһуохай туһунан кинигэ автора Иннокентий Никитич Васильев 1993 сыллаахха Дьокуускайга кэлэн ыһыахха кинини саралаан маннык тыллаах оһуохай этэн турар:

Уруккулуур дьылларга
Тойуктары – оһуохайы
Тэйитэ тыытан кээспиттэр
Онтон туран эккирэтэн
Кэннэ кэлин сылларга
Утуйар уутун умҥубут
Отуччалыыр улууска
Оһуохайдаах тойугу
Уйулҕатын хамнатан
Уруйдаахтаан дьэ кэлбит
Оһуохайдыыр Уйбааҥҥа
Уруй-айхал эттэххэ
Олуонатын билбэппин.
Итинтэн бэттэх сэгэрдээр
Үстүүр саха оонньуута
Бэһиэлэйдээх эһиэхэй
Оһуохайдыыр оонньуубут
Олохтонон барбыта.
Үстүүр саха хааныгар
Үһуктубута диэтэххэ
Мөккүһүүгэ барбатын
Бигэргэтэн этэбин.
Онтон кэлин өртүгэр
Ордуктуура чорботон
Петровтыыр убайбыт
Бүөлүү түһэн кээспитэ.
Аҥаардастыы даҕаны
Аатыраары гынаары
Аанныыр дойдум үрдүгэр
Аҕастары саастардаах
Атыырдыыра оҕустуу
Айаатаата сэгэрдээр,
Тоҕуһуктуур саастардаах
Быаларга киирбэтэх

Өтөр Батыр кэриэтэ
Наһаалаата доҕоттоор!

Улуустартан кэлбит биллэр оһуохайдьыттар Сунтаар землячествотын ыһыаҕын төрүттээбит Ариан оҕонньор Дьокуускайдааҕы «Оһуохай» общество чилиэннэрэ аһаҕастык күлэ сылдьан, оттон тележурналист Арсен Зверев уонна учуонай В.В.Илларионов сирэйдэрин кистии сылдьан бу оһуохайы үтүктүбүттэрэ. Ону эмиэ кэлин кинохранилищеттан көрүөххүтүн сөп.

Тоҕо эрэ миигин утарааччылар Сунтаар учуонайдара Н.Е.Петров уонна В.В.Илларионов эрэ. Оттон көмүскээччилэр элбэх эрээри, эмиэ сунтаардар. Төһө да учуонай буолбатах эрээрилэр оһуохайдьыт, авторитеттаах дьон. Холобур, быйыл Үс Хатыҥ ыһыаҕар миигин оһуохайыгар хоһуйбут Александр Савинов 23 сыллааҕыта Сунтаартан кэлэн, культпросветка үөрэммитэ. Мин оччолорго ЯПАП-тан 60-100 киһи киирэр автобустарын наймылаһан, сарсыардаттан Культпросвет үөрэнээччилэригэр тиийэн, автобуһунан сигналлатааччыбын. Оччоҕуна уопсай дьиэ түөрт этээһин тухары түннүгүнэн оҕо бөҕө өҥөйөн көрөөт, илиилэринэн далбаатаан баран, утуйбакка да, аһаабакка да тахсан автобуска симиллэллэрэ. Оһуохай оннук угуйуулаахтык барара. Чугастааҕы улуустартан ыччат бөҕө оһуохайдаары анаан туран кэлэрэ. Билигин ону улуус аайыттан аҕамсыйбыт дьон наһаа ахтар. Ол курдук Бүлүүгэ оҕолонон ыал буолан олорор биллэр оһуохайдьыт Акулина Иванова: «Культпросветка үөрэнэр эрдэхпинэ оһуохай тэрийэҥҥин оһуохай этэргэ үөрэммиппин санаатахпына долгуйабын, кэрэ да кэмнэр кэлэн ааспыттар эбит!..» – диэн, ытамньыйа-ытамньыйа махтаммытын устубуппун, эмиэ кинохранилищеҕа биэриэҕим..

Быйыл Мэҥэ-Хаҥаластар землячестволарын ыһыаҕын салайсыбыт Төҥүлү кулуубун салайааччыта эмиэ итинник ахтыбыта. Оттон Александр Савинов быйыл Үс Хатыҥ ыһыаҕар итини элбэх дьон истиитигэр дорҕоонноохтук оһуохай этэн хоһуйбута.

Оһуохай УЙБААН.

* * *

Открытое письмо мэру Якутска Заболеву об осуохае

На днях Вы увидели мой видеофильм об осуохае. Теперь Вы знаете с каким трудом я возрождал запрещенный до недавнего времени осуохай и как за это в 1991 г. в редакции ОК КПСС расхваливали меня. В фильме также показал сюжеты из городских и молодежных ысыахов, проведенных мной подряд в течении десяти лет. К концу фильма показал проведённые мной в 1989-90 гг. еженедельные массовые осуохаи на пл. Дружбы, ставших прообразом нынешних массовых осуохаев на Юс-Хатынском ысыахе.

Теперь их проводят только 1 раз в году. В результате гости увидели

несогласованный осуохай из-за неподготовленности населения к рановидностям хороводного осуохая. Почему нельзя проводить по воскресеньям такие тренировочные осуохаи на стадионе «Туймаада»? Ведь тогда привлечём гораздо больше людей, чем на организуемый один раз в году «День бега» или навязчиво внедряемые на площадях Якутска утренние зарядки.

Раньше проводил-же я такие осуохаи еженедельно на пл. Дружбы, где хороводили тысячи людей одновременно на 18 кругах, да еще 5 дней подряд! Об этом восторженно писали газеты («Кыым».18.05.89; 16.05.90).

Этот фильм, избавившись от выборных сюжетов Бородина и размножившись в дисках, открыл бы Якутию с другой стороны не только перед Москвой, но и мировым сообществом да и нам самим. Потому что из-за межулусных распрей и самоунижения тойонов привыкли к тому, что не может быть пророка в своем доме. В результате чуть не похоронили федеральное нац. многообразие как осуохай так же, как казавшийся могущественным СССР. Только благодаря привлекательности и благородию осуохая исчезли межнац. стычки тогда, когда перед хулиганствующими подростками робели даже власти в своем бессилии что-то делать.

Раньше пророчили, что Россия будет прирастать Сибирью. Сейчас с исчерпанием природных богатств на первое место выходит северная культура осуохай, с которым ничто в мире не сравнится. Если взять знаменитый Бразильский карнавал, то он представляет собой только телодвижение. А наш осуохай кроме телодвижения развивает красноречие, голос, поэзию, умение с ходу сочинять сутками сочные стихи на любую тему, да ещё в музыкальном и индивидуальном разнообразии.

В осуохае создаётся незримая экологическая атмосфера, в которой без всяких языковых, писательских кружков люди начинают говорить по якутски, а кто становится поэтом, писателем, тойуксутом или отменным запевалой осуохая. Вот почему раньше без всяких университетов вырастали такие яркие личности как А.Кулаковский, П.Ойунский, С.Зверев, У.Нохсоров…

Почему кроме якутов народы мира до сих пор не создали такую универсальную культуру? С таким вопросом я обращался ко всем. Но никто не реагировал, не понимая глубину вопроса. В советское время запрещали общаться с заграничными умниками. Поэтому я тайком через японского профессора Огава опубликовал свой вопрос в журнале «Мадо»-«Окно в мир» в сент. 1988г.

В связи с вышеизложенным предлагаю свои услуги по подготовке грандиозного массового осуохая к открытию «Игр детей Азии» для того, чтобы ошеломленное ЮНЕСКО задалось бы вопросом «Почему не осуохай, а олонхо стало шедевром мировой культуры?».

Иван ОСУОХАЙ.
29.07.2010 г.

* * *

Дождёмся ли проведения осуохая на стадионе «Туймаада»?

На днях 3 августа в мэрии я показал видео фильм о ысыахе г. Якутска, начиная с первого ысыаха 1990-го года на ипподроме. Заодно показал из своего видеоархива сюжеты 23-летней давности. Нынешний мэр Юрий Заболев увидел, с каким трудом пришлось мне добиваться разрешения у бывшего 1-го секретаря ГК КПСС А.Алексеева и мэра Павла Бородина проводить осуохай на площади Дружбы. Видел также, как они всячески уклонялись от меня, отвечали невпопад, повыгоняли меня. А когда закрывались от меня дверью, несмотря на зимний холод, дождавшись окончания рабочего дня, поймал их на улице, интервьюировал их по дороге домой, а также на встрече с общественностью.

В конце концов поставил проблемы осуохая прямо на собрании русскоязычных горожан в Якутском демократическом союзе содействия перестройке – ЯДСП, возглавляемом А.Логиновым. Поставил я перед ними следующий вопрос, ссылаясь на то, что якутские тойоны боятся возмущения русскоязычных горожан. «Значит, вам не нравится, что-ли, осуохай?» – спросил я их. Тогда они, наоборот, возмутились, и даже единогласно проголосавли поддержать осуохай. Об этом свидетельствует не только этот видеофильм, но и их письмо в адрес властей. На основании этого я добился следующего разрешения властей.

Якутский городской совет народных депутатов,
Исполнительный комитет.
Распоряжение
от 18.11.88 г., №363-р
г.Якутск.

О распорядке проведения народного танца «Осуохай» в гор.Якутске

В связи с поступающими предложениями от населения и любительского объединения «Осуохай» об упорядочении проведения народного танца «Осуохай» в г.Якутске:

1. Разрешить проведение танца осуохай по воскресениям с 14 до 22 часов по следующим местам, в зависимости от сезона:

- во Дворце культуры и техники с 1 октября по 20 апреля;
- в парке культуры и отдыха с 1 июня по 30 июля 1988 года;
- на площади Дружбы народов с 320 апреля по 30 мая и с 1 августа по 30 сентября.

2. Обязать любительское объединение «Осуохай» (Егоров И.А.) соблюдать правила распорядка и общественный порядок, принять активное участие в организации танца осуохай и внедрения самоуправления в эстетическом воспитании населения.

3. Городской отдел милиции (т.Фёдоров В.С.) обеспечить общественный порядок во время проведения танца осуохай.

4. Контроль за исполнением данного распоряжения возложить на отдел культуры горисполкома (т.Мырьянов Н.З.).

Председатель исполкома П.П.Бородин.

Как видно из этого видеофильма, даже в то время я поднял вопрос о введении «Дня изучения родного языка» и обучения якусткого языка во всех школах Якутска, которое я добился в то время в Минпросе РСФСР. На сонование этого видео я написал следующее письмо мэру Якутска Юрию Заболееву (см. Открытое письмо).

Так же, как видно из данного видео, проблема осуохая и пагубность Федеративного договора я выяснял, оказывается, и перед Борисом Ельциным, что он даже воскликнул: «Опять Егоров!». Но, к удивлению зрителей видеофильма, он поддержал меня, о чём свидетельствует письмо его помощника А.А.Смирнова от 1 февраля 1991 года.

Как видно из видеофильма, оказывается, ещё за год до ГКЧП 1991 года, на дискуссии ученых прямо на первом ысыахе города Якутска я возмущался Михаилом Николаевым за то, что он в то время отвернулся от союзного договора и примкнул к Борису Ельцину. Значит не Борис Ельцин, а М.Николаев разрушил могущественный Союз, потому что если бы тогда М.Николаев примкнул к Горбачеву, то другие автономные республики тоже последовали бы за лидирующей автономией. Тем самым сохранили бы бывшую державу вместе с республиками Прибалтики, Закавказья и Средней Азии. Тогда никакого ГКЧП не случилось бы.

Так что близорукость и предательство первого президента Якутии М.Николаева налицо, что доказано моим видеофильмом и публикациями того времени («Сахаада» 25.03.92; «Кыым» 24.04.93)

Ну теперь, дорогие горожане, будем ждать, как же среагируют городские власти после этого трёхчасового видеофильма и открытого письма. В целях реализации закона «О государственном статусе якусткого языка» введут ли наконец-то во всех школах Якутии обучение якутскому языку вместо временных курсов, хотя бы по одному часу в неделю, а также начнут ли воскресные осуохайи на стадионе «Туймаада» вместо навязчиво внедряемой утренней зарядки на площадях города Якутска?

Тогда, увидев величавость осуохая, многонациональное население Якутска еще больше зауважает коренных жителей так же, как стало в конце 80-х годов с хулиганствующими подростками, которые перестали разгонять осуохай, когда я стал проводить массовые осуохаи на площади Дружбы.

* * *

Почему демократия началась в Якутии и застряла?

Искусственно созданный национализм.

Мы начали демократию первыми из-за невыносимого, карьеристского устремления бывших руководителей республики, таких, как С.З.Борисов. Они, пресмыкаясь перед Москвой, проявляли свою сверхинтернациональность в избиении коренных жителей. Так, своего предыдущего 1 секретаря Якутского ОК КПСС И.Е.Винокурова Борисов обвинял в национализме из-за того, что он защищал Г.П.Башарина, Н.Н.Барашкова и других. Поэтому Москва надолго назначила его I секретарем Обкома КПСС вместо И.Винокурова, под предлогом отправки его на курсы повышения в Москву.

По его примеру следующий секретарь Г.Чиряев обвинял за «аласный патриотизм» всех тех, кто любил малую родину. Юрий Прокопьев, заменивший его после смерти, вел термин «адаптироваться», чтобы якуты подчинялись любым выходкам хулиганствующих русскоязычных подростков. Если не хотите попасть под их горячие руки, приказывал он, забудьте про свои национальные традиции, язык, культуру как отжившую, и скорее обрусивайтесь («СЯ» 18.05.86).

Подражая руководителям Якутии, сотрудники КГБ, МВД тоже стали повышать свои звания и должности на искусственно созданном национализме якутов. Для этого придумывали всевозможные провокации типа событий 1986 г., используя хулиганствующих подростков. Вопиющие издевательства подростков дошли до того, что студенты не выдержали и стали искать правду у властей. Но власть стала играть с ними в кошки-мышки, с целью довести свою провокацию до конца.

Таким образом, обвинив студентов и преподавателей ЯГУ в национализме, стали выгонять из университета почти половину их контингента, заполняя их места любыми людьми, лишь бы были русскоязычными. Например, уволив декана педфака профессора Данилова, на его место посадили профсоюзного работника. Парторгом ЯГУ назначили Л.И.Левина (нынешнего монополиста газет «ЯВ», «ВДВ» и др.), вменив ему больше прав, чем ректору. Как же они, не зная языка и культуры якутов, будут учить тому, чего не знают? Вот почему Л.Левин сразу уволил меня из ЯГУ, где я был принят преподавателем по осуохаю. Вдобавок запретил студентам посещать мои осуохаи, а также угрожал сдать меня органам КГБ, если не прекращу занятий кружка осуохая. Это он говорил, не стесняясь ВОВ, которых я привел запевать осуохай, студентам (имеется аудио- видеозапись). За эти «геройства» Л.И.Левина перед ОК КПСС М.Николаев, став президентом, проявляя свою сверхинтернациональность, присвоил ему звания заслуженного работника культуры Якутии.

Отсюда становится ясно, что М.Николаев в душе все равно остается секретарем ОК КПСС, голосовавшим за III Пленум ОК КПСС 1986 года, осудившим студентов и запретившим национальные традиции. Вот почему он не помогал развитию якутской религии Айыы и обществу «Осуохай». В то же время, выделяя сотни миллионов денег православной церкви (что, впрочем, продолжается и сейчас),

казачеству, русской общине.

Такие «геройства» со стороны нерусских прокопьевых, левиных, николаевых и т.п. осуждались еще В.Лениным, считая это компрометацией русского народа, как шовинистов. Поэтому предложил выйти из партии Серго Орджоникидзе, давшего пощечину руководителю Грузии (Ленин, полн.собр. соч., т.45, стр.358).

Такую репрессию Юрий Прокопьев провел не только в стенах ЯГУ, но и в ни в чем не провинившихся улусах, вплоть до отдаленного Сунтара. Этим самым сам себя расшифровал, для какого масштабного сверхинтернационализма он затеял провокацию в ЯГУ. Так, в Эльгяе он построил коттеджи, которые дарил семьям из центральных областей, включая солнечный Крым, заманивал вдобавок к коттеджам живностью, подъемными деньгами и т.д. Но они, не выдержав трудностей сельской жизни, уехали обратно, распродав местным все подаренное. Так же не выдержали учебу принятые наспех в университет случайные студенты.

Не удовлетворившись этими излишними мерами, Юрий Прокопьев свою карающую сверхинтернациональность направил на учащихся ССУЗ, тоже ни в чем не повинных. О чем свидетельствует интервью замминистра ВД Якутии В.З.Слободина («СЯ», «Кыым» от 16.10.87 г.), разогнавшего с площади Орджоникидзе тысячи учащихся ПТУ, танцующих осуохай, в угоду хулиганствующим русскоязычным подросткам. Они, окружив танцующих плотным кольцом, глушили мощными усилителями запев осуохая и оскорбляли криками национальное достоинство, осмелившихся запевать, возмущались подростки, на каком-то непонятном языке «черномазых».

Подростки двухметрового роста перед сельской молодёжью казались великанами. Они пытались всячески спровоцировать сельчан на драку, как сделали на катке 1986 году со студентами ЯГУ. Чувствовалось, что милиция и подростки-хулиганы были в сговоре. Например, когда учащиеся ПТУ шли под конвоем по улице Дзержинского мимо здания УВД, запевая на ходу осуохай, из толпы подростков попали кирпичом в голову запевале-сахалярке. Она попала в больницу, и с тех пор сведений о ней нет. После событий 1986 года хулиганствующие подростки, почувствовав поддержку властей, распоясались еще больше. Об этом подтверждают следующие участившиеся ограбления и избиения:

1. Заявление зам.директора по УВР СПТУ-1 Корчагиной А.Е. в милицию от 19.10.87 г. о том, как подростки избивали их воспитанников.

а) 17.10.87 г. в 16 ч. пятеро юношей русской национальности с палками вымогали деньги и начали бить Потапова Г.Х., нанесли травму головы, лежит в нейрохирургии республиканской больницы.

б) 18.10.87 г. в 19.30 ч. избили Сакердонова Егора и Сотрудникова Дмитрия семь парней русской национальности, находясь в нетрезвом виде на вечере нашего училища. Мы заявили сразу дежурившему участковому В.Н.Гатаулину и трем дружинникам, но они сразу не среагировали. Сакердонов мог бы тогда показать на нападавшего, но Гатаулин якобы пошел на опорный пункт, а не на место ЧП и вызвал Сакердонова. Но его там не было. Опять сыграли в кошки-мышки с целью спасти подростков.

в) 18.10.87 в 21.30 ч. на наших учащихся напали подростки, оскорбляя

национальное достоинство, отобрали сумку с вещами. Васильев Борис от побоев потерял сознание.

Перечисленные преступления произошли всего за 1-2 дня. А сколько было за 14 месяцев после событий 1986 года – можно только догадаться. Поэтому сельчан превратили, как видите, в мышей, убегающих от собак.

Чуть не превратились в трусливых мышей в своём доме

Хотели превратить также в безмолвных мышей даже ветеранов войны и тыла. Но поперек дороги хулиганам и «полковникам», не жалея жизни, опять встал я, за неимением других оппозиционеров, о чем подтверждают следующие документы:

а) Письмо секретаря Горкома КПСС В.П.Данилова горотделу МВД В.С.Федорову от 07.05.90 г. №Е-100: «…Поступило заявление И.А.Егорова, что 2 мая 1990г. на площади Дружбы группа рокеров с флагами российского императора разъезжала на мотоциклах вокруг танцующих осуохай. (На самом деле я писал, что они разгоняли, пугая раздавить мотоциклом стариков, так же, как сама милиция четыре года назад наезжала на площади Дружбы на осуохайдитов мусороуборочными машинами 9 мая 1986 г.. Получается, подростки научились у милиции разгонять осуохай. – И.Осуохай).

Далее, тов. Егоров указывает, что он обращался за помощью к сотрудникам милиции т.т. Лаврентьеву, Алексееву, Гребенкову, Дождиеву и сотруднику ГАИ, который находился в машине 02-44 ЯКО, но на его просьбу никто не отреагировал (т.е. хотели бездействовать так же, как на заявление дирекции СПТУ-1, как написано наверху. – И.Осуохай). Товарищ Егоров считает, что рокеры могут спровоцировать серьезное ЧП.

На наш взгляд, руководством ГОВД принято совершенно правильное решение о создании с 05.05.90 г. специальной группы по работе с рокерами. Замминистра Г.Донской Ф.В. при беседе с Егоровым высказал предложение о хранении изъятых мотоциклов в одном из складов ХОЗО МВД по ул.Очиченко. Над этим предложением следует подумать.

Прошу поручить политотделу ГОВД разобраться с сотрудниками, указанными в заявлении т.Егорова и при подтверждении фактов принять соответствующие меры…».

в) Ответ начальника ГОВД В.С.Федорова от 19.06.90 г. №30/2525: «… за нарушение правил дорожного движения 2 мая составлено пять протоколов, доставлено на штрафную стоянку 7 мотоциклов, владельцы которых привлечены к алдминистративной ответственности, командиру роты ППС дано указание на усиление охраны общественного порядка во время проведения осуохая и принятии мер к недопущении правонарушений общественного порядка».

С 1 по 5 мая 1990 г., когда я проводил многодневный осуохай на площади Дружбы, рокеры мешали нам хороводить. Поэтому 2 мая предупредил ЯГОВД.

Вот почему дополнительно направили много сотрудников милиции. Но они бездействовали, несмотря на мои, как я писал в заявлении, обращения. Тогда стал сам составлять акты на самих же милиционеров за их бездействие, а также на хулиганствующих рокеров за пять дней беспрерывного осуохая. Вот почему милиция вынуждена была составить 5 протоколов и открыть впервые в Якутске целую стоянку для хранения изъятых мотоциклов. С тех пор стали бояться меня не только подростки, но и сама милиция.

Наоборот, они должны были благодарить меня: милиция за то, что предотвратил начавшийся тогда разгул рокеров, а рокеры в свою очередь – за спасение от возможной тюрьмы и смертельных аварий.

Кто разоблачил искусственный национализм в Якутии?

Итак, усиленно проводимыми репрессивными мерами против национальных традиций якутского народа власти добились своей цели. Потому что якуты, посчитав свои традиции проявлением национализма, в страхе поутихли, и, казалось, навсегда похоронили себя в глубоких норах, откуда больше никто не высовывался.

Но я все-таки разбудил их запевом осуохая. Поэтому ныне прославленный своим мастерством Атласов, в то время дал интервью перед видеокамерой, где с благодарностью говорил, что он хранит мои публикации в своих подшивках и начал строить в местности Сото Мегино-Кангаласского улуса национальные строения вплоть до подземного ледяного дворца. А прославленная нынче модельер Августина Филиппова в то время начала шить якутскую одежду. Нынче известный писатель Уххан, прибыв в 1990 году в свой родной Сунтар в одном травмае со мной, был удивлен, когда меня, чужака, быстро узнали и увезли куда мне надо, а он остался поздно вечером на берегу. А назавтра, когда Уххан интервьюировал старейшего фольклориста Федорова, старик, оставив Уххана с раскрытым ртом, стал разговаривать со мной. Потом сам Уххан заинтересовался мной и с удивлением зачитал перед видеокамерой обращение секретаря ОК КПСС Светланы Николаевой (в то время второго лица Якутии) к руководству улуса помочь Ивану Осуохаю в его просветительской работе по возрождению осуохая (снято видеокамерой).

«Бездарный» Николаев завоевал якутян слащавой речью

Сейчас М.Николаева все величают, называя его первым президентом республики. Но это не значит, что он хороший, как думают многие. Скорее, наоборот. Потому что если вместо него в начале перестройки был бы более прозорливый и решительный лидер, как Шаймиев в Татарстане, то жили бы в обновленном

Союзе, вместе с республиками Прибалтики, Закавказья и Средней Азии. Но, к сожалению, якутяне не прислушались к известной якутской поговорке «Сэрэн, бааһынайдыаҕа!» (дословно: «Осторожно, засахалярит!»). Эта поговорка родилась оттого, что подростки-сахаляры, попавшись в окружение хулиганствующих якутскоязычных подростков, пользуясь знанием якутского языка, выдавали себя за якута. Тем самым спасались от избиения. А если попадались к русскоязычным хулиганам, то, выдавая себя за русского, тоже избегали неприятностей. В результате М.Николаев, сам не зная об этом, вырос человеком с двойной психологией. Поэтому он в отличие от своих предшественников, скрывая свою внутреннюю суть, не стал выступать с открытыми следующими лозунгами, как делали его учителя:

- «националист – враг народа» - С.З.Борисов;
- «аласные патриоты» - Г.И.Чиряев;
- «адаптируйтесь», что означает подчиняйтесь городским хулиганам - Ю.Н.Прокопьев.

Вместо этого М.Николаев говорил слащавые речи, обещая всем золотые горы, а на деле незаметно углубляя проблемы из-за неспособности управлять нормально даже сельскохозяйственным производством. В советское время ему поручали должность самого маленького по рангу секретаря ОК КПСС по сельскому хозяйству. К власти он пришел благодаря своей хитрой выжидательной политике. Например, во время событий 1986 года он нигде публично не появлялся, тогда как другие секретари принимали удары на себя. В результате перед публикой Николаев появился как чистенький и легко стал президентом. Это напоминает кота в мешке или льва, появляющегося на готовую пищу, когда другие, поймав добычу, начинают кушать.

Своих консультантов и руководителей ведомств Николаев подбирал из тех, кто смотрел ему в рот. К примеру, возьмите незаменимого его советника Ноговицына. Когда его М.Николаев назначил министром молодежи, я был у него на приеме. Молодой министр был в белой рубашке и, вальяжно развалившись в широком кресле, высокомерно процедил сквозь зубы человеку пенсионного возраста: «Ты пришел ведь к министру, а галстук не одел. Я тоже умею запевать осуохай. Так что об осуохае мне не рассказывай…». Разве можно говорить с таким человеком о чем-нибудь серьезном? Ведь даже автор теории относительности Эйнштейн все время ходил в шкерах. Когда спросили его об этом, он ответил так: «Нет времени застегивать пуговицы».

Критикуя работу советников, в том числе М.М.Яковлева, я ещё в то время опубликовал статью «Кому нужны такие советники?» («Кыым», 13.10.98). А о следующем советнике (на этот раз вице-президента республики Валерие Мекумянове) можно судить по его публикациям («ЭК», 06.06.90), где он писал, что якуты, наоборот, как уникальный народ не способны жить самостоятельно, что без дотации пропадут. Т.е. всячески принижал своих сородичей – якутов. Тогда как в царские времена численность якутов была не меньше сегодняшнего состояния, да еще половину казны царской России пополняли за счет ясака – якутской пушнины. Поэтому в своем опровержении я отмечал, что благодаря

своей уникальной культуре и жизнеспособности якуты смогли освоить Сибирь для блага России.

О другом «незаменимом» советнике президента Н.Ф.Борисове, бывшем заместителе прокуроре республики, рассудите сами по его же книге «Олох чорооно» («Чорон жизни», Бичик, 2004 г.):

- на стр.32 он под псевдонимом Н.Уус пишет: «Суверенитет республики был принят по инициативе М.Николаева». На самом деле тот был против, считая принятие Конституции республики до принятия российской неэтичным. Об этом он выступил по эфиру в новогоднем обращении наступающего 1992 года. Ведь в таком случае появляется опасность отказа нашей Конституции Россией. Поэтому, разоблачая его предательское телеобращение, я начал разъяснительную работу среди студентов ЯГУ. Например, 12 марта 1992 года, остановив концерт прославленного ансамбля «Чорон», переполненный тысячами зрителей зала КЦ ЯГУ, я выступил с разоблачением новогодней речи М.Николаева и призвал потребовать утверждения Декларации о суверенитете республики до принятия российской Конституции. Иначе, предупреждал я, борьбу за свою Конституцию посчитают антиконституционной. (см. «Кыым» 24.04.93). Это мое пророчество подтвердилось через два года нападением на Чечню. Тогда их посчитали антиконституционным бандформированием. На самом деле это была провокация наподобие событий 1986 года, но в масштабе федерации. Мое выступление тогда произвело эффект разорвавшейся бомбы среди студенческо-профессорского коллектива ЯГУ, а через них на всю республику. Получив первую пощечину, новоиспеченный президент М.Николаев направил в КЦ ЯГУ комиссию во главе со своим верным солдатом К.Ивановым. Он только что став председателем Верховного Совета Якутии вместо Николаева, взял с собой мэра П.Бородина, министра юстиции А.Петракова, из Конституционной комиссии Н.Тахватуллина, министра образования Е.Жиркова и других под предлогом защиты Федеративного договора. Они, защищая своего диктатора М.Николаева, один за другим всячески расхваливали Федеративный договор с трибуны КЦ ЯГУ, фактически аннулирующий нашу Декларацию. О чем я опубликовал статью (см. «Саахада», 25.03.92).

Бедные студенты не знали, кого слушать: целую делегацию из республиканского руководства или единственного оппозиционера Ивана Осуохая. После этой встречи даже приглашали в правительство лидеров только что созданной ассоциации студентов «Эдэр саас» Сорова, Жураковского, Местникова, обещая им помочь деньгами, если не пойдут на пикет за Иваном Осуохаем. Приходили в общежития студентов сотрудники КГБ, пугая их всяческими неприятностями. Увидев испуганный вид лидеров ассоциации «Эдэр саас», я стал действовать помимо них непосредственно по общежитиям, объясняя предательскую позицию руководителей республики и суть Федеративного договора, и стал выводить студентов на ежедневные пикеты Дома правительства. Тогда лидеры ассоциации «Эдэр саас», видимо по указанию правительства, стали выходить вместе со студентами на пикет, но с целью погашения и сдерживания моих действий. За эти «заслуги», будучи студентом, председатель профкома студентов Максим

Местников, разбогатев, даже отдыхал с семьей в арабских странах. Но я, несмотря на все препятствия, проводил пикеты, лично раздавая депутатам свои обращения о предательстве президента Николаева и демонстрируя плакаты следующего содержания: «В отставку К.Иванова, предавшего суверенитет! Вместо него В.М.Власова! Спасение- в принятии своей Конституции до 6 апреля независимо от Договора и Конституции Росси!» («Саахада», 25.03.92; 08.04.92).

Таким образом, в отличие от Дон Кихота, победил, добившись утверждения Конституции о суверенитете. Даже воздержавшиеся в течении двух лет депутаты почти единогласно проголосовали за суверенитет. В благодарность за это тут же депутаты выходили перед Домом правительства и поздравляли меня за руки, включая русскоязычных депутатов как Процко, слова благодарности которых в мой адрес можете слушать из видеосюжетов этих незабываемых дней пикетов Дома правительства. Поэтому даже сам бывший секретарь ОК КПСС И.О.Пахомов признался, что только благодаря Ивану Осуохаю был принят суверенитет, иначе трусливые республиканские власти вряд ли приняли бы его. («СС», 07.08.05).

Николаев «променял» наш суверенитет на квартиру Ельцина

На странице 18 своей книги Николай Уус пишет, что руководители автономий вместо того, чтобы утвердить на съезде депутатов России свои новые статусы, занялись выманиванием денег втайне друг от друга у схватившихся в смертельной схватке то у Горбачева, то у Ельцина. Почему же Николай Уус, как советник, об этом в то время не подсказал М.Николаеву? Видимо, как и М.Николаев, с опозданием понял свою ошибку, когда Россия уже окрепла. При этом как Николаев, так и Н.Уус в своих книгах упорно замалчивают факт того, как Николаев отказался от подаренного указом Горбачёва Союзного статуса Якутии, позарившись на подаренную Ельцинскую квартиру. Тем самым первым разрушив зароздающийся обновлённый Союз. Теперь оба с помощью своих многочисленных книг всю вину, как читали выше, стараются переложить то на Горбачева, то на другие автономии.

В то время даже без этих подачек Ельцина суверенитет Якутии позволял жить нам безбедно. Так, за счет арендных плат земли в Якутии поступила фантастическая сумма, превосходящая в 2,5 раза бюджет республики. Не зная, куда использовать эту колоссальную сумму, президент Николаев ежедневно вызывал госпланoвика Р.Бурнашова и спрашивал, на что же расходовать эти деньги. Можно было к каждому дому провести газ, а улусам построить дороги, сельчан обеспечить сельхозтехникой, построить каждому якутятину квартиру и т.д.. Т.е. по принципу давать человеку не рыбу, а невод. Тогда рыба всегда будет. При газификации сохранится экология, тогда будет всегда дичь и т.д..

Вместо этого М.Николаев стал разъезжать по странам. За год более сотни раз разные делегации выезжали за границу. О чем были газетные публикации. А деньги так и пропали, не были освоены. Все хвалят, что Николаев много построил,

несмотря на то, что при таких деньгах любой еще больше построил бы

На странице 12 Николай Уус пишет, что в марте 1990 года, как только убрали из закона шестую статью о руководящей роли КПСС, возникла угроза развала Союза. Чтобы предотвратить это, решили создать союз равноправных республик. Но Б.Ельцин был настроен раздробить Союз на отдельные республики. А чтобы этого не произошло, М.Горбачев в апреле издал указ о повышении статусов автономных республик до союзных. В мае собрался съезд депутатов России, пишет дальше Николай Уус, где автономные республики России попытались утвердить этот указ Горбачёва. Но власти России воздержались.

Как видите, М.Николаев со своим неразлучным советником Николаем Уусом допустил очередную роковую глупость, попытавшись утвердить указ Горбачева у его же смертельного врага Ельцина, ибо если утвердил, то он сам себя погубил бы перед Горбачевым. Своей глупостью М.Николаев, наоборот, заставил Ельцина поторопиться аннулировать союзный статус автономий, объявив тут же, через месяц, суверенитет России. Тем самым, наоборот, снова подчинив под себя автономии и разрушив заодно могущественный Союз. Но стратегического ума ни у Николаева, ни у его советников не оказалось. В результате натворили беду, предсказанную Распутиным о развале империи.

А если бы М.Николаев, получив вожделенный союзный статус, сразу примкнул к Союзу, то Россия, оставшись одна, вынуждена была бы на равных правах присоединиться к Союзу. Тогда обновленный Союз стал бы еще мощней, сохранив республики Прибалтики, Закавказья и Средней Азии. Тем более, ранее об этом во всесоюзном референдуме все граждане всех республик выразили желание сохранить Союз.

Получается, не Ельцин, а Николаев виноват в развале Союза. Ибо за Якутией, как за лидирующей автономией, вошли бы в Союз и другие республики. Кроме того, из моего видеофильма о первом ысыахе г.Якутска 1990 года вы узнаете, как на дискуссии с учеными ЯГУ Е.Е.Алексеевым, И.П.Максимовым я ещё в то время возмущался поведением М.Николаева. Оказывается, за год до совершения ГКЧП он примкнул к Б.Ельцину. А чтобы скрыть это, в своей книге «Моя Якутия в глобальном мире» (Москва, 2006 г.) он пишет, будто примкнул к Ельцину в 1991 году. Об этом на стр.29, пользуясь правом автора, пишет такую несуразицу: «… Горбачев привлек автономии к участию в Новоогаревском процессе (1991) с целью противопоставить российские республики союзным (этого не может быть, т.к. иначе не издал бы указ, уравнивающий автономии с союзными республиками. - И.О.), и, таким образом, образом, ослабить позицию руководства РФ. Но лидеры российской республики понимали, что распад России приведет к дестабилизации на всем пространстве Советского Союза».

Вот видите, таким образом свою вину свалил на республики, как будто они заранее понимали, а не сам М.Николаев по своей глупости.

Потеряв Союз, Россия, чтобы не остаться в одиночестве перед всем миром, начала войну со своим народом – Чечней, Грузией с целью обрусения как при КПСС, т.е. вернуть прежний тоталитарный режим. Если бы М.Николаев вместо этих дохлых советников окружил себя яркими личностями как Егор Ларионов,

Василий Филиппов и др., то сейчас мы жили бы в более мощной и сплоченной стране, чем СССР.

Проклятие матерей – крайняя мера наказания их детям

Неспособность Николая Ууса что-то посоветовать дельное, подтверждают, как видите, его же книга «Олох чорооно» и моя статья («Киин куорат», 30.06.05). В этой статье на фактических материалах разоблачаю главного героя его книги Айаала, являющегося моим родным братом Н.А.Егоровым. Его расхваливают через всю книгу, так же, как М.Николаева. Необъективность этих сравнений я доказываю тем, что даже неграмотная родная наша мать Прасковья не доверяла моему старшему брату семейные мелкие заботы, предпочитая их поручить младшему брату, т.е. мне. О его некоторых дальнейших глупостях во взрослом возрасте Айаала, можете читать в вышеупомянутой моей статье.

На самом деле этот его Айаал не сумел обустроить даже свою личную жизнь, вдобавок погубил жизнь своих близких, что даже родная мать перед смертью прокляла его. Такие случаи очень редки. Думал, в Якутии мы одни. Оказывается, был еще и второй случай. Об этом узнал из документальной и поучительной книги П.С.Павлова «Откровение отставного чекиста». Он настолько был предан работе органов, что забывал о своих близких. Об этом свидетельствует следующий отрывок из отзыва об этой книге известного ученого и писателя Багдарыына Сүлбэ от 23.03.98 года, где он приводит из книги следующие слова самого почетного чекиста: «… И Павлов, конечно, дождался своего. Даже родная мать его окончательно отвернулась, прокляла. Умирая, она высказала «тяжелые, обжигающие души слова»: «Вы меня при жизни не чествовали, не дали пожить в тепле и уюте. Не чествуйте меня после смерти, не ходите на мою могилу, не носите цветов. Не надо!» (стр.11).

Если вот таким человеком восхищается советник президента, и даже сделал героем для подражания, то неудивительно, что они довели нас до разбитого корыта Союза.

Как горе-советники президента ревновали моим успехам

В газете «Туймаада уоттара» («ТУ», №16 август 2010) Иван Уххан пишет: «М.Николаев начал было налаживать жизнь, но В.Штыров окончательно разорил». Тут он не прав, расхваливая Николаева. Это понятно, потому что он тоже был советником президента. Они оба с президентом ревновали всенародную благодарность ко мне. Народ был в то время доволен мной за то, что я разбудил их не только возрождением национальных традиций, но и принятием суверенитета,

защитой экологии, защитой населения от хулиганствующей молодежи, родного языка и т.д.

Поэтому, начиная с 1990 года, сам народ начал сочинять обо мне благодарственные запевы на многотысячных осуохаях ысыаха.(«ТУ», №14 июль 2010). На самом деле развал жизни начался с С.З.Борисова, а Штыров является лишь клоном Николаева. Во-вторых, Уххан защищает Николаева за то, что М.Николаев через бывшего первого зам.председателя правительства А.А.Томтосова подарил ему квартиру. Несмотря на то, что он имел в Сайсарах частный дом и был холостым.

Этот же Уххан с писателем Дмитрием Зверевым в 1995 году, прибыв на нюрбинский ысыах с тележурналистом Арсеном Зверевым, как сыновья Сергея Зверева, пытались избить меня. Причиной было то, что я сорвал их махинации выдать премии Арсену Звереву, искусственно превознося его до небес. Например, говорили о нем, что он появился на свет, как и его отец, один раз в сто лет, как непревзойденный запевала (см.газету «Верхневилюйск» от 13.07.95). К счастью, меня спасли осуохайдиты, когда они на виду у всех вытащили меня из тюсюлгэ, сорвав осуохай, и потащили в лес избивать, при этом ударяя в спину и выкручивая руки. Об их возмутительном поведении я написал статью в газете «Сахаада». Но главный редактор газеты Гаврил Стручков отказался публиковать под предлогом: «Как же я опубликую грязь на своего же корреспондента? Ведь тогда упадет престиж нашей газеты и подписка на нее». Когда он поссорился с Ухханом, я снова дал ему эту статью. На этот раз он передал для опубликования ветерану журналистики Вере Поповой-Аал, которая работала в одном кабинете с Ухханом. Но что-то долго не публиковали. Причиной оказалось то, что статья с ее стола исчезла. Вскоре Гаврил Стручков ушел из газеты, причем спортивным тренером по боксу (вот ведь поворот судьбы, да?).

Конечно, такие советники ни к чему хорошему не могли привести. Поэтому в то время с целью предупреждения об этом и образумления М.Николаева, за неимением доступа к нему я отправлял телеграммы к его советнику и депутату М.М.Яковлеву, опубликовывал статьи о необходимости Якутии союзного статуса, телеграфировал во все инстанции, а также выступал в средствах массовой информации («Кыым», 01.11.90, «Аатыгар эрэ ылынныбыт дуо?»; «СЯ», 02.03.91, «Ответа от Ельцина так и не получил», где разоблачал в то время его обманную политику; 26.09.91 «Понять, а не обвинять»).

Борец за правду, болеющий за народ, сам тоже должен быть честным и не действовать в ущерб людям. Так же, как я. Если кто не согласен, то пусть пишет опровержение.

Иван ОСУОХАЙ.

* * *

Миигинниин куоталаһар Багдарыынтан сэрэниинһиккит

Өһүргэниэ суохтан сылтаан…

«Туймаада уоттара» хаһыат 18 №-гэр (2010 с.) Багдарыын Сүлбэ «Сөбүлэспэппин» диэн суруйуута бэчээттэммит. Онно миигин хоруотаабыт. Кураанах тыллаах, мөккүөрдээх ыстатыйаларын хаһыаттар бэчээттээмэҥ диэн суон аптарытыатынан суолбун бүөлүү түспүт. Онон көмүскэнэрбэр эрэ тиийдим.

Айдааннаах ыстатыйам тахсаатын кытта Ленин болуоссатыгар Багдарыыны көрсө түспүтүм. Кини үгэскэ кубулуппут күн аайы салгыны сиир күүлэйигэр кэргэнинээн сылдьара. Киһим өһүргэммит быһыынан:

– П.С.Павлов диэн КГБ киһитин олох билбэппин. Уйбаан Павлов эрэ туһунан суруйбутум. Онон сымыйаҕын саралаан, опровержение суруйа сылдьабын, – диэн соһутта.

– «Бичиктэр» КГБ бочуоттаах үлэһитэ П.С.Павлов рукопиһын бэчээттээри эйигиттэн отзыв ылбыттара дии. Ону сарсын эйиэхэ аҕалан көрдөрүөҕүм. Аны бэйэ-бэйэбитин хоруотаһан дьон күлүүтүгэр барыахпыт дии, – диэн өйдөтө сатаабытым.

Сарсыныгар отзывын аҕалбытым. Даататынан сирдэтэн паапкатыттан копиятын булбута. Сөп буолбут курдук этэ. Онтум баара «сөбүлэспэппин» диэн, хата бэйэтэ кураанах тылынан миигин бөххө тэпсибит.

«Бэчээттэммэтэх» диэн сылтанан Багдарыын тоҕо отзывыттан аккаастана сатаата? Мин кинини итинэн баһааҕырдыбатаҕым эбээт. Төттөрүтүн, биллиилээх учуонай, суруйааччы диэн убаастабылын үрдэтэн суруйбутум. Уонна кини курдук П.С.Павловтан эмиэ кэлэйбиппин суруйбутум дии. Онно үөрэрин оннугар өһүргэммит. Дьэ, дьиибэ дии! Сатаатар кини тылларын буолбакка, Павлов ийэтин эрэ тылларын суруйбутум ээ. Ону бэчээттэнэ илик, норуокка өссө биллибэтэх Павлов рукопиһыттан диэтэхпинэ кураанах тыл курдук көстүө этэ. Ол иһин биллэр Багдарыын отзывыттан тирэҕирбитим.

Онтум баара сэрэхтээх киһи буолан биэрдэ. Урут да инньэ диилэр этэ. Ол үрдүнэн уус тыла суох буоламмын мунньахтарга Багдарыын сахалары көмүскээн саҥарара, уус тыла үчүгэйин иһин сөбүлүү истэр буоламмын, итинник диилэрин баһааҕырдаллар дии саныыр этим. Онтум баара уус тыллаахтар Гитлер, Жириновскай курдук сирэй кубулунан дьону угуйан, албыннаан онно-манна уган биэрэллэр эбит. Ол иһин киниттэн хампы үктэтэммин, дьэ кинини ырытан эрэбин. Киһи өһүргэниэ суоҕуттан Багдарыын була сатыы-сатыы тоҕо өрөһөлөнөн турда? Онтум иһэ истээх буолан таҕыста. Кини бу ыстатыйатынан икки куобаҕы өлөрө сатаабыт.

Маҥнайгыта: миигиннээҕэр ордук аатыраары гынна диэн, М.Е.Николаев курдук күнүүлээбит («ТУо» №17, 2010 с.). Сталин Чкаловы, Хрущёв Гагарины күнүүлээн суох гыммыттарын үтүктэн, Багдарыын миигин халыҥ аптарытыатынан туһанан үнтү үктүөм дии санаабыт быһыылаах. Ону баара мин оннооҕор кими да

тулуппатах аан дойду академигын Н.Е.Петрову кыайбытым (сүүрбэччэ оһуохай туһунан сымыйа кинигэни суруйбутун, уонна КГБ-ларга саха чулуу дьонун уган биэрбитин саралаан, «Ил Түмэн» хаһыакка бэчээттэппитим (27.06.08 с.). Бу КГБ хобуоччутун (кистэлэҥ агенын) республика учуонайдара, суруйааччылара ким да кыайбаккалар киниттэн туораан биэрэ сылдьыбыттара. Ону баара туох да учуонай, суруйааччы, чиновник буолбатах эрээрибин кинини дьэ үнтүрүтэн турабын.

Иккиһэ. П.С.Павлов рукопиһын бэчээттэппэккэ, Багдарыын миигин кытта кинини холбуу сиргэ-буорга хампы үктээн, умуннаттара сатыыр эбит. Ол тоҕотун маннык чахчылартан ааҕыҥ.

Чып кистэлэҥи арыйар чекист кутталлаах суруйуута

П.С.Павлов сахалартан аан-бастаан республикабыт КГБ-тын үлэтин баһылаан-көһүлээн өр бириэмэҕэ үлэлээбитэ. Ол туһунан «Кистэлэҥ сэрии» диэн ыстатыйабар суруйбутум («КК», 31.08.06 с.). Кини суруйбут кинигэтэ барыта докумуоҥҥа олоҕурбут. 22 сыл устата саха бандьыыттарын булаары республика улуустарын тилийэ сүүрбүт. Ол эрээри биири да булбатах. Ол үрдүнэн олохтоох саха республикатын тойоно С.З.Борисов: «Сахалартан националистары, бандьыыттары була тардыҥ!» – диэн КГБ-лартан суоҕу баар гыннара сатаабыт. Ол иһин МГБ министэрэ Речкалов маннык докладнойу суруйбут:

«С 1942 по 1951 год МГБ ЯАССР вскрыто и ликвидировано 12 контрреволюционных националистических организаций, по которым арестовано и осуждено 121 человек…». Дьэ бу сахалары эһиэхтээх сымыйа балыыр урукку да кэлэр да кэмнэргэ салҕанан барар кутталлаах. Холобур, 1960-с сыллардаахха Павлов рукопиһыгар маннык суруллубут: «КГБ председателэ Гаврилов улууска баран иһэн, итирик эрээри, суоппарыттан уруулу ылан, аварияламбыт. Онтун МВД министрэ Стахов курдук боростуой киһиэхэ балыйбыт. Өскүөрү рукопись эрдэ бэчээттэммитэ буоллар, Стахов 50-ча сыллаағы буолбут бу түгэнтэн сэрэнэн, итинник дьаабыланыа суоҕа этэ («НВ», 13-19 август, 2010 г.). Ити аата араас провокациялар салҕанар кутталлаахтар.

МГБ, КГБ бэйэлээх бэйэтин салалтатыттан маны барытын саралыыр уникальнай кинигэни Союз уонна Федерация үрдүнэн даҕаны ким да суруйбатах буолуохтаах. Онон, бу кинигэни «Бичиктэр» куттаммакка бэчээттэппиттэрэ буоллар, тыһыынчанан кинигэни бэчээттэппиттэринээҕэр туһалаах буолуо этэ.

Оччоҕо аны сахалары онон-манан (холобур, 1986 с. курдук) провокациялыы сатааһыннара тохтуохтаах этэ. Ону баара ким эрэ бэйэтин интэриэһин саха норуотун төлкөтүнээҕэр ордорор эбит. Холобур, саха туһугар туруулаһан репрессияламмытым диэн аатырар Багдарыын тоҕо бу кинигэни көмө сатыырый

Багдарыын аҕыс сылынан П.С.Павловтан эдэр. Ол үрдүнэн «почти что мой ровесник» диэбит. Оччоҕуна Багдарыынныын ровесник эбиппин (алта эрэ

◇◇◇

ытыырын аһынан үлэбиттэн уурайбытым». Онон буруйдааҕы уураттым диэн ааттаһан, Агафья үлэтигэр иилистэн хаалбыта («Туймаада», 27.03.96). Ол эрээри Штыров астыммакка, «За чаем у Чертова» диэн телеэфиргэ хаста да анаан тахсан миигин кириитикэлээбитэ. Ол иһин телеэфиргэ аһаҕас дебакка көрсүөххэ диэн правительство дьиэтин иннигэр уонна проспекка баар автобус остановкаларыгар листовка бөҕө суруйталаан ыйаталаабытым. Ону буолумматаҕа.

Бечеряков үлэтиттэн үүрүллүөҕүттэн ыла НВК уонна республика хаһыаттарын журналиистара миигиттэн куттанан оннооҕор сыл аайы тэрийэр республиканскай ыччатым ыһыаҕын рекламатын ылбат буолбуттара. 2012 с-ха Ньурбаҕа буолбут олоҥхо ыһыаҕар тийбитпэр ол куттаныылара психологияларыгар менталитет буолан олохсуйбута биллибитэ. Ол курдук Ньурба телестудия салайааччытыгар Молуковаҕа тийбитпэр аһаҕас эфиргэ таһаарыах буолта. Ону баара Дьокуускай НВК-тан тиийбит кырдьаҕас журналист Молуков, уруутун страховкалаатаҕа буолан, бобон кээспитэ. Бу өрдөөҕүтэ буолбут маннык түгэни санатта: эдэр нуучча журналиһа санааларбын олус интэриэһиргээн ыстатыйа суруйан эрдэҕинэ кырдьаҕас журналистка Прибыткина кинини тохтотон кээспитэ. Итинник журналистары, суруйааччылары, учёнайдары, чиновниктары Штыров, Николаев өйүүллэрин иһин олохпут тупсан испэт буоллаҕа.

Холобур, республикабытыгар эппиэттээх кэмнэ Багдарыын мин курдук Сэргэлээххэ студеннарга тиийэн мунньах, миитин тэрийбитэ дуо? Суверенитет туһуттан мин курдук голодовка биллэрэбин диэн, хаһыакка таһаарбыта дуо? («ЭК», 12.09.90) Нуучча общинатын мунньаҕар, мин курдук тиийэн, сахалар интэриэстэрин көмүскэспитэ дуо? Мин курдук, хамнастаах үлэтин быраҕан туран, 27 сыл устата политикаҕа охсуспута дуо? С.Юрков, А.Логинов, Л.Медведевалааҕы кытта киирсибитэ дуо? Максим Аммосовтаах курдук саха чулуу дьонун Скрипиннээх дэлби киртитэн эрдэхтэринэ «Орто дойду сонуннара» редакцията тоҕо эрэ Багдарыыннаахтан буолбакка, миигиттэн эрэ көрдөһөн, кинини самнартаран тураллар. Мин онно «Улуу дьону үөҕэн аатыраары» диэн биир балаһаны суруйбутум («ОДС», 19.05.05). Былаастар бэйэбин өлөрө сатаан баран, дьиэбэр кэлэн кэргэммин, оҕолорбун ытаһыахтарыгар диэри эккирэппиттэрин видеокамера устуута бигэргэтэр. Ити соторутааҕыта. Багдарыын киэнин курдук былыргы үһүйээн буолбатах. Милициялар видеокамерабын алдьатаахыннарын, листовкабын хайыта тыыталларын, миигин үрдүбэр саба түһэ туралларын энин аахтахха бүгүн бүппэппит.

Онтон ити Михаил Николаев сахабыт норуотун быыһанар суолуттан муннарбытын докумуоннарынан дакаастаан кириитикэлээбиппин, мөккүөрдээх, кураанах тыл диэн, Штыров курдук, Багдарыын дьону булкуйбут. Ол иһин даҕаны атаһа, учуонай Е.Е.Алексеев кэлэйэн, Багдарыыны «дьон суруйбутун бэйэҥ таптыыргынан ис хоһоонун олох уларытаҕын» диэбит («Кыым», 01.10.93).

Багдарыын «Сөбүлэспэппин» диэн ыстатыйатынан миигин кытта холбуу Иван Матвеевы кириитикэлээбит. Кини Сталины көмүскээбитин докумуоҥҥа тирэҕирбэтэх диэбит. Оччоҕо мин докумуоҥҥа олоҕурбут ыстатыйабын тоҕо кураанах тыл, мөккүөр диэтэ? Хата бэйэтин Е.Алексеев кураанах тыллаах диэбит (эмиэ ити «Кыымҥа»). Ол иһин докумуоннарга олоҕуран Доосо Багдарыыны

«Коммунист» хаһыакка (24.02.99) «Күн тэҥэ күндү киһи» күлүк өттүлэрэ» диэн икки балаһа тухары кириитикэлээбититтэн маннык быһа тардыынан бу подзаголовокпын бүтэбин:

«Коммунист» хаһыат 1997 сыл муус устар 19 күнүнээҕи нүөмэригэр Николай Гоголев «Дьэ-буот! – диибин даҕаны!» диэн ыстатыйата бэчээттэммитэ. Онно маннык тыллары аҕалбыт:

«…Багдарыын бэйэтэ, «коммунистар күөнтээн олорор кэмнэригэр» ГКСБК «сорук боллура, хобуоччута, осведомителэ» буола сылдьыбыт, табаарыстарын, учууталларын таҥнарбыт аньыылаах-харалаах.

М.С.Иванов 1952 сыллаахха олунньу 19 күнүгэр хаайыллыбыта. Хаайыллаат да, үс хонон баран, ол аата 1952 сыл олунньу 22 күнүгэр Г.Башарины утары маннык көрдөрүүнү биэрбит эбит:

«Уже несколько лет я нахожусь в плену у буржуазно-националистической киниги… о якутских буржуазных националистах – Кулаковском, Софронове и Неустроеве…

…Начало зарождения у меня антисоветских националистических убеждений отношу к тому времени, когда я прочел книгу Башарина о Кулаковском, Софронове и Неустроеве – прочел эту книгу в год ее опубликования в печати, т.е. в 1944 году.

Бу 50-с сыллардаахха республика ГКСБ 5-с отделын начаалынньыгынан, ол аата ГКСБК кистэлэҥ агеннарынан быһаччы дьарыктаммыт, билигин отставкаҕа олорор полковник П.С.Павлов суруктара бааллар. Олортон быһа тардыылары аҕалабын:

«…Один из трех… а именно Иванов, будучи студентом, был нашим источником».

«…Сюлбэ – тоҥсуйааччы… Однако на него самого шли жалобы. Юдковский проводил с ним профилактическую беседу, не помогла и докатился».

«…С точки зрения психологии ущемлённых, я понимаю их порыв. Дана им возможность, пусть пользуются ею. Но надо было честно вести диалог, без явной клеветы, лжи, вымысла. Однако, это дело их совести, уровня культуры».

Багдарыын Сүлбэ ити бэчээт нөҥүө ыарахан буруйдааһыҥҥа тугу да хардарбакка, күн бүгүҥҥэ диэри ньимиликээн буола сылдьар. Кини ыраас эбитэ буоллар, ырааһын суутунан да булуох этэ. Ол суох!

Ити үөһэ ахтыллар П.С.Павлов билигин Керчь куоракка олорор. Кини 1997 сыллаахха «Рассказы из моей жизни» диэн чугас аймахтарыгар анаабыт ахтыы кинигэтин быйыл саҥа сахалар «Бичик» издательсьтвонан таһааараары өрөһөлөнө сылдьыбыттара. Ол ахтыы кинигэни миэхэ рецензиялата биэрэн баран, сотору буолаат, РФ Куттал суох буолуутугар федеральнай сулууспатын Саха сиринээҕи управлениета ааҕыан, билсиэн баҕарар диэннэр, миигиттэн тура тутан ылбыттара. Ол айыыта онон, төннүбэтэҕэ!

П.С.Павлов ол ахтыытын 83 с. маннык суруйар: «…находился под арестом студент ЯПИ Иванов М.С., обвиняемый в национализме. От него требовали следователи показания на Башарина и других лиц, с которыми делился своими взглядами и суждениями. Иванов назвал студента Яковлева (Даланы этэр. **-О.У.**) и молодого писателя Федорова. В воображении следователей эти трое оказались

◇◇◇

Историк Пантелеймон Петров историяны сымыйалыыр

Дойҕох историктар, суруйааччылар буортулара элбэх. Бөлөһүөктэр «акаары бэйэтин алҕаһыгар, оттон өйдөөхтөр атыттар алҕастарыгар үөрэнэллэр» диэн үөрэтэллэр. Итинник эбит буоллаҕына норуоппут олорон ааспыт олоҕун ырытар хайаан да наадалаах буолан тахсар. Ол эрээри аһара эргэрбит историябытын ырытан эрэ тахсар учуонайдар, журналистар, суруйааччылар баар буоллулар. Ол биричиинэтэ – кинилэр куттамсахтарыттан. Тоҕо диэтэххэ, билиҥҥини хаһыстахтарына тыыннаах туоһулар алҕас, сыыһа бөҕөнү оруохтара турдаҕа. Ону иэстэһэн урукку салалтаҕа олорбут чиновниктар уонна кинилэртэн биэбэйдэнэн олорбут элиитэлэр өрөһөлөөн туруохтара диэн. Дьэ онон куттала суох былыргыны эрэ суруйан учуонай, суруйааччы буолбут элбээтэ.

Кинилэр сыыһа-халты суруйбуттарын аахсар киһи суох буолан, норуокка араас сыыһа-халты өйдөбүл иҥэн хаалар. Ол содулугар кэлиҥҥи көлүөнэ мөлтөһүөр дьону герой оҥостон, сыыһа иитиллэр кутталланна. Биир эмит учуонай билиҥҥи олохпутуттан суруйдаҕына даҕаны, бэл онно алҕас өйдөбүлү норуокка соҥноон кэбиһэр.

Холобур, 15 сыллааҕыта Кыраайы үөрэтэр институт директора Пантелеймон Петров «Радикал общественнай-политическай бөлөх» диэн ыстатыйатын «Сахаада» хаһыат балаһатынан бэчээттэппитэ. Радикалы тэрийбит С.Юркову республикабытыгар компартияны утарбыт, бастакы демократ быһыытынынан бэйэтин кылаатын киллэрэн турар диэбит. 1988 сыл бэс ыйын 3 күнүгэр Дьокуускай куорат Комсомольскай болуоссатыгар «радикаллар» уонна атын неформальнай холбоһуктар бастакы миитиннэрин ыыппыттара, онно түөрт тыһыынча киһи кэлбит диэбит.

Мин ити миитиҥҥэ кыттыбытым, тыл эппитим. Миитиҥҥэ Пантелеймон Петров суох этэ. Онон көрбөтөх эрээри үһүйээн хоту түөрт тыһыынча киһи миитиҥҥэ кэлбитэ диэбит. Оччолорго былааһы утары миитин тэриллибэт буолан, 200-чэкэ киһи мустубутун тыһыынчанан дьон мустубутун курдук өйдөөн, соһуйан хаалбыттара. Холобур, былыр саха куттаммыт киһитин көхсүн «кээһиилээх от саҕа», онтон сототун «сулламмыт тиит курдук» диириниий.

«Демократический союз содействия перестройке» (ДССП) лидерэ А.Логинов тыл этэн эрдэҕинэ, журналист, кэлин депутат буола сылдьыбыт Дмитрий Бубякин уола кинилиин мөккүһэн, тохтотон кэбиспитэ. Журналист Иннокентий Захаров мин ССКП обкомун I секретара Ю.Прокопьевы 1985 сыллаахтан кириитикэлээбиппиттэн эр ылан, эмиэ кинини утаран тыл эппитэ. Дьиҥинэн, маҥнайгы демократическай хамсааһыны С.Юрков даҕаны, А.Логинов даҕаны саҕалаабатахтара. Ити Москваны кытта сылдьыһа турар буолан, олору үтүктэн миитиннэри тэрийэр буолбуттара.

Оттон мин ханна да сылдьыбат эрээрибин, бэйэм испэр буһара сылдьар санааларбын дьоҥҥо тиэрдээри, демократическай өйү-санааны 1963 сыллаахха Дьокуускайдааҕы комсомольскай конференция трибунатыттан тыл этэн

саҕалаабытым. Ол иһин миигин КГБ-тан үүрбүттэрэ. Ону «Туймаада уоттарыгар» суруйан турабын. Онтон 1986 сыллаахха маҥнайгы демократическай хамсааһыны СГУ студеннара катокка буолбут айдаантан сылтаан саҕалаабыттара. Ону олохтоох уонна Москва былаастара хам баттаан кэбиспиттэрэ. Ким даҕаны «чып» диэн утары тылы саҥарбатаҕа. «Харса суох» диэннэр «өс-кылаан» диэбит киһилэрэ бэл учуонай Е.Е.Алексеев былаастан куттанан, студеннары уган биэрбитин саралаабытым. Ону кини кыайан харда биэрбэккэ ньимиликээн буола сылдьар. Карьераларын көмүскэнэн ССКП КК-гар суруйбуттарын студеннары көмүскээбит курдук В.Луковцев «Балыырдаах 1986 сыл» диэн кинигэтигэр учуонайдар, суруйааччылар бэйэлэрин ыстатыйаларын киллэрбит этилэр. Ол суруктарын дааталарын көрдөххө, мин ССКП КК-гар студеннары көмүскээбит суруктарбынааҕар хойутаан суруйбуттар. Ол аата дьыаланы кыайбытым эрэ кэннэ суруйбуттар («ТУо», 06.2010, №12(17)).

1983 сыллаахтан ССКП-ны аһаҕастык кириитикэлээри ЯПУ-1 солбуйар директорын дуоһунаһын ыраҕаан туран, түүҥҥү харабынайынан барбытым. Уонна оһуохайынан сылтанан демократическай, неформальнай холбоһуктары 1986 сылтан тэрийтэлээн барбытым. Ол туһунан докумуоннарга олоҕуран суруйан турабын («ТУо», 02.2010 №4(9)).

Онон историк П.Петров бэйэтин сыыһа суруйуутунан С.Юркову Саха сиригэр Компартияны утарыыга кылаатын маҥнай киллэрбит герой гыммытын мин биографиям саралыыр. Ону нуучча биллэр тележурналиһа Галина Захаренко оччолорго хаһыатынан маннык бигэргэтэн турар («Эхо недели», 09.10.93, «Самое разумное»): «…Возможно лидер «Радикала» С.Юрков «сражался» на московских баррикадах (Белого Дома – О.У.)… но нам ближе другой призыв другого активного борца за демократию Ивана Осуохая… не поддаваться на провокацию «Радикала»…

Сергей Юрков уонна Александр Логинов националистыы быһыыларын мин өссө сүүрбэччэ сыллааҕыта саралаан суруйбутум («СЯ», 11.09.90 «Страсти вокруг власти»). Ол ыстатыйам Пантелеймон Петров ыстатыйатынааҕар сөптөөҕүн кэлиҥҥи С.Юрков биографията туоһулуур. 2007 сыллаахха ахсынньы ыйга киниттэн сылтаан Нерюнгриттан Антон Пономаренко уонна Дмитрий Майвайдер хаайыыга түбэспиттэрэ («НВ», 26.11.09). Оттон С.Юрков 2009 сыл тохсунньутугар 282 ыстатыйа 1 чааһынан сууттаммыта. П.Петров «компартияны утарбыт» диэн хайҕаабыт киһитэ С.Юрков билигин Россия Компартиятын актыыбынай чилиэнэ буола сылдьар. Маннык дойҕох, ханнык баҕарар былааска ньылаҥныыр историктар туохха наадаларый? Интэриэһинэйэ баар, Юркову, Логиновы үнтү кириитикэлээбит «Страсти вокруг власти» ыстатыйабын Пантелеймон Петров 1991 сыллаахха миигиттэн ылан үөрэппитэ, ыстатыйа суруйуом диэн баран, төттөрү ис хоһоонноон, Юркову хайҕаан суруйбутун үөһэ аахтыгыт.

Ити курдук мин рядовой, боростуой Юрков курдук дьону саралаабыппын кэлин олох бэйэтэ бигэргэттэ. Оттон вице-президент Штырову президеҥҥэ талбатыннар-ханнык диэн нэһилиэнньэни өйдөтөн-сэрэтэн 16 сыллааҕыта бүтүн балаһанан документальнай ыстатыйаны суруйан турардаахпын («Сахаада», 19.05.94)..

«Бичиги» Штыров сабаары гыммытын тохтоппутум

«Бичик» кинигэ издательствота судаарыстыба ботуччу көмөтүнэн ньиргиччи, үчүгэй көрдөрүүлээхтик үлэлии турар. Араас быыстапкаларга, конкурстарга Россия таһымыгар куруук бастаан кэлэр. Киһи кэрэхсиэҕэ баар, бу кинигэ кыһатын икки эдэр саха уолаттара салайа сылдьалларыттан. Директорынан А.Егоров, кылаабынай редакторынан В.Луковцев. Кинилэр бу кинигэ кыһата кыһалҕалаах, тиийиммэт кэмигэр толлубакка, үлэҕэ киирбиттэрэ. Республикабыт духовнай баайын ханатар туһуттан харса суох үлэлээбиттэрэ. Бириэмэ аастаҕын аайы "Бичик" урукку кыһалҕалаах кэмнэрин дьон-сэргэ умнуох курдук буолла.

Билиҥҥи дьон куруук маннык үлэлээн кэлбиттэрэ дии саныыллара буолуо. Оннук буолбатах, саба сатаабыт кэмнэрэ баара. Өссө Егоровтаах Луковцев «Бичиккэ» үлэлии кэлиэхтэрин иннинэ, бюджет үбүн экономиялаатаҕа аатыран, устунан сабаары правительство өттүттэн үбүлээһини араастаан кыччата сатаабыттара. Сылга хаста да үрүт үрдүгэр комиссия, ревизия бөҕө ыытан сүгүн үлэлэппэттэрэ. «Сахаполиграфиздат» тэрилтэ «Бичик» кинигэтин бэчээттииригэр соруйан сыанатын үрдэтэрэ, инньэ гынан «Бичиги» банкрокка киллэрэ сатаабыттара. Ону хата «Бичиктэр» соҕуруу уобаластарга тиийэн чэпчэки сыанаҕа кинигэлэрин бэчээттэтэллэрэ.

Холобур, 11 бэчээтинэй лиис кээмэйдээх физика учебнигын (10 тыһ. ахсааннаах) Смоленскайга 3300 тыһ. солкуобайга бэчээттэппиттэрэ. Оттон 10,5 бэчээтинэй лиис кээмэйдээх (7 тыһ. ахсааннаах) Н.Н.Петров «Отзвуки тех времен» кинигэтин бэчээттээн, «Сахаполиграфиздат» 20550 тыһ. солкуобайы ылбыт. Эбэтэр 21 бэчээтинэй лиистээх «Геометрия» учебнигын (10 тыһ. ахсаанынан) Смоленскайга 3786 тыһ. солк. бэчээттээбиттэр. Оттон «Сахаполиграфиздат» Амма Аччыгыйын «Сааскы кэмин» 11,25 бэчээтинэй лиис (10 тыһ. ахсаанынан) бэчээттээн 24507 тыһ. солкуобайы ылбыта.

Көрбүккүт курдук, бэйэлээх бэйэбит «Сахаполграфиздаппыт» соҕуруу уобаластардааҕар «Бичиккэ» ыарахан сыанаҕа бэчээттиир эбит. Тиэйэн аҕалбыт ороскуоттарын киллэрбиттэрин үрдүнэн, соҕуруулардааҕар 7-8 төгүлүнэн сыаналаахтык бэчээттээбит. Ол үрдүнэн Саха правительстотын председателэ В.Штыров «Бичик» кинигэ издательстотын «Сахаполиграфиздакка» холбоору дьаһал таһаарбыта (17.09.94, №950-Р).

Бу икки букатын тус-туһунан интэриэстээх тэрилтэлэр этилэр. «Сахаполиграфиздат» – производственнай интэриэстээх. Онтон «Бичик» республика олохтоохторун интеллектуальнай-духуобунай сайдыытын туһугар үлэлиир. Ол иһин оскуола учебниктарын үчүгэйин талан, сыанатын кэрэйбэккэ туран бэчээттэтэр. Ити курдук наука, культура, литература эйгэтигэр олохтоох норуоттар сөбүлүүр кинигэлэрин сүүмэрдээн, бэчээттэтэ сатааччы. Ол аата «Бичиккэ» көннөрү производственник, рабочай буолбакка, сахалыы билэр специалистар эрэ сатаан үлэлиир тэрилтэлэрэ. Ону В.Штыров билэ-билэ, соруйан национальнай литератураны, учебнигы производственнай эрэ интэриэһинэн

◇◇◇

бэйэм видеокамерабынан уһултарар киһим суох этэ. Бэйэм плакаппын туппутунан тыл этэ туран, хайдах түһэриэхпиний? Онтон атын ити сэттэ стукачтары дьоҥҥо көрдөрөн, саакка ыытыахтаах этим.

Холобур биирдэ, республика күнүгэр, Орджоникидзе болуоссатыгар турар Ойуунускай памятнигар былаахтаах тахсыбытым. Онно милииссийэлэр үрдүбэр саба түспүттэрэ. Ааттарын ыйыталаһан, ыстатыйа суруйуом диэбиппэр кэм саатан, баран хаалбыттара. Ол туһунан ыстатыйа уонна хаартыска «Якутск вечернэйгэ», «Орто дойду сонуннарыгар»(03.05.07) бэчээттээбиттэрэ. Тулабар милииссийэ бөҕө турарын фуражкаларыттан даҕаны көрүөххүтүн сөп.

Ити «Бичиги» көмүскүүр миитиммин тэрийээппин кытта сарсыныгар правительствоҕа суһал мунньах тэрийбиттэр этэ. Онно: «Хаһан да «Бичиги» «Сахаполиграфиздаты» кытта холбуу сатаабатахпыт», – диэбит этилэр. Көмүскэтээри биллиилээх дьонунан миигин утары ыстатыйа суруттара уонна эфиринэн тыл эттэрэ сатаабыттара. Хата ону кыбыстан ким даҕаны сөбүлэспэтэх этэ.

Ксенофонт Уткины таба туппуттара буоллар, кини санҕарыахтаах этэ. Тоҕо диэтэххэ, кини былаас киһитэ, карьераҕа бэриниилээх. Ол курдук 1992 сыллаахха Үөһээ Бүлүүгэ учуонай Н.Е.Петров ыһыах бириигин махинациялаан үс сылгыны земляктарынаан А.Г.Зверевтыын, Н.Сафоновтыын Дьокуускайга илдьэ кэлбиттэрэ. Ол үрдүнэн К.Уткин, ити ыһыахха сылдьыбатах эрээри, махинатордары көмүскээн сыыһа гынар диэн теле-эфиринэн миигин хоруотаабыта. Хата ону Үөһээ Бүлүү хаһыата Арсен Зверевтээх ымсыы, баламат быһыыларыттан кэлэйэн, миигин көмүскээн ыстатыйа бэчээттээн турар (27.06.92 г.).

1987-89 сыллардаахха диэри Ньурба ыһыаҕын К.Д.Уткин сценарийынан хааччахтаан оһуохайы умулуннара сыспыта. Ол туһунан «СГУ» хаһыат (15.11.91) бэчээттээбитэ. Онно астыммакка Уткин аны Дьокуускай Үс Хатыҥҥа буолар ыһыаҕын сценарийынан хааччахтаан, оһуохайы умулуннара сыспыта. Ол содулугар Үс Хатыҥ ыһыаҕар оһуохай түһүлгэтигэр 50-200-чэ эрэ киһи оһуохайдыыр буолбута. Ону даҕаны 3-4 чаас устатыгар эрэ. Ол иһин быйылгы Үс Хатыҥ ыһыаҕын оһуохайын миигинэн ыыттарбыттара. Онон 2 чаастан түүн 11 ч. аһан, туман түһүөр диэри дьону дуоһуйа оһуохайдаппытым. Онтон түүн үс чаастан күн тахсыытыгар 5-6 тыһыынча киһи 10-20 түһүлгэнэн долгун курдук оһуохайдаабыттара. Ону видеокамераҕа түһэрбиппин мэрияҕа көрдөрөн, соһуппуппун бу хаһыаттан аахпыккыт.

Дьэ маннык чахчылары «Кыым» хаһыакка токурутан, (26.11.09 с.; 03.12.09 с.) К.Уткин Ньурба уонна Туймаада ыһыаҕын сайыннаран турар диэн бэчээттээбиттэрэ. Онон киниэхэ уонна Багдарыыҥҥа расчетнай счеттарын ыйан туран, харчыта киллэриҥ диэн ыҥырыы таһаарбыттара. Араас баай тэрилтэлэртэн 50-100 тыһыынча солкуобайы киллэттэрэ охсубуттарын бэчээттээбиттэрэ. Ол үрдүнэн В.Штыров анал ууруаҕынан Ксенофонт Уткин 75 сааһын юбилейын бэлэмниир комиссияны тэрийбитэ. Онно правительство солбуйар председателин Куприяновы комиссия председателинэн анаабыт этэ. Оттон ити комиссия чилиэннэринэн министрдэри уонна баай тэрилтэлэр салайааччыларын киллэрбитэ. Ити кинилэргэ «харчынан көмөлөһүҥ» диэн бирикээс кэриэтэ этэ. Ол иһин

Ньурба администрацията уонна атын баай тэрилтэлэр биир күннээх хамнастарын кинилэргэ угалларын туһунан дьаһайбыттарын хаһыакка бэчээттээбиттэрэ.

Багдарыыннаа «сахалыы ааппытын хомуйбутун иһин» диэбиттэр. Дьиҥинэн, кини бэйэтэ хомуйбатаҕа. Бүлүү педучилищетыгар директордыы олорон үөрэнээччилэринэн хомуйтарбыта. Хомуйбатах оҕолору уопсайга киллэрбэппин диэн шантажтаабыт сурахтааҕа, ол туһунан дьон миэхэ кэпсиир даҕаны, телефонунан да этэллэр. Дьиҥинэн ити хамнастаах, талан ылбыт специальностара. Онтон мин үлэбин бараҕан, оһуохайга специальноһым да буолбатар, хамнаһа суох күн бүгүҥҥэ дылы үлэлии сылдьабын. Мин курдук кинилэр биир да миитини сүүрэн-көтөн тэрийбэтэхтэрэ. Хата, быыһаабыт «Бичикпэр» Багдарыыннаах Уткин сотору-сотору кинигэлэрин бэчээттэтэн тахсаллар. Оттон миигин «Бичиктэр» кинигэлэригэр сатаатар бу дьон быыстарыгар ааппын да ааттаабаттар. Ол барыта Вячеслав Штыров миигин сөбүлээбэтиттэн сэрэхэдийэн. Ити барытын содулугар билиҥҥи көлүөнэ миигин билбэт буолла.

Холобур, «Кыым» хаһыат редакторыгар Иван Гаврильевка киирэммин: «Уткиннааҕы кытта миигин тоҕо ыҥырыыгытыгар киллэрбэтигит?» - диэбиппэр: «Эн норуоккар туох үтүөнү оҥорбуккуный?» – диэн соһуппута. Дьэ бу Уткиннаах Багдарыын былаастартан хастыы да квартираларынан уонна үбүнэн сэмсэлэнэр буоллахтарына, мин репрессияланартан атыны билбэккэ сылдьабын. Эбиитин дьиэбэр кэлэн бэйэбин сордуулларын таһынан, кэргэттэрбин кытта ытаталлара, куттууллара кыһыылаах. Ону видеокамераҕа түһэриилэрбин республиканскай архивка биэрдэхпинэ көрүөххүтүн сөп.

КГБ-лары бэйэлэрин үҥсэммин, сокуон быһыытынан 1962 сыллаахха квартираны ылбатаҕым буоллар, билиҥҥэ диэри квартирата суох сылдьыам этэ. Мин үтүөбүн онноoҕор нууччалар билэннэр хаһыакка «Судьба, вместившая целую эпоху» («ЭС», 27.10.04) диэн бэчээттээн тураллар. Буолумуна, мин ситиспит суверенитетым республикаҕа бэрт элбэх миллиарды киллэрбититтэн туһаммыттарын биллэхтэрэ дии. Онтон саха киһитэ ааттаах Гаврильев, сатаатар норуотум туһугар охсуһарым иһин, онноoҕор хаста да өлөрө сатаабыттарын билбэтэ, дьэ, сүрдээх. Кыһыыбыттан сутуругум хайдах барбытын билбэккэ хаалбытым. 80-чалаах киһиттэн икки төгүл эдэр эрээри, остуол анныгар куотаат, охраннигы ыҥыран туттарбыта.

«Кыым» коллектива, бастатан туран «Ситим» медиа-бөлөх генеральнай директора М.Н.Христофорова, хата миигин өйдөөннөр, кабинекка киллэрэн чэй кутан, уоскутан абыраабыттара. Дабылыанньам тахсан, устунан аллараа дойдуга бара сыспытым. Иван Гаврильев дуоһунаһынан туһанан «Кыымҥа» (28.01.10) бэчээттэммит ыстатыйаҕа А.Е.Алексеев этиитин соруйан сотон кээспитэ. Онно маннык этиллибит этэ: «Оһуохай Уйбаан республиканы салайбыта буоллар, туох эмэ үчүгэйгэ тиэрдиэ эбит диэн, ыар санааҕа сылдьабын». Саха театрыгар юбилейбар толору мустубут дьон, ону сөбүдээн, атахтарыгар туран уруйдуу-уруйдуу овациялаабыттара. Ол иһин буоллаҕа, ити нүөмэргэ бэчээттэммит сберкнижкам счетугар баара-суоҕа биир эрэ тыһыынча солкуобай киирбитэ. Ити суума республикам дьонугар сааттаах буолуон сөп этэ даҕаны, аны дьон сымыйа геройдары өрө тутар буолла. Ити сиэр-майгы сатарыйыытын көрдөрөр.

Холобур, В.Штыров республика чулуу дьоннорун (холобур, Ухханы) Путиҥҥа тиийэ «стукачтыырын» туһунан хаһыакка бэчээттэммитин аахпыккыт («Якутск вечерний»). Ол аата ФСБ-тан биир куомуннаах стукаһын билэн, Штыров Багдарыыны ыҥыран ылан, бэрт буолан кинигэтин бэчээттэппит эбит. Оттон Иван Гаврильев, былаас киһитэ буолан, кинилэргэ бэрт буола сатаан, ити дьону өйүүр, оттон миигин саба баттаан, тыыннаах өлүккэ кубулута сатыыр эбит.

Ксенофонт Уткин КГБ «стукаһа» учуонай Н.Е.Петровтыын миигин утары телевизорынан хоруотаабытын В.Штыров билэн, Уткин юбилейын хаһыатынан сырдатан, тэрийэн харчы бөҕөтүн расчетнай счетугар куттарбыт эбит. Оттон мин радионан уонна «Сахаада» хаһыат балаһатын тухары Штырову (19.05.94) кириитикэлээбитим. Ол иһин кини сонно тута «Чай у Чертова» диэн телеэфиринэн сылтанан, хаста да тахсыбыта. Ол аайы миигин баһааҕырдан турар. Холобур, «Оһуохай Уйбаан фантазер», «Автобус остановкатыгар турар эмээхсини Штыров массыынатыгар олордубата, диэн миигин киртитэр», – диэн телеэфиринэн миигин хоруотаабыта. Дьиҥинэн, чааһынай да массыыналаах киһи остановкаҕа турар киһини ылбатаҕына, ким да баалаабат. Оттон президент массыынатын туһунан ханнык нормальнай өйдөөх киһи итинник акаарытык тыллаһыаҕай? Итэҕэйбэт киһи баар буоллаҕына, телеархивтан булан итини көрүөххүтүн сөп.

Ол иһин аһаҕас телеэфиргэ Штырову «дуэльга» тахсыахха диэн листовка бөҕө суруйбутум уонна уулуссаҕа, правительство дьиэтигэр ыйаталаабытым. Ону эмиэ Багдарыыннаах курдук ньимиликээн буолан, тугу да эппиэттээбэтэҕэ (көр оччотооҕу листовкаларбын).

«Бичиги» көмүскээммин ыстатыйа суруйталаабыппын Штыровтан куттанан журналистар, редакциялар бэчээттээбэттэр этэ. Ол иһин аҕыйах тиражтаах «Учуутал аргыһыгар» (17.11.94) бэчээттэппитим. Оттон көҥүллэппит эрэ миитиннэрим биллэриилэрин эрэ хаһыаттар бэчээттээбиттэрэ («Саха сирэ», 26.01.95; «МЯ» 27.01.95; «Эдэр саас», 01.0295; «Эхо недели», 19.11.94). «Сахаполиграфиздат» уоруйах директорын Илья Михальчугу саралаабыппын «Орто дойду сонуннара» биир балаһанан бэчээттээн турар.

«Бириэмэтэ оннук этэ» диэн стукачтары көмүскүүллэр

«Бириэмэтэ оннук этэ», – диэн куттамсахтары, таҥнарыахсыттары көмүскүү сатааччылар бааллар. Холобур, инньэ диэн мин 1986-87 сыллардаахха оһуохайы уонна студеннары ССКП КК-гар тиийэн көмүскээбэтэҕим буоллар, сахалыы сиэрбитин, традициябытын боппуттарын көтүрэллэрэ саарбах этэ. Оччоҕо билигин сахалыы таҥас, оһуохай, олоҥхо, сиэр-туом сөргүтүллүбэккэ хаалыахтаах этэ. Куттамсах омугу билэннэр, өссө күүскэ баттыыллар. Холобур, куоскаҥы киһи тыыппат. Ол курдук чеченнэр куттамматтарын билэн, Москва кинилэр сокуоннарын уларыттарбат. Ол иһин чеченнэр хас да ойохтонор сокуоннаахтар. Хас да ойохторун уонна үөрүнэн оҕолорун батыһыннаран маҕаһыыҥҥа сылдьалларын

хаһыакка суруйбуттара. Ол да иһин сэрии кэнниттэн ахсааннара өссө элбээбит. Сэбиэскэй былаас эрдэҕинэ биир да мечеттэрэ суох буоллаҕына, билигин муннук аайы киэркэйэн турар. Эбиитин Грознайга саамай улахан мечети туттарбыттарын туһунан бэчээттээбиттэрэ.

Оттон Дьокуускайга араас омуктар мечеттэрэ, церковьтара көмүһүнэн күҥҥэ тиийэ килбэйдэ. Оттон Тэрис саха Айыытын дьиэтэ Сайсарыга бадараанаах сиргэ кыра хотон курдук, сахаларга карикатура буолан турар. Тойотторбут, депутаттарбыт саха омугун карикатуралаабыт быыстапкаларыгар кубулуйда. Ону көрө-көрө кэлии мэнээк мигранар кытта сахалары сэниир буоллулар. Саха даҕаны итинник хаарбах Айыы дьиэтигэр сылдьыан саатар. Алмаастаах Саха сирин Айыытын дьиэтэ столицабытыгар бары таҥара дьиэлэриттэн баһыйар курдук, Дьокуускай саамай киинигэр килбэйэн туруохтаах этэ. Ону баара таҥара оҥостубут маҥнайгы президеммит Михаил Николаев батара сатыыр миллиардынан харчытынан туттара охсуохтаах этэ. Оччолорго ону ким да утарбат кэмигэр. Ону ити Союһу ыспытын курдук, мүлчү туппута. Ол иһин билигин сахалар сомоҕолуур итэҕэлбит суох буолан улуустаһар, иирсэр айдаанҥа олоробут.

Кадыров чеченнэр харса суох норуоттааҕынан туһанан, талбытынан салайынан олорор. Ол иһин президент диэн ааты уларытыыттан кини статуһа улааппат да, кыччаабат да. Оттон Саха сиригэр ити кутталлаах, тоҕо диэтэххэ биһиги чеченнэр курдук хорсун норуоппут да, салайааччыларбыт да суохтар. Ол иһин биһигини аһара сэнээн, киин былаас олус айбардыыр.

Оһуохай УЙБААН.

Борьба со следствием, сотворённым М.Е.Николаевым

Читая замечательные публикации авторов Степана Петрова и Гавриила Романова в газете «Туймаада уоттара», чувствуешь борьбу не с причиной, а со следствием, которое произошло из-за роковой глупости Михаила Николаева («ТУо» август 2010, №17(22)), в результате которого он не только развалил Союз, но и подсунул якутянам кота в мешке в лице Вячеслава Штырова. Так, в конце 1991 года во время своей выборной кампании он выбрал кандидатом в вице-президенты не проверенного за долгие годы совместной работы В.М.Власова, а В.Штырова из Удачнинского ГОК-а.

Возмутившись этим, я вышел на пикетирование Дома Правительства с плакатом, где собственноручно написал: «В отставку К.Е.Иванова, предавшего суверенитет! Вместо него В.М.Власова!» («Сахаада», 08.04.92 г.). Если бы Михаил Николаев послушался меня, то якутяне сейчас жили бы достойно. Потому что В.Власов, в отличие от Штырова, жил и живет постоянно в Якутии, является настоящим патриотом. Поэтому он в качестве председателя правительства Якутии не стал бы распродавать богатства Якутии, как Вячеслав Штыров. Наоборот, приумножал бы ее богатства и не преследовал бы лучших людей Якутии, а также

не установил бы диктаторский режим в республике.

Всем известно, что дальновидный и хозяйственный отец оставляет после себя детям дом с удобствами и сбережения для их безбедной и беззаботной жизни. А Михаил Николаев и Вячеслав Штыров, наоборот, после себя оставили Якутию с выживающим и вымирающим населением. О чем справедливо пишут С.Петров и Г.Романов в газете «ТУо» (октябрь, 2010, №21(26)). Во время избирательной кампании в качестве кандидата в вице-президенты В.Штыров встречался с обществом «Саха кэскилэ». На мой вопрос: «В Якутии зарплата работников промышленности превышает зарплату сельчан в 10 раз. Что же сделаете для восстановления справедливости?». В ответ он сказал, что проведет в Якутии реформу зарплаты. Став вице-президентом, а также премьером правительства, он это свое обещание так и не выполнил. О чем я опубликовал свое возмущение в газете «Туймаада» (27.03.96).

Я не боялся попасть в немилость власть предержащих

Например, я не побоялся раскритиковать Михаила Николаева, как только он заступил на президентскую должность за то, что в первом же новогоднем обращении к населению призывал якутян воздержаться от принятия своей Конституции до принятия российской, считая это неэтичным. С тех пор, т.е. в течение 20 лет нахожусь в информационной изоляции, потому что журналисты, чиновники, опасаясь президента избегают меня и замалчивают мои заслуги. В результате даже известный адвокат Нина Санникова, будучи приглашенной на консультацию лидером общественного движения И.И.Шамаевым, сделала ему замечание: «Избегайте этого КГБ-шника Ивана Осуохая». А когда опубликовал опровержение статье Багдарыына, стали распространять слух, будто бы я действую по указке ФСБ. Когда опроверг их доводы, даже придумали версию, будто бы я выполнял просьбу Е.Михайловой, ныне ректора СВФУ. Но ведь я её саму критиковал через газеты тогда, когда она была вице-президентом и недавно, когда она провела университетский ысыах в день проведения республиканского ысыаха на Yс Хатыне. Тем самым обвинял я её, что она, не считаясь с желанием коллектива, проигнорировала наш национальный праздник. Так что у моих оппонентов нет никакой логики.

Не думающие о последствиях для Якутии лже-герои

Видимо, когда начинают рассказывать мои заслуги, то они просто оголяют (аннулируют) действия моих претендентов. Например, обучение якутскому языку во всех школах Якутии я добился через Москву еще до Е.П.Жиркова. Но он, став

министром образования, замолчал мою заслугу. Затем эти мои идеи внедрил как свои под названием «национальная концепция». При этом в отличие от меня он пропустил самый главный момент моей идеи – обучение всех русскоязычных учащихся якутскому языку, культуре и истории местного края, начиная с детсадов («ТУо», январь, 2010, №1(6)).

Таким образом «национальная концепция» Жиркова стала националистической, от которой стали шарахаться даже сами якуты. Потому что якутскому языку стали учить за счет учебных часов от других предметов. В результате возросло количество провалившихся на вступительных экзаменах в вузы по сравнению с успешно поступающими русскоязычными абитуриентами.

В то время якутский язык получил статус государственного. Поэтому, чтобы стать госчиновниками, обязанных по службе знать два государственных языка, русскоязычные захотели изучить якутский язык. Но из-за дилетантства в политике президент Николаев и министр образования Жирков проигнорировали статусом и не внедрили в жизнь закон о государственном статусе якутского языка. В результате якутяне потеряли интерес к якутскому языку. Таким образом, близорукая политика Михаила Николаева, как мина замедленного действия, в будущем снова ввергнет якутян на межнациональные инциденты наподобие событий 1986 года.

Тем временем Егор Жирков, латая дырки с обучением якутского языка, оставленные в бытность его министерской деятельности, в глазах наивного населения выглядит будто бы как настоящий борец за обучение якутскому языку. Если бы он не оставил умышленно заранее такой дыры, то сейчас у него не было бы поводов выдавать себя за патриота якутского народа. А так он на глазах серой толпы все еще продолжает быть лидером по обучению якутскому языку под флагом автора пресловутой «национальной концепции». Неужели ученые и учительская интеллигенция не могут разобраться с пагубностью этой концепции? Оказывается, справедливо возмущался самый начитанный из генсеков ЦК КПСС Юрий Андропов, обвиняя ученых в развале Союза следующими словами: «Преподавание в вузах деформировало их мозги» («Совершенно секретно», №2, 1995).

Я ещё в 1994 году разоблачал Павла Казаряна как шовиниста, чтоб его остерегались якутяне. Но даже самые информированная интеллигенция, как журналисты «Кыым» в своей газете (12.05.06 «Кто такие этнобюрократы?») как большую сенсацию и свое открытие преподносят о шовинистических выступлениях руководителя армянской общины А.П.Казаряна, осуждавшего М.Николаева и В.Штырова за то, что они не разогнали чиновников-якутов. Он даже раскритиковал ЮНЕСКО за то, что олонхо признали шедевром мировой культуры, считая его ничтожеством. Он также «разоблачает» якутских ученых, которые будто бы скрывают то, что Ойунский с Аммосовым добились статус автономии только ради проживающих в ней якутов, русских, тунгусов…, что только поэтому эту территорию назвали «якутской». Казарян считает, что якуты разбогатели из-за русских, научивших садить зерно и овощи. А также армян, строящих различные объекты и рестораны (на самом деле для того, чтобы сдирать последние деньги у местных), ремонтирующих автомашины… И как будто бы якутов научил музыке

только Грант Григорян, будто мы до него 1000 лет не запевали олонхо.

Казарян считает, что республикой должны руководить только профессионалы, пусть даже он будет папуасом. Не считает ли он самого себя таким профессионалом? А о том, что, наоборот, половину российской казны в свое время пополняла Якутия, он молчит.

В другой статье (09.02.06) Иван Гаврильев, нынешний главный редактор «Кыым», на всю полосу описывает борьбу якутян за АЛРОСА. Где включил моих последователей как активных борцов, в том числе приглашенного Багдарыына Сюлбэ. Но обо мне – ни слова, несмотря на то, что на каждом таком мероприятии я принимал самое активное участие. Например, когда митинговали на площади Ленина, вдруг с проспекта Ленина заехал самосвал и на большой скорости начал двигаться на нас. Люди испуганно разбежались, только я один, несмотря на свой 72-летний возраст, прыгнул на самосвал, открыл дверь и стал драться с двумя водителями. Но огромного роста русские меня вытолкали из кабины и резко повернули направо, с целью задавить меня задними колесами. Но я, зная коварность задних колес при повороте, успел отпрыгнуть и остался жив. Об этом инциденте писали в милицию и в прокуратуру, но никакой реакции не было.

Даже этот, казалось бы, геройский поступок Иван Гаврильев замолчал. Когда он пришел на очередной митинг, я ему напомнил об этом. Но он так пренебрежительно обошелся со мной, что я тогда не выдержал оскорбительного отношения и ударил его в бок. Вот почему, оказывается, в этом году он так умело уклонился, как уклонился американский президент Буш от ботинок, от моего удара. Об этом я писал в предыдущем номере «Туймаада уоттара».

Другой примечательный случай произошел в День Республики 27 апреля 2007 г., когда я защищал флаг республики. После митинга СМИ замолчали о том, что произошло. То, что меня замалчивают журналисты, свидетельствует цветная фотография, опубликованная на обложке газеты «ОДС» (03.05.07). Там инородческая интеллигенция во главе с Багдарыыном Сюлбэ, оставив меня одного на съедение милиционерам, озабочена только саморекламой перед фото- и телекамерами, нисколько не собираясь спасать меня, когда я, не выпуская флага республики, боролся на памятнике Ойунского с милиционерами, поднявшихся ко мне и пытавшихся стащить меня с памятника. А вокруг стояла толпа милиционеров, чтобы увести меня куда надо. Это видно по их фуражкам. В этот-же день поздно вечером сотрудники органов пришли ко мне домой в праздничную ночь под предлогом допрашивать. Видимо, с целью застать меня в пьяном виде и увезти к себе… Затем это дело передали в суд как нарушителя общественного порядка. Но, к стыду заместителя министра МВД А.Дзивицкого, меня не признали виновным. Об этом опубликовала, конечно, не «Кыым», а «ОДС» (07.08.07 г.). Если бы эта газета не опубликовал бы, то я так и остался бы живым трупом.

Всё это сейчас вызывает гнев завистников, поскольку народ начал понимать, кто является настоящим и, самое главное, бескорыстным борцом за свою республику.

* * *

Как якуты топят друг друга, когда как я рискую собой

26 августа 1989 года проходил I съезд народов Якутии под председательством заместителя председателя правительства Е.Г.Егорова. Он, как бывший партократ, не давал выступать демократам, кроме как проверенным лицам прежнего режима («ТУо», июль, 2010 №13(18)).

А в мае 1994 года состоялась ассамблея народов Якутии. На этот раз председательствовал сам премьер правительства В.Штыров. Сравнивая работу председателей этих двух форумов, замечаешь резкую разницу. В первом случае якут Е. Егоров давил свободно мыслящих якутов, а во втором случае русский В. Штыров всячески поддерживал русскоязычных («Сахаада», 19.05.94). Даже объявил однодневный перерыв в работе Ассамблеи, чтобы русская община смогла провести свое собрание и успела внести свои предложения в проходящей Ассамблее. Какая оперативность! В этом вы убедитесь сами, внимательно читая данную статью. Кроме того, из этой статьи узнаете, как заранее, еще в то время я раскрыл внутреннюю суть участников – кто интернационалист, кто шовинист, кто провокатор. Но якутяне не воспользовались ценными материалами, так же, как Сталин донесениями из Японии разведчика Рихарда Зорге.

Таким образом, я еще лет 16 тому назад раскрыл перед якутянами кто есть кто и кого надо было опасаться. Если бы якутяне тогда соответственно реагировали бы, то сейчас не позволяли бы таким, как профессору П.Казаряну, иронизировать в определении самоназвания «саха» и т.д.. Напомним читателям, что он публично говорил, что нет в русском языке слова «саха», а есть слово «соха». В то время, вспоминает он, «якуты за мое предложение освободиться от своего самоназвания готовы были разорвать меня, а сейчас стали слушать». То есть В.Штыров за время правления республикой (т.к. президент Николаев все время разъезжал по городам и странам) постоянными унижениями якутов превратил в тупых исполнителей его воли. Теперь можно делать с ними что хочешь. Даже известный депутат Екатерина Никитина разочаровалась в чиновниках любого ранга, превратившихся в бездумных исполнителей чужой воли, о чем была публикация в газете «Якутск вечерний». Видимо, тогда якутяне испугались того, как Штыров расправлялся со мной после публикации данной статьи, приказав журналистам под угрозой увольнения не допускать Ивана Осуохая к СМИ. Вот и превратили меня в живого трупа. Отчего на передний план вышли лже-герои, облюбованные и обласканные президентом за их послушность.

Теперь, когда газета «Туймаада уоттара»(“Огни Туймаады”) стала публиковать меня, лже-герои всеми правдами и неправдами стали бросать на меня тень. Но мне не привыкать к ударам судьбы. Поэтому сейчас предлагаю вам сегодня вдумчиво читать то, что произошло лет 16 тому назад. Только тогда разберетесь в причинах следствия трагедии сегодняшнего дня республики.

Участвовать в работе Ассамблеи в то время приезжал из Москвы даже представитель Всемирной русской общины С.П.Пыхшин. Вот почему Штыров,

оказывается, объявил однодневный перерыв Ассамблеи, чтобы он через русскую общину внес корректировку в работе Ассамблеи народов Якутии. Получилось так, как будто Ассамблея народов собралась ради шовинистической деятельности русской общины. В результате Штыров, оказывается, все время руководил республикой по указке русской общины. Впрочем, вы в этом убедитесь сами из высказываний «зайдем», «скажем», «напишем» Штырову(уже как панибратски.И.О.) и в Москву». Поэтому для убедительности вкратце излагаю суть данной статьи («Сахаада», 19.05.94, «Русская община» – ценнейшего документального материала 16-летней давности).

Воспользовавшись высокой должностью премьера, а также председательствующей функции, Штыров единоличным решением вопреки общепринятым правилам ведения собрания, объявил однодневный перерыв после первого дня работы Ассамблеи. Как только он объявил об этом, будто бы по заранее составленному сценарию Штырова и русской общины, на трибуну Ассамблеи без разрешения поднялся Александр Логинов и объявил, чтобы члены русской общины назавтра пришли на собрание общины.

Как «лже-герои России» выгоняли меня, как инородца

Когда я пришёл назавтра на их собрание, в подъезде здания стояли врач-эпидемиолог В.Чернявский и второй человек. Они не пустили меня. На обратном пути встретив Александра Логинова, я недоуменно спросил: «Я же приглашал вас на собрание общества «Осуохай», а вы почему не пускаете меня?». Тогда меня пустили. На собрании стали анализировать работу Ассамблеи и первым слово взял бывший первый секретарь Нюрбинского райкома КПСС А.И.Евмененко: «Нашу альтернативную повестку собрания Ассамблея отклонила. Я зря понадеялся на нашего боевого лидера С.Юркова…». В это время с опозданием подошли Людмила Медведева и С.Юрков. Как только увидел меня, Юрков поднял хай, и стали снова спорить, разрешить ли Ивану Осуохаю присутствовать на собрании. Делегат из Алдана В.Тюрина и ученый из Московского этнографического института Т.Пузенкова возмутились их поведением. При голосовании с превосходством в один голос мне снова разрешили присутствовать. Но у меня отобрали стул, и, несмотря на свой преклонный возраст, мне пришлось сидеть на полу (а ведь они были вдвое-втрое моложе меня). Гость из Москвы С.П.Пыхшина в своем выступлении сказала: «Я представляю всемирную русскую общину, охватывающую Австралию, Аргентину, США и республики СНГ. Русскому населению почему-то несвойственно самоорганизовываться и вчерашняя Ассамблея это продемонстрировала. Якуты достигли своих целей и задач. Ну и что? Ничего это им не даст, так как русских много и они не нуждаются в защите. Они сами защитят кого угодно. Русские, проживающие на просторах федерации, составляют нашу базу. Только надо довести до них наши цели и задачи, чтоб не

разбрелись по узким щелям суверенизации и голосовали на выборах за Россию, а не за Якутию. Прошу вас осознанно, без особых дебатов, проголосовать за учреждение республиканской общины, ибо враг слушает и записывает (указывает на меня. – И.О.). Я имею пять лет опыта политической борьбы в Москве и знаю, что я говорю».

Как «лже-герои России» готовились к перевороту

Представитель из воскресной православной школы Л.А.Чепелев: «Призываю вас не забывать предупреждения русской общины из Москвы».

Александр Логинов: «Мы готовились к маленькому перевороту путем принятия альтернативной повестки работы Ассамблеи. У нас были явные шансы на это, так как самое большое число делегатов было от русской общины. Но не смогли при голосовании захватить рабочий президиум Ассамблеи, чтобы дать ей право законодательной инициативы, утвердить временное положение и выбрать сопредседателя Ассамблеи».

Все это было похоже на то, как большевики в 1917 году собирались совершить переворот.

Е.Батиевский: «Надо было нам забрать половину мест от всего количества делегатов, без вычета 50 мест для малочисленных народностей. Лучше сами бы работали с ними. В результате мы сами заранее проиграли в голосах. Во-вторых, мы начали бегать только перед самой Ассамблеей, не было связи и штаба для работы. В будущем надо бороться за каждый голос».

С.Юрков: «Надо было делать упор на единственное требование. Это о порядке формирования верхней палаты Ил Тумэна, ибо при ее наличии мы обречены на провал. Надо было русской общине организованно покинуть зал,

как только не приняли наше требование. Так что мы потеряли свое лицо, поддержав господина Михаила Николаева. Активно работали человек 20 из русской общины. Остальные пассивны, даже голосовали против наших же предложений, поддержав устаревшую республику Саха (Якутия). Для устранения недостатков надо переизбрать председателя русской общины».

А.Замотаев, делегат из Кобяи: «Надо было попросить всего 1-2 минуты и чётко сказать о наличии в Якутии национализма и шовинизма. Об этом смогли сказать только Л.Медведева и П.Казарян. Сейчас надо готовиться к зимним выборам».

С.Дуткин: «В обращении Ассамблеи есть слова: «Якутия имеет свою Конституцию и устанавливает с Россией конституционно-договорные отношения. С чем вас и поздравляем, что живем в конфедерации, а не в федерации. Вношу предложение убрать выражение «конституционно-договорные отношения с РФ». Все остальное – ерунда».

А.Логинов: «Но это будет в разрез с Конституцией республики. Поэтому мы согласились. Ничего, напишем обращение к высшим руководителям РФ».

С.Пыхшин (Москва): «Для нас, русских, не имеют значения оба: ни федерация, ни конфедерация. 50 миллионов живут за пределами России. Мы предлагаем их самоорганизовываться не для федерации, когда есть идеал – российское государство, и не поддавайтесь провокации 17-го года. Россия не распалась. Это только власть ее распалась, а русская нация осталась. Якутии хотелось такое обращение. Ну и пусть пишут. А русская община примет свой документ. Нельзя атаковать противника в лоб и говорить все открыто, о чем еще раз напоминаю».

Т.Пузенкова, этнограф: «Мы из института этнографии проводим исследования в горячих точках России и попали в самую точку. Ваша позиция с терминологией «проиграли», «противник», «организованно покинуть зал», «враг записывает» заранее обречена. Не играйте в игры, которые кто-то предлагает. Мы все простые люди и не знаем, как отстаивать национальные интересы, в том числе и русские, и якуты. Поэтому необходимо жить на основе чистого сотрудничества. Ибо противостояние – это игра с огнем. Так начиналось в горячих точках».

В.Чернявский: «Надо потребовать от руководства ЯГУ и ИЯЛИ дать рецензию на книгу У.Винокуровой и подать в суд иск. Газеты не отказывают нам публиковать статьи и готовить общественное мнение».

Л.Чепелев: «Подавляющая часть русских в Якутии как чужие. Россия нас бросила. Надо, чтобы Москва беспрепятственно публиковала наши статьи, а в Якутии мы встречаем заслоны».

Л.Утяшева: «На якутском радио нас, русских, осталось всего двое. Наши хорошие передачи не пускают в эфир. Если есть радиостанция «Геван», то почему нет русской? Надо понять, что радио – это сила».

А.Логинов: «Они боятся нас. Поэтому создали свое радио. Я был в Российском радиокомитете. Там говорят, что боятся дать средства на отдельное радио, а на конференции дадут. Сказали, чтоб оттуда использовали как хотим. Но я боюсь закона. Надо встретиться со Штыровым».

С.Дудкин: «Москва не будет решать наши проблемы. Она боится. Чечня ушла, границы закрыла. Мы сами должны решать свои задачи».

Л.Медведева: «Значит, мы пойдем к Штырову решать волнующие нас вопросы, сказать невысказанное на Ассамблее».

Унижение эпидемиолога Чернявского перед инородцем

После этой моей публикации через 3-4 месяца вышла статья врача высшей категории В.Чернявского («Сахаада», «Резонанс Ивану Осуохаю», 02.06.94), где он всячески оправдывался, что он будто бы не пытался выгонять меня из собрания, что он не шовинист, а интернационалист, что он будто бы уступил мне свое место, что у него тоже, как у Ивана Осуохая, семья интернациональная.

В то время, боясь Штырова, все журналисты шарахались от меня. Поэтому не смог своевременно опровергнуть В.Чернявского. Сейчас могу все мной сказанное подтвердить видеосъемками, где В.Чернявский первым кидается на меня, увлекая других членов русской общины и ломая мою видеокамеру, не говоря о его угрозах в мой адрес. Такие нападки также могут подтвердить бывший ответственный работник Горкома КПСС Александр Гаврильев, ныне депутат Ил Тумэна, а также известный философ В.Д.Михайлов, присутствовавший на собрание русской общины во время обсуждения Конституции Якутии 1990-91 годах.

А как В.Штыров довел сельчан до бедственного состояния, можете прочесть из публикаций («Саха сирэ», 16.02.94 «Тыа дьонугар куттал үөскээтэ»; 25.03.94 «Сахалар дьылҕабыт»; «Республика Саха» 11.01.94 «Между прошлым и будущим»).

Итак, неудачную попытку русской общины совершить переворот власти в Якутии во время проведения Ассамблеи, Штыров завершил бесшумно, в белых перчатках за время своего правления, при рукоплескании трусливых инородческих чиновников. Вот почему в Якутии везде понастроены красочные православные, мусульманские, католические церкви и мечети, но при этом избегая построить хотя бы по одному каменному дому для якутской рлигии Айыы и хороводного осуохая, несмотря на то, что на построение которого я получил письменное одобрение от самого Бориса Ельцина во время его пребывания в Якутии и поддержанного депутатами республики. Даже при этом русская община, как читали выше, осталась еще недовольной. Значит, оказывается, хотят совсем выжить инородцев, что и делается сейчас при содействии инородческих карьеристов. Поэтому таких прихлебателей при нынешней власти стало много, в том числе и так называемых «демократических», «народных» газет.

Штыров планирует заселить Якутию переселенцами

В.Штыров считает, что огромные средства идут сельчанам без отдачи. Поэтому хочет их содержать в дотации, чтобы они жили ничего не делая, и ели-пили как

в интернате. Потому что, считает он, в суровой природе невыгодно производить сельское хозяйство, что гораздо дешевле будет заводить дешевую продукцию из центральных областей.

Затем, чтобы не возбудить сельчан против себя, он сказал, что этого не будет делать, так как сельское хозяйство – это образ жизни якутского народа. Говоря это, он все равно делал наоборот. Например, говорит, что в селе нет работы. Тогда почему открывает новое сельскохозяйственное производство не в якутских улусах, а где-то на юге, в малонаселенном поселке Витим Ленского улуса? Поэтому миллиардные средства направляют туда, где за неимением рабочих рук будут приглашаться рабочие из центральных областей, как было с неудачным экспериментом I секретаря ОК КПСС Юрия Прокопьева после событий 1986 года.

С целью окончательно стереть с лица земли коренных жителей Якутии, Штыров стал реализовать идеи Маркграфа начала XX века, когда он для этого хотел завозить в Якутию миллион россиян для постоянного жительства, чтобы вытеснить коренных жителей на Север (как Жириновский). Вот почему Штыров все природные богатства Якутии распродал, а часть отдал под строительство мега-проектов. Естественно, миллион пришельцев испоганят природу, тайгу, тогда исчезнет дичь, рыба в озерах, перестанет расти ягель для оленей, трава для коров и лошадей, лосей и т.д. Заодно исчезнут коренные жители.

Пока не поздно надо было остановить начинающееся строительство сельскохозяйственных объектов в поселке Витим. Тогда продукции сельскохозяйственных улусов будут реализовываться для работников мега-проектов юга Якутии. Вот и появится работа для безработных сельчан. Но вот странно: почему же молчат восхваляемые наши аксакалы Якутии? Опять появятся тогда, когда я свалю сохатого? По-русски об этом говорят так: революцию делают энтузиасты, а плодами пользуются негодяи.

Иван ОСУОХАЙ.

Маннык эмиэ баара. “Биллибэт күүстэри” итэҕэйбэккэ ЯНЦ-га үнсүбүтүм

Харабынай хамнаһа урукку хамнаспынааҕар кырата бэрт буолан квартплатабар эрэ нэһиилэ тиийэрэ. Ол иһин даачабын Сорокиннар диэн соҕуруу уобаластан көһөн кэлбит ыалга арендалыырга күһэллибитим. Аны ол дьонум арендаларын төлөөбөккө эрэйдээбиттэрэ. Өссө: «Дьиэн абааһылаах», – диэн бааһаллара.

Мин сэбиэскэй былааска иитиллибит буолан абааһыны, таҥараны итэҕэйбэппин. Ол иһин кинилэргэ тиийэн: «Онон-манан сылтанан төлөөмөөрү, босхо олороору гынаҕыт дуо?» – диэбитим. Онуоха: «Итэҕэйбэт буоллаххына электричествоны умулуннар эрэ», – диэтилэр. Выключателинэн электролаампаны умулуннарааппын кытта истиэнэни туох эрэ күүскэ баҕайы сырбаталаата. Онуоха мин: «Хараҥаһан туһанан бэйэҕит тоҥсуйаҕыт дии», – диэн баран, милицияҕа

үнсүбүтүм.

ИДьМ горотделын солбуйар начальнига Филиппов биир милициялаах кэлбитэ. Мин кинилэргэ: «Бу Сорокиннар оҕолорун, истиэнэни тоҥсуйбаттарын туһуттан, илиилэриттэн тутан олоруҥ», – диэн сэрэппитим. Ол кэннэ выключатели умулларан кэбистим. Дьэ эмиэ күүскэ тоҥсуйан бардылар!

Бары соһуйаммыт таһырдьа тахсан, ким тоҥсуйарын көрө сатаатыбыт. Онтубут кыһын буолан, дьиэ тоҥсуллубут кэннинээҕи уһаайба 3-4 метр тухары хаарын ким да тэпсибэтэҕэ көстөн сытара. Хадаар баҕайы сирэйдээх-харахтаах, доруобай, улахан уҥуохтаах Филиппов, араас буруйдаахтары тута-хаба үөрэммит киһи, бу сырыыга саллыбыт этэ. Уолуйбут сирэйдээх таһырдьаны былдьаста уонна: «Дьиэҕэр туох эрэ баар быһыылаах», – диэн баран, илдьэ кэлбит нуучча милициятынаан куотан хааллылар.

Сотору буолан баран Дьокуускай горотделын начальнига Гусаревичтан сурук кэлбитэ (ксерокопияны көр). Ол тойоҥҥо дьикти түгэни кэпсээбиттэрин үрдүнэн «абааһы» диэн тылы туттубакка, «научнай үлэнэн милиция дьарыктаммат» диэн куотуммут этэ.

Онон, бу дьикти түгэни быһаарыҥ диэн ЯФАН-ҥа сайаапка түһэрбитим. Биир кыра автобуһунан араас аппарааттаах, сулардыы бытыктаах учуонайдар кэлбиттэрэ. Штативтарга хас да аппарааты туруортаабыттара. Араааһа, түүннэри көрөр уонна араас магнитнай, лучевой, чувствительнай аппарааттар буоллахтара. Дьэ уонна: «Электричествоны умулуннар», – диэбиттэрэ…

Умулуннарааппын кытта дьиэ истиэнэтин эмиэ, киһи куйахата күүрүөх курдук, күүстээхтик охсуолаабыттара. Уоппун холботторон баран аппарааттарын тула хааман, толкуй бөҕөҕө түспүттэрэ. Онтон таһырдьа тахсан дьиэ кэннин көрбүттэрэ даҕаны, хаары ким даҕаны кэһэн тиийэн истиэнэни охсуолаабатаҕа көстө сытара. Учуонайдарым мин боппуруостарбар кыайан эппиэттээбэккэ, массыыналарыгар аппараттарын тиэйбитинэн барбыттара уонна эмиэ куотан хаалбыттара. Тоҕо эрэ мин сирэйбин таба көрбөккө, харахтарын миигиттэн куоттара сылдьыбыттара.

Милициялар уонна учуонайдар саллыбыттарын көрөн, аны олорор ыалларым Сорокиннар дьэ дьиҥнээхтик куттаннылар. Ол киэһэ бэрт түргэнник хомунан, ханна эрэ көһөн хаалбыттара. Оттон мин урут олорбутум курдук, кэлин хас да сыл олорбутум да, туох да тыаһаабатаҕа. Уларыта тутуу буолбутугар аһаҕастык этэртэн куттаммат кэмҥэ ЯФАН-ҥа 1993 сыллаахха тиийэ сылдьыбытым. ЯНЦ солбуйар председателигэр приёмҥа киирбитим. Ол түгэни өйдүүр эбит: «Оччолорго физтехзпроблема институтун учуонайдарыгар чинчийиҥ диэн сорудахтаабытым», – диэн баран, кинилэргэ баран билсис, мин кинилэргэ телефоннаан сэрэтиэҕим, диэбитэ.

Октябрьскай уулуссаҕа турар элбэх этээстээх космоска тиийэ үөрэтэр институкка тиийбитим. Ол түгэни истибиппит диэн нуучча да, саха да учуонайдара билиммиттэрэ. Ол эрээри: «Быһаччы онон дьарыктаммыт дьон соҕуруу уобаластарга, дойдуларыгар көһүтэллээн хаалбыттара, – диэтилэр, – онон биһиги тугу да быһаарар кыахпыт суох». Бүттэхпит ол.

Врачтар, былаастар өйдөрүн буккуйар «иирээкибин»

Былааһы утарар дьону диктатура былааһа наар өй ыарыһаҕынан буруйдаан, психдиспансерга хаайтара сатыыра урут-уруккуттан биллэрэ. Бу кинилэр сөбүлээн туттар ньымалара. Миигин, саха норуотун оһуохайынан киирэн уһугуннаран көҥүлгэ, дьоһуннаах буоларга, суверенитекка сирдиир үлэм иһин оччотооҕу былаас сөбүлээбэтэ. Ол туһунан үгүстүк суруйдум. Бу билигин эмиэ оннук холобуру аҕалыам. Баҕар, хатыланыам гынан баран, бар дьоммор кырдьыгы хос этэртэн салҕыам суоҕа.

1985 сыллаахха дьиэбэр улахан уҥуохтаах, мааны баҕайы нуучча дьахтара тиийэн кэлбитэ. Кини:

– Республиканскай психдиспансертан психиатр О.П.Кузнецовабын, – диэбитэ.

– Бай! Ол иирээкилэр сытар балыыһаларыгар хаһан да сылдьыбатах киһиэхэ тоҕо кэллигит? – диэбитим. Онуоха кини мух-мах буолан кыайан эппиэттээбэккэ, сирэйбин-харахпын одууласпыта. Бу маннык көрсөн баран олоруохпут дуо, онон маннык сэрэхэдийэр түгэммин санаттым:

– Араааһа, били Москваҕа Обкому үҥсэн суруйбутум иһин, эйигин ыыттахтара.

Онуоха дьахтарым өрө көрө түстэ:

– Ол сургуҥ баар дуо? – диэн ыйытта. Онтон ааҕан баран:

– Сөпкө суруйбуккун дии. Кырдьык, кэлии дьон экологиябытын дэлби айгыраттылар. Мин Алдантан төрүттээх буолан, ону көрөн улааппытым. Интернациональнай сыһыаннаһыыны эмиэ сөпкө ырыппыккын. Онон эйигин тугунан да ыалдьыбат, нормальнай киһи диэн эппиэт сургу Обкомҥа ыытыахпыт, – диэтэ.

– Оччоҕо миигин ыалдьыбат диэн ыспыраапката аҕал, – диэбиппэр сөбүлэспэтэ.

– Биһиги бырааб ылабытынан оннук сургу биэрэрбит бобуллар. Иирээкини иирээки, өйдөөҕү өйдөөх диэн ыспыраапканы хайдах биэриэхпитий? Онон куттаныма, биһиги эппиэттээн суруйдахпытына эйиэхэ кэлиэхтэрэ суоҕа, – диэн уоскуппута.

Бу түгэн кэнниттэн биир сыл устата оһуохайбын күүскэ үлэлэппитим.

Ити врач психдиспансерга соторутааҕыга диэри үлэлии сылдьарын истибитим, аэропорт оройуонугар олорор диэбиттэрэ.

Саха салайааччылара эрээри бэйэбитин баттыыллара

ССКП Обкомун салайааччылара Саха сиригэр диктатор курдук былаастаах этилэр. Ол курдук С.З.Борисов, Г.И.Чиряев, Ю.Н.Прокопьев бэйэлэрин омуктарын хам баттаан туран, нуучча норуотун аһара өрө туппуттара. Ол иһин Дьокуускайга автобуска, маҕаһыынҥа сахалар сахалыы саҥарбытын, таҥнарбытын былыргы хаалбыт культураҕытыгар төннөҕүт диэн боболлоро. Ол туһунан «СЯ» хаһыаттан

(18.05.86) ааҕыаххытын сөп.

Итинник бэйэни сэнэнии политикатыттан кэлии омуктар оҕолоро олохтоохтору сэнээн, охсо-тэбэ сылдьаллара. Ол иһин өссө 1962 сыллаахха сэтинньи 25 күнүгэр нуучча подростоктара бөлөҕүнэн сылдьан сахалары кырбаан сууттаммыттара. Ону холобурдаан туран КГБ-га үлэлии сылдьаммын Дьокуускайга комсомольскай конференцияҕа тыл эппитим. Ол буруйбар КГБ үлэтиттэн үүрүллүбүтүм.

Сүүрбэттэн тахса сыл буолан баран, 1986 сыллааҕы айдааҥҥа университет студеннара буруйдара суохтарын дакаастаары СГУ-га тиийбитим. Онуоха педфак декана А.П.Кылатчанов уонна СГУ предподавателэ А.Н.Гоголева: «Эйигин былаастар бэйэҕин сойуолаһаллар эбит. Онон бу охсуһуунан сылтанан тэрийээччи курдук көрдөрөннөр, эйигин хаайан кэбиһиэхтэрэ. Онон бэйэбит көмүскэнэ сатыахпыт», – диэн миигин харыстаабыттара (ол туһунан көр урут кырдьыгы суруйа сылдьыбыт «Кыым» хаһыаты, 10.12.97, «КГБ комсорун дьылҕата»).

Дьыаланы араастык эргитэн барбыттара. Буруйа суох студеннары сууттаабыттара. СГУ предподавателлэрин үлэлэриттэн үүртэлээбиттэрэ, аһара баран охсуһууга сыһыана суох улуустары, оннооҕор оһуохайы, сахалыы тылбытын, таҥаспытын, традициябытын хаарыйан барбыттара. Сахалыы коллективтарга уонна улуустарга тиийэ соҕуруу уобаластартан нууччалары ыҥыртаан, толортоон барбыттара.

Ким да Обкомҥа утарсыбатын иһин эмиэ соҕотоҕун, былаастар ити политикаларын утаран, Москваҕа үҥсүү суруйталаабытым. Ону ССКП киинигэр суруктарбын туппут бэчээттэрэ (03.03.87) туоһулууллар. Ол суруктарым 15 хонугунан Дьокуускайга кэлэллэрин Обком регистрациялаабыт бэчээтэ туоһулуур. Үс хонугунан республика диктатора Ю.Прокопьев бэйэтин илиитинэн правительство председателигэр Шамшиҥҥа маннык суостаах дьаһалы суруйбут:

«И.А.Егорова надо профилактировать по линии КГБ…» Өссө эбэн доруобуйатынан киириҥ, эбиитин кытаанахтык тутуҥ-хабыҥ уонна ССКП Киин Комитетыгар эппиэт сурукта биэриҥ, диэбит.

КГБ-лар псих-больница кылаабынай бырааһын Д.Д.Софроновы ыҥыран ылбыттар уонна «И.А.Егоровы тутан псих-диспансерга киллэр, киһи аатыттан аһар, психически иирээки диэн диагнозтаа» диэн дьаһайбыттар. Ол иһин буоллаҕа, бу сырыыга принципиальнай О.П.Кузнецованы миэхэ ыыппатах. Ол оннугар хара дьыаланы оҥорторо кыайардыы сахатын дьонун – үрүҥ халааттаах Бугаевы уонна Степановы ыыппыт этэ. Кинилэр туох да дорооболоһо хайыы сатаабакка: «И.А.Егоров баар дуо?» – диэн суостаахтык ыйыппытынан киирбиттэрэ. Сирэйдэрэ-харахтара турбутуттан көрдөххө, кэпсэтэ барбакка, бу сырыыга кум-хам тутан илдьэ барардыы кэлбит этилэр.

Дьэ ол иһин, миигин сиэри-аһаары кэлбит дьону көрөн, олоҥхоҕо этиллэр «өлөр ыйааҕа бу кэлбит» киһилэрин курдук санаммытым. Өскө куттамсаҕым эбитэ буоллар, сирэйбиттэн-харахпыттан көрөн илиибин эрийэ тутан, массыыналарыгар умса анньыахтаах этилэр.

Ол эрээри долгуйбуппун биллэрбэккэ:

– Егоров суох, хаһан кэлэрин билбэппин, – диэн көмүскэнээри сымыйалаабытым. Урут хаһан да псих-балыыһаҕа сылдьыбатах буоламмын,

◇◇◇

Оччолорго килэйбит-халайбыт киэҥ-куоҥ кабинеттарга эрэ үлэлиир партия үрдүк сололоохторугар киллэрэ-киллэрэ араастаан куттаан, «эриҥ ханнаный?» диэн доппуруостаан сордообуттара.

Авиапортан Москваҕа көппүт пассажирдар испииһэктэриттэн миигин буланнар, аны Москваны үнтү чүүччэйбиттэрэ. Ону хата урут органнарга үлэлээбит буоламмын сэрэхэдийэн гостиницаҕа түспэтэҕим. Саха сирэйдээхтэри тумнан, чааһынай ыалларга хоно сылдьыбытым. Онтон атын биир күн иһигэр булан, гостиницаттан тутан барыахтаах этилэр.

Федераллары албыннаан Союзтарга куоппутум

Москваҕа тиийэн быһа Союз былааһыгар үҥсэ киирдэхпинэ, «тоҕо бас бэринэр Россияҕытыгар быһаартабакка кэллиҥ?» диэн үүрэн ыытыахтаах этилэр. Ол иһин маҥнай РСФСР былаастарыгар киирбитим. Махука диэн киһиэхэ ыыппыттарыгар: «Республикабытыгар сыыһа национальнай политиканы ыыталлар. Үйэм тухары учууталлаабыт киһини, миигин, иирээки диэн оннооҕор психдиспансерга уга сатыылар…» – диэбитим.

Онуоха: «Сахалар националистар, 1986 сыллааҕы айдааны бэркэ билэбин. Биһиги бэйэбит психиатрдаахпыт, эйигин бэрэбиэркэлэтиэм», – энҥин диэбитигэр, киһим кутталлааҕын билбитим. Онон аралдьытаары Сахам сирэ булдун-алдын кэпсээн, онно араас түгэннэргэ түбэспиппин ахтан бараммын, кэргэним эдэркээн нуучча, Иркутскайтан төрүттээх диэбитим. Онуоха: «Билэбин», – диэн эрдэттэн миигин үөрэппитин алҕаска биллэрэн кэбистэ. Таптыыр кэргэним кыра оҕолорунаан ытаһа хаалбыттара, онон кинилэри телефоннаан уоскутуом, посылка ыытыам уонна проверкаҕа сарсын наҕылыччы кэлиэм», – диэммин мүлчү туттаран тахсан барбытым.

Дьэ онон аны Россия тойотторун тумнан, ССКП КК-та ханна баарын ыйыталан тиийдим. Үҥсүүлээх дьон Союз республикаларыттан кэлэн уочараттаан тураллара. Иккис күммэр эрэ тиийэн генсекретарь М.Горбачёвка киириэхтээхпин диэбитим. Онуоха: «Кини бириэмэтэ суох. Оннооҕор иностраннай делегациялары сорохторун эрэ приёмнуур. Онон кини көмөлөһөччүтүгэр Нестеровка суруйуохпут. Кини билэр, өскө дьыалаҥ государственнай улахан суолталаах буоллаҕына Горбачёвка киллэртэриэҕэ», – диэтилэр.

Нестеров приёмугар уочараттаан, эмиэ иккис күнүгэр түбэстим. Онно иһиттэхпинэ сорох инструктордар «перестройканы аһара халытаары гыналлар» диэн мөккүһэн кэпсэтэллэрин истибитим. 1986-87 сыллардаахха Ельцин уонна Горбачёв охсуһуулара саҕаланан эрэ кэмэ этэ. Онон ССКП КК-н улахан дуоһунастаах чиновниктарын иһигэр араас хайдыһыы баарын билбитим. Хата, мин дьолбор, бу сырыыга Нестеров чахчы уларыта тутууга бэриниилээх киһи түбэһэн абыраабыта. Кини мин суруктарбын өйдөөн, сөпкө туруорсар эбиккин диэбитэ уонна истэн олордохпуна Дьокуускайга быһа телефоннаан: «И.А.Егоров

боппуруостарын сөпкө туруорсар эбит. Онон кинини эккирэтэргитин тохтотуҥ», – диэбитэ.

Дьэ онон үөрүү-көтүү бөҕө буолан Дьокуускайга көппүтүм. Онтум баара «психдиспансертан бүгүн кэлэн эйигин көрдөөн бардылар, повестка хааллардылар» диэн дьонум үөрэллэрин оннугар, ааны эмиэ тоҥсуйуохтара диэбиттии көрө-көрө, ытаһыы аҥардаах көрүстүлэр. Оннук кутталга хайдах да чэйдии олорор настырыанньа суох буолла, телефоҥҥа уонна соседтарга «миигин кэлэ илик» диэриҥ диэн сэрэтэн баран, эмиэ Москваҕа күрээри төттөрү хомуммутунан барбытым. Оҕолорбун, кэргэммин сыллаталаан баран, бэрт суһаллык тахсан барбытым. Тоҕо диэтэххэ, кэлбиппин биллилэр даҕаны былаастар авиапортан миигин көтүппэт гына дьаһайыахтаахтарын билэрим. Эмиэ хас милицияны көрдүм даҕаны, туталлара буолуо диэн салла-салла, көппүтүм.

Москва авиапордугар даҕаны утары көрсөн тутуохтара диэммин, пассажирскай автобуска киирэн эрэ баран уоскуйбутум. 53 сааспар диэри милициялартан эккирэтиллибэтэх буоламмын, кинилэри сыаналаабакка, өйдөөн көрбөт да этим. Дьэ ону баара бу аҕыйах хонук иһигэр Москваҕа икки төгүл күрүүрбэр милициялар кыһыл сурааһыннаах таҥастарын көрдүм даҕаны, сүрэхпэр бэрдэрэр курдук дьик гынар буолбутум. Ол иһин даҕаны буруйу оҥорбут дьон психологиялара алдьанан, милицияны абааһы көрөн, «бөхтөр» диэн араастаан ыыстыыллар эбит. Дьиҥинэн, милициялар баар буолан куһаҕан дьонтон харыстанан олороробут мэлдьэҕэ суох.

Син биир сокуонунан эрэ көмүскэнэрбэр тиийбитим

Бэйэ-бэйэлэрин кытта охсуһар былаастар миигин быыһыа суохтарын билбитим. Дьокуускай салалтата Горбачёв политикатын утарар эбит. Ол иһин «иирээкилэри өйүүр диэн» Горбачёву киртитээри Юрий Прокопьев миигин иккиһин психдиспансерынан сойуоластаҕа. Онон Москва психдиспансерыгар эрэ көрдөрөөрү күрээбитим. Ону баара республикаҥ Минздравыттан направлениеҥ баар эрэ буоллаҕына приёмнууллар эбит.

Чэ, мин маны барытын эридьиэстии барымыым, тоҕо диэтэххэ «Туймаада уоттара» хаһыат бу сыл олунньу ыйынааҕы 4(9) №-гэр сиһилии суруйан турабын. Биир тылынан эттэххэ мин сокуонунан, Прокуратуранан кыайбытым. Оттон миигин эккирэтиннэрбит Обком бэйэтин үрдүк сололоох чиновниктарыгар махтанан, өссө үрдүк дуоһунаска: В.Андреевы СГУ ректорынан, Артур Поскачины профтехуправление начальнигынан, Захаровы ИДьМ солбуйар министринэн анаталаабыта.

Оттон Д.Д.Софронов барытын тохпут буруйугар туохха да анамматаҕа. Онон Ахчаҥныырабы уонна бэчээттэммэтэх кинигэлээх Павловы үтүктүбүтэ. Кинилэр репрессиялаабыт Башариннарын кинигэтин ааҕан, кэмниэ-кэнэҕэс өйдөнөн, республикабытыгар туһалаах киһини эккирэппиттэрин билбиттэрэ. Суобастара оонньоон кинини Москваҕа күрэппиттэрэ. Ол туһунан Башарин өлүөн иннигэр

«СЯ» хаһыакка интервью биэрбитин аахпыт буолуохтааххыт.

Кинилэри үтүктэн Д.Д.Софронов мин Москваҕа үнсүбүт суруктарбын үөрэтэн баран, иирээки диэн түмүктээбит бэйэтэ, аны бэйэтэ миигин үтүктэн былаастары кириитикэлээн ыстатыйа бөҕө суруйбута (урукку «Кыым», 13.12.2000 «Что ожидает нас завтра») уонна депутат буола сатаабыта.

Москва ойууна сахалары халыырын саралаабытым

Биллэр журналистка Яна Угарова «МЯ» хаһыакка (17.01.91) аһара рекламалаабыт «аан дойдуга аатырбыт» Лыкгамма Доржина диэн ойууна Дьокуускайга кэлбитэ. Яна Угарова суруйарынан, Доржина таһыгар турдахха киһи чаһыта тохтоон хаалар үһү. Доржина харчыны ыраахтан туран илиитин ыйан уматан кэбиһэр, араас ыарыылартан эҥин эмтиир үһү. Ону дьон итэҕэйэн, кини кэлбитигэр ууруу харчыларын сүкпүтүнэн Доржина ойууҥҥа эмтэнээри тоҕуоруспуттара. Түспүт «Лена» гостиницатыгар түүннэри-күнүстэри уочараттаабыттара. Ону таһынан 500-1000 киһи киирэр саалалаах кулууптарга, дыбарыастарга күҥҥэ хастыыта да дьону эмтээбитэ.

Мин абааһылары-ойууннары итэҕэйбэт буоламмын видеоҕа түһэрэн саралаары, аппараатаах СГУ Культурнай киинигэр тиийбитим. Онно киэһэ 7 уонна 9 чаастан сыаналаах билиэтинэн киирбит бүтүн саала дьонун эмтиэхтээҕэ. Тиийбитим ааҥҥа анньыһыы бөҕө. 900 миэстэлээх саалаҕа баппакка, дьон атахтарыгар туран испиискэ курдук симиллибит этилэр. Сорохтор үс литрэлээх стеклянкаҕа, бытыылкаҕа уу кутан аҕалан сценаҕа уурбуттар. Ойуун салгыныттан, Яна Угарова суруйуутун итэҕэйэн, эмтиир ууга кубулуттараары гыннахтара.

Ойууммут хойутаан кэллэ. Модьу, сааһырбыт бүрээт дьахтара эбит. Балтараа чааһы быһа «бу киһини, ол киһини эмтээтим» дии-дии, убахтаабыта буола-буола, ыыталаабыта. Сааланы көрдөхпүнэ суруйааччылар, учуонайдар, студеннар, оҕонньоттор-эмээхсиннэр иирбит киһи курдук сценаҕа эмтэтэ тахсаары анньыһыы бөҕө.

Биир Кривлякина диэн нуучча дьахтара босхоҥ уолун көтөҕөн таҕыста. Ону «билигин хаамыаҕа» дии-дии, атаҕын көннөрөөрү тардыалаата. Уола ыарыытыттан ытаа да ытаа буолла. Уонча мүнүүтэ сордооото да, кыайбата. Дьахтар сценаттан түһэн эрдэҕинэ, аадырыһын ыйыталастым. Кэлин дьиэтигэр тиийбитим уола уруккутун курдук, олох үтүөрбэтэх. Доржинаҕа гостиницаҕа тиийэ сылдьыбытыгар: «Эмтэтэргэр миэхэ үс солкуобайы ситэри биэрбэтэҕиҥ иһин үтүөрбэтэх», – диэбит этэ.

Мин кыһыйаммын Доржина түспүт «Лена» гостиницаҕа тиийбитим. Дьон бөҕө уочараттаан олороро. Эмиэ имэрийбитэ буолан эмтии олороро. Мин: «Хаһыакка суруйбуттарын курдук, харчыны ыраахтан туран уматаргын көрдөр эрэ, – диэбитим. – Мин ону түһэрэммин киинэ-репортажпын бүтэрээри гынабын», – диэн көрдөспүтүм. Онуоха остуолтан үс солкуобайы ылан испиискэнэн уматта.

Ону мин: «Тоҕо ыраахтан уматар дииллэрий? Ону көрдөр», – диэбиппин: «Дуранова эйигин ыыппыт быһыылаах», – дии-дии, икки илиитин сарбаппытынан төбөм үрдүгэр саба түстэ. Уонна көхсүбүн үөһэттэн аллара охсуолуу-охсуолуу кыраата. Батыһа сылдьан тахсыахпар диэри, дьон көрөн турдаҕына дьаабыланна. Уочараттаан олорор дьон хата бэйэбин сэмэлээбит курдук көрөн хаалбыттара. Ити курдук дьон, төһө да үөрэхтээхтэрин үрдүнэн, былаас сатаан ыыппат политикатыттан үүрбэ сүөһүгэ кубулуйбут курдуга. Ол иһин буккуллубут дьону албыннаан, Доржина куулунан харчыны сүгэн барбыта.

Миигин үтүктэн биллэ сатыыр дьон баар буолла

Дьэ онно өйдөөбүтүм, Грибоедов «Горе от ума» диэн кинигэтин тоҕо суруйбутун. Бу этиибин салгыы быһаарабын. Билигин улахан да, кыра да дуоһунаска сылдьар чиновниктар, судаарыстыбаттан үбүлэнэр, эбэтэр онтон тиийһинэр журналистар, суруйааччылар миигин араастаан хоруотууллар. СМИ-гэ, биллэн турар, ону куттанан суруйбаттар. Ол оннугар маассаҕа, норуот ортотугар мин туспунан киэҥник араас хобу-сиби тарҕаталлар. Холобур, биир саамай куоһур туттар тылларынан: «Оһуохай Уйбаан иирээки, нормальнайа суох киһи», – диэллэрэ буолар. Дьиҥэр, кырдьык оннук «иирээки, нормальнайа суох» эбитим буоллар, төһө да куота-саһа сатаабытым үрдүнэн былыр үйэҕэ иирээки барааҕар укпут буолуо этилэр. Киллэрдилэр да, онтон таһаарыа суох этилэр.

Нормальнайа суох, иирээки киһи кэргэннэниэ, үчүгэй үлэһит оҕолордонуо уонна сиэннэрдэниэ суоҕа эбитэ буолуо. Ханнык иирээки юбилейыгар Саха театрын саалата хайдарынан киһи кэлиэй, «Оһуохай Уйбааҥҥа уруй-айхал!» дии-дии, туран эрэ овациялыахтарай! Бу ханнык да правительстводтан, атыттар курдук, өйөбүлэ суох, норуот эрэ өйөбүлүнэн барбыт юбилей этэ ээ.

Ханнык иирээкини республикаҕа кэм биллэр дьон кэлэн өйүөхтэрэй: радиожурналист Николай Максимов, учуонай-общественник Иван Шамаев, «Бичик» кылаабынай редактора Валерий Луковцев уонна да атыттар? Суверенитеты туруулаһар кэммэр Томтосов эппитинии «чокнутайым» эбитэ буоллар, быйылгы Дьокуускай Үс Хатыҥҥа буолбут ыһыаҕар мэрия, учуонайдары туоратан туран, тоҕо миигинэн оһуохайы салайтарыа этэй?

Дьиҥэр, тоҕо итинник дииллэрин быһаарыыта олус диэн судургу. Бастатан туран, былааска дуоһунас иһин ньылаҥныы-хаптаҥныы үөрэммит дьон итинник дииллэр. Кинилэр курдуктары кырдьыгынан саралыырым иһин кыһыйан-абаран, атыны тугу да этэллэрэ, хаһыатынан хардараллара суох буолан итинник баһааҕырдаллар.

Онон, күндү ааҕааччылар, инникитин миигин итинник диир дьон баар буоллахтарына – ол аата бу дьон миэхэ туохтарын эрэ саралаттарбыт, эбэтэр бэйэлэрэ тойотторго-хотуттарга дьиҥнээхтик ис-истэриттэн бэрт буола, ньылаҥныы үөрэммит буолан, бэйэлэрэ да билбэккэ ону саҥаран, быктаран

кэбиһэллэр диэн өйдүөхтээххит. Чиэһинэйэ суох дьон кырдьыгы хаһан баҕарар ыарыылаахтык ылыналлар. Оттон сүүһүнэн, тыһыынчанан боростуой дьон миигин хаһан да акаарынан, «нормальнайа суоҕунан» үөхпэттэр, мин суруйууларбын кэтэһэллэр, олус интэриэһиргээн ааҕаллар. Ол миэхэ күүһү биэрэр, эрчими эбэр.

1987 сыллаахха оһуохайы сөргүтээри Сунтаарга тиийбитим. Ону ССКП Обкомун оһуохайы бобор сыыһа политикатын саралаатахпына эрэ сатаныахтаах этэ. Дьон ону сөбүлээн миигин кытта көрсөөрү наһаа мустар этэ. Ол иһин Сунтаар райсоветын культураҕа отделын сэбиэдиссэйэ Валерий Мекумянов миигин дьиэтигэр ыҥыран, түүнү быһа кэпсэппитэ. Былаастар миигин психбалыыһаҕа уга сатаабыттарыттан саллан: «Кумах устун хааман иһэр эбиккин, онон литературанан дьарыктан», – диэн сүбэлээбитэ. Аны санаатахха, бэйэтэ онон дьарыктанар буолан миэхэ итинник сүбэлээбит эбит. Ол эрээри кэлин мин норуокка аптарытыатым үрдээбититтэн, аны бэйэтэ миигин үтүктүбүтэ.

Ол курдук Сунтаарга маҥнайгы миитиннэри тэрийситэлээн, бааһынай хаһаайыстыбаны тэрийээри гынабын диэн, миитиннээн Сунтаар ССКР райкомун шантажтаан трактор бэлэхтэппит диэн сунтаардар миэхэ кэпсээбиттэрэ. Итинник сирэйин лже-демокракка кубулутан, вице-президент Спартак Борисов көмөлөһөөччүтүгэр тиийэ үүммүтэ, квартира эҥин бөҕө ылбыта. Ол эрээри республикатыгар туһалааҕы оҥорбокко, бэйэтин чаһынай олоҕун эрэ туһугар сүүрэр-көтөр. Онон, миигиттэн, «иирээки» диир киһилэриттэн холобур ылан, туһанан, бэйэтин уонна оҕолорун карьератын оҥостубут биир киһинэн буолар. Оттон мин буоллаҕына, карьера туһугар сүүрбэт буоламмын, государствоттан тугу да туһаммакка сылдьабын.

Уларыта тутуу буолбутугар миигин иирээки диэн диагнозтаабыт психдиспансер салайааччыта Д.Д.Софронов үлэтэ суох хаалбыта. Бу кэмҥэ Россия уобаластарыгар казактар өрө туран миитинниир буолбуттара. Онно тиийэн Д.Софронов, баллаҕар саха эрээри, казак форматын кэтэ-кэтэ тыл этэрин Россия телевидениетинэн биэрбиттэрин көрбүккүт. Дьэ онон миигин «сверценнай идеянан иирбит» диэн диагнозтаабыт ыарыытынан бэйэтэ ыалдьыбыта («Эдэр коммунист», 28.11.90 г.).

Ол эрээри сахата сирэйиттэн көстө сылдьарын иһин, төрүт националист дьон буолан, кинини чугаһаппатахтара. Онон Дьокуускайга төннүбүтэ уонна кыайардыы сахаларын булкуйан барбыта. Ол курдук «психиатрбын, арыгыттан эмтиибин» диэн килиэбин булунар буолбута. Спартак Борисов мэргэ андидатуратын туруоруммутугар, арыгы иһэрин эмтээбит (дьиҥинэн экстрасенс курдук буолбакка, медицинскэй препаратынан эмтээбит) үтүөтүгэр, мэр буолбутугар кини көмөлөһөөччүтүнэн үлэлээбитэ. Ол эрээри С.Борисов итиригин туһанан, саарбах докумуоннарга илии баттатарын иһин мэр кинини үлэтиттэн ууратан кэбиспитэ. Сити барытын үрдүнэн бу соторутааҕыга диэри, сахалары күлүү гыммыт курдук, күүһүнэн казак форматын кэтэ-кэтэ хаартыскаҕа түһэн, хаһыаттарга тахсара.

* * *

Аан дойду Адвокатуратын ыстараабыттан быыһаабытым

Ааспыт нүөмэргэ бурятка Лыкгамма Доржина ойуун сахалары аһара халаан барбытын суруйбутум. Ас булбучча ол ойууммут биһигини өссө сиэмэх бөрөлөргө уган биэрбитэ. Былаас оччолорго сахалары көмүскүүрүн оннугар 1986 сыллаахха катокка провокация оҥорон баран, кум-хам тута олорор кэмэ этэ.

Ити политическай атаҕастабылга аны экономическай шантаж эбиллибитэ. Ону аатырар-сураҕырар учуонайдарбыт-суруйааччыларбыт истибэтэҕэ-көрбөтөҕө буолан, ньимийэн олорбуттара. Ол иһин боростуой киһи да буолларбын, аан дойду сур бөрөлөрүн утары эмиэ соҕотоҕун киирсибитим. Оччолорго тоталитарнай режим хонтуруолунан СИА, «Кыым», «МЯ» «ЭК» эрэ хаһыаттар бэчээттэнэллэрэ. Онон туох-баар кириитикэни нэдиэлэ иһигэр дьүүллээн, миэрэ ыла охсоллоро. Ол иһин хаһыаты итэҕэйэр буоланнар, Яна Угарова «МЯ»-ҕа (17.01.91) Доржина ойууну аһара рекламалаабытын дьон итэҕэйэ охсубута. Онон туох-баар ууруу харчыларын сүкпүтүнэн, доруобуйаларын көннөттөрө охсоору Доржина ойуунҥа кутан биэрбиттэрэ.

Бу түгэн XVII үйэттэн саҕаламмыт сахалары халааһыны санатар. Оччолорго ыраахтаағы буруйу оҥорбуттары «истиэнэтэ суох хаайыы» диэн Саха сиригэр үүртэлиирэ. Олор сур бөрө курдук соҕотохтуу олорор саха ыалларын айбардыыллара. Ас булбут сирдэригэр эмиэ атын бөрөлөрү ыҥыртыыллара. Оччолорго ох саалаах сахалар уотунан эстэр саалаах казактары тохтото сатаабыт эбит буоллахтарына, мин авторучканан Доржина ойууну саралаабытым.

Онтум Москваҕа иһиллэн маннык телеграмма Дьокуускайга тигинээн кэлбитэ: «Якутск, Центр. Газета «СЯ». Редактору. Даём 10 дней. Народная целительница Союза, внучатая племянница Петра Бадмаева, хилер и шаманка США, Канады, Мексики, Китая, Монголии не нуждается в вашей рекламации. В противном случае вами возглавляемую газету обяжем в валютной неустойке. К вашему сведению, 2-3 года идёт успешная реклама в США, Канаде, Китае. Кураторы Г.Д.Доржиной – народного академика Союза, члена Международной Ассоциации хилеров и парапсихологов, работающей для экономики страны в разных лабораториях Москвы, – Международная комиссия экспертов и магов, Международная адвокатура» («СЯ», 11 апреля 1991 г.).

Бу иннигэр Доржина ойуун сахалары албынныы сырыттаҕына кинини саралааммын «СЯ» хаһыакка ыстатыйа киллэрбитим. Бастаан аккаастаан ыыппыттара, ол кэнниттэн көрдөөн ылан, бэчээттээн кэбиспиттэрэ. Ол видеокамерабынан түһэрбит документальнай ыстатыйабын Москваҕа ыытан быыһаммыт этилэр. Дьэ онон республикабын мөлүйүөнүнэн валюталаах ыстарааптан быыһаан турабын.

* * *

Үс массыынабын атыылаан видеоаппаратура ылбытым

1987 сыллаахха онноҕор Москваҕа видеокамера курдук туһалаах аппараты өйдүү-билэ илик этилэр. Ону маннык түгэнтэн билбитим. Дьокуускайтан Москваҕа күрээн үнсэ сылдьар кэммэр бириэмэлэннэхпинэ маҕаһыыннарга сылдьарым. Арай биирдэ комиссионнай маҕаһыынҥа «Телефункен» диэн эргэ видеокамера атыылана турара. Сүүрбэччэ хонук устатыгар ону ким да көрбөт, наадыйбат этэ. Москвичтар видео диэни үчүгэйдик билэ илик буолан, маҕаһыыннарга видеокамера да, видеокассета да көстүбэт этэ. Отуттуу мүнүүтэ устатыгар түһэрэр түөрт эрэ видеокассетах «Телефункены» атыыласпытым.

Түһэрбит оһуохайдарбын сотторумаары улуустарынан кэрийэн көрдөртүүр этим. Онноҕор Саха сирин хааччыйар «Холбос» диэн эригэн тэрилтэтин салайааччыта Д.Д.Попов (Ил Түмэн депутата буола сылдьыбыта) видеокамераны билбэт этэ. Ону 1992 сыллаахха правительство дьиэтин студеннарынан пикеттатан туран суверенитеты ыллаттарыппар махтанан, депутаттар сессияттан тахсан махтаммыттарыгар өйдөөбүтүм. Онно Д.Д.Попов видеокамерабын интэриэһиргээн ыйыталаспыта. Ити видеосюжеты кинохранилищеттан көрүөххүтүн сөп.

Рецидивиһы таһааран баспын сүгэнэн сырбаттарбыттара

Дьэ онон биирдэ эмит Москваҕа эрэ көстөр омук видеокассетатын буллахпына, 4 видеокассетабын хос устан босхолоотохпуна эрэ салгыы видеоҕа түһэрэр кыахтанарым. Ол иһин 1988 сыллаахха авиапорка киирэн Москваттан кэлэр дьонтон үрдүк сыанаҕа омук видеокассетатын атыылаһа сатыырым. Биирдэ Москваттан кэлэр самолёту кэтэһэ сылдьан, авиапорт буфетыгар аһыы турдахпына, биир килбэлдьигэс ачыкылаах саха киһитэ кэлэн, оһуохай туһунан кэпсэппитэ. Мин ыалдьар боппуруоһум буолан, интэриэһиргээн наҕылыччы кэпсэтээри дьиэбэр илдьэ барбытым.

Чэйдэтэрбэр ачыкытын уһултарбытым – хараҕын анныгар быһаҕынан анньыллыбыт шрамнаах эбит. Өйдөөн көрбүтүм, оннук шрам модьу баҕайы харытыгар эмиэ баар. Онтон дьиксинэммин, «барардаахпын диэн» дьиэбиттэн таһааран эрдэхпинэ, көрүдүөргэ сытар кыра сүгэни ылаат, миигин төбөбөр сырбатта. Иккиһин охсон эрдэҕинэ, көмүскэнэн швабраны ылан кухняҕа чугуруйбутум.

Киһим кухняттан тахсыбытыгар көрдөхпүнэ, кухня истиэнэтэ уонна потолога хааммынан бырдаҥалаан эриэн буолбут этэ. Илиибинэн төбөбүн туттуммутум, куйахам салыбырыы сылдьар. Ол иһин хааным тыга сылдьар эбит. Ону тохтоотору салыбырыы сылдьар баттахтаах куйахабын төбөм аһаҕас баһыгар саба быраҕаат, ырбаахыбынан ыга баана охсубутум.

Ол ыккардыгар киһим хаҥас илиитигэр видеокамералаах суумкабын ылан,

◇◇◇

этим. Олор истэригэр Газнов диэн буочука курдук доруобай, дорооболостоххо ытыһа эһэ баппаҕайын саҕа буолан, киһи илиитэ тимирэн ыга тутуллан хаалара. Ону В.Д.Данилов диэн билиҥҥэ дылы күрэхтэһэн, Аан дойдуга ветераннарга самбоҕа күрэхтэһэн сэттэ төгүл чемпионнаабыт милиция майора, уонна оччолорго пааркаҕа сүүрүүнэн дьарыктанар, нэдиэлэ аайы билиҥҥэ дылы хаһыаттарга ыстатыйа бэчээттэтэр биллэр журналист В.Л.Алексеев бааллара.

Арай бу дьонум чугаһаан иһэн, ол киһи суостаах көрүҥүттэн уонна шрамнарыттан саллан, туран хааллылар. Инньэ гынан туруом дуо, төһө да хааным элбэхтик сүүрэн сэниэм суох да буоллар, тиийэн оҕустум. Арааһа, уоһунтииһин көҥү биэрбитим быһыылааҕа, хаанынан силлии-силлии куотан эрдэҕинэ: «Былаастартан сибээстээх быһыылаахчын! Эйигин тоҕо эрэ босхолоон миигин сойуолаһыннараллар. Онон аны милииссийэтэ суох бэйэм аахсыам! Миигин охсубут сүгэҕин илдьэ сылдьан, аныгыскы көрсүүбэр онон сырбатыаҕым!» – диэн сааммытым. Онтон бэттэх ол киһим сүтэн хаалбыта.

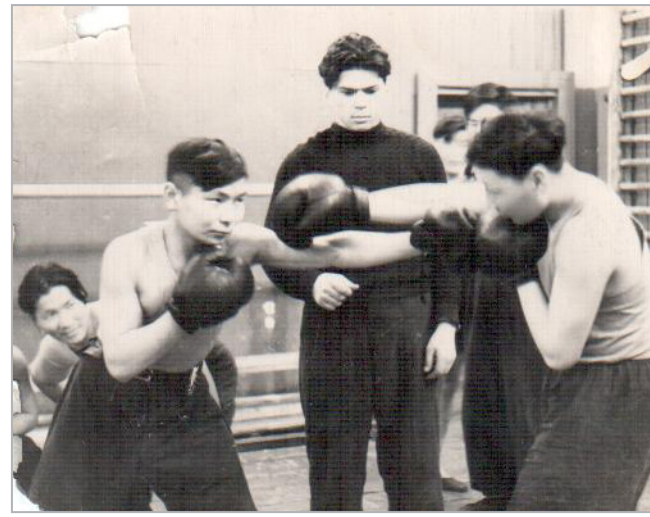

Дьэ ити курдук урут боксанан дьарыктаммытым миигин абыраан турар. Ол киһим дьыалатын ирдэһэн, милииссийэлэргэ тиийдэҕим аайы «силиэстийэ бара турар» диэн эппиэттииллэрэ. Сороҕор следователь уоппускаҕа барбыт аатырара. Кэлин олох да атын следовательгэ дьыаланы биэрбит курдук эппиттэрэ. Итинник дэлби муннаран кэбиспиттэрэ. Хаайыллыбыт киһини босхолуу охсон, бу сырыыга авиапорка буолбакка, пааркаҕа өрөбүл күн оһуохай тэрийэр сирбэр киһилэрин ыыппыттарыттан уонна ала чуо видеокамерабын халаттара сатааһыннарыттан сабаҕалаатахха, былаастар миигин тэрээһиннээхтик сойуолааһыннарын тохтото иликтэр эбит этэ.

Москваттан миэхэ иһэр киллердэртэн күрэппиттэрэ

Олохтоох былаастар «кыайыа суохпут» диэн, арааһа, Москваттан көмө көрдөспүт быһыылаахтара. Ону былаастарга үлэлиир дьонтон сорох үтүө санаалаахтара билбит быһыылаахтара. Олор 1989 сыл сайыныгар бэс ыйын ортотуттан бүтүөр диэри:

– Дьокуускайтан бара сатаа, – диэн этэр буолбуттара.

– Ол эмиэ тоҕо барыахтаахпыный? – диэн соһуйар этим.

Итэҕэйбэтим иһин буолллаҕа, чуолкайдаан:

– Москваттан эйигин бултаһа киллер кэлиэхтээх, – диэн сибигинэйэр анардаахтык тула көрүнэ-көрүнэ, сүбэлиир буолбуттара.

– Эс, ол туох кутталлаах буоламмын оннук айылаах бултаһыахтарай? – диэн улаханнык суолта биэрбэт этим. Ол эрээри син-биир уруккуттан да ыһыахха барар санаалаах буоламмын, улууска барбытым.

Ньурба ыһыаҕа буола турдаҕына тиийбитим. Онон оһуохай бүппүтүн эрэ кэннэ, хонор сирбин көрдөһө түүн пааркаттан бөһүөлэккэ барбытым. Көрдөхпүнэ, Лазарь Николаев диэн Амакинскай экспедицияҕа парткомнаабыт киһи дьиэтин түннүгэ уоттаах этэ. Тоҥсуйбуппар бииргэ улааппыт киһим буолан, киллэрдэ. «Хоноһолоохпун, эмиэ Дьокуускайтан», – диэтэ. Онтон киһитигэр:

– Оһуохай Уйбаан хоно кэллэ, – диэн биллэрдэ. Онуоха:

– Бай! Били Москва киллерэ анаан кэлэн иһэр киһитэ бэйэтинэн тиийэн кэллэ дуу? – диэн соһутта.

Көрбүтүм, Саха драмтеатрын биллэр артыыһа Николай Попов эбит.

– Хайдах бары киксибит курдук биири саҥараҕытый? Туох куһаҕаны оҥорбуппар ол бултаһыахтаахтарый? – диэн эмиэ итэҕэйбэккэ, мөккүстүм. Онуоха Мирнэйгэ Васильевы, Удачнайга Алексеевы, Дьокуускайга Платоновы өлөрбүттэрин кэпсээбиттэригэр, дьэ итэҕэйиэх курдук буолбутум.

Саха правительствотын председателигэр ананаары сылдьан С.Платонов 1975 сыл атырдьах ыйыгар ССКП КК-гар Андроповка докладной түһэрбит. Онно «Якуталмазка» уоруу тахсарын суруйбут. Аҕыйах күн буолаат, атырдьах ыйын 15 күнүгэр Москваттан Дьокуускайга бэрт дьоһун делегация кэлэ охсор уонна тоҕо эрэ олус суһаллык бултуур бара охсор санаалааҕын биллэрэр. Эбиитин онно тоҕо эрэ Платонов уонна Соломов барсыахтаахтар диэн бирикээстииллэр. Ол булка Платонов өлөр, буруйдааҕынан тута ССКП Саха сиринээҕи горкомун бастакы секретарын Н.Соломовы ааттыыллар. Хайдах да муҥур былаастаах москвичтар тылларын дьокуускайдар утарар кыахтара суоҕа. Онон саха чулуу сайалааччыларын биир сырыынан доруоптаатахтара ол. Бултуу барар санаалара суохтарын үрдүнэн, ити дьону Москва бирикээһинэн Г.И.Чиряев булка ыыталаабыта. Ону билинэн Платонов кэргэттэригэр квартира бэрдэттэрээри сыруттаҕына, Чиряевы бэйэтин «Москваҕа операцияҕа өлбүт» диэн кэбиспиттэрэ («ОД», 31.03.05).

Платонов өлүүтүн уонна генерал Васильевы өлөрбүттэриттэн сабаҕалаатахха, ССКП Киин комитетын иһигэр икки күүстэр охсуһаллар эбит. Ону Андропов Генеральнай секретарь буолаат, ИДь министрин Щёлоковы кылаабынай коррупционер диэн саралаабытыгар эрэ билбиппит. О иһин Щёлоков бэйэтигэр тиийинэн өлбүтүн үрдүнэн, Борис Ельцин кини коррупционнай политикатын салҕаабыта. Ону республикабыт урукку диктатора Ю.Прокопьев өйөөбүтэ. Ол иһин миигин «өйүнэн ыалдьыбыт» оҥоро сатаабыта. Оччоҕуна Михаил Горбачёву иирээкини өйөөбүт диэн компрометируйдуохтаах этэ. Ону баара мин бэйэтин хаһыатынан соһуччу саралаан, дьон күлүүтүгэр ыыппытым («ЭК», 28.11.90).

Ол да буоллар президент М.Николаев Борис Ельцин коррупционнай-

экстремистскэй политикатын өйөөн, модун күүстээх Союзпутун ыстаран кэбиспитэ (көр «Туймаада уоттара», №22, атырдьах ыйа, 2010). Ол үтүөтүгэр Б.Ельцинтэн квартиратын бэлэхтэтэн турар. Онтон «Илья Михальчук 600 мөлүйүөнү уорбутун иһин суукка биэр» диэн М.Николаевка ГРУ ревизията үҥсүү суруйбута. Ону Николаев быыһаан ылан, республика бэчээтин министринэн анаабыта. Ол кэнниттэн Михаил Николаев Россия саамай баай дьоннорун ахсааныгар киирбитэ «ОД», 13.04.01).

Платонов өлөөтүн кытта алмааһы уоруун дакаастыыр докумуоннар сүппүттэрэ. Андропов «Якуталмаз» ПНО охранатын уларытар уонна режим диреткорынан генерал Васильевы аныыр. 1981 сыл тохсунньу 21 күнүгэр Васильевы солбуйааччыта полковник Целуйко кабинетыгар киллэрэн баран, ытан кэбиһэр уонна «бэйэтэ ытынна» диир («Туймаада», 07.09.01).

Эмиэ ити бириэмэҕэ (1981 с. тохсунньу 21 күнүгэр) Удачнай кылаабынай инженерин Алексеевы Магаданҥа семинарга ыҥырбыта буолан баран, бэһис этээстэн түҥнэни анньан өлөрбүттэрэ («Кыым», 15.04.10).

Чэ, ити улахан дуоһунастаах дьону бултаһаллара өйдөнөр. «Оттон мин, боростуой, дуоһунаһым да суох киһини тоҕо эккирэттилэр?» – диэбиппэр:

– Кэбис, инньэ диэмэ! Сахалары уһугуннара соҕотох киһибитин өлөрдөхтөрүнэ, дьон бары куттанан «ньим» барыахтарын сөп.

– Дьон билбэт кистэлэҥин хайдах ким-хайа иннинэ билэ охсоҕутуй? – диэн бэйэлэрин саарбахтаан ыйыппытым. Онуоха бииргэ улааппыт киһитигэр сонуну кэпсии олорор хоноһо Николай Попов:

– Биһигиттэн, артистартан, киэҥ сиринэн сылдьарбытын иһин, былаастар кэтиир харах, иһиллиир кулгаах гынар дьонноох буолааччылар, – диэн мээнэ киһи буолбатаҕын биллэрбитэ.

1987 сыллаахха Сунтаар ыһыаҕар тиийэммин маҥнайгы «Оһуохай» обществоны тэрийэн кэлбитим. Ол үрдүнэн үлэ ыыппакка олорбуттара. Онон күһүн эмиэ бэйэм үппүнэн Сунтаарга тиийэн, хаттаан «Оһуохай» обществоны тэрийбитим. Сунтаар райсоветын культуратын сэбиэдиссэйэ Валерий Мекумянов: «Иллэрээ күн олимпийскай чемпионнарбытын кытта көрсүһүүгэ кулууппутугар дьон кэлбэтэҕэ. Оттон эйиэхэ хайдах дьон бөҕө кэллэ. Өссө астыммакка, сарсын «Партизан» культура киинигэр нэһилиэнньэ эйигин көрсөөрү ыҥырда», – диэн трибунаҕа тахсан тыл эппитэ.

Онуоха мин: «Сүгэ сылдьар видеоаппаратурам ыарахан, массыината ыытаар», – диэбиппэр сөбүлэспитэ. Мунньах кэнниттэн миигин интэриэһиргээн Валерий Мекумянов дьиэтигэр илдьибитэ. Күһүн буолан киэһэ хараҥа бөҕө буолбута. Мекумянов эрэннэрбит массыината кэлбэтэҕэ. Телефоҥҥа даҕаны эппиэттээбэтэҕэ. «Кулуупка дьон кэтэһэн иэдэйдэхтэрэ» – диэн, ССКП райкомун секретарыгар Ларионовка телефоннаан, массыынанан тиийбитим, дьон бөҕө кулуупка баппакка, таһырдьа кытта тураллара.

Бу түгэни тоҕо иккиһин кэпсээтиҥ диэтэххитинэ, 1989 сыллаахха Валерий Мекумянов миэхэ сыһыана тосту уларыйбыт этэ. Ол иһин политическай мөккүһүүбүтүн видеокамераҕа түһэриэххэ дии сатаабытым. Ону туох да иһин

◇◇◇

кэпсэтээри гыммытым, саҥам оннугар тугу эрэ буллугуруур курдукпун. Уоһум саҥабын салайбат курдуга. Ол иһин сиэркилэҕэ баран көрүннүм. Арай бэйэбин билбэтим: уоһум, муннум, сирэйим хаҥастан уҥа ханньаччы тардан хаалбыт этэ. Ыһырык хартыына! Киһи өстөөҕөр даҕаны итинниги хайаан баҕарыай? Поликлиникаҕа барыахпын үлэ чааһа бүтэн эрэрэ. Сотору дьонум кэлиэхтээхтэрэ. Көрөн куттаныахтара диэммин хоспор киирэн сытынан кэбистим.

Дьонум «аҕабыт суох» диэн бэйэлэрин күлүүстэринэн аһан киирбиттэрэ. Киэһээҥи аһылыкка ыҥыраары гыммыттара даҕаны, утуйбута буолан хаалбытым. Сарсыарда дьонум иннинэ эрдэ туран, поликлиникаҕа сүүрбүтүм. Дьонтон саатаммын тиийим ыалдьыбыт курдук сирэйим анаар өттүн кистии бааммытым.

Невропатолог көрөөт: «Левый неврит лица» диэн диагнозтаата. «Бу ыарыыгын республиканскай балыыһаҕа эрэ эмтииллэр», – диэтэ. Эбиитин: «Тиэтэй! Хойутаатыҥ даҕаны сирэйиҥ сөрүөстүүтэ олохсуйан хаалыаҕа, миэстэ суох буолааччы, ылаллара дуу?» – диэн, аһыммыттыы көрөн хаалбыта. Тиийбитим, кырдьык, миэстэ суох буолан көрүдүөргэ кытта сыталлара. Дьолбор невропатолог кырдьаҕас нууччча дьахтара аһынан, куойка булан көрүдүөргэ сытыарда. Ыйы быһа эмтээн баран таһаарбыттара (медсправка, 30.05.97) даҕаны нэһиилэ хааман тахсыбытым. Сэниэм олох суоҕа. Хаҥас хараҕым ситэ аһыллыбат буолан хаалбыт этэ Мин кэннибиттэн биир Борисов диэн улахан тойон эмтэммит сурахтааҕа.

Ыччат ыһыаҕын тэрийэрбэр Ньурбаттан Сиэдэрэй Сэмэн диэн аатырбыт оһуохайдьыты ыҥырбытым. Кинини урууларыгар хоннороору илдьибитим, онтум Прокопьев диэн Ил Түмэн депутата эбит (кэлин Ньурба улууһун баһылыга буолбута). Ол Прокопьев: «В.Фёдоров көмөлөһөччүтэ Денисов сорох киһиэхэ соруйан итинник дьайарын билэбит». Ол иһин даҕаны президент Николаев саарбах дьаһаллары ол бириэмэҕэ ылаттаабыт сурахтааҕа. Онтон дьиксинэн буолуо, улахан пенсиялары бэлэхтээн туран Валентин Федоровтааҕы биир сылы ситэри үлэлэппэккэ, төттөрү утаартаабыттара. Ол мээнэҕэ буолбахтах буолуохтаах.

Дьиэм сууллан, коммуналка айдааныгар эрэйдэммитим

Ордожоникидзе болуоссатыгар турар аптекалаах түөрт этээстээх дьиэҕэ 1962 сыллаахтан оорбутум. Хрщёвскай буолан, кухняҕа икки киһи кыайан ааһыспат этэ. Онно кэргэннэнэн, оҕолордонон баппат буолбуппут. Ол дьиэм 1989 сыллаахха сууллубута. Биһигини медработниктар биэс этээстээх коммуналкаларыгар көһөрбүттэрэ. Биир секцияҕа биэстии ыал буолан олорбуппут. Уопсай кухняны, туалеты, ваннайы, балкону, көрүдүөрү туһанарбыт.

Холодильниктарбыт кухняҕа тураллара. Газовай плитаны былдьаһыы буолара, ордук сарсыарда үлэҕэ, үөрэххэ бараары. Омугуттан тутулуга суох араас идэлээх, биографиялаах дьону биир интернакка симпиттэрин курдук олорбуппут. Бу ыалларга сылдьар даҕаны ыалдьыттар эмиэ араастара. Куорат кэлбит-барбыт уолаттара арыгы иһэн уоҕурдулар даҕаны, холостуой кыргыттар

уопсайдара диэн, биһиги коммуналкабытыгар мусталлара. Атыыр ыттар курдук кыргыттары былдьаһан охсуһуу бөҕө буолара. Кыргытарбыт дьиэлэригэр суох да буоллахтарына, барбакка көрүдүөрбүтүгэр, кухнябытыгар, туалеппытыгар элэҥнээн аалсыһан тахсаллара. Сөбүлэбээккэ хоспутугар тыаһа-ууһа суох үс күлүүһүнэн хатанан олордохпутуна, суохтар диэн ааммытын араас күлүүһүнэн подбордаан, аһа сатыыллара. Ону тутаары таҕыстахха сорохторо куотан хааллаллара, сорохторо утарылаһаллара.

Кухняҕа турар холодильникпытыттан, балконтан бородуукта, мА-сал сүтэрэ сонун буолбат этэ. Сарсыарда үлэҕэ-үөрэххэ бараары туалет, умывальник, кухня плитатын былдьаһааһын сэрии курдук буолара. Сорох ыаллар ийэлэрэ эрдэрин көмүскэһэн, тэҥҥэ охсуһаллара. Син-биир армияҕа курдук ким күүстээх, харса суох аһара баттаппат этэ.

Куттас күтүөтүм халааччыларга соҕотохтуу хаалларбыта

Дьиэбитин 1990 сыл аҥатыгар өрөмүөнүн бүтэрэн, көһөрүөхпүт диэбиттэрэ даҕаны, сыл аайы уһатан испиттэрэ. Коммуналкаҕа кыргыттарым улаатаннар, кэргэн тахсыталаабыттара. Биир күтүөтүм Муоматтан сылдьара, онон онно сыбаайбалаары самолёту бүтүннүү атыылаһаммын кэргэттэрбин, кыргыттарым подругаларын барыларын Дьокуускайтан көтүтэн тиийбитим. Кыыһым Муомаҕа олорон оҕоломмута. Ол эрээри климатын сөбүлээбэккэ, моонньуар искэн тахсан сылы быһа Дьокуускайга онкология балыыһатыгар сытан, хаста да операцияламмыта.

Күтүөтүм Максим Слепцов ол бириэмэҕэ кыыспыттан загсатын араарбакка эрэ Өлүөхүмэ Дабаанын кыыһыгар кэргэннэнэн, оҕоломмута. Ол үрдүнэн иитиллибит дьоно Гаврил Слепцовтаах модьуйууларынан кыыһым соҕотох оҕотун Женяны суутунан былдьаан, дьонугар Слепцовтарга бэлэхтээбитэ.

Муома суута сыыһа сууттаата диэн, Үрдүкү суукка аанынаммын, дьокуускай суута көрүөх буолта. Ону баара Үрдүкү суут председателэ Н..Каратаев дьыалабытын былдьаан ылан, тохтотон кэбиспитэ. Кэлин билбитим Гаврил Слепцов Каратаев бииргэ бултуур атаһа эбит. Ол иһин «Забота-Арчы» хаһыакка (25.02.99) Каратаевы саралаабытым. Онно тэрилтэҕэ сүрүн специалист быһыытынан үлэлиир кыыспыттан оҕотун былдьаан үлэтэ суох, арыгыһыт, милицияҕа тутуллар күтүөппэр биэрбиттэрин туһунан суруйбутум.

Кыргыттарым кэргэннэнэннэр коммуналкаҕа биир хос муостатыгар үс ыал муостаҕа ыга симиллэн утуйарбыт. Онон үс квартираны сокуон быһыытынан биэриэхтээххит диэн, мэрияҕа суруйбутум. Мэр солбуйааччыта Оздоева «икки хостоох квартираны бириэхпит» диэн эппиэттээбитэ (23.03.93). Онуоха сөбүлэспэккэ үҥсүү бөҕө суруйбутум, хаһыакка (оччотооҕу «Кыым» 25.05.93) саралаабытым. Тэстэ турар батареяны кыраскалаабыттар эрэ этэ. Муосталара мэтэлдьиһэн, сүгүн хаамтарбаттара, кыраскалар хоҥнуталаан хаалбыттара.

Киирэр ааны чараас хаптаһынынан оҥорбуттар. Ол иһин суохпутугар ааны дьон дьөлүтэ тэбиэлээн киирэн, сээкэйи уораллара. Ол дьиэбэр өрөмүөн быыһыгар дьон көһөн кэлэн киириэ диэн, түүн аайы баран хонорум.

Биирдэ матарааспын сүкпүтүнэн күтүөппүнээн квартирабытын манаары барбыппыт. Уолаттар саба түһэн, күтүөтүм Максим куотан хаалла. Иккиэн көмүскэниэххэ дии сатаабытым үрдүнэн. Соҕотоҕун көмүскэнэ сатаан баран: «Мин Оһуохай Уйбааммын, сахалар тустарыгар охсуспутум, ону баара сахлара бэйэҕитинэн сиэри гынныгыт дуо?» – диэтим. Дьонум дьэ билэн, саатан баран хаалбыттара (сиһилии «Эдэр саас» хаһыаттан ааҕыҥ (21.01.95).

Дьэ итинник дьаабы квартираҕа төһөлөөх эрэйи көрүөхпүт биллибэт этэ. Хата ону били итэҕэйбэт абааһыларым көмөлөһөн, өрөмүөннэнэн бүппүт дьиэбит иккиһин сууллан абыраабыта. Аны туран абааһыларым үсүһүн көмөлөстүлэр эбээт. Ол курдук 1993 сыллаахха мэрия олорор фондатын управлениетын начальнигынан аҕыйах ыйга Марк Романович Харлампьев солбуйан олорбута. Соҕотох саха да буоллар, мэрия сур бөрө үлэһиттэрин уот айахтарыгар бэриммэккэ, сокуон быһыытынан Оздоева икки хостоох квартира биэриэхпит диэбитин уларытан, түөрт хостоох квартираны биэрбитэ. Итиннэ кини боксаҕа тренер быһыытынан туохтан да чаҕыйбат характера туһалаабыт буолуохтаах.

Оһуохай УЙБААН.

Хаартыскаҕа: Уйбаан «өрөмүөннэммит» дьиэтэ иккиһин сууллубута. Ол аттыгар оруобуна 60 саастаах Уйбаан 30-чалаах эрэ киһи курдук көстөн турар. Бу кини чөл олоҕу тутуһуутун бэлиэтэ (“Туймаада уоттара”)

Төрдүлэрим геннэрэ баһыйан, баттаппат эбиппин

Кырдьан баран киһи олоҕор төрдүлэрэ-уустара дьайалларын биллим. Онон төрдүлэрбин ырытан эрэбин.

Сэбиэскэй былаас саҕана дьаданҥы төрүттээхтэринэн киэн тутталлара. Оттон баай төрүттээхтэрин былаастартан куттанан кистииллэрэ. Ол эрээри «если ты такой умный, то почему же бедный?» диэн нуучча өс хоһоонунан олох кырдьыгын көрдөрө сатыыллара. Ол аата дьон өйдөөҕө син биир үчүгэйдик олоруохтаах эбит. Тоҕо диэтэххэ оҕолоруҥ, кэргэттэриҥ байылыаттык олоруохтаахтарын туһугар кинилэри дьаныардаах үлэҕэ, үөрэххэ такайаллара. Оттон ким төлкөтүгэр кыһаллыбат, оннук кыһаллыбат. Оҕолоро эмиэ итинник чэпчэки санаалаах буола улааталлара. Олор күннээҕинэн олорор буолан, дьаданҥытык олоруохтаах көлүөнэни үөскэтэллэрэ. Дьэ ол иһин баай төрүттээхтэртэн эргитиилээх өйдөөх коммерсаннар, музыканнар, суруйааччылар уо.д.а. тахсаллара.

Күүстээхтэн күүстээх, кыраһыабайтан кыраһыабай оҕолор төрүүллэрин курдук. Ол иһин да грамотнайа суох диэн, күлүү гынар Гитлербит ким хайа иннинэ ону өйдөөн тутуһа сатаабыт эбит. Ол иһин буоллаҕа, өйдөөх төрөппүттэр

оҕолоругар кэргэн тахсар киһигин тас көрүҥүн эрэ буолбакка, төрдүн-ууһун кытта ырыт диэн сүбэлииллэрэ. Мин тулаайах, үөрэҕэ суох соҕотох ийэлээх буоламмын, ким да оннук сүбэлээбэтэҕэ. Онон түбэһээрэй кэргэн ылаттаабытым. Ол эрээри алҕаһаабатах эбиппин. Алҕаһаабатах биричиинэм төрүттэрбиттэн (геннэрбиттэн) эбитин сааһыран баран билбитим. Ол маннык.

1992 сыллаахха Үөһээ Бүлүү ыһыаҕар тиийбиппэр 90-ча саастаах Варвара Иннокентьевна Евдокимова диэн хараҕынан көрбөт эмээхсин ыҥыртаран ылбыта. Кини миигин: «Быраатым Өлөксөөндүр оҕотун көрсөр дьоллоох эбиппин», – диэн баран кууһан, сыллаан ылбыта. «Эйигин өлөртөрө сатаабыт ССКП Обкомун бастакы секретара Прокопьев – хаан уруун», – диэн соһутта. Уонна салгыы маннык генеалогическай төрүттэрбин кэпсээтэ.

Аҕам Александр аҕата (эһэм) Иннокентий диэн эбит. Кини дьаданы буолан көлөһүн сыттаах эргэ таҥаһыттан сиргэнэн, баай Боһууттар «Сыптарах» диэн хос ааттаабыттар. Ол да буоллар, киирбит-тахсыбыт сытыы киһи буолан, икки төгүл Аллаах Үүҥҥэ баран бэдэрээккэ сылдьыбыт уонна өссө киһитэ кини буолан, Быллай кинээс кыыһын кэргэн ылбыт. Оттон Быллай кинээс баай Боһуутттуун аймахтыы эбиттэр. Онон эһэм Иннокентий били киниттэн сиргэнэр Боһууттарыныын уруулуу буолан хаалар. Быллай кинээс аҕата Бууска Борокуоппайтан (Алексеевтан) бырааттара баай Боһуут (Алексеев Степан Прокопьевич, 1866-1916) уонна Баҕыыта төрөөбүттэр («Республика бүттүүнэ» хаһыат, 10.08.01).

Баҕыыта буоллаҕына Дьаарбайар Коля диэн киһи Юрий диэн оҕону төрөтөн баран, Прокопьевтар диэн ыалга иитгэрэ биэрбит. Ол оҕо улаатан баран Прокопьев Юрий Николаевич – обком секретара буолбута. Онон, Бууска Борокуоппай үс оҕолоро: Боһуут, Баҕыыта уонна Быллай биллэр дьон эбиттэр. Быллай кинээс кыыһа – мин эбэм. Кини үс оҕоломмут: Баһылай, Александр (мин аҕам) уонна Балбаара. Варвара – били миигин ыһыах кэмигэр ыҥыртарбыт хараҕа суох В.И.Евдокимова. Кинини күүһэ бэрдин иһин Эһэ Балбаара диэн хос ааттаабыттар.

Онтон ийэм төрүттэрин ырыттахха, маннык. Ньурбаҕа Таккаайы диэн сиргэ Кэрэ Киһи – Мочох диэн орто ыал олорбут. Кини түөрт оҕону төрөппүт: Добдур, Өндүрэй, Тиихэн уонна Соппуруон (кэлин күүһэ бэрдин иһин Күүстээх Соппуруонунан дьоҥҥо биллибит). Добдур улахан кыыһа Борускуо (мин ийэм),

кыра кыыһа Маайа. Кини оҕо төрөөбөт буолан Охоноохой диэн оҕолоох киһиэхэ кэргэн тахсыбыта. Ол киһи оҕото Мэхээлэ кэлин Ньурбаҕа ССКП райкомун секретарыгар диэри үүммүтэ. Добдур үһүс оҕото Ылдьаа – олоҥхоһут бэрдэ. Учууталлыы сылдьан 1942 сыллаахха репрессияҕа түбэһэн, хаайыыга өлбүтэ. Биир дьаахык суруйуутун былаастартан куттанан, эдьиийэ Маайа уматан кэбиспитэ. Маайа Дьаархан нэһилиэгэр сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ. Ийэбинээн куоталаһа-куоталаһа оһуохай этэр этилэр. Ол иһин ийэм ааҕы кэриэстээммин, оһуохайы сөргүтэбин.

Көстүбэт күүстэри итэҕэйбэт буолан эрэйдэнэбин дуо?

Миигин оскуолаҕа таҥараны, абааһыны итэҕэйбэт гына иипписттэрэ. Ол иһин бэрт элбэх алҕастары оҥортообут эбиппин. Онтум миэхэ содулунан эргийбитигэр эрэ билбитим. Холобур, 1980 сыллаахха ГАИ-га үлэлиир Олесов Бүөтүр табаарыстарынаан уонна миигин кытта Нам тыатыгар бултуу тахсыбыттара. Ыраах тыаҕа салама бөҕө ыйаммыт кырдьаҕас тииккэ сиэр-туом оҥорбуттара. Онно мин кыттыбакка, дьоммун күлүү гыммытым. Дьонум өһүргэммиттэрэ.

1995 сыллаахха Булуҥ улууһугар баар Бороҕон совхозка тиийэн ыһыах тэрийэн кэлбитим. Онно олохтоох ойууҥҥа совхоз директора Пётр Бурцев (билиҥҥэ диэри директордыыр) уонна илдьэ барбыт оһуохайдьытым Данилов В.Д. миигин илдьэ баран эмтэммиттэрэ. Мин ойууну күлүү гына-гына олорбутум. Онтон кыыһыран, ойуун миигин төбөбүн охсуолуу-охсуолуу, күргүйдээн туран кыраабыта. Дьонум куттаммыт курдук көрөн эрэ хаалбыттара. Ыһыах буолбутугар В.Д.Даниловы: «Аан дойду тустуутугар бэрт элбэхтик чемпионнаабыт киһибин кытта ким тустар?» – диэн арбыы-арбыы, дьон бөҕөнү кытта туһуннарбытым. Киһим көнөтө бэрт буолан өһүргэммэккэ, барыларын кытта тустан охтортообута. Ол эрээри киэһэ кэргэнэ миигин ыҥыран ылан: «Олохтоох иччилэргэ эрбин уган биэрээри, итинник улаханнык тоҕо арбыыгын?» – диэн саҥарбыта.

Ол содулугар буоллаҕа, В.Даниловтаах Дьокуускайга ким-хайа иннигэр көтөн хаалбыттара, оттон мин буоллаҕына биир нэдиэлэ устата «погода суох» диэннэр эрэй бөҕөнү көрбүтүм. Туундараҕа лабыкта умайан ол баһаарын бөртөлүөтүнэн көтөн киинэҕэ түһэрэ сылдьаммын ыалдьан, наһыылкаҕа көтөҕүллэн Дьокуускайга кэлбитим.

1997 сыллаахха правительство председателэ Валентин Фёдоров көмөлөһөччүтэ, парапсихолог (үрдүкү чыпчааллаах экстрасенс) Денисов дьайыытынан сирэйим «левый неврит» буолбутун суруйан турабын. 2002 сыллаахха Дьокуускай Медцентрыгар тиийэммин киһи өйдөөбөт чахчылара баалларын итэҕэйбитим.

Ол маннык. Физтехпроблема институтугар өр сылларга үлэлээбит учуонай-бөлөһүөк Василий Оконешников СГУ профессорыныын А.Р.Варфоломеевтыын телеэфиргэ тахсан экстрасенстар уонна атомнай туругу үөрэтэр учуонайдар

киһини эмтииллэрин туһунан уонча сыллаағыта хаста да кэпсээбиттэрэ. Ону интэриэһиргээммин 2002 сыллаахха профессор Варфоломеев үлэлиир сиригэр Медцентрга тиийбитим. Киһим икки эдэркээн маңан халааттаах кыргыттары ыңырбыта. Олортон биирдэрэ икки ытыһын мин диэки саратан баран ханна, туох дьонтон төрөөбүппүн, билиңңи кэргэттэрбин эңин барытын кэпсээтэ. Миигин билбэт эрээрилэр сөрү-сөпкө көрбүт курдук кэпсиилэриттэн соһуйан хаалбытым.

Өссө: «Төрүттэргэр эйигин араңаччылыыр улахан ойуун баар эбит», – диэтилэр. Дьэ, ол иһин даҕаны араас мүччүргэннээх түгэннэртэн тыыннаах хаалбыт эбиппин, холобур, били сүгэнэн охсуллан өлө сыһыым курдук эңин (ааспыкка суруйбутум курдуктары). Олох да благоустроеннай дьиэтэ суох хаалыахтаах киһи мин, КГБ-га үлэлээбит тойоммор квартирабын былдьаттарбатах эбиппин. КГБ-га сүгүн үлэлээбэтэҕим эмиэ ойуун үтүөтэ эбит. Тоҕо диэтэххэ, КГБ-га үлэлээбитим буоллар сахам норуотум интэриэһин син-биир көмүскүөхтээҕим. Оччоҕо били саха чулуу дьоно Платонов, Васильев, Алексеев курдук араас оһолго түбэһэн өлбүт аатырыахтаах этим.

Аны туран кыараҕас хрущёвскай квартираҕа үйэбин моңуохтаах этим. Ону баара ол дьиэбин итэҕэйбэт абааһыларым суулларан, өрөмүөңңэ ыыттардахтара. Оннооҕор куһаҕаннык өөмүөннээбиттэрин иһин, дьиэбин көһүөм иннинэ иккиһин суһаллык сууллара охсубуттара. Кыргыттарым ыал буолан оҕоломмуттарын үрдүнэн, квартирабын кэнэтэртэн аккаастаабыт мэрия солбуйааччытын Оздоеваны үлэтиттэн уураппыттара уонна оруобуна квартирабын үллэриэхтээх кэмнэригэр саха киһитин М.Р.Харлампьевы аҕыйах ыйга аҕалбыттара. Онон ол биллибэт күүстэрим олох да билбэт киһибинэн түөрт хостоох квартираны бэрдэртэрбит эбит буоллахтара. Эбиитин аҕаларын, эһэлэрин батан эрэйдэниэхтэрэ диэн харыстаан кыргыттарбын, сиэннэрбин политиканан дьарыктаммат оңортообут эбит буоллахтара. Онтон астынабын эрэ. Аны туран олоңхоҕо кэпсэнэр бухатыыры куйах, ат, батас биэрэн сэбилиир эбит буоллахтарына, миигин олох атыннык бэлэмнээбит эбиттэр. Ол курдук аҕабын эргитиилээх өйдөөх Боһууттартан, оттон ийэбин эрэйдээх олоххо эриллибит Кэрэ Киһи диэн күүстээх дьонтон төрүттээбит эбиттэр.

Сэрии, аччыктааһын дьылыгар ол иһин ийэм өлөн-охтон биэрбэккэ, икки оҕотун – биһигини үөрэхтээх дьон гынан иитэлээбит эбит. Эбиитин ийэм балтынаан оһуохай этэр буоланнар, оттон репрессияламмыт бырааты Ылдьаа олоңхоһут буолан, миигин оһуохайы сөргүтэр күүстээх санаалаах дьонтон төрүттээбиттэр эбит.

Оңорбут курдук маннык элбэх сөп түбэһиилэр, ама, мээнэҕэ буолуохтара дуо? Ким итэҕэйбэт «Мой отец шаман» диэн үрдүк категориялаах, идэтийбит целитель, биоэнерготерапевт врач А.К.Чиркова кинигэтин (2006 с., Дьокуускай) ааҕыҥ. Эбэтэр «Сто великих тайн России XX века» диэн кинигэҕэ 1916 сыллаахха өлөрүллүбүт Распутин 11 лиискэ суруллубут көрүүлэрин санатабын. Онно 1917 сыллаах революцияны, Гитлери, Сталины өлүөхтээхтэрин, СССР ыһыллыахтааҕын, космоска көтүү эңин тустарынан суруйбут. Ону баара муңур күүһүгэр олорор император, миигин «бредовай идеянан ыалдьыбыт» диэччилэр курдук, итэҕэйбэтэх.

Кып-кыһыл Багдарыыннаах дьиҥнээх сирэйдэрэ

ССКП Генеральнай секретардарыттан саамай грамотнайдара Ю.Андропов Союзпут ыһыллыбыт биричиинэтинэн: «…үөрэх тэрилтэлэригэр ыччаттарбытын сыыһа үөрэтэммит өйдөрүн булкуйбуппутуттан эбит. Онон 70 сыл устатыгар биир да өйдөөх политигы, экономиһы иитэн таһаарбатахпытыттан», – диэн билиммитэ (сиһилиитин көр «ТУо» №6, тохсуннь, 2010).

Онон ол содулугар республикабытыгар, мөлтөх менталитеттаах общество үөскээн 1986 сыллаахха ССКП обкомун секретардара (ол иһигэр М.Е.Николаев) сахалыы таҥаспытын, ыллыыры-туойары, саҥарары, традицияларбытын бобор III Пленум уурааҕын илии баттаан таһаарбыттара (көр «СЯ», 18.05.86с. 43-с абзац). Ити уурааҕы республикабытыгар ким даҕаны утарбакка, бэрт түргэнник толорон барбыттара. Онтон кыһыйаммын уурааҕы утаран, күүстээх үлэни ыытан барбытым. Ол курдук. президен Николаев тылыгар уларыта тутууну өйүүр эрээри, дьыалатыгар хаарчахтыырын докумуоннарынан бигэргэтэн криитикэлиирим («ТУо» №17(22), атырдьах ыйа», 2010).

Холобур, саха тылын государственнай статустаабыппыт 20-чэ сыл буолла. Ити Ил Түмэн уурааҕынан ылыллыбыт сокуону президент олоххо киллэрбэтэҕэ. Ону кини кэнниттэн кэлбит президен Штыров үөрүүнэн салҕаан, эмиэ толорбокко барбыта.

Быйыл, дьолбутугар, саха киһитин Борисовы президенинэн анаатылар. Кини аҥардас ити сокуону олоххо киллэрдэҕинэ, дьэ, кырдьык аатырыах этэ. Билиҥҥи чиновниктарга сахалыы үөрэтэр курстары, оттон республика оскуолаларыгар барыларыгар сахалыы үөрэтэр дьаһалы таһаарыахтаах. Онно «Сокуон быһыытынан 10 сыл кэнниттэн чиновник үлэтигэр сахалыы саҥарар, суруйар эрэ киһи республика тэрилтэлэригэр үлэлиир буолуоҕа»- диэн эрдэттэн сэрэтиэхтээх.

Оччоҕуна бары оскуолалар бэйэлэрэ сахалыы үөрэтэр базаны, пособиелары, учууталлары бэлэмнээбитинэн барыахтаах этилэр. Инньэ гымматахтарына чукчалар тылларыгар государственнай статус ылынан баран, толорбокколор тылларын умнубуттарын курдук суорума суолланыахпыт турдаҕа.

Дьэ бу маннык сүбэлиир оннугар суруйааччы Тумарча төттөрүтүн мин ыстатыйабын хоруотуур. Холобур, соторутааҕыта сэтинньи ыйга «Кэпсээҥнит, хайдах олороҕут?» диэн журналист Николай Максимов аһаҕас эфирэ буолбута. Онно кини суруйааччы Тумарчаны ыҥыран кэпсэппитэ. Радионы истээччилэр телефоннаан, «Туймаада уоттара» хаһыат туһунан ыйыппыттара. Онуоха Тумарча чопчу хаһыат туһунан эппиэттээбэккэ, тоҕо эрэ чуолаан мин туспунан: «Туймаада уоттарын» кимнээх эрэ үөһэттэн үбүлээн таһааралларын. Онн Оһуохай Уйбааны орудие оҥостон, биһиги интеллигенциябытын, суруйааччыларбытын баһааҕырдаллар»-диэбитэ.

Ол аата миигин дьон этиитин хоту сылдьар мээнэ сылдьар киһи курдук, баһааҕырдыбыт. Онон оһуохайы сөргүтээһиним, миитин бөҕө тэрийэн суверенитеты ыллаттараһыным, ракета тобохторун тамныылларын

тохтотоохунум, «Бичиги» сабалларыттан быыһааһыным эҥин барыта Багдарыын, Тумарча курдук улахан суруйааччылар кигээһиннэринэн буолан тахсар дуо? Дьиҥинэн буоллаҕына, мин кимиэхэ да сорук-боллур буолбатым иһин КГБ-тан, ИДьМ-тан үүрүллүбүппүн дьон билэр. Хата, бу «улахан суруйааччыларбыт» дэнээччилэр бэйэлэрэ былааска сорук-боллур буолалларын суруйан турабын. Ону документальнай бигэргэтиилээҕим иһин, хайдах даҕаны утарсар кыаҕа суох буолан, Багдарыыннаах харданы биэрбэккэ сылдьаллар.

Ол оннугар кини, былаастарга тирэхтээх буолан, киэҥ радио-эфиринэн, табаарыһын Тумарчаны кигэн миигин хоруотатта. Ону радионан киртитиллибитим быһыытынан, төттөрү харда биэрээри гыммыппын радиолар сөбүлэспэтилэр. Дьэ бу маннык былааһы кытары коррупцияласпыт дьону соторутааҕыта президент Медведев «былаастар заводтары, хаһыаттары, пароходтары» бас билиэ суохтаахтар диэбитэ. Оттон президент көмөлөһөөччүтэ Аркадий Дворкович «регионнар государственнай СМИ-лэри үбүлээһиннэрэ харчыны матайдааһыҥҥа кубулуйда. Онон СМИ-лэри чааһынай дьоҥҥо атыылыыр наада», – диэтэ. Дьэ оччоҕуна Тумарча экс-президент Николаевы хайҕаан кинигэ, ыстатыйа бөҕөтө бэчээттэтэр бэйэтэ, аны кими хайгыыр?

Кырдьыгы этэрин иһин өлөрүллүбүт Листьевка тэҥнээх диэн, журналист Парфёновы эрэ наҕараадалаатылар. Онно кини маннык диэн харда тылы эттэ: «Билигин дьиҥнээх журналистар суох буоллулар. Бары былааһы эрэ хайгыы сылдьаллар».

Ол иһин даҕаны Багдарыын 50-ча сыллардаахтан былааһы кытта сибээстээх буолан, мин үрдүбэр түспүт эбит. Ол курдук ССКП Дьокуускайдааҕы обкомун секретарынан үлэлээбит В.П.Данилов (билигин правительство үлэһитэ) этэринэн, 1983 сыллаахха Багдарыын Бүлүү педучилищетын директорын дуоһунаһыттан Тыл, история институтугар переводтаабыттара. Кини кэлээтин кытта ити институкка үлэлиир саха учуонайдарын ортотугар арахсааһын, иирсээһин бөҕө буолбута. Ону күөдьүтээччинэн кып-кыһыл, кытарбыт коммунист бэрдэ Багдарыын мунньах аайы: «Ити учуонай итинник диэтэ, ол учуонай оннук диэтэ», – диэн партийнай мунньах боротокуолуттан үҥсүү бөҕө киирэр буолбут. Ол киһибит кэлин эмискэ дьүһүн кубулунан, саҥа салайааччыларга ньылаҥнас буолан, аны коммунистары кириитикэлиир демократ буолан турбут.

Кими да өрө көрдөрбөтөхтөр миэхэ эрэ хоттордулар

Дьэ итинник айдааннаах айылгыта батарбакка, Багдарыын онно суоҕунан мин үрдүбэр саба түспүт эбит. Политикаҕа кэлин кэлбит саҥа сахалар, ону билбэт буолан опыттаах кукловодтар илимнэригэр иилистэн хаалбыттар. Бу түгэн Багдарыын ИЯЛИ коллективыгар кэлээт, айдааны тарпытын санатар. Итинник сахалары иирсиһиннэрэр эрээри, сомоҕолоһуохха диэн Багдарыын ыстатыйа суруйан, дьон итэҕэлигэр сылдьар. Бу түгэн Багдарыынныын өр

◇◇◇

◇◇◇

Россия урукку империятыгар (ол аата хабалаҕа. -О.У.) төттөрү киир», – диэн эрэннэрэн, Горбачёвтан былдьаан бэйэтигэр угуйан ылбыта.

Онон, Россия уонна Саха республикаларын баайдарын-дуолларын уорар коррупционнай былааһы үөскэппиттэрэ. Ол иһин норуот талбыт депутаттарын – Үрүҥ Дьиэни пушканан ытыалаабыттара. Ону дьон, куттамсах буолан, преступниктарынан аахпакка, гражданскай сэриини тохтоппут герой курдук хайҕаан, ньылаҥнаһа сылдьара сүрэ бэрт. Бу Россия уонна Саха республикаларын утары оҥоһуллубут, уоруйахтар саагыбардарын курдук буолбатах дуо? Ол содулугар сахалар Горбачёвтан ылбыт союзнай статуспутун мүлчү туппуппут.

Дьиҥинэн ол бириэмэҕэ ыччаты политиканан уһугуннарбытым. Тыһыынчанан студеттар миигин сырса сылдьаллара. «Иннибитигэр перспектиивэ көстөн арыгылаабат буоллубут. Үтүөҕэ эрэ тардыһар, дьулуһар санааланныбыт»-диэн харахтара сырдаабыт студеттар түүннэри дьиэбэр кэлэн сэһэргэһэн бараллара.

Ону баара М.Николаев президенинэн талыллаат 1991 сыл бүтэр түүнүгэр норуотун эрэлин таҥнарбыта. Ол курдук саҥа дьыллааҕы эфииринэн эҕэрдэлииригэр суверенитетпытын ылынааһын этичнэйэ суох диэн утарбытын истибиткит. Онтон кэлэйэммин студеннары өйдөтөммүн колонненан аҕалтыы-аҕалтыы правительство дьиэтин төгүрүйэн ый анаарын туххары пикеттэтпитим.

Онтон куттанан: «Сахалар өрө тураары гыммыттар»-диэн балтараа сыл туххары утары куоластыы олорбут депутаттарбыт бары кэриэтэ суверенитеты ылынарга куоластаабыттара. Саха ыччатын Парижскай коммуна курдук хамнаппытпын правительственнай СМИ-лэр сырдаппатахтара. Төттөрүтүн М.Николаев ситиһиитэ диэн үтүөбүн киниэхэ сыһыарбыттара.

Ол да буоллар «Сахаадаттан» (25.03.92; 01.04.92; 08.04.92) правительство СГУ-га кэлэн миигин утары мунньах тэрийбитин уонна «В отставку Кл.Иванова!» диэн плакаттаах турарбын ааҕыаххыт, көрүөххүт. Оттон «Кыымҥа»(24.04.93;29.09.98)-«Араас дойдуларга кэринэр М.Николаевы истимэҥ!», «Конституциябытын Россия конституциятын иннинэ ылыахха!» – диэн депутаттарга тарҕаппыт ыҥырыыларбын ааҕыаххытын сөп.

Саха театрыгар сэттэ уон биэспин бэлиэтиир юбилейбар улахан үлэҕэ үлэлээбит А.Е.Алексеев: «Оһуохай Уйбаан республикабытын салайбыта буоллар диэн санаа кэлин муҥнуур», – диэн трибунаҕа тахсан тыл эппитигэр саалаҕа ыга симиллибит дьон атахтарыгар туран «Ураа!» дии-дии овациялаан, суверенитеты ыллаттарбыт бириэмэбин санаппыта.

ССКП обкомугар секретардаабыт (республикабытын салайар үрдүкү дуоһунас) И.О.Пахомов: «Республика тойотторо куттанан чугуруҥнуу сыыттахтарына, Уйбаан миитин бөҕө тэрийэн, ылыллыа да суох суверенитеппытын ыллаттарбыт улахан үтүөлээх», – диэн эҕэрдэлээбитэ.

Өрдөөҕүтэ Республика күнүгэр учёнайдары аһаҕас эфиргэ таһаарбыттара. Нэһилиэнньэттэн «Суверенитеты ыллаттарбыт Оһуохай Уйбааны тоҕо ахтыбаккытый?» диэн боппуруос бөҕө киирбитэ. Онуоха норуокка биллэр Ульяна Винокурова: «Кырдьык Оһуохай Уйбаан студеннарга үлэ бөҕө ыытан элбэхтик миитиннэтэн суверенитеты ыллаттарбыта. Ол өрө көтөҕүллүүлээх күннэр Саха норуотугар хаһан даҕаны умнуллубат кэрэ кэми саната туруохтара», – диэбитин

истибит буолуохтааххыт.

Дьэ ити кэннэ, албынната сылдьар ыраағы көрбөт политик эрээри, М.Николаев аан дойду бөлөһүөктэригэр тэҥнээх киһи курдук көрдөрүнэрэ сөп дуо?. Ону баара бэйэтин курдук чычаас өйдөөхтөр баһыйар аармыйалара элбэҕэ бэрт. Итини бигэргэтэн Үс Хатыҥ ыһыаҕар кинини үрүҥ күҥҥэ тэҥнээн уруйдуулларайхаллыыллар. Ол иһин даҕаны Николаев курдук Россия империятын дилетант ыраахтааҕылара, норуоту үүрбэ сүөһүгэ кубулутаары, өйдөөх интеллигеннэри, Пушкины, декабристары репрессиялаабыттара.

М.Е.Николаев «Сотворение будущего» кинигэтигэр аналлаах конференция буолбута. Ону Пушкин библиотекатын директора В.А.Самсонова уонна профессор В.Д.Михайлов тэрийбиттэрэ (11.11.10 с.). Онно үксүн Хаҥалас Өктөмүн оскуолатын үөрэнээччилэрэ кэлбиттэрэ. Кинилэр эрдэттэн ылбыт темаларыгар суруйбут текстарын аахпыттара. Өскөтүн кумааҕыта суох кэпсэтии буолбута эбитэ буоллар, баҕар, оҕолор туох эмэ туһалааҕы ылыах этилэр. М.Е.Николаев кинигэлэрин библиотека стендэтигэр Конфуций курдук улуу бөлөһүөктэр кинигэлэрин кытта сэргэ ууран кэчигирэппит этилэр. Ону көрө-көрө оҕолор Николаевы аан дойду улуу киһитин курдук санаан тарҕаспыттара.

Председателлээччи В.Д.Михайлов: «Ыгым бириэмэҕиттэн ордорон биһиэхэ кэлэн барбыккар улахан махтал!» – диэн М.Е.Николаевка конференция аатыттан махтаммыта. Дьиҥинэн буоллаҕына, тугу да гынара суох пенсионер буоллаҕа дии. Бэйэтин рекламаланар туһуттан, ыччаты үчүгэйи-куһаҕаны арааларга үөрэтэрин оннугар, хайгыыр эрэ роботтарга кубулута сылдьарын, философ эрээри, өйдөөбөтө буолуо дуо?

Итинник эбит буоллаҕына В.Данилов үйэлээх сааһын тухары университекка преподавателлиирин туххары төһөлөөх ыччат өйүн буккуйбута буолуой? Ол иһин даҕаны Ю.Андропов Союз ыһыллыбытын быһааран маннык этпитэ: «У нас не было ни одного умного экономиста и политика, так как за годы учёбы в ВУЗ-х мозги у них деформировались».

Ол иһин даҕаны 1990 сыллаахха Дьокуускай ипподромугар маҥнайгы ыһыах кэмигэр СГУ учёнайдарын(Е.Е.Алексеев, философ Михайлов бааллара) Союзнай статуһу ылынарга агитациялаабыппар тугу да кыайан эппиэттээбэтэхтэрэ. Ону видеотүһэриибиттэн көрүөххүтүн сөп. Кыһыйаммын М.Николаев СГУ преподавателлэрин көрсүүтүгэр тийэммин: «Союзнай статус референдумун ССКП обкома өйдөппөт. Онон бу учёнайдарынан нэһилиэнньэҕэ сырдатар үлэтэ ыыттар»-диэбиппэр дьаһайбатаҕын эмиэ видеотүһэриим туоһулуур.

Ити сыллаахха Б.Ельцин кэлэн партпрос дьиэтигэр көрсүһүүтүгэр «Суверенитпытыгар тоҕо албынныыгыный?» диэбиппэр «Опять Егоров?!» диидии кыайан эппиэттээбэккэ Коржаков, Бурбулис курдук охранниктарын кытта куоппутун видеоттан көрүөххүтүн сөп. Киһиргиир диэхтэрэ диэн түһэриилэрбин республика кинохранилищетыгар историяҕа хааллын диэн быйыл туттарыаҕым.

М.Николаев кинигэлэрин уонна мин ыстатыйаларбын дьүүллэһэр көрсүһүү тэрийэллэрэ буоллар, хайабыт кырдьыгы этэрэ ырылыччы көстүөх этэ.

Ааспыт нүөмэргэ «Үс Хочо…» диэн суруйуутугар Уххан М.Николаевы

дойдутуттан тэйэн, республикабыт дьылҕатыгар кыһаллар буолбут диэбит этэ. Дьиҥинэн, ити теманы Бахсылыырап маҥнай көтөхпүтүн мин сүүрбэччэ сыллааҕыта кириитикэлээн бэчээттэппитим (оччотооҕу «Кыым», 24.10.90). Онон эмиэ Назарбаев кинигэтин плагиаттаабытын курдук буолар. Онно сахалары барыларын үс хочоҕо үс сүүс этээстээх дьиэҕэ симээри сылдьар эбит. Ол аата айылҕабытыттан тэйэн, сахатыйан бүттэхпит ол. Үс хочоҕо мустан хаайтарбыт сахалары бүччүмнүк экономиканан блокадалаан, кырган, отравалаан эҥин эһэргэ да дөбөҥ. Эмиэ Ельцин албын суверенитетын курдук уочараттаах угаайы буоллаҕа. Ону бөлөһүөктэрбит уһуну-киэҥи өйдөөбөт эрэ буоллахтарына утарсыахтара суоҕа.

Коммунистар быыбарга кыайбыппын сидьиҥник соппуттара

Бу туһунан билигин Социальнай страхование Саха сиринээҕи фондатын управляющайын солбуйааччы Энвер Саввинов бигэргэтэр. Быыбарданар учаастагым икки округтааҕа. Онтон биирин кини салайара. Дьокуускай киинэ буолан республикабыт салайааччылара, интеллигеннэрэ, өйдөөхтөрө төбүрүөннээн олороллоро. «Мин учаастакпар лаппа кыайдыҥ»- диэн үөрдүбүтэ.

Иккис быыбарнай округ Ленин болуоссатыгар турар партпрос дьиэтигэр баара. «Радикал» общественноттан А.Логиновтаах (билигин биллэр правозащитник) онно тийэн бюллетеннэри уларыта бөҕө туралларын көрбүтэ. Айдаарбытыгар, коммунистар ордуулара буолан, мэлиисийэнэн үүртэлээн баран ааннарын хатанан кэбиспиттэрэ. Биир учаастакка кыайбытпын билэн СССП обкома иккис учаастакка баар коммунистарга суһал дьаһал биэрбит буолуохтаах. Сууттаспытпар «Коллегиальнай быыбарнай органы сууттуур сокуон суох»-диэн нарсуд ууруах тахаарбыта миэхэ баар.

Бу түгэн билиҥҥи «Единэйдэр» партиялара соторутааҕыта буолбут президент быыбарын хайдах эрэ ыытпыттарын санатар. Бюллетен ааҕар түүннэригэр мин оччолорго, сокуону тутуһан, агитация ыытпакка утуйа сытпытым.

Оттон Путин утуйбатах этэ. Ол телеэфииринэн махтанарыгар сылайбыт-элэйбит көрүҥүттэн биллэрэ. Туох эрэ быһылаантан мүччү туттаран тахсыбыт оҕо курдуга. Көлөһүн бөҕө буолуор диэри дэлби үлэлээн илистибит этэ. Телеэфииргэ тахсар киһи быһыытынан көстүүм кэтиэхтээҕэ. Ону баара туох эрэ боростуой үлэ таҥаһын уларыттар бокуойа суох ыраах регионнартан кэлбит көрүҥнээҕэ. Эбиитин көлөһүнэ дуу, хараҕын уута дуу килбэчэйэрэ.

Миигин улуу дьону бас-баттах саҥарар диэхтэрин сөп. Ол иһин нэһилиэнньэ быыбар кэмигэр ким диэки куолаһын биэрбитин социологическай опрос курдук бигэргэтэн эһигини итэҕэтиэхпин сөп. Холобур, 1990 сыллаахха Саха сирин саамай өйдөөхтөрө – учуонайдар мустан үлэлиир институттарыгар (ИЯЛИ-га) горсовет депутаттарыгар кандидатурабын туруоруммутум. Республикабыт 138 учуонайдара кэлбиттэриттэн, мин кандидатурабын 135, утарааччы үс эрэ киһи

◇◇◇

Оһуокай Уйбаан сымыйалаан суруйара буолуо», – дииллэр диэн кэпсээтэ. Онуоха мин: «Оттон итэҕэйбэт буоллахтарына, суруйталаабыт дьоннорум бааллар дии. Үлэлиир тэрилтэлэригэр тиийэн, сураһан, миигин саралаабакка тоҕо сымыйа хобунан киртитэллэрий?» – диэтэхпинэ, – «Ону мин хантан билиэхпиний», – диэн кэбистэ.

Онноoҕор оонньуу-күлүү курдук эрэ ааҕааччылар баар буолбуттар. Ити тус бэйэлэрин хаарыйбат проблемаларга кыһаллыбат буолбуттарын көрдөрөр. Норуотпут туһугар ыалдьаллара эбитэ буоллар, мин курдук олох куһаҕанын кытта охсуһуохтаах этилэр.

Маннык мас буолбут дьон менталитетын политиканан эрэ хамнатар наада эбит диэн санааҕа кэллим. Ол туһуттан кинилэри өһүргэтэн, суукка үҥүстэрэн, айдаан таһаарар наада эбит. Онон олоххо буолбут быһыыны хайдах баарынан, аудио-видеоҕа түһэриилэргэ уонна докумуоннарга олоҕуран, политиканы аһаҕастык суруйдахха сатаныыһы диэн бу кинигэни суруйдум.

Милииссийэлэр дьиэбэр кэлэн дьоммун куттууллара

Бу туһунан ааспыт нүөмэрдэргэ кылгастык ахтан турабын. Холобур:

- 1978 сыллаахха ийэм саҥа ылбыт дьиэтигэр соҕотох буолан, тэһиийбэт этэ. Ол иһин оҕолорбунаан тиийэн, кинини аралдьытарым. «Ийэҕэр тоҕо кэллиҥ, аны кэлимэ!» - диэн миигин ким эрэ кигиитинэн үүрбүт участковайы үҥсэммин үлэтиттэн ууратарбытым.

- 1979 сыллаахха Сэргэлээххэ устудьуоннар сыбаайбаларыгар сырыттахпына, милииссийэлэр кэлэн: «Шофергыт итирик быһыылаах», – диэн миигин тутан барбыттара. Ону, хата, сыбаайбалаахтар массыынабар олорсо сылдьан, итиригэ суохпун дакаастаһарбар көмөлөспүттэрэ. Ол сыбаайбаланааччы устудьуоҥка, кэлин билбитим, Умсуура диэн суруйааччы буолбут этэ.

„Ия" 21/V-93 г. Спиридон ТАТАРИНОВ.

Раздавая депутатам листовки, содержащие несогласие с "ельцинским" проектом Конституции, небезызв ный Иван Егоров (Оһуохай), премированный президентом за бережное отношение к национальному танц утил на себе небрежное отношение со стороны руководства горотдела милиции.
Кстати, Верховный Совет Якутии решил, что оба проекта — "ельцинский" и "хасбулатовский" — не мог ужить основой для Конституции.

- 1981 сыллаахха милииссийэлэр массыынанан тэбистэрэ сатаабыттара. Ол үрдүнэн куттаммакка ЯПУ-1 үөрэнээччилэрин холуобунай дьыалаҕа түбэһэллэриттэн быыһаабыппын аахпыт буолуохтаахха (ТУО №3 (8), олунньу 2010). Маны таһынан сыл аайы, сороҕор Намҥа, сороҕор Тааттаҕа ЯПУ-1 үөрэнээччилэрин холуобунай дьыалаттан быыһаабыппын

ааҕыаххытын сөп (Пушкин библиотекатын ааҕар саалатыгар «ТУО» подшивката толору баар).

Бу сырыыга 1991 сыллаахха саас буолбут түгэни аһаҕастык суруйабын. Ону хайдах ылынаҕыт?

Орджоникидзе болуоссатыгар турар дьиэм сууллан, коммуналкаҕа олорор кэмим этэ. Арай биирдэ дьиэбэр кэлбитим кэргэним, оҕолорум ытаспыт сирэйдээх-харахтаах чуҥкуйан олороллоро. Туох буоллулар диэн көрө түспүтүм – бэстилиэттээх милииссийэ форматын килэччи кэппит киһи кэлэн, кэргэммин доппуруостуу олорор эбит. Видеокамерабынан устубуппун сыыһа тылбаастаабыт диэххит диэн, нууччалыы суруйабын. Киһим милииссийэ куораттааҕы отделын маҥнайгы отделениетын началынньыгын солбуйааччы Аркадий Дмитриевич Фёдоров диэн эбит.

Фёдоров: «Почему вы идёте против лидеров русской общины Логинова и Дудкина? Почему их поддерживают 700 человек, а тебя нет?»

Егоров (я): «Об этом спросите обком КПСС, горком партии и горсовет. Они бездействуют. Поэтому вы настроены против меня. Почему я только один должен беспокоиться за народ?».

Ф.: «Я не вижу в вас Василия Манчары, а он был умнейшим человеком. Я хочу привлечь Логинова и его друзей не за политические убеждения, а за хулиганство и угрозу. Хочу узнать, как они вас толкали, угрожали, кто звонил вашей жене со словами: «Если ваш муж пойдет против нас, то плохо кончит. Мы с ним разделаемся», - и бросали телефонную трубку».

Е.: «Как же мы можем узнать их, если бросают трубку?».

Ф.: «Если вашему мужу не разрешают выпускать газету, пусть идет в университет и там развернет работу или пусть выезжает за границу выпускать газету. Ленин же оттуда выпускал газету».

Е.: «Я живу на своей земле и никуда отсюда не уеду. Неужели Логинов и Юрков правы, утверждая, что якуты приезжие, а потому 700 тысяч русских, проживающих здесь, являются коренными жителями. Об этом они писали в своих газетах – самоиздате. Поэтому я заставил властей закрыть их газету, об этом свидетельствуют мои опубликованные статьи и слова моих плакатов на митингах».

Ф.: «Не вы, а писатели заставили закрыть газету».

Е.: «Какие писатели?».

Ф.: «Писатель Данилов».

Е.: «Этого он не мог сделать, т.к. ни разу он не посещал их собрания. Поэтому не имеет никакого представления о них».

Ф.: «Тогда Суоруну Омоллоону тоже не верите что ли? Если не признаете таких уважаемых аксакалов, то не о чем разговаривать с вами».

Е.: «Вы говорите, что у вас два высших образования, а говорите такие глупости. Поэтому, сперва читайте мои публикации годичной давности (СЯ 11/09-90; «МЯ» 30/8-90 И.О.), разоблачающие их, а потом разговаривайте со мной».

Ф.: «Я политически подкован в тысячи раз больше вас, о чем буду говорить на любом уровне, и вы никогда не переубедите мои взгляды».

Моя жена Людмила: «У него времени не хватает. Сидит ночами, всё пишет,

готовится провести Ысыах».

Ф.: «Ысыах же будет только летом».

Л.: «А он собирается провести весной первый республиканский молодежный Ысыах. Ему никто не помогает, ни обком партии, ни горисполком. Везде бегает один, вы бы помогли ему».

Ф.: «Хочу помочь, а он всё снимает меня без разрешения видеокамерой. Пусть он придёт ко мне в кабинет, там поспорим на политические темы перед видеокамерой».

Сарсыныгар үлэтигэр тиийбиппэр Фёдоров Дудкинныын кабинетыгар күлсэ-күлсэ сэһэргэһэ олороллоро. Миигин көрөөт Федоров сирэйдиин уларыйа оҕуста уонна үрдүбэр түһэн, видеокамерабын былдьаан ылаат, муннукка бырахпыта. Онтон ыла камерам үлэлээбэт буолбута.

Дьэ, итинник быһыыланан баран, биир ыйынан тэрийбит ыччатым ыһыаҕар Фёдоров атын милииссийэлэрдиин гражданскай таҥастарын кэтэн кэлбит этилэр. Арааһа, туохха эмит бааһан, дьыала тэрийээри буолуо. Ону баара, миигин кытта бэрт былдьаһааччы дьону чугаһаппатаҕым. Ол курдук, учуонай Н.Е.Петровы – ССКП обкомун көмөтүнэн «Оһуохай» общество салалтатын былдьаабыт киһини. Ол иһин үс күн түүннэри-күнүстэри тэрийбит оһуохайбар биир да айдаан тахсыбатаҕа. Онон, бэрээдэк кэһиитин олох таһаарбатаҕым иһин, тугу да гыналлара суох буолан, Фёдоров милииссийэлэринээн биир бастыҥ оһуохайдьыппын З.П.Яковлевы түүнү быһа, дуоһуйуохтарыгар диэри үтүктүһэн, ойуолаһан тахсыбыттара. Ону видеокамерам түһэриититтэн көрдөххүтүнэ итэҕэйиэххит.

Дьэ онон горотдел солбуйар начальнига И.И.Шишигин миэхэ бааһар тугу да булбакка, кураанах тылынан Фёдоровын көмүскээн миэхэ сурук ыыппыта (17.05.91 с.) уонна кэлин Россия Конституциятын саралыыр листовкаларбын депутаттарга тарҕата сырыттахпына бэйэтинэн кэлэн миигин кум-хам тутан, листовкаларбын хайыта тыыппыта (көр «МЯ», 21.05.93). Ол иһин даҕаны Ойуунускай «Улуу Кудаҥсатыгар» итинник дьон дьылҕаларын бэйэлэринэн сарбыналларын көрүүлэнэн, хоһуйбут эбит.

Ол иһин кыһыйаммын ИДьМ салалтатыгар политическай дириҥ билиилээх Дмитрий Петрович Дьячковскай диэн киһиэхэ тиийэ сылдьыбытым уонна: «А.Фёдоров диэн миигиннээҕэр тыһыынча төгүл өйдөөх политик киһилээх эбиккин. Ол киһи дьиэбэр кэлэн, дьоммун куттаталаан барбытын эппитим. Наадалаах буоллаҕына, кэргэммин повестканан ыҥыран ылан, кабинетыгар тоҕо кэпсэппэккэ биһигини коммуналкаҕа бииргэ олорор биэс ыалларбыт күлүүтүгэр ыыттарда? Эбиитин бас-баттах акаарытык тыллаһарын иһин, убайдарбыт кинини сэнээн, киһиргэтэн, миигин утары охсуһууларыгар туһаналлар эбит», – диэн үнсүбүтүм. Ону бигэргэтэн киниэхэ «Страсти вокруг власти» («СЯ», 11.09.90) диэн ыстатыйабын биэрбитим. Онно урут ким да куттанан кириитикэлээбэтэх «убайдарбытын» Логиновтааҕы уонна ССКП обкомун саралаабытым. Ону «өйдөөх» киһигэр аахтаран сырдатаар диэбитим.

Кэлин билбитим, Фёдоровы үлэтиттэн уһулбут этилэр. Ол курдук, Үөһээ Бүлүү ыһыаҕар тиийбитим, арай, Фёдоров улуус баһылыгар Чалбановка

◇◇◇

Петров бэйэтин оһуохайдьытын Шамаевы албынныыр

Н.К.Шамаев Үөһээ Бүлүүттэн төрүттээх оһуохайдьыт. Онон улахан сылгыны олохтоох жюрилар киниэхэ биэриэхтээх этилэр. Ону сэрэйэн Н.Е.Петров Шамаев арыгыны сөбүлүүрүн иһин солотуулаах судно рестораныгар босхо көрүлээн, айаннаан тиий диэн албыннаабыта. Спортсмен буолан оҕуруктаах этиини өйдөөбөккө, ыһыахха хойутаан тиийиэхтээх суднонан барсыбыта. Ол бириэмэҕэ Петров самолётунан табаарыстарынаан уруттаан тиийэн, үөһээ эппитим курдук, сылгылары бэйэлэригэр эрэ үллэстибиттэрэ. Үөһээ Бүлүү ыһыаҕын дьэ налыйан, били солотуулаах көмүс суднонан Петровтаах Ньурбаҕа айанныы барбыттара. Миигин соҕотохтуу хаалларбыттарын билэн үөһээ-бүлүүлэр 80-са миэстэлээх омуктары таһар дьэрэкээн автобуска соҕотохтуу олордон, ыраах турар судноҕа илдьэн биэрбиттэрэ. Трабынан киирэн истэхпинэ: «Оһуохай Уйбаан иһэр, киллэримэҥ!» – диэн судно матроһун кигэн, ууга астарбыттара. Хата автобуһум күүтэн турар буолан абыраабыта, ол иһин авиапорка илтэрэн, Ньурбаҕа көтөр самолёту баттаспытым. Сарсыарда эрдэ «Демьян Беднайы» Ньурба биэрэгэр уруттаан тиийэн көрсүбүппэр, суднолаахтар соһуйан хаалбыттара. Сэттис кылааска үөрэнэ сылдьыбыт буор дьиэм баҕаналара эрэ хаалбытын радиожурналист Н.И.Максимовтаахха көрдөрбүтүм. «Демьян Беднай» судно С.Зверев олорбут Ыгыатта дэриэбинэтиттэн олохтоохтору Сунтаар ыһыаҕар ылаттаах аахыах буолан эрэннэрбит этэ. Ол иһин биэрэккэ остуолга ас араахын бэлэмнээн баран, түүнү быһа олохтоохтор утуйбакка күүппүттэрэ. Сарсыарда 10 чаас саҕана күүтүүлээх судно көмүстээх дуйуттан күн сардаҥата оонньоон, ыраахтааҕы хараабылын курдук күлүмүрдээн көстүбүтэ. Дэриэбинэ дьон көрбөтөхтөрүн көрөн, үөрэн хаһыы-ыһыы, ырыа-тойук бөҕө буолбуттара. Арай онтукайдара хараабылларыгар биир да киһи көстүбэт үһү уонна ыгыатталарга эрэ наадыйбакка ааһа турбут. Дьон айахха бэрдэрбит курдук бөтөн, им-дьим саҥата суох туран хаалбыттар. Хомолтолоруттан ытаспыттар. «Эрэннэрбэтэхтэрэ буоллар, саатар ыһыахпытыгар бэйэбит даҕаны тиийиэ этибит», – диэн икки кыыһы сырсан хайатыттан да маппыт киһи курдук, хомойуу бөҕө буолбуттар. Ол биричиинэтэ – түүнү быһа көрүлээннэр утуйан хаалбыттарыттан, ыгыатталары ылыахтаахтарын умнубуттар. Мин Сунтаар ыһыаҕар эмиэ самолётунан тиийбитим. Кэлбит дьон күнүс ыһыахха тахсыбакка, судноларыгар көрүлүүллэрин ыһыахтааҕар ордорбуттара. Онон киэһэ эрэ пааркаҕа Арсен Звереви илдьэ кэлэн, пааркаҕа оһуохайдаабыттара. Ону табаарыстара, ол иһигэр Культура министрэ А.Борисов, түһүлгэҕэ киирбэккэ эрэ таһыттан бөлөҕүнэн сырса сылдьан, Арсен Зверевтэрин өйөөн оһуохайы үтүктүспүттэрэ. Ону ыһыахтыы сылдьар Сунтаар ытык-мааны дьоно кэлэйбиттии көрөллөрүн өйдөөбөт да туруктаахтара. Ол иһин бэл Уххан бу «Демьян Беднай» судно көрдөөх айанын «Сахаада» хаһыат (08.07.92) балаһатынан эридьиэстээбит

этэ. Онно ыгыатталары хомоппуттарыттан кыбыстыбытым диэбит.

Ситинник балаһыанньа сылтан сыл аайы хатылана турарын иһин, СР вице-президенигэр А.К.Акимовка аһаҕас сурук суруйбутум. Ону «Якутская газета» хаһыат «Саха суола» диэн сахалыы рубрикатыгар 2005 сыллаахха бэс ыйын 23 күнүнээҕи нүөмэригэр таһаарбыта.

Вице-президент Акимовка АҺАҔАС СУРУК

Бобулла сылдьыбыт оһуохайбытын сөргүтэргэ сырабытын биэрбит кырдьаҕастар суруйабыт. 18 сыл устата хас өрөбүл аайы тоҥ мас тостор кыһыныгар, сайыҥҥы ардахха-куйааска даачабыт үлэтин сиэртибэлээн тураммыт, оһуохайбыт туругурарыгар төһөлөөх эрэйдэммиппит буолуой? Дьэ, онтукайбыт тыллан, икки сыллаахтан ыла массыына биэрэр буоллулар. Онтубутугар баара, жюри сатаан дьүүллээбэтиттэн айдаан бөҕө таҕыста. Оһуохай күрэҕин В.В.Илларионов 14 сыл устата кэлтэччи дьүүллээн кэллэ. Ол содулугар уопсастыбабыт чулуу дьонун кыһыны быһа республика хаһыаттарыгар хоруотаатылар. Ити аата уопсастыбабыт бары үөҕүлүннэҕэ дии. В.Илларионов «Үтүктээччи» диэн грамота туттаран, биллэр оһуокайдьыты М.Софронованы Үс Хатыҥ ыһыаҕын күлүүтүгэр ыытта. Оттон Дапсы хаһыат балаһатын тухары Ю.Ивановы араастык киртиттэ. Өрөбүл аайы ыытыллар оһуокайбытыгар кинилэр бэйэлэрэ сылдьыбатахтара 16 сыл буолла. Ол иһин, уопсастыбаттан уонна оһуокайтан тэйбиттэриттэн, ити айдаан таҕыста. Оһуокайдьыттар, кинилэртэн өһүргэнэн, аны күрэххэ кыттыахпыт суоҕа дэһэллэр. Былырыын дьүүллүүрүгэр В.Илларионов маннык киитэрэй былааннаммыта. Этээччилэри кырдьаҕастарга, орто саастаахтарга, ыччаттарга үллэрбитэ. Бу үс бөлөххө түөртүү киһини киһини талан, бэйэ-бэйэлэрин кытта күрэхтэһиннэрбитэ. Н.Петрову кыайыахтаах Кураһай Мэхээлэ, Ю.Иванов уо.д.а. курдук дьону сыыйталаабыта. Жюритын талбытынан дьаһайаары, В.Илларионов үксүн бэйэтин үлэһиттэрин, үөрэппит дьонун хамыыһыйаҕа киллэрбитэ. Эбиитин жюритын дьоно – Л.Емельяновтаах – кыайан сањарбат буолуохтарыгар диэри итирик этилэр. Ону видеоҕа түһэрииттэн көрүөххүтүн сөп. 2003 сыллаахха УАЗ-гы былдьаһарга В.Илларионов эмиэ махинациялаабыта. Онтон кэлэйэн, бэл, биир дойдулаахтара – Дархан этээччилэр В.У.Николаев, З.П.Яковлев, И.Н.Васильев уо.д.а. маннык видеоинтервью биэрбиттэрэ: «Эрдэттэн биһигини туоратардыы былааннаммыттар эбит. Ол курдук биһиэхэ куруук дьон аҕыйаабытын кэннэ кэлин этэр нүөмэрдэр тоҕо эрэ түбэһэн испиттэрэ. Оттон Н.Е.Петров куруук дьон элбэҕэр инники нүөмэрдэри тардан ылбыт буолара. Кэлин өйдөөбүппүт, нүөмэрдэри үсбөлөҕүнэн биллибэтинэн В.Илларионов уурбут. Ол иһин эрдэттэн сэрэппит дьоно инники нүөмэрдээх өттүттэн ылаллар эбит». Итини таһынан тыа хаһаайыстыбатын миниистиригэр сүбэһитинэн өр үлэлээбит А.Г.Румянцев оҕонньор В.Илларионовка, жюрилыы олордоҕуна, тайаҕынан охсоору гына-гына, маннык күргүйдээбитин видеоҕа түһэрии туоһулуур: «Тоҕо Н.Е.Петровка эрэ

үчүгэй усулуобуйаны оҥорон, УАЗ-гы биэрэ сатыыгыный? Кини этэр кэмигэр атыттары сүгүн этиттэрбэккэ тоҕо тохтотон кэбиһэҕиний? Олох сэрэн!..». 1992 сыллаахха Үөһээ Бүлүүгэ ЮНЕСКО кыттыылаах ыһыахха үс сылгыны анаабыттара: эр дьоҥҥо, дьахталларга, ыччаттарга. Бэл онно В.Илларионов баламаттык быһыыламмыта. Ол түмүгэр дьахталлартан, ыччаттартан сылгылары былдьаан, барытын Дьокуускай оҕонньотторугар, биир дойдулаахтарыгар А.Г.Зверевкэ, Н.Е.Петровка уонна Н.И.Сафоновка анаттарбыта. Онон, уһун кыһыны быһа сыалаах этинэн эмсэхтэммиттэрэ. Үөһээ Бүлүү хаһыатын редакцията аһара кэлэйэн, Оһуохай Уйбаантан көрдөспүтэ: «Ыалдьыттарбытын кириитикэлиирбит хайдах эрэ. Эн ити сирэйэ-хараҕа суох быһыыламмыттарын суруйуоҥ дуо? – диэн. Сонно тута суруйбутун түүннэри бэчээттээн, ыһыах үһүскүнүгэр (27.06.92) сарсыардаттан тарҕаппыттара. Онон, бириэмийэлэрин ылалларыгар, ыһыах дьоно ытыс таһыммакка, саакка барбыттара. Оттон улуус баһылыга А.Чомчоев Оһуохай Уйбаан ыстатыйатын бэйэтинэн өйөөбүтүн хаһыакка бэчээттэппитэ. В.Илларионов уруккуттан оһуокайынан буолбакка, олоҥхонон дьарыктаммыта. Учуонай буолла да, фольклору барытын билиэхтээҕин курдук, тоҕо бачча уһуннук киниэхэ эрэ оһуокайы дьүүллэтэллэрий? Оһуохайы боболлорун саҕана тоҕо ньимийэн сылдьыбытай? Тоҕо Уйбаан курдук олоҕун харыстаммакка оһуокай туһугар охсуспатаҕай? Онон, республика билиммит, культура туйгунун, убаастыыр киһибитин Оһуокай Уйбааны быйылгы Үс Хатыҥ ыһыаҕар оһуокай күрэҕин салайтар диэн сиргэ тиийэ бокулуоннаан туран көрдөһөбүт. Сурукка барыта 18 бэтэрээн илии баттаабыт, ол иһигэр Үс Хатыҥ оһуокайыгар бастаабыт З.П.Яковлев, республика ыһыахтарын лауреаттара П.П.Кумечко, М.П.Софронова, Н.Е.Прокопьев, П.Т.Тимофеева, А.Л.Титов, улуу оһуокайдьыт Кыыл Уолун улахан уола П.С.Зверев. Сурук бу бэс ыйын 17-гэр сырабыыталыстыба канцеляриятыгар туттарыллыбыт даҕаны, туох да хоруй билиҥҥитэ суох эбит».

Ол да үрдүнэн туох да уларыйыы тахсыбатаҕын иһин, өссө үс сыл буолан баран, кырдьыкпын таһаартараары, республика сокуону таһаарар органын – Ил Түмэн бэрэссэдээтэлин солбуйааччы А.Н.Жирковка киирбитим. «Оһуокай» общество билиҥҥи салайааччылара оһуокайы сыл аайы мөлтөтөн иһэллэр, оһуокай туһунан сымыйа ис хоһоонноох сүүрбэччэ кинигэни бэчээттэттилэр диэн кэпсээтим. Ону барытын видеоҕа түһэриинэн уонна документтарынан саралыыр ыстатыйаны аҕаллым. Ону хаһыаккытыгар бэчээттэт диэн көрдөстүм. Таһаартарбат түгэннэригэр, биричиинэтин официальнайдык суруйан хардарарын туруорустум. Ол түмүгэр, ыстатыйам «Ил Түмэн» хаһыакка күн сирин көрбүтэ (27.06.08). Ону билиһиннэрэбит.

Оһуохайдар дакаастабыла суох дойҕох кинигэлэрэ

Сахалар соҕурууттан кэлбиттэрэ диэн историк буолбатах эрээри Н.Е.Петров ыстатыйа, кинигэ бөҕөнү кураанах тылга олоҕуран бэчээттэппитэ. Олор

◇◇◇

ohуохайбын тохтотон кэбиспиттэрэ. Ол содулугар ити болуоссат ohуохай оннугар кыргыттары арыгылатар-буортулуур сиргэ кубулуйбутун туһунан санаа түһүүлээх ыстатыйаны Головина диэн кыыс оччотооҕу «Кыымҥа»(05.10.93) суруйбут этэ.

Үүнэ-тэһиинэ суох барбыт бу дьон опытыран, соторутааҕыта миигин утары үһүс перевороту оҥорбуттара. Н.Петров уонна Г.Сыромятников «Ohуохай» түмсүү мөлүйүөнүнэн үбүн, малын куорҕаллыыллар диэн мэрияҕа А.Н.Корякинаҕа (14.03.08) суруйбутум. Ону мэриянан бэйэтинэн саптарынаары, миигин ohуохайдьыттар эмиэ төттөрү председателинэн талаары сырыттахтарына утары үһүс перевороту оҥорбуттара. Ол курдук 500 чилиэннээх обществобыттан 70-ча бэйэлэрин куомуннаахтарын хомуйан мунньахтаабыттара. Ол үрдүнэн уон сэттэ киһи миэхэ куоластаабыттара. Ол аата түөрт сүүстэн тахса киһини утары аҕыйах киһилээх, кворума суох мунньаҕынан переворот оҥорбуттара (көр: «Кыым», 2004.08).

Дьиҥинэн буоллаҕына «Ohуохай» түмсүүнү И.А.Егоров-Ohуохай Уйбаан 1986 сыллаахха соҕотогун тэрийбитин ССКП горкомун справката (24.11.89 с. №352) уонна оччотооҕу горисполком председателин бастакы солбуйааччыта А.Е.Алексеев, культура управлениетын начальнига Н.З.Мырьянов бигэргэтэллэр. Миигин өйөөбүттэрин иһин үлэлэриттэн уһултаан кэбиспиттэрэ. Ол иһин Н.З.Мырьяновы 1988 сыллаахха кэлбит «Ohуохай» салайааччылара билбэт буолан, кинигэлэригэр ахтыбатахтар. Дьэ уонна түмсүүнү аан маҥнайгыттан тэрийбиппит диэн дойҕохтууллар. Иккис переворот кэнниттэн түмсүү салалтатыгар киирбиттэри ырытар буоллахха маннык:

а) Н.Е.Петров, саха тылыгар государственнай статуһу ситиһэ сатыы сырыттахпына, ону эфиринэн-хаһыатынан "Ленин сөбүлээбэт этэ" диэн утарбыта («СЯ».05.02.89).

б) Н.Е.Петров омугумсуйууну күөртүүллэр диэн Г.П.Башарины, А.Кулаковскайы, А.Софроновы, Н.Неустроевы, Даланы онноoҕор ohуохайы буруйдаан ССКП обкомугар (1987) суруйбута. Онтун күүһүрдээри «кырдьаҕас коммунист уонна саха тылын докторын быһыытынан сэрэтэбин» диэн суоһурҕаммыт этэ (арх. справка. 16.06.94. №61).

в) Н.Е.Петров бэл Алтан Сарыны, П.Ойуунускайы, А.Мординовы Сталин ыйыытын утарбыттар диэн национализмҥа буруйдаан, репрессиялатаары ыстатыйа бэчээттэппитэ («Кыым», 07.04.54; «СЯ», 28.04.54). Ону Пушкин библиотекатын читальнытыттан 1 мүнүүтэ иһигэр булларан ааҕыаххытын сөп.

г) «Суруйааччы, уларыта тутуу» кинигэҕэ (1990с. Як.книгоизд. стр.155): «Ежов-Берия урдустара саха чулуу представителлэрин Г.П.Башарины, А.Е.Мординовы, С.Ф.Поповы, Н.Е.Мординовы, В.М.Новиковы, Д.К.Сивцеви, С.П.Даниловы, С,С. Васильевы, П.А.Поповы, Н.Г.Золотарёвы уо.д.а. сойуоласпыттара. Ол иһигэр студент Н.Е.Петров» диэн суруйбуттара.

д) Г.Г.Сыромятников 1983 сыллаахха Кулаковскай Дыбарыаһыгар директордыы олорон, ohуохай тэрийээри тиийдэхпинэ үүрэн ыытара.

Бу быһыыларын хаһыатынан («СГУ».15.11.91) саралаабыппын, кырдьыга бэрт буолан, оччолорго опровержение биэрбэтэхтэрэ. И.Лазарев Г.Сыромятниковы түмсүүнү тэрийбит киһи курдук хаһыаттарынан 2 төгүл хайҕаабыта

(«СС».12.05.01; «КК».03.04.08). Кини мин дөкүмүөннэрбин көрөн баран: «Г.Сыромятниковы итэҕэйээччи буоламмын сыыһа суруйбут эбиппин», – диэн миэхэ видеоинтерью биэрбитин көрүөххүтүн сөп.

е) П.А.Тимофеев «Осуохай над Великой Туймаадой» (2000), «Дьону түмэр Оһуохай» (2007) кинигэлэри таҥан оҥорбута. Ону туһанан кэргэнин М.Т.Тимофееваны сиэри таһынан рекламалаабыт. Ол курдук хадаҕалаан туран, түмсүүбүтүн тэриспит салайааччылартан биирдэрин курдук көрдөрөн 3 хаартысканы сыһыарбыт: 1-ны мэр Михальчук, 2-һи С.Омоллоон, 3-һү С.П.Ойунская тастарыгар туруоран түһэрбитин. «Оһуохай» түмсүүтүн олох да тэрийсибэтэҕин үрдүнэн, сэбиэт чилиэттэриттэн кэргэнин эрэ хаартыскатын талан персонально сыһыарбыт этэ. Итини таһынан кэргэнин групповой хаартыскаларга (ол иһигэр японскай ученай аттыгар туруоран), активист дии-дии сүрүн миэстэлэргэ олордон-туруоран, оһуохайдатан, бэл кинилиин үҥкүүлүү сылдьарын кытта, оннооҕор Үс Хатыҥ ыһыаҕар күн тахсарын көрсүүгэ түспүтүн кинигэтин обложкатын иннигэр-кэннигэр бэчээттэппит.

ж) Н.Х.Дьяконов ССКП обкомугар үп отделын өр салайан олордоҕуна оһуохайга харчынан көмөлөс диэн киирэ сыддьыбытым. Ону күргүйдээн таһаарбыта («СГУ».15.11.91) уонна оһуохайы бобор Обком уурааҕын таһаарсыбыта («СЯ».18.05.86). Оннук киһини П.А.Тимофеев «Оһуохай» обществоны тэриспитэ диэн сымыйалаан, фотографиятын кинигэтигэр киллэрбитэ. Эбиитин бэйэтин уонна Н.Петров, Г.Сыромятников хаартыскаларын, түмсүүнү тэрийбит дьон курдук өйдөбүлү биэрэ сатаан, соҕотохтуу уонна групповойга сүрүн миэстэлэргэ олорон-туран түспүттэрин кинигэлэригэр таҥмыт. Төһө даҕаны түмсүүнү тэрийбиттэрин туһунан биир да дөкүмүөннэрэ суоҕун үрдүнэн. Итинник сымыйаччы киһини «Оһуохай» түмсүү саҥа салайааччыта А.Кривошапкин түмсүүтүн прессатын салайааччытынан анаата. Ити аата оһуохай туһунан бэчээттэппит 20-чэ кинигэлэригэр сымыйалаабыттара салҕанар буолбут. Онон «Оһуохай» түмсүүнү хайдах соҕотоҕун тэрийбиппин, кинигэлэригэр миигин олох ахтыбатахтарын иһин, кэпсиргэ күһэлинним:

1. Трудовойбын көрдөххүтүнэ 1979-1983 сс. ЯПУ-1-га солбуйааччы директордыы сылдьыбытым. Байыаннай-патриотическай үлэҕэ уһулуччулаах көрдөрүүм иһин СССР оборонатын миниистирин бирикээһинэн капитан званиетын ылбытым. Ол үрдүнэн үлэбин быраҕан, түүҥҥү харабынай үлэтигэр көспүтүм уонна оһуохайы сөргүтүүнэн дьарыктаммытым. Оҕо эрдэхпинэ Ньурбаҕа субуота аайы кулууп таһыгар оһуохай буолара. Онно ийэбинээн оһуохай эппит Е.Г.Яковлева, Н.Д.Егоров диэн дьону булаттаабытым уонна Сэргэлээх уопсайдарыгар саха коллективтаах тэрилтэлэр оһуохайдарын тэрийтэлиир этим. Ол туһунан былаастар уонна студеннар хаһыаттарга («ИТ».04.04.08) бэчээттээбиттэрэ.

2. Өссө 1960 сылтан биир кылааска үөрэммит, оччолорго оһуохай этэринэн аҥаардастыы аатырбыт Е.Мартыновы ыҥыран пааркаҕа оһуохай тэрийэ сатыырым. Ону баара нууччча подростоктара сөбүлээбэккэ, биһигини үҥкүү кэнниттэн мустан Киров, Ленин проспегынан Залогка диэри кырбаары эккирэтэллэрэ. Ол иһин интернациональнай иитиини тупсарар туһуттан нууччалыы оскуолаларга саха

тылын, культуратын предмет курдук киллэрэн үөрэтэр наада диэн туруорсубутум. Ону истибэттэрин иһин куорат комсомольскай конференциятын трибунатыттан ити проблеманы көтөхпүтүм. Онуоха ытыс таһыныыта бөҕө буолбутун архивнай справка туоһулуур. Хомойуох иһин, ити буруйбар миигин КГБ-тан үүрбүттэрэ (урукку «Кыым», 10.12.97). Онон итинник кырбааһыны 1986 сыллаахха диэри оччотооҕу былаастар бүөбэйдээн тиэрдибиттэрэ уонна провокациялаттаран баран студеннары буруйдаат, оһуохайы букатыннаахтык боппуттара («СЯ», 15.05.86).

ССКП обкома сахалары самнарар ууруураҕын ким да утарсыбатаҕа. Төттөрүтүн, хаһыакка бэчээттэнээтин кытта республика үрдүнэн карьераларын тупсара сатааччылар куоталаспыт курдук толорон барбыттара. Холобур, 1986 с. 9-с маайыгар Доҕордоһуу болуоссакка ветераннары, ыччаттары мунньаммын оһуохай тэрийбитим. Ону бөх массыыналарынан тэбистэрбиттэрэ. Кыайбаккалар милииссийэлэри уонна университет преподавателлэрин (олор истэригэр Е.Е.Алексеев, П.А.Тимофеев бааллара) аҕалтаан студеннары хара испиинһэккэ суруттартаан үүрдэрбиттэрэ. Ону хаһыатынан саралаабытым («СГУ», 03.07.91). Оһуохайбын тохтообокко туруулаһарым иһин МВД-нан, КГБ-нан, психдиспансерынан («Сахаада»,28.11.90) репрессиялаттарбыттара, криминалынан өлөттөрө (судмедэкспертиза 7057 №-дээх справката), кырбаттара да сатаабыттара. Ону биллэр философ В.Д.Михайлов көрбүтэ эрээри, ханна да быктарбат. Ол эрээри итини видеоҕа устуунан дакаастыыр буоламмын суруйдум.

Бу маннык дакаастабыллар баһаам элбэхтэр. Олору дьон наадыйан хаһыатынан илдьиттээтэҕинэ бэчээттэттиэхпин сөп. Тележурналист А.Г.Зверев 20-чэ сыл оһуохай туһунан передачаны ыыппыта даҕаны, миигин биирдэ да эфиригэр таһаарбатаҕа. Тележурналист И.Е.Ксенофонтов эмиэ оннук. Итинник улуустаһар дьону саралаабаппыт иһин сахалар сомоҕолоспоппут. Ону өйдөөбөт Элгээйиттэн төрүттээх Н.С.Константинова курдуктар мэрияҕа буолбут мунньах кэнниттэн «оһуохай салалтатыгар бары сунтаардар таҕыстыбыт» диэн төттөрүтүн үөрүү бөҕө буолбутуттан Дархан этээччи З.П.Яковлев сүрдээҕин кэлэйбит этэ. Сатаан өйдөөбөппүн: түмсүүнү тэрийсибэтэх эрээрилэр «тэрийбиппит» дэнээччилэр, сааппакка хайдах дьон сирэйин көрө сылдьалларын. Сирэйдэрэ түүлээх буолуо дуо?

Оһуохай УЙБААН.
«Ил Түмэн», 27.06.07.
Справка: хаһыаттар куттанан ылбаттарын иһин Ил Түмэн солбуйар председателигэр А.Жирковка үнсэн бэчээттэппитим.

* * *

Видеотүһэриим М.Николаев политикатын саралыыр

Ааспыт нүөмэргэ милииссийэлэр миигин Манчаары буола сатаама диэн атаҕастаабыттарын аахпыккыт. Ол муударай диир Манчаарылара баайдарга өһүрэн, кэбиһиилээх отторун уматан, нэһилиэк дьоно ото суох хаалан, сүөһүлэрин эһэн кэбиһэллэр. Хоргуйуу саҕаланнаҕа ол. Манчаарыны дьадаҥыларга көмөлөһөрө диэннэрэ эмиэ саарбахтардаах.

Маҥнайгытынан, халаабыт малын барытын атыгар ыырдан барар кыаҕа суох буолан, тамнааттаан кэбиһэрэ. Онно тиксибиттэрин киэргэтэн эттэхтэрэ. Иккиһинэн, былыр дьаданы киһи харчыланна даҕаны арыгылаан-хаартылаан кэбиһэрэ. Онон, оҕолорун-сүөһүлэрин этэҥҥэ кыстаттыннар диэн баайдар хамначчыттарыгар отторо-астара бүтээри эрэ гыннаҕына иэс биэртэлээн, нэһилиэктэрин дьонун этэҥҥэ кыстаталлара.

1990 сыллаахха М.Е.Николаев Үрдүкү Сэбиэппит бэрэссэдээтэлинэн үлэлии сылдьан, СГУ преподавателлэрин кытта көрсө кэлбитэ. Ону билэммин, мин видеокамералаах тиийбитим уонна маннык боппуруоһу биэрбитим: «Союзнай статус уонна суверенитет декларациятын туһунан социологическай опрос ыыппыккыт. Ол эрээри нэһилиэнньэни өйдөтүөхтээх ССКП обкома тугу да гыммакка олорор дии. Ону туһанан, нууччалар түмсүүлэрин лидердэрэ Логинов уонна Юрков миитиннэргэ Саха демократическай партиятын тэрийдибит дии-дии утарсаллар уонна республикабытын территориальнай управлениеҕа кубулутан, Россия уобаластарын кытта тэҥниэххэ дииллэр. Ону депутат Олег Бородин өйөөн маннык диир: «Оччоҕо Сахалин курдук күүскэ сайдан барыах этигит…».

Дьэ, онон, ити дьонунан дьону булкуйтарбакка олорон биэримэҥ, саха норуотун өйдөөх чөмчөкөтө буоларгыт быһыытынан, нэһилиэнньэҕэ суверенитет туһатын өйдөтөргүт хайаан да наада. Инньэ гымматаххытына, социологическай опроскут – референдумҥут төттөрү результаты көрдөрөн, сахалар бырааппытын сүтэрэр кутталлаахпыт. Итиннэ, Михаил Ефимович, эн туох диэн эппиэттиэҥ этэй?».

М.Н.: «Сөпкө этэҕин, норуоту өйдөппөккө эрэ, как гром среди ясного неба, референдуму хаһыатынан бэчээттээн баран, олорон биэрэр сыыһа…».

Профессор Томскай: «Автономнай республикабытын союзнайга кубулутуу аһара уустук боппуруос. Ону маҥнай бэйэбит өйдүөхпүтүн наада. Оччоҕо эрэ норуоппутун сырдатыахпытын сөп».

Г.Е.Апросимов: «Оһуохай Уйбаан, эн норуоту булкуйума!» – диэн Аҕа дойду Улуу сэриитин кыттыылааҕа буоларын быһыытынан авторитетынан туһанан, миигин күргүйдээн кэбиспитэ.

Онуоха М.Е.Николаев даҕаны, көрсүһүүнү салайааччы СГУ проректора Е.Никитина даҕаны (кэлин Ил Түмэн депутата буолбута) тугу даҕаны хардарбакка ньимиликээн буолан олорон биэрбиттэрэ. Дьэ, ол иһин эбит, СГУ лицейин директора, наука доктора (билигин Саха-общественнай киин салайааччыта) юбилейбар кэлэн маннык эппит: «Кэлин Уйбаан СГУ-га кэлэ-кэлэ биһигини

миитиннэргэ ыҥыра сатыыра. «Былдьаһыктаах кэмҥэ сахалар олорон биэримэҥ, оччоҕо элбэҕи сүтэриэххит суоҕа» – диирэ. Ону, төһө да учуонай буолларбыт, маҥнай биһиги политиканы өйдөөбөт этибит. Онтон миитиннэргэ Уйбаан убайдарбытын кытта охсуһан, хамнанан барбытыгар, ону көрөммүт сыыйа политиканы өйдөөһүммүтүгэр кини улахан үтүөлээх…» – диэн махтаммытын кинохранилищеттан истиэххитин сөп..

Ол аата аахпыккыт курдук, оннооҕор саамай грамотнай дьоммут – ССКП обкома уонна СГУ профессордара саҥа политиканы өйдүү илик кэмнэрэ эбит. Ол иһин нэһилиэнньэҕэ суверенитеты – союзнай статуһу өйдөтөр кыахтара суох буолан, олорон биэрбиттэр. Итини туһанан, убайдарбыт Логиновтаах Юрков күннээбиттэрэ. Ол иһин кинилэри саралаан «СЯ» хаһыакка (11.09.90) «Страсти вокруг власти» диэн сенсационнай ыстатыйабын бэчээттэппитим. Ол үрдүнэн кинилэри көмүскээн «Эйигиннээҕэр тыһыынча төгүл өйдөөх политикпын» дии-дии милииссийэ солбуйааччы начальнига А.Фёдоров дьиэбэр кэлэн дьонум ортотугар атаҕастаан барбыта. Ону дьон кинохранилищеттан биллин диэн, видеоҕа устуубун туттарыаҕым.

«Суверенитеты ылбатаххытына аччыктааһыны биллэриэм»

Тойоттору маннык эфиринэн-хаһыатынан куттаабыппын библиотекаттан-кинохранилищеттан билсиэххитин сөп. «Обком норуокка суверенитеты өйдөппөтөҕө бойкокка тэҥнээх. Быраабы харыстыыр органнар шовинистическай ыстатыйалартан араҥаччылаабаттар. Суверенитеты бойкоттуур ССКП обкома, «Радикал», «ДС» биһиэхэ наадата суохтар». «Выбор» хаһыаты – сууттуохха. Сессия суверенитеты ылымматаҕына, нациябыт бураабын быспыттарын иһин аччыктааһыны биллэриэм!» – диэн ис хоһоонноох лозуннары тутан, соторутааҕыта Дьокуускайга буолбут «Комитет гражданского действия» тэрийбит миитинигэр кэлбитим.

Өйдүүргүт буолуо, аан бастаан С.Юрков уонна А.Логинов бэйэлэрин экология, культура иһин, улахан хамнастары утары охсуһар дьон курдук көрдөрбүттэрэ. Оттон билигин бу дьоммут 1000-н тахса солкуобай хамнастаахтар, урукку айахтарын мунҥунан айдаарбыт эрэннэриилэрин умуннулар, көннөрү дьон кинилэри кытары кыайан көрсүбэт буоллулар, урут республика салайааччыларын командировкаҕа күүлэй тэбэ сылдьаллар диэн үөҕэр эбит буоллахтарына, билигин бэйэлэрин командировкаларын уһуга-кураайа көстүбэт.

Бастаан тэриллэр кэмнэригэр – Саха сиригэр маҥнайгы формальнайа суох түмсүүнү тэрийбит киһи быһыытынан, мин үөрүүнэнэн көмөлөспүтүм, мунньахтарыгар кыттарым. Онтон кэнники кинилэр дьиҥ интэриэстэрин биллим. Кинилэр норуот туһугар буолбакка, тус бэйэлэрин иһин сылдьар дьон эбит. С.Юрков «ДС» коллегиальнай салалтатыттан тэйэн, туспа «Радикал» диэн бөлөҕү тэрийбитэ. А.Логинов кини холобурун батыһан, «ДС» атын лидердэрин

хоруотаан, киртитэн, былааһы аҥаардастыы бэйэтин илиитигэр ылла.

Бу икки лидер туох-баар саталларынан республика салайааччыларын үрдүлэригэр түспүттэрэ. Нууччатын-сахатын арааарбакка критикалыыллара. Ол иһигэр Петраков, Бородин, Борисов хаарыллаллара. Оттон билигин, суверенитет туһунан Декларация дьүүллэһиллэ турдаҕына нуучча салайааччыларын национальнай санааларыгар оонньоору кинилэри «россияннар» дииллэр.

Сахалар националист эбиттэрэ буоллар, Саха сиригэр нууччалар уонна да атын омуктар бачча элбэхтик кэлиэ этилэр дуо? Саха сирэ билигин атын республикаларга холоотоххо уу чуумпу. Оннук-маннык омугумсуйуу быһыылара суохтар.

Сахалар билигин норуот быһыытынан симэлийэр кутталтан государственнай статуһу туруорсаллар. Бу статус аҥаардастыы сахаларга эрэ буолбакка, Саха сиригэр олорор норуоттарга барыларыгар наадалаах. Сиртэн хостонор баай атыытыттан киирэр валюта ырыынак ыктарыылаах кэмин туоруу сатыырбытыгар туһалыаҕа.

Хомойуох иһин, ССКП обкома билиҥҥэ диэри, төһө да бырайыак бэчээттэммитэ ыйтан ортор, суверенитет боппуруоһугар иэмин-дьаамын өйдөтөн биэрбэккэ олорор. Бу суверенитеты бойкоттааһыҥҥа тэҥнээх, тоҕо диэтэххэ, норуот суверенитеты өйдөөбөккө, ылынымыан сөп. Оттон «ДС» уонна «Радикал» этэллэринэн, суверенитет норуокка буолбакка, ордук обкомҥа наада. Маннык буоллаҕына, итинник иһийэн олорор обком кимиэхэ нааданый? Саха сирин салайааччылара хорсуна суохтарын көрдөрөн эрэллэр. Телевизорынан М.Е.Николаев эттэ: «Саха сирэ союзнай буолар кыаҕа суох, тоҕо диэтэххэ, Саха сиригэр олорор нууччалар Россиянан сирэйдэнэн, союзнай гражданствоолаахтар, онон Саха сирэ кинилэргэ иккис союзнай республикалара буолар. Онон, Саха сирэ РСФСР-га суверуннай государство курдук киирдин».

Дьэ, дьикти, биир норуот туһа диэн атын норуоту күөмчүлээһин. Нууччалар икки республикаланныннар ээ, оттон сахалар саатар биир союзнай республикаланыа этибит.

Россия биһиэхэ 30 %, оттон атын республикалар 70 % табаары хааччыйаллар. Онон, Россия блокадата оннук куттала суох. Алмааспытын кытта суверенитет ыллахпытына, табаар дэлэйиэ. Оттон билигин оннооҕор Д.Дыдаев, Далан, А.Кулаковскай хомуруннуктарын таһаарар кыахпыт суох…

Суверенитеты ылыыны уһатаммыт ведомстволар айылҕабыт баайын ыскайдаан эрэллэр. Ааспыт сылга соҕотох Китайга Саха сириттэн 124 делегация сыһыаны кэпсэтэ диэн баран кэллэ да, туһалаабатылар.

Суверенитет суох буолан, оннооҕор Украина, Белоруссия курдук республикалар тылларын, культураларын сүтэрэн барбыттара. Ол иһин ХНТ комиссията кыра нациялар улахан нациятааҕар улахан бырааптаннахтарына эрэ тэҥҥэ сайдаллар диэн быһаарбыта. Итинник этиини өссө В.И.Ленин кэриэс хаалларбыта.

Онон, россиялар бэйэлэрэ суверенитеттаах буолан баран, Саха сиригэр кэлэн суверенитеты утараллара уонна ахсааннара элбэҕинэн өттөйөллөрө сыыһа. Башкирияҕа татаардар ахсааннара башкирдардааҕар элбэҕин үрдүнэн башкирскай тыл государственнайыгар бас бэринэллэр эбит. Сахалар төһө да тылларыгар

государственнай статустаахтарын иһин юкагир, эвен бэйэлэрин оройуоннарыгар олохтоох тылынан туһаныахтаахтар. Онон, суверенитет кыра норуоттарга дьол буолар.

«Көҥүл – дьол буолбатах» диэн киһи кулгааҕар баппат эрээри, кырдьык. Бөрө көҥүлэ ыттарга өлүү. Ол иһин күүстээх нациялар кыралары баттаабаттарын туһуттан суверенная государстволар үөскүүллэр, аан дойду сыһыанын дуогабарын тутуһаллар. ХНТ-гэр «Колониальнай хабалаттан босхолонууга, онтон өйдөҥүллүбүт «хабалаҕа» киирээһин» диэн боппуруоһу дьүүллэһээри сылдьаллар. Биһиги Сталин политикатыттан босхолонуу диэни барбатахпыт. Ону бу суверенитеппытын ситиһэн баран өйдөөн туран «хабалаҕа» – союзнай дуогабарга киирэ сатыыбыт эбээт.

РСФСР иһинэн киирдэхпитинэ алмаастан киирбит харчыттан бырыһыаннаан, Россияҕа эрэ биэриэхтээхпит. Оттон Союз Россияттан ылыахтаах. Икки хаһаайыҥҥа бэрсиэ суохтаахпыт. Эбэтэр Союзка эрэ. Суверенитеппытын олохсуйбут эрэ омук представителлэрэ быһаарсыахтаахтар, алмаас хостонуутун инниттэн олохсуйбуттар.

Референдум политическай сайдыылаах обществоҕа эрэ ыытыллар диэн «Новое время» сурунаал 45 №-гэр суруйбуттар. Ол үрдүнэн онноoҕор Япония, ФРГ, АХШ курдук дойдулар биирдэ да референдум ыыппатахтар: уус тыллаах демагогтар, диктатордар парламент авторитетын түһэрэллэр, дьону араастаан бутуйаллар. Пушкин аатынан библиотекаҕа «Саха кэскилэ» общество мунньаҕар Совмин председателин солбуйааччы т. Власовка: «Эн референдуму бу суверенитеппытын быһааларга туттарга сөбүлэһэҕин дуо?» – диэн боппуруос биэрбиппэр: «Суох», – диэбитэ.

Промышленнай оройуоннар олохтоохторо биир сиргэ куучалаһан олорор буоланнар, забастовкалары тэрийэллэригэр чэпчэки, оттон ыһыллан олорор тыа сирин олохтоохторо былааһы кыһарыйар итинник кыахтара суох. Промышленнай оройуон олохтоохторо бэйэлэрин россияннарынан сананаллар. Тоҕо диэтэххэ, антах аймахтара бааллар, дьиэлэрэ-уоттара хаалбыт уонна онно харчыөлөрөн баран төннөллөр. Итинник устугас дьон айылҕаны сиэтилэр. Саха сирин олохтоохторун культураларыгар сабыдыаллара ыар. Мирнэй Саха сирин алмааһыттан киирэр валютаны аҥаардастыы мэҥиэстэ олорор, туһанар. Оттон бу суверенитет, уларыта тутуу ити аҥаардастыы айбардыы олорор олохторун ууратаары гынна. Ол иһин кинилэр итини утарыахтарын утараллар.

Соторутааҕыта Саха АССР Верховнай Советын председателин солбуйааччы А.Д.Кириллин радионан биһигини таҥнаран эттэ: «Саха сирэ алмааһы атыылыыр квотата суох, оттон Россияҕа баар. Саха сирэ союзнай республика буоллаҕына, Россия Архангельскайтан алмааһы хостоохуну баһылыа, биһигиттэн аккаастанан. Оччоҕуна биһиги быстарыахпыт». Квота онноoҕор Союзка суох буолан, ЮАР-нан сирэйдэнэн эргинэбит. Мин саныырбынан, бу олох сыыһа. Алмаас атыытыттан киирэр харчыны биһиги, Саха сирин олохтоохторо, көрбөппүт. Ол харчы барыта Мирнэй олохтоохторун хааччыйыыга барар. Ол иһин кинилэр суверенитеты утараллар.

Мирнэй алмааһын саппааһа бүтэн эрэр. Бүттэҕинэ ити куорат олохтоохторо

Россияҕа төннөллөр. Оччотугар Бүлүү муоратын оннугар урукку Садын нэһилиэгэ тэриллиэҕэ. Бүлүү өрүс чэбдигириэ. Оттон ити Россияҕа куһаҕан, тоҕо диэтэххэ, кини Саха сиригэр олорор дьоннорун сүтэрэр, оччоҕуна территориальнай претензия түһэрэр кыаҕа суох буолар. Итини сүтэрбэт наадаттан Мирнэйгэ атын промышленноһы сайыннарарга сананаллар.

Суверенитет иһинэн суверенитет суох. Ол иһин Саха сирэ Россияны уонна Союһу кытары сыһыанын союзнай дуогабарга олоҕуран оҥоруохтаах. Оттон Россияҕа кыттыстаҕына, онон Союһун мөлтөтөр, ол билиҥҥи халбаҥнас кэмҥэ кутталлаах. Саха сирэ Литва курдук арахсыбатын мэктиэтинэн оборонаны, сибээһи, транспоры Союзка биэриитэ буолар. Ол гынан баран итилэргэ сыһыаннаах боппуруостары быһаарыыга Саха сирин представителэ бопсор бырааптаах кыттыыта (вето) булгуччулаах дии саныыбын. Бырааптаах барыта мэктиэлэнэр буоллаҕына, Союз өссө бөҕөргүөхтээх.

Олохтоох былаастар С.Юрков, А.Логинов дьону бутуйар, шовинистическай быһыыларын көрөн олороллор. Ол иһин мин ити үөһэ эппит лозуннарбын илдьэ тахсыбытым. Мин Саха сиригэр олохсуйбут нууччалар уо.д.а. омуктар өйөбүллэригэр эрэнэбин. Верховнай Совет балаҕан ыйынааҕы сессиятыгар Саха сирин суверенитета бигэргэтиллибэтэҕинэ, мин Министрдэр Советтарын дьиэтин фойетыгар аччыктыам, үүрдэхтэринэ СГУ уопсайыгар барыам.

Бөлүһүөк В.Д.Михайлов сахалары утары үлэлээбитэ

Өксөкүлээх Өлөксөй XX үйэ саҕаланыытыгар саха интеллигенциятыгар суруйбутун билэҕит. Ол үрдүнэн үөрэх бөҕөнү ылбыт интеллигеннэрбит, сахабыт норуотун интэриэһин утары үлэлээбиттэрэ. Холобур, СГУ преподавателин, философ Виктор Данилович Михайловы телевидениеҕэ, радиоҕа саамай билиилээх бөлүһүөк диэн урукку да, билиҥҥи да былаастар куруук санардан тахсаллар. Ол киһибит 1989-90 сыллардаахха милииссийэ солбуйааччы начальнига А.Фёдоров курдук убайдарбытыгар А.Логиновтаахха көмөлөһөн, таҥнары үлэни ыыппыта. Холобур, Александр Логинов суверенитеппытын утары мунньах тэрийбитигэр Виктор Михайлов киниэхэ тиийэн, президиумҥа сэргэстэһэн олорон, миигин күргүйдүү олорбута. Ону маннык видеотүһэриилэрбиттэн көрүөххүтүн сөп:

Биир убай маннык тыл этэр: «Саха Республикатын административнай-территориальнай уобалас оҥоруохха. Оччоҕо өрө туруо суох этибит».

Оһуохай Уйбаан: «Оччоҕо биһиги, сахалар, өрө турбакка таах олоруох үһүбүт дуо?».

Убай: «Не будете выступать», – диэн баран илиитинэн сапсыйан кэбистэ.

Өссө биир нуучча: «Биһиги, нууччалар, СГУ-ну туппуппут».

О.У.: «Бесплатно не строили, за наши алмазы строили».

А.Логинов: «Оһуохай Уйбаан провокационнай боппуруостары биэртэлээн эрэр, Онон, мунньахтан үүрүөххэ наада», – диэн этии киллэрэр.

Инньэ гынан, миигин мунньахтан үүрэр туһунан дьүүллэһэн баран, куоластааһынҥа киирбиттэрэ. Онно тура-тура мөккүһэммин, куоластааһынҥа хотторботоҕум. Убайдар биир лидердэрэ, урут сибээс управлениетыгар министрдээбит Дудкин уола (милииссийэ А.Фёдоровтыын миигин атаҕастаспыт киһи), трибунаҕа тахсан: «Оһуохай Уйбаан кэллэ даҕаны мунньахпытын ыһа сатаабыта хас да сыл буолла. Кини итиннэ специалист глубокого бурения үөрэхтээх (КГБ-ны этэр), улахан уопуттаах. Онон батыһа сылдьан, ыһарын тохтотуохха наада».

А.Логинов: «Миигин өссө видеокамераҕа түһэриэҥ да, сэрэн!» – диэн саанна.

О.У.: «Хайдах гынаары гынаҕын, охсуһаары гынаҕын дуо?».

А.Л.: «Билигин көрдөрүөм», – диэн баран ойон турда уонна кэлэн истэҕинэ, мин хардараары утары турбуппун көрөн, табаарыстара кинини тохтотон кэбиспиттэрэ.

О.У.: «Биһиги сахаларбыт. Ону атаҕастаан якут диэн ыыстыы сылдьаҕыт»…

Бу мунньахха ССКП горкомун идеологияҕа эппиэттээх үлэһитэ Александр Гаврильев (билигин Ил Түмэн депутата, РФ компартиятын куораттааҕы комитетын секретара) баар этэ даҕаны, убайдарга бэрт буола сатааннар, В.Михайловтыын миигин саба саҥарар аакка сылдьыбыттара. Ол иһин мин: «Сахалар обществоларыгар тиийэн, тоҕо сувереният, референдуму өйдөппөккүтүй, манна кэлэҥҥит убайдарбытын күөттээн, төттөрүтүн үлэ ыыта сылдьаҕыт. Саха диэн республикабыт аатын тоҕо сотторо эҥин сатыыгытый?» – диэтим. Онуоха: «Сыыһа саҥараҕын. Нууччалары убаастыахха наада», – диэн миигин кэлэттилэр.

Мунньахтан миигин кыайан таһаарбатахтарын көрөн, саалаттан республикаҕа бэрт биллэр эпидемиолог быраас В.Чернявскай миэхэ саба сүүрэн кэллэ уонна: «Биһиги мунньахпытын видеоҕа түһэрээри гынар. Оччоҕуна биһигини онно-манна түбэһиннэртиэҕэ…» – дии-дии атын убайдары кытта үрдүбэр кэлэн саба түспүттэрэ. Видеоаппараппын тоҕута тардыалаан, былдьаан ылбыттара.

Бэйэм уйунан ыраах улуустарга суверенитеты өйдөппүтүм

Обком даҕаны, саха интеллигеннэрэ даҕаны суверенитеппыт туһунан өйдөтүү үлэни ыыппаттарын иһин, бэйэм харчыбынан уйунан, ыраах соҕуруу-хоту улуустарга инньэ Анаабырга диэри тиийтэлээбитим. Онно улуус баһылыгын солбуйааччынан А.С.Уаров (билигин Ил Түмэн үпкэ комитетын председателэ) үлэлии олороро. Кини нэһилиэнньэни кытта миигин билиһиннэрэригэр маннык диэбитин эмиэ видеоттан көрүөххүтүн сөп: «Бүгүн биһиэхэ Оһуохай Уйбаан кэллэ. Кини республика саамай улахан тойотторун аан бастаан харса суох кириитикэлээбит уонна оһуохайы сөргүппүт үтүөлээх киһи. Ол туһунан республика дьоно бары билэллэр. Оннооҕор бачча ыраах хоту улууска кэлэн, энтузиастыы сылдьар…».

Кырдьык, Анаабыр эрэ улууһугар буолбакка, Красноярскай кыраай долганнарыгар тиийэ үлэлээн кэлбитим. Кэлин Дьокуускайга төннөн баран

«Хаайыытааҕар да ыарахан олохтоохтор» диэн ыстатыйа бэчээттэппитим (урукку «Кыым» 19.06.91). Ол ыстатыйабар Анаабырга баар Эбэлээх диэн дэриэбинэҕэ олорор нууччаларбыт толору хааччыллыылаах дьиэлэргэ олороллор, оттон сахалар кинилэрдээҕэр уон төгүл аҕыйах хамнастаах, мөлтөх усулуобуйаҕа, суулла турар мас хибараларга олороллор диэн суруйбутум.

Саха интеллигеннэрэ эмиэ итинник «выжидательнай позицияларыттан» суверенитеты, политиканы өлүөхүмэлэр өйдөөбөккөлөр, соцопроска суверенитеты утары куоластаабыттара. Онтон кыһыйан, эмиэ бэйэм үппүнэн аны соҕуруу улууспутугар Өлүөхүмэҕэ тиийбитим. Ол түмүгэр суверенитекка сыһыаннара тосту уларыйбыта. Ону бэйэм тылбынан кэпсиирим итэҕэтиитэ суох буолуо диэммин, өлүөхүмэлэр бэйэлэрин корреспонденнара улуустааҕы хаһыаттарыгар суруйбутун («Знамя Октября» 18.09.90) ааҕаргытыгар бэчээттэтэбин:

«В облике Ивана Александровича вы не найдете ничего аскетичного. В кожаном пальто, с японской видеокамерой в руках он похож скорее на преуспевающего коммивояжера. Не могу представить его изнурённым от голодовки. А ведь до начала голодовки (при неблагоприятном ходе событий) осталось несколько дней.

Но полно говорить загадками. Руководитель якутского отделения «Осуохай» Иван Александрович Егоров в случае неприятия сессией Верховного Совета ЯАССР суверенитета намерен объявить голодовку «за попрание национальных прав». Можно относиться к подобной акции снисходительно, но, согласитесь, в наше время бурных событий далеко не каждый способен пойти за свои политические убеждения на заклание.

– Иван Александрович, расскажите об объединении «Осуохай». Это будет, наверное, повествование и о себе.

– Ну, что ж. Первое неформальное объединение в Якутии «Осуохай» зародилось в 1986 году, Национальная культура, не элитарная, та, что в филармонии, а народная, что на гуляньях и ысыахах, настолько запущена, что если заниматься просветительской деятельностью, необходимо бросить все дела. Поэтому несколько лет назад я бросил педагогическую деятельность и поступил сторожем во вневедомственную охрану, чтобы всерьез заняться изучением этнографии и культуры. Пришлось продать машину, зато взамен появилась незаменимая вещь – японская видеокамера. С ней я разъезжаю по районам, снимаю и показываю фольклорные мероприятия. Название нашему объединению дал танец осуохай и это неспроста. «Осуохай» – это настоящий борец. Занимаясь исследовательской работой, я отыскал постановление Якутского обкома ВЛКСМ от 15 августа 1935 года, где говорилось: «организации комсомола должны объявить жесткую борьбу против левацких и шовинистических разговоров о ненужности и непристойности танцев «осуохай» и массовых национальных игр». В годы запрета устраивать осуохай считалось крамолой. А когда есть запрет, всегда найдутся подвижники. Комсомольский вожак того далекого времени, секретарь Амгинского райкома комсомола Устин Нохсоров, не только каждый день устраивал осуохай, но и сам запевал. На берегу Амги тогда собиралось едва ли не все население поселка. Так что запрет возымел обратную реакцию, и как знать, не был ли предан забвению ритуал, сложись все по-иному… Якутский народ трудно жил. Маленькими

селениями, вдалеке друг от друга. И единственное, что не позволяло предаться отчаянию в девять месяцев страшной зимы – радостный танец осуохай. Кстати, Новый год у якутов отмечался раньше в мае, вместе с оживлением природы.

В осуохае слова придумываются в ходе танца. Так что запевалой может стать только человек с развитым воображением. В осуохае только семь слогов, но ни один запевала не похож на другого. У каждого личное клеймо: и тон разный, и ритм, и голос, и движения. И описания отличаются: у одного все живо, образно, у другого сухо, конкретно.

(И.А.Егоров слывёт среди якутской общественности, как Осуохай Уйбаан. Такой же не сломленный превратностями судьбы, как танец. И.Т.).

В 1961-64 годах я работал в органах госбезопасности и был удостоен чести охранять Н.С.Хрущева. В Минске обучался в специальном учебном заведении КГБ. После чего трудился в Центральном аппарате КГБ при Совете Министров ЯАССР. В 1964 году был переведен в МВД – директором Мохсоголлохского профтехучилища (ИТК-6). Затем была работа в ЯПУ-1, за которую в 1983 году Министерством обороны СССР было присвоено звание капитана. Я первым в Якутии критиковал решения III пленума ОК КПСС. За ряд политических предложений в 1987 году мне была объявлена благодарность ЦК КПСС. 14 сентября 1987 года добился принципиального согласия Минпроса РСФСР ввести обучение якутского языка во всех школах Якутии.

– Иван Александрович, для Вас суверенитет это – не утрируя – вопрос жизни и…

– Суверенитет и для меня, и для Вас, и для любого якута, а также якутянина – это самостоятельное решение всех вопросов парламентом республики. Не стану пересказывать свою статью «Страсти вокруг власти», опубликованную в номере «СЯ» за 11 сентября. Скажу только, что в условиях надвигающегося рынка мы все, независимо от национальности, понесем тяготы отсутствия суверенных прав. Прежде всего, в смысле материальном. В случае неприятия суверенитета Верховный Совет Якутии не сможет регулировать бесконтрольные цены на продукты и товары. Всякое промедление с принятием суверенитета оборачивается против интересов коренного населения, мы не успеваем подготовиться к рынку. А в данной ситуации мы оказались хуже всех республик подготовленными к рынку. В годы застоя развивалась только добывающая отрасль, перерабатывающая же, осталась в зачаточном состоянии. Первые самые тяжелые годы рыночной экономики центр надеется пережить за счет недровых богатств Якутии. Поэтому они срочно вывозятся, продаются, пока Якутия не приняла суверенитет и не наложила на них вето. Срочно создаются несметные лесозаготовительные предприятия, в том числе на территории вашего района. Около месяца назад наша страна продала якутские алмазы на 5 лет вперед. Спешно создаются различные совместные предприятия. За прошедший год только в одном Китае побывало 124 делегации для зондирования взаимоотношений. А характер этих «взаимоотношений» прекрасно известен. Когда зам.редактора «Кыым» тов. Николаев пришел на совещание с иностранными предпринимателями, заместитель Председателя Совета Министров ЯАССР тов. Зотеев срочно отменил начавшееся

совещание. Что-то вершится втайне от якутского народа (этот эпизод был описан в газете «Кыым» – И.Т.).

– Иван Александрович, Вы считаете своим идеологическим противником С.Юркова. Лично я нахожу эту фигуру настолько одиозной, что проигнорировала бы, будь на Вашем месте.

– Вряд ли можно проигнорировать деятеля с огромным месячным окладом, как сподвижник Юркова Александр Логинов. Сказано, конечно, в шутку, но закрывать глаза на такое явление, как Сергей Юрков и его упомянутый товарищ, было бы неправильно. Тем более, что они как-никак представляют течение «Радикал». Будучи руководителем первого неформального объединения в Якутии, я сначала с симпатией воспринял «Радикал» и «Демократический союз». Но, познакомившись с их лидерами, понял, что это очередные «кооперативщики от перестройки». Ведь первая заповедь от борца за социальную справедливость – бескорыстие. А какой «народный мститель» из А.Логинова, который получает баснословные барыши от газеты «Феникс», разъезжает на авто с личным шофером. Поистине, «выехал» на народной нужде. Ну, а с содержанием газет «Выбор» и «Феникс», разжигающих национальную рознь, думаю, вы знакомы.

Осуохай Уйбаан (это для разнообразия, чтобы не начинать вопрос с «Иван Александрович»), многие, в том числе депутаты Олёкминского райсовета, настаивают на референдуме. С одной стороны, как будто на щит поднят народ. С другой… ну так веет психологией толпы…

– Вы абсолютно правы в последнем предположении. Международные обществоведы считают референдум примитивной формой выявления общественного мнения, которым могут пользоваться и ловкие демагоги, и диктаторы. Референдумы можно проводить лишь в высоко политически развитом обществе, но даже в Японии и США к нему не прибегают, чтобы не умалять роли парламента. А в наших условиях вопрос референдума ставить смешно.

– Чего Вы ожидаете от визита в Якутию Б.Н.Ельцина?

– Буду стремиться к встрече с ним. Словосочетание «алмазная Якутия» должно перестать быть насмешкой. На днях по радио выступил мой соперник по предвыборной кампании заместитель Председателя Верховного Совета ЯАССР тов. Кириллин В. В своем выступлении он дал понять, что, не располагая квотой на продажу алмазов, Якутия обречет, якобы себя на голод. Можно подумать, что Россия или Союз имеет квоту. Почему же тогда советские алмазы продаются через ЮАР? Так что главный вопрос грядущей встречи – о признании алмазов собственностью республики.

– Меня интересует вопрос ассимиляции и немного – о Ваших взаимоотношениях с Августом Мураном.

– Сначала о последнем. Я знаком с Августом, бывал у него дома. Мне лично жаль, что талантливый якутский поэт, восторженно принимаемый во Франции, так быстро покинул политическую арену. Что касается суждений о нём, как о литераторе… Я, конечно, не критик, и вряд ли могу высказать свежее суждение об его стихах, боюсь, дальше «нравится – не нравится» дело не пойдет. Но если мне импонирует его поэзия, то вряд ли может нравиться незнание родного языка.

Что ж, Август, дитя своего времени, молодой якут, не знающий якутского языка, результат нашей языковой политики.

Об ассимиляции Вы задали интересный вопрос, и я понимаю Ваши опасения. Знаете, если рассматривать этот вопрос с физиологической стороны, то моя семья – яркий пример этому, так как моя жена и соратник – Людмила Иннокентьевна – русская. Я полагаю, что смешение браков это еще не ассимиляция. Ассимиляция – это забвение языка. Поэтому я добиваюсь придания якутскому языку государственного статуса. Забудем язык – растворимся как нация. Язык – главное, лицо может быть русское.

Да, интересно, что и говорить. Сложные чувства вызывает сказанное им, сам он. Долгое время подвергаемый обструкции, он не всегда адекватно воспринимает оппозицию, происходящее. Вот голодовку собирается проводить, в здании Совмина… А может, историю и двигали-то всегда люди с крайней позицией? Одержимые. Записала И.ТИТОВА».

Ельцинҥэ долган сахалары биһиэхэ холботторо сатаабытым

Маны 1990 сыл бүтүүтүгэр Борис Ельцин биһиги республикабытыгар кэлбитигэр туруорсубутпун видеотүһэриибиттэн истиэххитин сөп.. Онно өссө Ельцин мин маннык боппуруоспун аахпыта: «Республикабытыгар атын уобаластартан мөлүйүөн кэриҥэ дьон көһөн кэллэ. Ол содулугар сахалар ахсааммыт 85-н 30-ча эрэ бырыһыан буоллубут. Кэлии дьон айылҕабыт экологиятын аһара буортулаатылар…».

Саалаттан боппуруос: «Сурук ааптара кимий?».

Ельцин: «Автор письма руководитель объединения «Осуохай» Егоров», – диэн ааҕаатын кытта саала дьоно күлсэ түспүттэрин истиэххитин сөп. Онуоха Ельцин сэргээн: «Опять Егоров», - диэн дьону өссө күүскэ күллэртээтэ. Бу түгэни кэлин нуучча хаһыаттара бэчээттээбиттэрэ («Эхо недели», 05.01.91).

О.У. бу күлүүнү тохтотоору: «Я нахожусь здесь. Мои вопросы прошу полностью зачитать».

Ельцин боппуруоспун, дьэ, ситэри аахта: «Суверенитеппытын эн өйүүбүн диигин даҕаны, чугас үлэһиттэриҥ Олег Румянцев, Травкин, Олег Бородин төттөрүтүн оҥоро сылдьаллар дии…».

Б.Е.: «Үрдүкү Сэбиэппитигэр сорохтор эһиги суверенитеккытын утарар эбит буоллахтарына, ол мин эһиги суверенитеккытын утарарбын көрдөрбөт. Мин мэйиим, өйүм бэйэбэр сылдьар киһибин. Президент Горбачев, хата, төттөрүтүн үлэлии сылдьар. Ол курдук, «Саҥардыллыбыт Союһу нэһилиэнньэ ылынар дуо?» диэн референдуму ыытан эрэр. Онно 300 мөлүйүөнү ороскуоттуохтаах. Ити оннугар 500 оскуоланы туттарбыта буоллар, барыыстаах буолуо этэ…».

Бу бириэмэҕэ саалаттан ССКП обкомун активиһа Павел Васильевич Попов («Оһуохай» обществоттан) туран, маннык эттэ: «Егоров боппуруоһун болҕомтоҕо

ылыман. Тоҕо диэтэххэ, соторутааҕыта ахсынньы ыйга кинини «Оһуохай» общество салалтатыттан ууруппыппыт (били икки перевороттарын этэр) (көр «ТУо», тохсунньу 2011).

Көрсүһүү кэнниттэн Ельцин телохранителэ Коржаковтуун, көмөлөһөөччүтэ Румянцевтыын уонна М.Николаевтыын, мэр П.Бородинныын көрүдүөргэ тахсыбыттара. Онуоха дьон төгүрүйэ түһээт, Ельциндэн автограф ылан барбыттара. Ол турдаҕына мин маннык хомолтобун эппитим: «Красноярскай кыраайга долганнар эстэн эрэллэр. Кинилэр, дьиҥинэн, сахалар. Ону сыыһа 1922 сыллаахха аралаан кэбиспиттэрэ. Кинилэри өрүһүйэр туһуттан СР холбуохха наада. ССКП КК-тан эйигин Госстройга үүрбүттэригэр иккиһин политикаҕа таһаараарыбын РФ Үрдүкү Сэбиэтин депутатыгар кандидатураҕын туруораары 500 киһилээх мунньах тэрийбит соҕотох киһи мин эрэ. Ону баара, Москваҕа Власов, оттон Дьокуускайга Егоров курдук националистар бааллар диэн күлүүгэ ыыттыҥ. Дьиҥинэн, арыалдьыттыы сылдьар республикабыт салайааччылара эйигин утаран, быыбарга туруоруохтаах мунньахпын ыспыттара…» – диэбиппэр Ельцин, миигин, дьэ, өйдөөн көрбүтэ уонна: «Аныгыскы кэлиибэр дьиэҕэр сылдьыаҕым», – диэн дьону соһуппута. Кырдьык, махтаммытын биллэрэн, Москваттан Смирнов диэн көмөлөһөөччүтүн ыытан, Оһуохай дьиэтин тутуҥ диэн сурукпар эппиэттээн, дьаһайтарбыта (11.02.91).

Оһуохай УЙБААН.

* * *

Олохсуйбут содулу, кырдьык туһуттан, утарыҥ

Ааспыт нүөмэргэ Анаабырга, Өлүөхүмэҕэ бара сылдьыбытым туһунан кэпсээбитим. Эмиэ итинник Верхоянскай, Булун, Алдан, Муома, Мирнэй, Сунтаар, икки Бүлүү улуустарынан сылдьыталаабыппын аҕыннахха, быйыл бүтүөхпүт суоҕа. Итинник сырыыларга чиновниктар командировочнай, хамнас, проездной ылар буоллахтарына, мин бэйэм уйунан сылдьыбытым. Арай, биирдэ эрэ 1989 сыллаахха "Дом народного творчества" директора Васильева, хайа муҥун, бэркиһээн буолуо, командировкаҕа диэн Мирнэйгэ ыыппыта. Онно былаастары кириитикэлээбитим иһин тугу да төлөөбөтөҕө. Ол докумуоннарбын билиҥҥэ диэри илдьэ сылдьабын. Интэриэһинэйэ баар, илдьэ барбыт П.П.Кумечко диэн оһуохайдьыппар ороскуотун барытын төлөөбүтэ. Үөрэҕэ суох буолан, былаастары хайҕыы сылдьарын иһин буолуо.

1990 сыллаахха ССКП обкомун идеологияҕа секретара С.Е.Николаева культура министригэр суруйбута. Онно "Оһуохай Уйбаан культурабыт туһугар бэрт өр сыллар тухары бэйэтин үбүнэн сүүрдэ-көттө. Ити аһара сүрэ бэрт, онон

кинини трудоустрои гын” диэбитэ. Ити билиҥҥинэн вице-президент курдук үрдүк дуоһунастаах киһи сорудаҕын А.С.Борисов толорботоҕо. Атын даҕаны ведомстволар салайааччылара миигин тылларынан хайгыыр эрээрилэр, эмиэ үлэҕэ ылалларыттан туттуналлара. Ол биричиинэтэ – кырдьыгы саҥарарбыттан куттамматым иһин.

Бу күннэргэ Олимпиадаҕа үрүҥ көмүс мэтээли ылбыт Александр Иванов туһунан бэртээхэй телепередачаны Н.Михалева-Сайа ыытта. Ону көрө олорон, олоҥхоҕо кэпсэнэр Ньургун Боотур курдук бухатыырдар күүстэрэ эһиннэҕинэ ийэ буордарыгар сыстан, күүс ылалларын санаан кэллим. Тоҕо диэтэххэ, Александр эмиэ кырдьыгы баарынан утары саҥарар чиэһинэй киһи. Ону баара дойдутугар ньымааннаспат киһини өйөөбөттөр эбит. Ол үрдүнэн мин курдук аҥаардастыы дойдутугар үтүөнү оҥоро сатыы сылдьыбыт. Хомойуута муста сылдьан баран, саамай быһаарыылаах кэмҥэ стресскэ кубулуйбут. Ол курдук, Олимпиадаҕа барыларын охтортоон баран, бүтэһик кыайан иһэр японеһын кытары киирсиитигэр хараҕа тугу да көрбөт, өйө-санаата будумах буолан, кыһыл көмүс мэтээли мүлчү туппут. Онтон соһуйан, тренердэр: «Формальнайдык эрэ хоттордуҥ. Олимпиадаҕа эйигин баһыйар тустуук суох», – диэн махтаммыттар уонна хаһыакка суруйбуттар. Дьэ, ити курдук саха бухатыырдарыгар киһилии сыһыаннаспакка гладиатордарга кубулутааһыннара итинник содуллаах.

Мин ССКП обкомун уонна саха интеллигеннэрин өйдөтөөрү, миитин тэрийэ, ыстатыйа бөҕө суруйа сатаабытым. Ол эрээри элбэх киэҥ аудиториялаах СМИ-лэр бары былааска бэринэр буолан, бэчээттээбэттэр этэ. Онон, аҕыйах тиражтаах оппозиционнай хаһыакка биирдэ эмит быгаммын, норуокка ситэ биллэ илик курдукпун. Билиҥҥи былааска син биир ССКП коммунистара сирэй кубулунан, «демократ» буолан олороллор. Ол содулугар били В.Мекумянов эппитинии, кумах устун хааман иһэбин. Син биир былаас СМИ-лэрэ уруккуларын курдук кырдьыгы саҥарбаттар. Бу соҕотох «Туймаада уоттара» хаһыакка суруйарым «голос в вопиющей пустыне» курдук иһиллибэккэ көтөн хаалар. Онон, тыһыынчанан СМИ-лэр эппиттэрин баһыйарга «ТУо» хаһыакка буолбакка бу тыһыынчанан СМИ-лэринэн эппиттэрин утаран, 70 сыл устата мээрилиэххэ наада. Ол иһин буоллаҕа, уонча сыллааҕыта СОК (Саха-общественнай киин) мунньаҕын кэнниттэн дьиэбитигэр тарҕаһан истэхпитинэ СГУ преподавателэ В.Борисов: «Эн экс-президени Николаевы кириитикэлиигин даҕаны, норуот символ оҥостуммут киһитин син биир кыайыаҥ суоҕа», – диэн сүбэлээбитэ. Ол үрдүнэн кырдьыгы көмөр сатаммат диэммин, өрдөөхтөн охсуһа сылдьарбын тохтоппотоҕум. Олох итэҕэһин поэт Василий Сивцев кырдьан эрэ баран суруйбута («ТУо» 5 №-рэ, 2010). Оттон мин өссө комсомол эрдэхпиттэн сытыы тылынан киирсэбин (оччотооҕу «Кыым» 10.12.97).

* * *

Оһуохай бобуутун-тэриллиитин билбэттэри саралааһын

Республика диктатора Ю.Прокопьев оһуохайы боппута («СЯ».18.05.86. Абз.43). Кини бирикээһин республика үрдүнэн бары ведомстволар күүскэ толорон барбыттара. Оччоҕо эрэ чиновниктар карьералара тупсуохтааҕа.

Ол курдук 1986 с-х Кыайыы күнүгэр Доҕордоһуу болуоссатыгар оһуохай тарийбитпин кинилэр мэлиисийэлэринэн уонна бөх ыраастыыр массыыналарынан үүртэлээн ыспыттара. Ол туһунан суруйбутпун хаһыаттар куттанан бэчээттээбэтэхтэрэ. Онон университетка («СГУ».03.07.91) таһаартарбытым. Ити ыспыт оһуохайдарын иннинэ төһөлөөх сыралаах үлэни ыытпытпын маннык дакаастабыллар бигэргэтэллэр:

- «СС».14.06.91. оһуохайдьыт П.П.Кумечко интервьютыттан: «1982 с-тан. Оһуохай Уйбаан обществота тэрийиэххэ диирэ…».

- Трудовойбар суруллубутунан 1983 с-ха учуутал үлэтин быраҕан оһуохайы сөргүтээри харабынайдыы барбытым уонна «Сардаана» фабрика, сельхозтехникум, СГУ уопсайдарыгар, улуустарга оһуохайдары тэрийтэлиир буолбутум. Дьону оһуохайга мэҥиэлээн мунньаары Луаз вездеходпун, Жигули уонна Запорожец массыыналарбын атыылааммын видеоаппаратура атыылаһан рюкзакпар сүгэ сылдьан ыһыахтары, оһуохайдары түһэртээбиппин босхо көрдөттүүрүм. Ол туһунан элбэх улуустар махтанан хаһыаттарга бэчээттээбиттэрэ, Ил Түмэн депутата А.С.Уаров: «Оһуохай Уйбаан оччотооҕу ким да утары көрбөт былаастарын утаран Илья Муровец курдук кыайталаан, оһуохайы сөргүппүтүн дьон бары билэр…» – диэн видеоинтервью биэрбитин кинохранилищеттан көрүөххүтүн сөп.

Оччолорго нуучча подростоктара саха ыччатын кырбыылларын иһин пааркаҕа, кулуупка, Дыбарыаска дискотекалыы барбат этилэр. Хайыахтарай? Кыһалҕаттан студеннар субуота аайы чугастааҕы улуустарга баран дискотекалаан ороскуот бөҕө буолаллар диэн суруйбутум («СГУ», 03.10.01) Оччолорго нуучча подростоктара сахалары (аҥардас кыргыттары кытта) кырбыылларын билиҥҥи ыччат билбэт уонна итэҕэйбэт. Онон маннык дөкүмүөннэри санатабын:

а) «Нач-ку Окт. РОВД Немцову В.Т. Заявление.

- 11 окт. 87г. в 20ч.30м. при возвращении из города на ост. «Якутск» группой хулиганствующих подростков, в руках которых находились цепи, палки, были избиты учащиеся СПТУ-1 Михайлова Октябрина Вас. И Константинова Айталина Вас.

- Когда девушки зашли в уч. корпус по ул. Дзерж. 55, где они проживают, эта группа выпивших подростков с собаками около часа стучались в двери, ходили вокруг уч. корпуса.

- Примерно в 20 ч.45м. я позвонил по 02 дежурному и просил срочно выслать отряд милиции для задержания этих хулиганов.

- Где-то около 22 ч. вновь сообщили мне, что эта группа находится возле входа училища, ведёт себя вызывающе, ломится в двери, а милиции так и не было.

- Я вновь позвонил, но уже в Окт. РОВД дежурному по т. 2-54-75 и просил выехать к уч. корпусу СПТУ-1. Примерно через 40-50 м. милиция приехала на место, но там уже никого не было.

- По факту избиения наших учащихся прошу возбудить угол. дело.

Директор СПТУ-1 Б.И.Харин. 13 окт. 1987г.

б) …Немцову В.Т. от 19 окт. 87:

- 17 окт в 16ч наш учащийся Потапов Герасим Христофорович 1966 г.р. у арки кафе «Волна» был подвергнут вымоганию денег пятерью юношами русской национальности, нанесли палкой травму головы. Потапов попал в нейрохирургию.

- 17 окт в 19ч.30м. нашего уч-ся Сакердонова Егора и Сотрудникова Дмитрия избили у училища 7 юношей русской национальности в нетрезвом состоянии, оскорбляя нецензурной бранью. Находящиеся в училище дружинники и участковый Гатаулин В.Н. никаких мер не приняли.

-18 окт. В 21ч.30м. наши учащиеся Васильев Борис и Павлов Иван, возвращаясь с посылками от родителей из Оленька были избиты и ограблены группой юношей и 2-мя девушками у арки кафе Волна. При этом они выражались нецензурно и оскорбляли нац. достоинство. Васильев Борис от побоев потерял сознание.

- Находящиеся у ресторана «Лена» милиционеры мер не приняли, а прибывшая с задержкой милиция упустила грабителей.

Зам. дир. по УВР Корчагина Л.К.

Как видите, я принёс факты, произошедшие только за два дня. Получается, что жизнь якутов в то время было страшнее, чем в худших тюрьмах. Если не верите, то можете удостовериться по упомянутым улусным адресам избитых и ограбленных учащихся. Эти учащиеся, ныне уже стали сами 40-50 летними солидными родителями, если кто из них выжил в те кошмарные времена.

Саха ыччатын аһынаммын олохтоох былаастарга «Суббота аайы оһуохайы тэрийиҥ»-диэн сыл аайы суруйарым. Онно маннык отписканан аккаастыыллара: «Ваши предложения об организации свободного времени населения направили в министерство культуры ЯАССР» («СЯ».28.01.86).

- Кыһыйаммын «СЯ»-ҕа 26.12.85. «Снова о катке» ыстатыйабар: «Саха ыччата сынньанар сирэ суох. Онон сатаатар катогу оҥоруҥ»- диэн бэчээттэтпитим.

- Катогу оҥорбуттарын кэннэ онно саха кыыһын нуучча подростоктара тимир сыабынан кырбаабыттара. Онтон сылтаан студеннар айдааннара үөскээбитин суруйбутум («Кыым».10.12.97)..

- Дьэ итинник сахалары самнарар олохтоох салалтаны ССКП КК-гэр тийэ үҥсэммин осуохайы көҥүллэтпитим. Ол эрэ кэнниттэн олохтоох былаастар «Суббота оһуохайын сөргүтүөххэ» ыстатыйаҕын бэчээттэтиэхпит»-диэн сөбүлэһэн-ааттаһан (21.04.87. №Е-146) суруйбуттара.

Кырдьык («СЯ» 12.06.87с., «Кыым» 30.07.87с) хаһыаттарга бэчээттээбиттэрэ. Итинтэн ыла хаһыаттарга оһуохай туһунан ыстатыйалары бэчээттиир буолбуттара.

- «СЯ» 26.05.86. «По письмам читателей» рубрикаҕа: «Читатель Егоров И.А. предложил проводить на площади Орджоникидзе субботние осуохаи. Председатель горисполкома Коркин сообщил, что его письмо рассмотрено с участием отдела

культуры, ГАИ и МВД. Они пришли к выводу, что осуохай лучше организовать в парке культуры и отдыха, где для этой цели асфальтируется площадка, которая будет художественно оформлено в национальном стиле. В День Победы на пл. Дружбы народов будут проводиться конкурсы осуохая».

Маны ааҕаат дьон: «Хаһан даҕаны оһуохайы үс улахан ведомствоны мунньан туран дьүүллэспэтэхтэрэ…» – дии-дии соһуйбуттара уонна миигин ситиһиибинэн эҕэрдэлээбиттэрэ. Онтон бэттэх 1986-96 сыллардаахха «Сардаана» фабрика, сельхозтехникум, СГУ общежитиеларыгар уонна улуустарга, Мирнэйгэ, Красноярскай долганнарыгар, киин уобаластарга, Новосибирскайга саха студеннарыгар кытта тиийэммин оһуохайы пропагандалаабытым. Дьону интэриэһиргэтэн мунньаары оһуохайы, Сунтаар-Ньурба ыһыахтарын түһэрбит киинэлэрбин уонна аппаратурабын ыарахан рюкзакка сүгэ сылдьан, босхо көрдөттүүрүм. Эбиитин ис дууһанан аһаҕас кэпсэтиилэри тэрийтэлиирим.

Ол эрээри республика диктатора Ю.Прокопьев оһуохайы боборун уонна миигин репрессиялыыры тохтоппотоҕо. Ол курдук кини 1987 с. олунньутугар правительство председателигэр Шамшинҥа маннык чып кистэлэҥ сурук ыыппыта (ол иһин авторучканан суруйбут): «КГБ, МВД, Психдиспансер күүстэрин туһанан И.А.Егоровы иирээки оҥоруҥ уонна ССКП КК-гар оннук киһи диэн эппиэттээн суруйуҥ».

Ол фотокопиятын кэлин «Сахаадаҕа» 28.11.90 «Сойуолаһыы» ыстатыйабар холбуу бэчээттэппитим. Онтум республика салайааччыларыгар буомба эстибитинии сааттаах сенсанция буолбута. Дьэ ол дьаһайбыт сургун ССКП КК-гар илдьэммин Ю.Прокопьевы, КГБ-ны, МВД-ны, Психдиспансеры саакка угаттаабытым.

Ю.Прокопьев мин ситиһиибин Н.Е.Петровка, Г.Г.Сыромятниковка сыһыара сатаан, урукку эрэллээх коммунистарынан Дапсынан уонна В.Л.Алексеевынан ыстатыйа суруттарара.

- Сунтаар-Ньурба 1987 сыллааҕы ыһыахтарыгар тиийэммин оройуоннааҕы «Оһуохай» обществоларын тэрийтэлээн кэлбитим («ЭК» 29.11.87; урукку «Кыым» 15.09.87). Ол аата В.Алексеев «Оһуохайы көҥүллээбит күннэрэ» диэбит дататыттан төһө эбит эрдэтинэ.

- В.Алексеев ыстатыйатыгар «Өксөкүлээх Киинигэр сэтинньи ортотуттан өрөбүл аайы оһуохайдыыр буолбуппут" диэн сымыйалаабыт. Дьиҥнээҕинэн ити сыл балаҕан ыйыттан өрөбүл аайы оһуохай тэрийэрим туһунан ити Киин салалтатыныын дөкүмүөн оҥорсубутум бигэргэтэр. Онон дөкүмүөнэ суох кураанах тыллаах дойҕохтору итэҕэйимэҥ.

- Былаастартан уонна нуучча подростоктарыттан куттанан дьон оһуохайга кэлбэт этэ. Ол иһин, Москваттан тирэхтээх буоламмын, соруйан ССКП горкомун дьиэтигэр мунньаҕы тэрийээри гыммытым. Ону Ю.Прокопьев «Оһуохайы бобон бараммыт бэйэбит конторабытыгар тэрийэрбит сүрэ бэрт. Онон горисполком конторатыгар Оһуохай Уйбаан мунньахтаатын. Ол гынан баран былаастар бэйэлэрэ мунньаҕы тэрийбит, оһуохайы көҥүллээбит курдук ыстатыйаны Дапсыга суруттарыҥ» диэн дьаһайбыт.

Дьоҥҥо тирэҕирээри мин ити мунньахха оһуохайдьыттары, учёнайдары,

Осипов курдук биллэр художниктарга тиийэ ыҥыртаабытым. Мунньаҕы бэйэм аһаммын «хайдах ССКП КК-гар тиийэ үҥсэммин оһуохайы көҥүллэппиппин» кэпсээбитим. «Онон оһуохайбытын аны куттаммакка, хайдах тэрийэрбит туһунан кэпсэтиэҕиҥ», – диэн баран кабинеттаах бэйэтэ оһуохайдьыт киһиэхэ А.Е.Алексеевка тыл биэрбитим.

Онон ити мунньах саҥа кэлбит дьонҥо революционнай сонун курдук көстүбүтэ. Дьиҥинэн, үөһэ аахпыккыт курдук, хас да сыл тухары соҕотоҕун сыраласпыт үлэм сороҕо эрэ этэ.

Ону баара маҥнай миэхэ олох да көмөлөспөтөх В.Л.Алексеев оһуохай «Обществотын» төрүттэспит уонна «Күнүн» олохтообут автор буола сатаабыт. Оһуохайы олох да эрдэ көҥүллэппитим, сөргүппүтүм кэннэ ити мунньахха Дапсылыын кэлэн саҥа билбиттэрэ. Ол иһин кинилэргэ улахан сонун буолан, ити мунньаҕы тэрийбит бириэмэбин оһуохай күнүнэн аныахха диэн дойҕохтообут.

Дьиҥинэн буоллаҕына тыаттан үөрэнэ кэлбит ыччат сахалыы эйгэтиттэн тэйбэтин туһуттан Оһуохай күнүн үөрэх дьыла саҕаланыытыгар – алтынньы маҥнайгы өрөбүлүгэр олохтуур ордук. Тоҕо диэтэххэ «Оһуохай» обществотын маҥнай тэрийэрим саҕана сайын-күһүн ыччаты оһуохайга түмэр табыгастааҕын өйдөөбүтүм.

Ону баара оччотооҕу былаас диктатора Ю.Прокопьев сөбүлээбэккэ, оһуохайдыы сылдьар тыһыынчанан ыччаттары Орджоникидзе болуоссатыттан үүрдэрбитэ. Ол туһунан «СЯ», урукку «Кыым» (16.11.87), «Туо» (12.01.12) бэчээттээбиттэрэ. Онон ити үүрбүт күһүҥҥү бириэмэлэрин Оһуохай күнүнэн аныыр ордук. Оччоҕуна хаһыаттары ааҕа-ааҕа 17-19 үйэлэргэ, 1935, 1986, 1987 сыллардаахха оһуохайы тоҕо бобо сылдьыбыттарын интэриэһиргээн, ыччаппыт төрүт культураларын сыаналаан, сыстан барыа этэ.

Охсуһуу таҕыстаҕына эппиэттиэхпит диэн куттанан горисполком уонна ССКП горкома оһуохайы көҥүллээбэт этэ. Ол иһин бары эппиэти бэйэбэр ылынабын диэн суругунан подпискалары былаастарга биэртэлээн туран, оһуохайдары тэрийэр этим. Ону урукку ССКП горкомун биир салайааччыта (билигин Ил Түмэн депутата) А.И.Гаврильев, горисполком солб. председателэ А.Е.Алексеев, культура управлениетын начальнига Н.З.Мырьянов, А.Спиридонов (билигин НВК режиссёра) билэллэр.

Ол иһин соҕотоҕун туруулаһан, тыһыынчанан ыччаты мунньан Доҕордоһуу болуоссатыгар биэс күн нэдиэлэ аайы оһуохайдатарым (урукку «Кыым», 18.05.89). Онноoҕор 18 түһүлгэҕэ тиийэ сэргэстэһэн оһуохайдыылларын ситиһэн республикаҕа рекорд олохтообутум («Кыым», 16.05.90). Итинник чаастатык оһуохайдыыр буоланнар студеннартан Акулина Иванова (Бүлүү), Данил Пестряков (Чурапчы Чыаппаратыттан), Герман Яковлев (Мэҥэ Хаҥалас), Александр Саввинов (Сунтаар, кэлин үөрэнэн Гиннесс рекордугар оһуохай эппитэ) уо.д.а. биллэр оһуохайдьыттар буолан, үөскээн-сайдан тахсыбыттара.

Оһуохай УЙБААН.

Оһуохай күүһэ. Ону бобо сатааһыннара

Былыр өбүгэлэрбит алаастарынан тарҕаһан олорбуттара. Кэлин аахпыттарынан 27000 алааска. Электричество, киинэ, театр суох кэмигэр үрэх баһыгар олорор соҕотох ыал кыыллыйан хаалыан сөп курдуга. Тоҥ мас тосту барар тымныылаах, хоту улуустарга хас да ый устата күн тахсыбат хараҥа балай кыһыннаах дойдуга оннооҕор улуу нуучча норуота саллан, тумнубут дойдута буоллаҕа дии. Дьэ оннук дойдуга сахалар хорҕойон, сатаан олорбуттар эбээт! Хабылык, хаамыска, остуоруйа, олоҥхо курдук дьиэ иһинээҕи аралдьыйыынан омук ырааппат. Ол иһин буоллаҕа, оччолорго даҕаны өйдөөх дьон көстөн ыһыах диэн быраабынньыктаах оһуохай оонньууну үөскэппиттэр. Ыраах алаастартан, улуустартан уол-кыыс оһуохайга билсэн ыал буолуутуттан хаан булкуйсуута тохтообут. Онон оһуохай баар сиригэр доруобай сахалар үөскүүр, мустар уонна сомоҕолоһор буолбуттар.

Ону баара олохтоох саха былаастара оһуохайы боболлоро сордоото. Ол иһин карьераларын тупсараары, саха интеллигенциятыттан оһуохайы утарааччылар баар буолбуттара. Холобур, Эллэй «Оһуохайы утары охсор илиибин өрө уунабын!" диэн хоһооннордооҕо.

Платон Ойуунускай оҕо эрдэҕинэ Тааттаҕа оһуохайы көрбөтөх буолан, олоҥхоҕо эрэ иитиллэн тахсыбыта. Ол иһин республиканы дьаһайар кэмигэр, Тыл научнай институтун тэрийэригэр олоҥхону чинчийиҥ диэн сорудахтаабыта. Онон олоҥхо Аан дойду шедеврэ буоларыгар олук уурбута. Өскөтүн Бүлүү сүнньүгэр төрөөбүтэ буоллар, оһуохайы кытта үөрэтиҥ диэхтээх этэ. Оччоҕуна оһуохай уруттаан шедевр буолуохтааҕа. Тоҕо диэтэххэ, билиҥҥи курдук театрализованнай буолбакка дьиҥнээх өбүгэлэрбит саҕанааҕы курдук ыһыахха тыһыынчанан киһи сырыттаҕына сахалыы кукка-сүргэ (атмосфераҕа) киирэн хаалар. Ол аата оһуохай-ыһыах дьайыыта аһара күүстээх. Ол иһин өбүгэлэрбит оскуола-институт суох эрдэҕиттэн оһуохайы уоҕурдуулаах буор курдук туһанан поэттары, суруйааччылары, олоҥхоһуттары, саха патриоттарын иитэлээн таһааараллар эбит.

Ону С.Зверевтээҕэр таһынан талааннаах сүүһүнэн оһуохайдьыттар үөскээн баран, сүөһүлэрин-оҕолорун көрөр туһуттан ыраах сирдэринэн тэлэһийбэккэ-биллибэккэ хаалбыттара туоһулуур. Олортон биирдэрин Моисей Иванову Сунтаар Тойбохойун тыатыттан ыччат ыһыаҕар хаста да ыҥыраммын, дьон улахан интэриэһин тарпытым. Кини умсулҕаннаах оһуохайын, тойугун Айылҕа харыстабылын урукку министрэ Алексеев курдук биллиилээх дьоҥҥо тиийэ, үлүһүйэн туран түүннэри үтүктүбүттэрэ. Ону үс чаас устата көстөр «Первый республиканский молодёжный ысыах 1991 г.» диэн видеокиинэ устубуппуттан көрүөххүтүн сөп.

Оһуохайбыт үтүрүллэн, саха омук аҥаара төбүрүөннээн олорор улуустарыгар Бүлүү сүнньүгэр эрэ хаалбыта. Ону даҕаны ССКП обкома мунньаҕынан, араас ырыанан, күрэҕинэн оһуохайы-ыһыаҕы мэһэйдээн-буортулаан сыккырыыр тыына эрэ хаалбыта. Ону Дьокуускай обкомолун (15.08.35) ууруаҕа бигэргэтэр.

Дьокуускайга урут хаһан эмит ыһыахтаабыттарын туһунан оннооҕор аҕыс уон

◇◇◇

◇◇◇

ohуохайбын эмиэ тохтоппуттара. Ол содулугар Доҕордоһуу болуоссата ohуохай оннугар ыччат арыгылыыр, кыргыттары буортулуур сиргэ кубулуйбутуттан санаа түһүүлээх ыстатыйаны урукку «Кыымҥа» (05.10.93) бэчээттээбиттэрэ. Урут тыһыынчанан ыччат ohуохайга сылдьар диэн «Кэскил», урукку «Кыым» (14.01.94; 16.05.90) суруйбуттара. Оттон кэлин «Ohуохай» саҥа председателэ А.Д.Данилов кэлиэр диэри ыччаты ohуохайга көрбөт буолбуппут.

“Бэс Чагданы” Штыров, Николаев былдьаары бэлэмниилэр

«Бэс Чагда» санаторийы М.Николаев В.Штыровтыын былдьаары А.Чубайс курдук утуйбат да буола сылдьаллар диэн былырыын саас «Туймаада уоттарыгар» суруйбутум. Ону дьон Уйбаан эмиэ мээнэ айдааран эрэр диэн аахайбатаҕа. Онтум били сүүрбэччэ сыллааҕыта: «Союзка киирбэтэххитинэ бары бырааpкытын сүтэриэххит. Онон СГУ профессурата норуокка тахсаҥҥыт референдуму өйдөтүҥ», – диэбиппин ылымматахтара. Ол норуокка охсуулаах буолбута.

Ол курдук, «Якутия» хаһыат (23.12.10) «Сохранится ли «Чэбдик» диэн ыстатыйаны, дьэ, өйдөнөн бэчээттээтэ. Онно «Бэс Чагданы» сабыман да, атыылааман да диэн 24 сынньанааччы муҥатыйан суруйбут. «Бэс Чагда» быйыл республикабыт бас билиитин ведомствотыгар киирбит. Ол ведомствоҕа мэр Михальчуктуун куорат үбүн ыскайдаан байбыт Тресков тойонунан үлэлиир эбээт! Бөрөнү барааннары манаа диэбит курдук Штыров республика баайын дьаһайар тойон оҥорбута. Онон, «Бэс Чагданы» эрдэттэн былдьаары былааннаабыт буолан тахсар. Штыров + Николаев + Тресков «Великая кучка композиторов» диэн ааспыт үйэлэргэ үөскээн сылдьыбытын курдук куомуннаһыы оҥостубуттар. Москва Рублёвкатыгар баар ырайтан – «Бэс Чагдаттан» тиксээри Штыров-Николаев махинацияларыгар Тресков көмөлөһөрө көһүннэ. Ол курдук, ведомствотын аатыттан: «Бэс Чагданы» арендалыыр санаабыт суох», – диэн соторутааҕыта суруйбут. Онтон кэлин өйдөнөн, иккиһин маннык киитэрэй угаайылаахтык толкуйдаан суруйбут: «Бэс Чагданы» арендалаһар дуогабарга куонкурус тэрийиэхпит», – диэбит. Ол аата Лужков курдук мунньуммут бүппэт харчылаахтар Штыров, Николаев, Тресков «Бэс Чагданы» атыылаһаары оҥостуммуттар. Коррупцияны утары охсуһуҥ диэн президент Медведев этиитин туһанан, бэрт түргэнник президеннэрбитигэр Е.Борисовка, Д.Медведевкэ суруйан, бу коррупция илиитэ-атаҕа буолбут Тресковы уураттара охсор наада. Оччоҕуна «Дом-2» курдук буолбут телевизионнай суорумньубутун «Бэс Чагдаҕа» салгыах этибит буоллаҕа. Дьэ, бу манна били аатырар ахан саха интеллигенннэрэ, юристара, депутаттара, чиновниктара бэйэлэрин көрдөрүөхтэрин наада. Олоҥхоҕо даҕаны маннык кэпсэнэр дии: «Кыаммат буолбут оҕонньордоох эмээхсин кэрэ кыыстарын абааһылар күрүлүүр күнүс кыбыстыбакка уоран-халаан бараллар. Онуоха көмүскэттэриэхпит диэн иитэн таһаарбыт бухатыырдара быыһааччылар» (ол аата билиҥҥинэн көмүскэһиэхтээх интеллигеннэрбит буоллахтара). Ону баара, дьэ,

бу сырыыга саха интеллигеннэрэ хас хонукка ньимиликээн буолан олороллор? Эбэтэр кэлин ньимийэллэрин иһин Уткиннаах Багдарыын курдук сэмсэ ылаары, истибэтэх-көрбөтөх буолан, кубулунан хаалаллар дуу?

Онно даҕаны Штыровтаах бэйэлэрин харчыларын биэрбэтэхтэр эбит. Ол курдук, саха министрдэрин уонна Ньурба баһылыгын Уткин үбүлүөйүн тэрийиҥ диэн укааһынан комиссияҕа киллэрбит. Оччоҕуна бирикээс курдук буолбут дьаһалы толороору администрацияларын хамнаһыттан уонна ведомстволарын үптэриттэн күүстэринэн былдьыыр кэриэтэ ыга баттаан, харчы мунньан биэриэхтэрэ турдаҕа. Атыннык эттэххэ, сахалары бэйэлэрин бэйэлэринэн халаттарбыттарын үтүктүөхтэрэ. Ону баара Штыровтаах Николаевы хайҕаа да хайҕаа буолаллар. Маны этэн эрдэхтэрэ, сиэрэй маассаны кукловодтар талбыттарынан албынныыллар диэн. Ону өйдөтөөрү гыннахпына: «Уйбааны истимэҥ, төбөтүнэн ыалдьыбыт», – диэн, урукку правительство председателин солбуйбут А.Томтосов курдук дьону миигиттэн үргүтэллэр «ТУо» 19(24), 2010).

Сахалыы сиэрбитин, таҥаспытын… симэлитэллэрэ

1987 сыллаахха ССКП обкома (ол иһигэр М.Е.Николаев) сахалыы таҥаспытын, традициябытын, культурабытын, төрөөбүт тылбытынан саҥарарбытын боппута (көр «СЯ» 18.05.86). Онно: «Нуучча подростоктарыттан

кырбаныаххытын баҕарбат буоллаххытына, түргэнник кинилэр кубулҕаттарын толорорго адаптацияланыҥ», – диэн хаһыат үс-түөрт балаһатын тухары саха норуотун биэрибэй сэкирэтээр күргүйдээбит этэ (билиҥҥинэн президент тэҥэ). Киһи хомойуох, ону аатырар ахан саха интеллигеннэриттэн ким даҕаны утарсыбатаҕа. Төттөрүтүн, Ю.Прокопьев ити дакылаата тахсаатын кытта күн сарсыҥҥытан бары коммунистар, оройуоннар, нэһилиэктэр куоталаһа-куоталаһа толорон барбыттара. Онтон кэлэйэммин, Доҕордоһуу болуоссатыгар маассабай оһуохай тэрийбитим. Онуоха отучча пассажирскай автобуһу аҕалан, дьон көрбөтүн курдук болуоссаты төгүрүтэн кэбиспиттэрэ уонна икки бөх массыынатынан милииссийэлэр дьону тэбистэрээри гынан үүртэлээбиттэрэ (көр СГУ хаһыатын 03.07.91). Маны саралаан ыстатыйа суруйбуппун СМИ-лэр чугаһаппатахтара. Москваҕа тиийэн, ССКП КК киирэммин, туруорсан, оһуохайы көҥүллэппитим эрэ кэнниттэн (ол

аата ССКП обкомун үһүс пленумун ууруаҕын сыыһатын дакаастаабытым эрэ кэннэ – көр «ЭК» 28.11.90) сорох ыстатыйабын бэчээттиир буолбуттара. Ити сүҥкэннээх ситиһиибин былаастар дьоҥҥо иһитиннэримээри бэйэбэр эрэ билинэн: «Ыстатыйаларгын хаһыакка бэчээттэтиэхпит, саха тылын детсадка, оскуолаҕа үөрэттэриэхпит, квартираҕын кэҥэтиэхпит», – диэн эрэннэрбиттэрэ. Ол эрээри квартирабын кэҥэппэтэхтэрэ, саха тылын үөрэтээһини хараҕы баайар курдук, биир-икки группаҕа кылаастарга үөрэппитэ буолбуттара. Ол албыннаһыннара быйыл 24-с сыла буолла.

Ситиһиибин умуннаран, бэйэлэригэр иҥэринэ сатыыллар

Оһуохайы сөргүтэр үлэбин былаастар бэйэлэрэ тэрийбиттэрин курдук хаһыакка бэчээттииллэрэ. Ол курдук, Москваттан оһуохайы тэрийэрбин көҥүллэтэн кэлэн баран, олоххо ону киллэрээрибин былаастары ыга үктээн тураммын, мунньах тэрийбитим. Онно хас биирдии киһини персональнайдык ыҥыртаан аҕалбытым. Дьэ, ону ССКП обкомун хаһыатын «Кыымы» эппиэттээн бэчээттэтэр тутаах үлэһиттэрэ М.П.Алексеев-Дапсы былаастар бэйэлэрэ тэрийбит мунньахтарын курдук суруйбут («Кыым», 05.07.87, «Оһуохайы билинии»). Ол курдук, мунньаҕы салайан ыытааччынан горисполком председателин бастакы солбуйааччыта А.Е.Алексеевы ааттаабыт. Оттон миигин мунньахха ыҥыртаабыт

дьонум фамилияларын испииһэгэр эрэ киллэрбит. Онон, ыҥырыллан кэлбит эрэ киһи курдук суруйбут. Дьиҥинэн буоллаҕына, миигиттэн атыттар бары ССКП обкомун үһүс ууруаҕыттан куттанан, ньимийэн олорбут дьон буоллахтара дии. Онтон мин олохтоох былаастары тиэрэ ууртаабан баран, оһуохайы Москваттан көҥүллэппиппин даҕаны билбэт дьон буоллахтара. Онон, ити мунньаҕы мин буолбакка, горком бэйэтэ көҥүллээбитин курдук кинилэргэ көстүбүтэ. Чэ, ити хааллын.

Онон, саха норуотун остуоруйатыгар хаһан даҕаны буолбатах оһуохайга

анаан мунньах тэриллибитэ. Оччолорго СГУ преподавателлэрэ Е.Е.Алексеев уонна кэлин оһуохайым салалтатын былдьаспыт П.А.Тимофеев студеннары: «Сааппаккыт даҕаны, оһуохайдыы сылдьаҕыт! Тарҕаспатаххытына уопсайтан үүрүөхпүт, СГУ үөрэҕиттэн эһиэхпит», – дии-дии хара испииһэккэ киллэртиир кэмнэрэ этэ («Ил Түмэн» 27.06.08). Дьэ, ол иһин соһуйан Дапсы «Оһуохайы билинии» диэн сенсационнай ыстатыйаны бэчээттээбитэ. Онно олох сайдан, бу мунньахтыы олорор дьон бобуулаах оһуохайы бары көҥүллэппит үтүөлээх дьон курдук эргитэн суруйбут. Дьиҥинэн, оһуохайы бобор былаас ууруураҕын утары охсуһарбар хааппыланы даҕаны көмөлөспөтөх, эбиитин охсуһуубун олох билбэккэ олорбут дьон буоллахтара дии. Оттон Дапсы ахтыбыт ССКП обкомун эппиэттээх үлэһиттэрэ оһуохайбын утаран, миигин психбольницаҕа уктараары Москваҕа күрүөхпэр диэри эккирэппиттэрэ. Итинник оччотооҕу-билиҥҥи былаастар Дапсыны уус тыллааҕын иһин Гитлер Геббельсын курдук туһанан, үрүҥү хараҥардан көрдөртөрөллөр эбит.

Дьэ ол киһилэрэ Дапсы уларытыы буолбутугар 1990 сыллаахха Саха омук съеһин трибунатыттан: «Оһуохай Уйбаан обком тойотторун видео камератынан кыҥаталыы сылдьан, интервью ылаттаары куттаталаан, оһуохайы көҥүллэппитин кэнниттэн Н.Е.Петровтуун «Оһуохай» обществотын салайаары гыммыппыт (обком миигин переворотаабытын этэр). Ону баара саҥа бириэмэ кэлбит эбит. Онон саҥалыы эргитиилээх өйдөөх дьоннор сатаан салайыыһылар диэммин мин туорааммын олох даҕаны билигин оһуохайга сылдьыбат буоллум», — диэн билиммитин делегаттар истибиттэрэ, аудио-видеоҕа устубуттара. Ол үрдүнэн тыһыынчаҕа тиэрдэ сатыыр киэҥ аудиториялаах радио эфиригэр мин үтүөбүн көмө сатыыр уонна табаарыстарыгар мин ситиһиибин плагиаттыы учуонайдарга Н.Е.Петровка, В.В.Илларионовка уонна Н.К.Шамаевка туох-баар үлэбин сыбаан кэпсээччи. Бу хайҕыыр дьонун саралаан, 1992 сыллаахха листовка суруйаммын СГУ-га ыйаталаабытым. Ону В.В.Илларионов истэ охсон, кэрийэ сылдьан, хомуйталаабыт этэ.

Дьокуускайга ССКП горкомугар оһуохайы сөргүтүҥ диэн мунньах тэрийбит эбит буоллахпына, атын улуустарга сурук ыыталаабытым. Онуоха Сунтаар райкомун идеологияҕа отделын сэбиэдиссэйэ И.Ф.Васильев оһуохайы утаран, маннык суруйбута: «ССКП райкомун ким да хамаандалаабат тэрилтэтэ. Ону кыра оҕо курдук өйдөөбөт эбиккин. Онон, райкому дьаһайар сургу ыытаргын тохтот». Ити сургун кэнниттэн киэн туттар райкома эстэн Васильев үлэтэ суох буолбута. Онон оһуохайы этэргэ Дьокуускайга олорор учуонайдар Н.Е.Петров, П.А.Тимофеев курдук махинациялаан, бириинһи былдьаһаары Сунтаар улууһун оһуохайын обществотын салайбыта. Оннооҕор саҥа сахалар биир лидердэрэ Валерий Луковцев кинигэ бөҕө суруйда да, барытыгар мин ааппын ахтыбат, тоҕо эрэ тумнар. Ол оннугар уларыта тутуу буолбутун уонна суверенитеты ыллаттарбытым кэннэ, дьэ, кэлэн демократ буолбута буолан кубулуммут коммунистары, Е.Е.Алексеев, Багдарыын курдуктары саха саарыннара диэн чорботон туран хайгыыр (көр «Кэм-кэрдии», 2007). Бүтэһик кинигэтигэр («Көлүөнэ ситимэ», 2009, «Бичик») миигин, дьэ, ахтыбыт даҕаны, Багдарыыннааҕы кэм-кэрдии кинигэтигэр чорбоппутун курдук буолбакка, дьон быыһыгар фамилиябын элэҥэс эрэ курдук

кыбытан ааспыт. Ону киһи өйдөөн булан ааҕара да саарбах. 1992 сыллаахха студеннары пикеттэтэ таһааран, суверенитеты ыллаттарарбар мэһэйдэспит Максим Местников курдук студеннары, төттөрүтүн, герой курдук көрдөртөөбүт. «1986 сыллаах балыыр» диэн кинигэтигэр В.Луковцев студеннары уган биэрбит Е.Е.Алексеевтааҕы эмиэ саха геройдарын курдук көрдөрбүт (көр кинигэ 155 страницатыгар следователь Е.Алексеев студеннары холуобунай дьыалаҕа уган биэрбитин). Оттон мин буоллаҕына комсомол эрдэхпиттэн нуучча подростоктара сахалары кырбыылларын саралаабытым (урукку «Кыым», 10.10.97).

Национальнай ыһыаҕы олохтообуппун ССКП обкомун бигэргэтэр

Дьон бары национальнай бырааһынньыкпытын М.Е.Николаев олохтообутун курдук саныыллар. Дьиҥинэн, кини ССКП обкомугар секретардыы олорон, 1986 сыллаахха оһуохайы бобор пленум ууруураҕар илии баттаабыт буруйдаах. Ол иһин православнай церковка мөлүйүөнүнэн харчыны биэрэ олорон, оһуохайга уонна саха айыы итэҕэлигэр солкуобайы даҕаны биэрбэтэҕэ. Төттөрүтүн, оһуохайы Уйбаан аһара сайыннараары гынна диэн, «Оһуохай» обществоҕа переворот оҥорторон баран, мин оннубар коммунист Н.Е.Петрову салайааччынан олордубуттара. Онтон ыла Доҕордоһуу болуоссатыгар нэдиэлэ аайы түөртүүтэ тыһыынчанан ыччаты оһуохайдатар традициябын Н.Е.Петров тохтоппута. Ыһыаҕы Дьокуускайга оҥорторуорубун сурук бөҕөнү былаастарга суруйар этим. Хата, онтон биир сурук А.В.Кривошапкиҥҥа (билигин Ил Түмэн солбуйааччы председателэ) ССКП обкомун идеологиятын отделыгар үлэлиир кэмигэр түбэспитэ. Онон, кини сурукпар эппиэттээбитэ мин охсуһуубун туоһулуур (көр: 07.05.90 № 304-1 сыһыарыыны). Бу суруктан көрөргүт курдук, Оһуохай дьиэтин даҕаны, оһуохайга үөрэтэр учебниктары даҕаны ким-хайа иннинэ мин ситиспитпин. Дьэ, ол үтүөбүн учуонайдар бэйэлэригэр суруна сатыыллар. Оннооҕор М.Е.Николаев мин ыһыаҕы тэрийиэххэ дии-дии тыһыынчанан ыччаты хас да сыл оһуохайдатпытпар эрэ бэлэмнээбит сурукпар Указ таһаарбыта. Дьэ уонна ыһыаҕы Дьокуускайга кини үтүөтүнэн ыытыллар буолбутун курдук сураҕырдар.

Бэл диэтэр Николаев президенинэн талыллаат 1991 сыл бүтэр саҥа дьыллааҕы эфиринэн эҕэрдэтигэр «Россия иннигэр Конституциябытын ылынарбыт этичнэйэ суох»-диэн суверенитетпытыттан аккаастаммытын истибиткит. Онтон кыһыйаммын кинини саралаан телеэфиринэн уонна пикеттэринэн модьуйан туран суверенитеты ыллаттарбытым. Ону эмиэ кини үтүөтүн курдук СМИ-лэр сымыйалыыллар.

Бэл нууччалар сахалары сэриилээбит остроғтарын Дыгын башнята диэн хаһыакка сымыйаны бэчээттииллэр (көр «Кыым», 16.07.65). Ону сураҕырар ахан саха интеллигеннэрэ утарсыбатка олороллорун иһин кыһыйаммын, 1987 сыллаахха А.Гоголев, А.Амбросьев тележурналистар эфирдэринэн: «Суорун Омоллоон оһуохайы сөргүтэрин оннугар нууччалар сахалары сэриилиилээригэр туһаммыт башняларын туттарара дьикти буолбат дуо?» – диэбитим. Ол оччолорго республика

◇◇◇

Улуус этээччилэрэ баһыйалларын иһин хааччахтыыллар

Биллэрин курдук, Дьокуускайга буолар оһуокайдарга ыраах оройуоннартан тиийэ оһуокайдьыттар кэлитэлииллэр. Хомойуох иһин, кинилэри түһүлгэҕэ киллэрбэт, уһаан-тэнийэн этэллэрин хааччахтаһар буолан эрэллэр. Ити Н.К.Шамаев, Н.Е.Петров курдук куорат биллэр этээччилэрин ортолоруттан тахсара киһини бэркиһэтэр.

Элбэхтэн аҕыйах холобур. Муус устар 30 күнүгэр Ньурбаттан Е.М.Егоров, Сунтаартан С.Я.Яковлев курдук аатырбыт этээччилэр кэлэн, Культура уонна техника дыбарыаһыгар этэн эрдэхтэринэ тохтотон кэбистилэр. «Этээччи элбэх, онон 15 эрэ мүнүүтэ биэрэбит», – диэн буолар. Сарсыныгар СГУ-га буолбут оһуокайга эмиэ итинник хартыына.

Сахалар былыр-былыргыттан ыалдьытымсахтарынан аатыраллара. Саха төрүт оонньуутугар ыраахтан анаан-минээн кэлбит дьону итинник көрсөрбүт сиэргэ баппат быһыы. Кинилэр ама аат-ааттаан, суол-суоллаан кэлэн баран, 15 эрэ мүнүүтэ этиэхпит дии санаабыттара буолуо дуо? Аны бу этээччилэр, атыттар да оройуоннартан кэлэн этиэхтэрэ дуо?

Мин саныахпар, маннык быһыы оһуохай сэбиэтигэр оһуохай этээччилэр киирдэхтэринэ буолар эбит. Атын дьону тохтотон баран, сорохтор бэйэлэрэ эрэ аҥаардастыы этэр түбэлтэлэрэ тахсар. Бу туох да диэбит иһин бөрүкүтэ суох быһыы. Ама биһигиттэн ордук этээччи кэллэҕинэ ааппыт-суолбут, авторитеппыт түһүө дии саныыллара буолуо дуо?

Аны маннык түктэри быһыы тахсыа суоҕа диэн эрэннэриэхпин баҕарабын. Түмүкпэр, оһуокай саҥа формаларын киллэриэххэ да сөп этэ дии саныыбын. Холобур, диалог форматынан тута бэйэ-бэйэни хоһуйсуу уо.д.а. Ити оройуоннар чулуу этээччилэрин Дьокуускайга аҕалан хааччахтаабатка эттэрдэххэ кыаллыа этэ.

Оһуохай УЙБААН.
«ЭК».30.05.90г.

Первым в Якутии разоблачаю имперскую политику

Прочитав статью А.Афанасьева в «Якутии» «Будет ли у нас президент?», я уловил удивительную схожесть ее со статьей В.Петрова в самиздате С.Юркова «Выбор» (№ 7, июль 1990 г.). Тот же способ подписываться в анонимке распространенными среди якутов фамилиями, так даже подписали провокационный вопрос Б.Н.Ельцину: «Русский человек Егоров». Тот же довод о малочисленности якутов перед русскими, шантаж грозным противостоянием русских, стремление спровоцировать их надуманной угрозой якутов (тогда пугали, что якуты вооружаются и выгонят русских, а сейчас выдумали, что мы

собираемся отобрать высокие доходы у промышленников).

Опять то же охаивание якутов, что они лентяи и хотят жить на дотациях, то же оперирование 80-ю процентами (а потому президента изберут не референдумом, а сами), то же поучение промышленников, что они могут перейти под юрисдикцию России. Ни одной фразы в пользу якутов.

За 350 лет Россия не построила в Якутии ни одного дома осуохая, а воздвигла более 330 русских церквей. В них крестили якутов, воспитывая в русском духе, потому и носим все русские имена и фамилии, забываем свой язык и традиции, а в паспортах пишем не «саха», а «якут». Долганы писали в паспортах себя как «саха», а с 1960 года им запретили это. Раздробив название нации «саха» в 1922 году, представили якутов и долган как отдельные нации. Поэтому Калинин часть территории Якутии отнес к Красноярскому, Хабаровским краям.

В советское время под предлогом промышленного освоения началось переселение россиян в Якутию. Природу, дичь отравили. Оттого продолжительность жизни якутов сократилось на 17 лет, смертность детей увеличилась.

Если в 1922 году якуты составляли более 80 процентов численности населения Якутии, то теперь более 30 процентов. Вот почему теперь козыряют референдумом, выборами, преподнеся это как демократию. При подлинной демократии гарантируются права коренных национальностей, если у них нет, как у русских, второй родины. Государство создается нациями для защиты своих прав. Россияне добились суверенитета, хотя им не угрожало растворение. В то же время сами мешают нам обрести такой же суверенитет. Вот почему В.И.Ленин писал, что великая нация, не замечая, сама наносит бесконечные унижения меньшим нациям, что для того, чтобы завоевать вновь доверие, Русь должна уступать им больше прав, чем себе («Детектив и политика», № 1).

В «Известиях» (15.06.89) Л.Шинкарев пишет, что за 20 лет поездок по Сибири повидал безысходность жизни коренных жителей, предки которых из лучших побуждений приводили первопроходцев, а они обложили их ясаком; что в 18 веке давали они половину дохода казны Московского государства.

Этнограф М.С.Вруцевич в своей книге «Обитатели Якутской области» (1891 г., стр. 29) пишет: «Якуты предприимчивее местных русских крестьян… трудолюбивы и хорошие хозяева… Это говорит, что якуты имеют будущее, если

изменятся условия в Сибири».

Историк А.Т.Клюге в книге «Из жизни угасающего племени» (СПб, 1989 г., стр. 1) пишет: «В печати стали обращать беспокойство за положение инородцев, быстро исчезающих при столкновении с цивилизацией высшей расы. 300 лет назад русские взяли на свою совесть судьбу инородцев, гибнущих как мухи целыми племенами… от сифилиса, оспы, пьянства… доводящего их до положения, не поддающегося воображению». На стр. 60: «… дети отравленных родителей (алкоголем) выходили хворые, мелкие, тщедушные. Куда девалась прежняя сила предков, один на один выходящих на медведя?». На стр. 76: «Ездя ежедневно к русским, наши дети, жены переняли от них все худое и стали оставлять промыслы отцов, научились обманывать. Пали и олени. Бедного, голодного теперь не принимали русские, и наш род погибал, забыв свои обычаи…».

А.Афанасьев рассуждает, будто проживая не в Якутии, а в какой-нибудь области России. Вот почему он не считается с национальными проблемами якутов, у которых нет второй родины, как у русских. Вот почему он сравнивает численность населения Якутии с микрорайоном российских городов, стараясь принизить права наций до права микрорайона. А.Афанасьев не понимает, что если республика обладает правом суверенитета, то это обернется и для него благом. К тому же, якуты настолько «обрусели», что почти треть их женаты не на якутках, или вышли замуж не за якутов: что и в мыслях они не допускают жизни без русских. И это понимают сами русские, чувствуя себя как в оазисе спокойствия, когда в стране (но не в Якутии) бушуют межнациональные страсти. Я сам женат на русской и дети мои не знают якутского языка, так как в г. Якутске были всего один детсад и одна национальная школа. Сам закончил ЯГУ по специальности «учитель русского языка», поэтому являюсь подлинным интернационалистом, не боясь ярлыка якутского националиста. Если бы был действительно националистом, то не написал бы данную заметку. Но я сомневаюсь, что опубликую ее. Такие статьи я пишу с 1964 года.

Иван ОСУОХАЙ.
«Советы Якутии», 17.10.91 г.

Оһуохай сымыйа энтузиастарын дьиҥнээх сирэйдэрэ

(…) Бөлөхтөһүү сиэмэтин ыспыттара аны оройуоннаһыыга кубулуйар кутталламмыта. «Ньурбаттан биир да этээччи суох. Бары сунтаардарбыт. Тоҕо оһуохай эппэт эрээри, Ньурба эрээри, Оһуохай Уйбаан биһигини салайыахтааҕый? Сунтаарбыт киһитэ учуонай үөрэхтээх Н.Е.Петров тойон буоллун», – диэн буолбута. Сылын аайы оһуохай ыытарбар араастаан мэһэйдэспиттэрэ.

1988 сыллаахха Ньурбаттан этээччи И.И.Михайловы бэйэм үппүнэн аҕалан, Доҕордоһуу болуоссатыгар Кыайыы күнүгэр оһуохай эттэрэ сырыттахпына оһуохайдьыттары тохтотон баран, массыынанан күрэтэн барбыттара.

1989 сыллаахха оһуохайы ыыттарымаары партия горкомугар Кыайыы күнүгэр

◇◇◇

компьютернай учебник оҥорбута ырааппыт эбит. Ону олоххо киллэртэрээри 1990-с сыллардаахха Үөрэх министригэр Е.Жирковка, президент М.Николаевка, депутаттарга Ю.Н.Прокопьевка, А.Н.Алексеевка приёмҥа сылдьыталыы сатаабыт да олох наадыйбатахтар. Үлэтэ 4-5 сыл таах быраҕылла сыппыт. Ону уруулуу республикаларбыт ылан хайы-үйэ оскуолаларыгар туһанан, үлэ күөстүү оргуйбута ырааппыт. Ол иһин Татарстаҥҥа оннооҕор төрөөбүт тылларынан ЕГЭ-ни киллэрбиттэр. 17-с оскуола учуутала Галина Гаврильева: «Сахалыы Суорун Омоллоон, Амма Аччыгыйа кинигэлэрэ бааллар даҕаны, эргэрэн бүтэн эрэллэр», – диир.

Мин санаабар, билиҥҥи оҕолору аҥардас урукку суруйааччыларбытынан кыайан интэриэстэрин тардыахпыт суоҕа. Онон аныгылыы өйгө-санааҕа үөрэтэр талааннаах суруйааччыларбытынан ыччаттар куттарын-сүрдэрин тутуохха баара. Студентка Марина Юмшанова саха тылыгар Интернет буруйдаах курдук эттэ. Оччоҕуна Интернеттэн саха оҕото тэйдэҕинэ билиибитигэр эмиэ оҕустарыахпыт турдаҕа дии. Онон төһөнөн глобализация кэлэр даҕаны, сахалыы тылы үөрэтэрбитин күүһүрдэн биэрэн иһиэхтээх этибит.

Төрөппүт А.П.Герасимов: «М.Николаев саҕана сахалыы саҥарааччы элбэх этэ. Онон салайааччыларбытыттан тылбыт тутулуктаах», – диэтэ. Кырдьык, элбэх этэ. Ону баара М,Николаев тылбытын көмөр политиканы олохтоон, сахалыы саҥарааччы лаппа аҕыйаата. Дьэ ити курдук экс-президент алдьархайдаах куһаҕаны оҥорбутун үрдүнэн, үчүгэй курдук эргитэн таһаарда.

Ол курдук М.Николаев сокуону кэһэн туран, сүүрбэччэ сыллааҕыта сахабыт тылыгар государственнай статуһу киллэрбиппитин толорботох буруйдаах. Оччолорго нуучча-саха бөҕөтө госчиновник буолаары саха-нуучча тылын тэҥҥэ үөрэтээри сүрдээҕин туруммута. Ону баара М.Николаев «баанынайдаан» кэбиспитэ. Сокуон үөрэхтээх президент сүбэһиттэрэ: республика солбуйар прокурорунан үлэлээбит Борисов-Николай Уус уонна биллэр юрист М.М.Яковлев Николаев сокуону кэһэрин билэ-билэ, көрбөтөҕө буола сылдьыбыттара.

Оттон Үөрэх министрэ Егор Жирков президент сыыһа-сөпкө эппитин араарбакка, үөрэ-көтө «ээх» диэн толоро сылдьыбыта. Өссө аһара баран национальнай концепциятын националистическай хайысхалаах оҥорон, сахалары-нууччалары саха тылын үөрэтэр баҕаларын тэйитэн кэбиспитэ. Тоҕо диэтэххэ, физика-математика нуучча тылын предметтэрин чааһыттан көҕүһэтэн туран, саха тылын үөрэппиттэрэ. Ол содулугар үрдүк үөрэххэ киирэр конкурска сахалар нуучча оҕолорунааҕар билиилэрэ мөлтөөн, проваллаан хаалаллара.

Иккиһинэн, Е.Жирков концепциятыгар нуучча оҕолорун үөрэтэри көтүтэн кэбиспитэ. Төттөрүтүн, кинилэргэ анаан: «10 сылынан государственнай тэрилтэлэргэ икки государственнай тылы билэр эрэ буоллаххытына үлэлиэххит», – диэн, киирии тылыгар сэрэтиэхтээх этэ. Ону Е.Жирков юрист үөрэҕэ суох буолан, билбэтэ чахчы. М.Николаев юриспруденцияны билбэт ветеринар кинилиин «два сапога – пара» буоланнар, дириҥ оборчоҕо саханы киллэрэн, тылбытын-куппутун тимирдэн эрэллэр.

Ити аата 1986 сыллаах ССКП Обкомугар М.Николаев тойон эрдэҕинэ сахалыы сүрбүтүн-куппутун бобор III Пленумун ууруаҕын ылыммытын билиҥҥэ диэри

◇◇◇

Иһинээҕитэ

«Биһиги, сахалар» диэн дорҕоонноохтук санҥардыбыта (киирии тыл оннугар) 3
Оттуллубат иччитэх балаҕанҥа кыстыыр кыра оҕолор 5
Хаһаас аспытын дьиэтигэр олордор ойуун уорбут албаһа 8
Төбөтүн быһан баран тута сылдьарыттан айдаан 9
Ичээн ыраах айанныахтаах эригэр көрүүлэммитэ 10
Школьник Уйбаан землянка хастан ийэтинээн олорбута 12
Онуһу бүтэрбит Уйбааны директор учууталынан аныыр 13
Түүннэри үлэлээн Уйбаан баай студент аатырбыта 14
Директор, КГБ, МВД, хаайыы… үлэлэригэр хатарыллар 17
Кавказ чеченкэтигэр ойохтонор умнуллубат түгэннэрэ 19
КГБ-тан үүрээһиннэрин дьиҥнээх кистэлэҥ ис эриэнэ 21
Уйбааны былдьатан кэргэнин эдьиийэ балтын кыраһына 24
Уйбаан суостаах «Тройка» комиссиятыгар үлэлээһинэ 29
Учёнай сири былдьаары хаһыатынан Уйбааны киттиппитэ 31
Квартиратыгар аһынан олордор уруулларын мучумааннара 33
Рецидивист хаайыылаахтар училищеларыгар директордыыр 34
Мохсоҕоллооххо түөрт эрэ саха. Онтон биирин ыппыттара 36
Аны Уйбааны эккирэтэн кэргэнин соһумар суоллууллар 36
Өрүс тоҥоругар Уйбааны арыыга соҕотохтуу хаалларраллар 39
Кэргэнэ өлбүтүн прокурор Каратаев силиэстийэлээбитэ 41
Өлөр диагнозтанар. Ону врач эппэккэ Уйбаан өлө сыһар 42
Нуучча ойохтоохтор эрэйдэрэ. Ону Уйбаан истибэккэ ылар 45
Оборона министрэ капитан званиетиетын биэрээһинэ 48
1979 с. айдаантан сылтаан Уйбааны эккирэтээһиннэрэ 49
«Бойобуой Албан аат» пробег кыттыылаахтарын хаайбыттара 50
Милииссийэлэри шантажтаан учуутал уолаттары быыһыыр 52
Туора хаамар эрээри Уйбаан кэргэнин кытаанахтык тутар 54
Общественнай үлэтинэн Оһуохай Уйбаан диэн аатырбыта 56
Былаастары критикалаан, үүрүллүмээри кыра үлэҕэ көспүтэ 56
Тылы оһуохайынан сайыннарар бигэ соруктанар 57
Оһуохайы сайыннарымаары Уйбааны эккирэтэллэр 59
Дьоппуон үспүйүөнэ диэн Сунтаарга хаайа сатыыллар 60
Ельцини, Коржаковы, Бородины, Николаевы салыннартыыр 61
«Бэс Чагда» коррупция уйата диэн саралыыр 63
“Үспүйүөннээн” М.Николаевы иһин эриэнин саралыыр 68
Уйбаан үтүөтүн сотоору “оһуохайы боппотохторо” дииллэр 70
Дьону уһугуннараары оһуохайга наадыйа сылдьыбыттара 72
Оһуохайы саха тойотторо бэйэлэринэн симэлитэллэрэ 73
Ыһыаҕы спартакиадаҕа кубулутуу – саханы симэлитии 76
Бэс Чагданы саралаабыта туһалаата дэһэллэр 78

Брежневы хайҕаан, Путины байарга үөрэтэр Е.Е.Алексеев 79
«Аан дойду академигабын» дэнээччи “стукач” Н.Е.Петров 82
Устар ууну сомоҕолуур уус тыллаах Дапсы «иһин эриэнэ»..... 83
Оһуохай сымыйа энтузиаһа, ымсыы Г.Г.Сыромятников 84
Оһуохай «перевороттарын» лидерэ Софья Неустроева 85
Штыров угаайылаах дьыалатын оҥороот, эрдэ куотта 86
Президент Борисов Николаевы үтүктүбэтэ буоллар. Кэс тыл 86
Дьэ билинэн Үс Хатыҥ оһуохайын быйыл салайтардылар 87
Как подтверждаются предвидения Ивана Осуохая 87
Не Николаев, а я заставил принять Конституцию 88
Как, сообща, разбогатели Николаев и Михальчук 90
Как выдвиженцы Николаева управляют республикой? 91
Быйыл, хайа муҥун, Үс Хатыҥҥа ыһыах бэркэ барда 94
Республиканскай ыһыах үөскүүрүгэр Уйбаан оруола 95
Оһуохайга улууставыы силиһэ-мутуга кыайтарбат 96
Оһуохайдьыттары истээри хотуттан көтөн кэлбит 100
Дарбатыллыбыт оһуохайдьыттар оһуохайы мөлтөтөллөр 101
Открытое письмо мэру Якутска Заболеву об осуохае 103
Дождёмся ли проведения осуохая на стадионе «Туймаада»? 105
Почему демократия началась в Якутии и застряла? 107
Чуть не превратились в трусливых мышей в своём доме 109
Кто разоблачил искусственный национализм в Якутии? 110
«Бездарный» Николаев завоевал якутян слащавой речью 110
Николаев «променял» наш суверенитет на квартиру Ельцина 113
Проклятие матерей – крайняя мера наказания их детям 115
Миигинниин куоталаһар Багдарыынтан сэрэниһиккит 117
Чып кистэлэҥи арыйар чекист кутталлаах суруйуута 118
ФСБ-тан кистээн суруллубуту кимтэн биллилэр? 122
Историк Пантелеймон Петров историяны сымыйалыыр 123
«Бичиги» Штыров сабаары гыммытын тохтоппутум 125
«Бириэмэтэ оннук этэ» диэн стукачтары көмүскүүллэр 129
Борьба со следствием, сотворённым М.Е.Николаевым 130
Я не боялся попасть в немилость власть предержащих 131
Не думающие о последствиях для Якутии лже-герои 131
Как якуты топят друг друга, когда как я рискую собой 134
Как «лжегерои России» выгоняли меня, как инородца 135
Как «лже-герои России» готовились к перевороту 136
Унижение эпидемиолога Чернявского перед инородцем 138
Штыров планирует заселить Якутию переселенцами 138
Дьикти. “Биллибэт күүстэри” итэҕэйбэккэ ЯНЦ-га үҥсүбүтүм 139
Врачтар, былаастар өйдөрүн буккуйар «иирээкибин» 141
Саха салайааччылара эрээри бэйэбитин баттыыллара 141
Федераллары албыннаан Союзтарга куоппутум 144

Син биир сокуонунан эрэ көмүскэнэрбэр тиийбитим 145
Москва ойууна сахалары халыырын саралаабытым 146
Миигин үтүктэн биллэ сатыыр дьон баар буолла 147
Аан дойду Адвокатуратын ыстараабыттан быыһаабытым 149
Үс массыынабын атыылаан видеоаппаратура ылбытым 150
Рецидивиһы таһааран баспын сүгэнэн сырбаттарбыттара 150
Мүччүргэннээх түгэҥҥэ бэйэҕэр эрэ эрэниихиккин 151
Москваттан миэхэ иһэр киллердэртэн күрэппиттэрэ 152
Премьер миигин өлөртөрөн эрдэҕинэ быыһаабыттара 155
Дьиэм сууллан, коммуналка айдааныгар эрэйдэммитим 156
Куттас күтүөтүм халааччыларга соҕотохтуу хаалларбыта 157
Төрдүлэрим геннэрэ баһыйан, баттаппат эбиппин 158
Көстүбэт күүстэри итэҕэйбэт буолан эрэйдэнэбин дуо? 160
Кып-кыһыл Багдарыыннаах дьиҥнээх сирэйдэрэ 162
Кими да өрө көрдөрбөтөхтөр миэхэ эрэ хоттордулар 163
«Государственнай буруйдаах» М.Николаевы сууттуохха 165
Коммунистар быыбарга кыайбыппын сидьиҥник соппуттара 168
Дьон утуйан хаалбытын политика эрэ хамнатыаҕа 169
Милииссийэлэр дьиэбэр кэлэн дьоммун куттууллара 170
Наглый захват премий у известных улусных осуохайдитов 173
Петров бэйэтин оһуохайдьытын Шамаевы албынныыр 174
Вице-президент Акимовка АҺАҔАС СУРУК 175
Оһуохайдар дакаастабыла суох дойҕох кинигэлэрэ 176
Видеотүһэриим М.Николаев политикатын саралыыр 181
«Суверенитеты ылбатаххытына аччыктааһыны биллэриэм» 182
Бөлүһүөк В.Д.Михайлов сахалары утары үлэлээбитэ 185
Бэйэм уйунан ыраах улуустарга суверенитеты өйдөппүтүм 186
Ельциҥҥэ долган сахалары биһиэхэ холботторо сатаабытым 190
Олохсуйбут содулу, кырдьык туһуттан, утарыҥ 191
Оһуохай бобуутун-тэриллиитин билбэттэри саралааһын 193
Оһуохай күүһэ. Ону бобо сатааһыннара 197
“Бэс Чагданы” Штыров, Николаев былдьаары бэлэмниллэр 200
Сахалыы сиэрбитин, таҥаспытын… симэлитэллэрэ 201
Ситиһиибин умуннаран, бэйэлэригэр иҥэринэ сатыыллар 202
Национальнай ыһыаҕы олохтообуппун ССКП обкомун бигэргэтэр 204
Миигин туораппыттарын кистээри бэчээттээбэтэхтэр 205
Улуус этээччилэрэ баһыйалларын иһин хааччахтыыллар 206
Первым в Якутии разоблачаю имперскую политику 206
Оһуохай сымыйа энтузиастарын дьиҥнээх сирэйдэрэ 208
Тыл Күнүгэр үөрэбит даҕаны, ситиһиибит мөлтөх 209

* * *

Массово-политическое издание

"Иван Осуохай: жизнь в борьбе"

Составитель, редактор
Егоров Иван Александрович

Подписано в печать 15.10.2012 г.
Формат 70х100/16. Печать офсетная. Объём 13,5 усл. п.л.
Тираж 1000 экз. Заказ № 2662
Отпечатано с готовых диапозитивов в
ОАО "Медиа-холдинг "Якутия"
г.Якутск, пер.Вилюйский, 20, тел.: 42-11-04

